

Міністерство освіти і науки України
ПрАТ “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна академія управління персоналом”
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ХАСАНОВ Руслан Рафісович

УДК 35.078:316.485.6(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
СОЦІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

25.00.02 – механізми державного управління

Державне управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Р. Р. Хасанов

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: **АФОНІН Едуард Андрійович,**
доктор соціологічних наук, професор

Київ – Івано-Франківськ
2020

АНОТАЦІЯ

Хасанов Р. Р. Соціальні конфлікти у системі публічного управління як чинник національної безпеки держави. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління (доктора філософії) за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління (281 – публічне управління та адміністрування). – ПрАТ “Вищий навчальний заклад “Міжрегіональна Академія управління персоналом”. – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Київ; Івано-Франківськ, 2020.

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення і пропонується оригінальний підхід до нового вирішення науково-теоретичного завдання, що полягає в обґрунтуванні основних засад формування та реалізації механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління з метою забезпечення національної безпеки держави.

Встановлено, що суспільною реакцією на виникнення загроз і небезпек мають стати механізми публічного управління соціальними конфліктами у контексті забезпечення національної безпеки держави. Під публічним управлінням соціальними конфліктами як чинника забезпечення національної безпеки держави запропоновано розглядати комплекс взаємопов'язаних організаційно-економічних форм демократичного управлінського впливу інститутів держави та громадськості на попередження, мінімізацію або подолання конфліктних ситуацій у суспільстві та, як наслідок, забезпечення національної безпеки держави.

Обґрунтовано систематизацію дискурсного поля проблематики дослідження соціальних конфліктів як об'єкту публічного управління та їх негативного впливу на національну безпеку держави шляхом виокремлення 5 підходів: суспільно-філософський (соціальний конфлікт є формою прояву

антагоністичної суперечності, що виникає між суб'єктами суспільно-історичного процесу і потребує негайного розв'язання); політико-економічний (передбачає визначення причин сучасних конфліктів на основі синтезу раціональних та ірраціональних мотивів й дій сторін з метою завчасного попередження соціальних конфліктів та їх впливу на економіку й політичний стан держави); нормативний (соціальний конфлікт є особливим станом відношень між індивідуумами, соціальними групами, країнами, який визначається законодавством і нормами міжнародного права); процесний (соціальний конфлікт як процес, який досліджує розвиток його певних стадій, починаючи з латентних форм до застосування насилля; як сукупність наслідків та подій); інституційний (сучасні соціальні конфлікти характеризуються багатовимірністю технологій боротьби, сплетінням інтересів різних інститутів, а саме держави, бізнесу та громадськості).

Розкрито чинники соціальних конфліктів в системі публічного управління. До соціально-економічних чинників належать: (порушення соціальних та економічних прав населення, криза формальної економіки, інтенсифікація конкуренції, економічні мотиви пошуку ренти, приватизація тощо); до інституційних відносимо не ефективність державної політики та недосконалість громадського управління. Представлені чинники соціальних конфліктів в системі публічного управління сприяють формуванню механізму діагностування ознак соціальних конфліктів та своєчасного запровадження цільових заходів публічної політики щодо вирішення завдань забезпечення національної безпеки держави.

Доведено вплив соціальних конфліктів на національну безпеку: 1) соціальний конфлікт як виклик національній безпеці (є невід'ємним атрибутом повсякденної взаємодії індивідів й соціальних груп і не потребують негайної спеціальної реакції на їх нейтралізацію); 2) як загроза національній безпеці (може мати як разовий, так і системний характер прояву, який сприймається як дисфункціональний вплив, що здатен нанести значну шкоду державі, окремому індивіду всьому суспільству); 3) як

небезпека національній безпеці (свідчить про реальну можливість критичного стану в державі, який ставить під сумнів її подальшого розвитку у попередній якості, загрожуючи процесу існування).

Запропоновано пріоритетні напрямки вдосконалення інституціоналізації публічного управління соціальними конфліктами: формування ефективних соціальних ліфтів; реформування інститутів влади у напрямку підвищення їх результативності, відповідальності, прозорості й підзвітності перед суспільством; адаптація до європейських стандартів у контексті проведення адміністративно-територіальної реформи щодо децентралізації і субсидіарності; сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства підвищуючи рівень соціальної свідомості громадян та формування активної соціальної культури; налагодження взаємодії та відповідальності всіх легітимних гілок влади; руйнування монополії на владу, а саме знищення олігархічних фінансово-промислових груп.

Обґрунтовано необхідність адаптації кращих зарубіжних практик щодо запобігання соціальних конфліктів у системі публічного управління України. Розгляд зарубіжного досвіду публічного управління соціальними конфліктами як чинника забезпечення національної безпеки, дає можливість стверджувати про пріоритетність існування профілактичної та інформаційно-консультаційної функції у публічному управлінні таких конфліктів, а також забезпечений принцип диверсифікація основних форм участі громадськості в процесах управління, що позитивно впливає на систему публічного управління соціальними конфліктами та національну безпеку держави. Виявлено, що в провідних країнах світу поширені діалогові форми взаємодії органів державної влади, громадськості та інформаційної системи у напрямку нейтралізації загроз соціальних конфліктів в державі.

Проаналізовано стан реалізації соціально-економічних і культурних прав людини, який є інструментарієм для визначення результативності механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного

управління національною безпекою. Запропоновано методологічно новий підхід до формування системи моніторингу забезпечення соціально-економічних і культурних прав людини, який дозволяє інтегрувати оцінку різних факторів й ризиків соціальних конфліктів у єдину аналітичну систему, яка містить дві складові: зовнішню оцінку соціальних конфліктів (між державами) та внутрішню (внутрідержавних соціальних конфліктів).

Обґрунтована доцільність та формалізована змістовність інструментарію формування структури системи механізмів публічного управління попередження соціальних конфліктів в контексті забезпечення національної безпеки. Запропонована нами система механізмів попередження соціальних конфліктів складається з двох компонентів: зовнішньо-орієнтованого та внутрішньо-орієнтованого. Систематизовано механізми попередження соціальних конфліктів в контексті забезпечення національної безпеки на дві групи: інституційний (нормативно-правовий та організаційний механізми) та інформаційно-комунікаційний механізми, на які покладено завдання своєчасного діагностування загроз та реалізації заходів публічної політики спрямованих на зменшення соціально-економічної нерівності, повну реалізацію прав людини, особливо, соціальних й економічних прав.

Розроблено новітню модель комплексного механізму «Quadruple Helix» щодо попередження соціальних конфліктів в системі публічного управління національною безпекою, яка базується на теоретико-методологічних підходах до комплементарної взаємодії органів державної влади, бізнесу, громадськості та інформаційно-комунікаційної системи, яка дозволить забезпечити сталий розвиток та національну безпеку держави. Така внутрішньополітична консолідація дозволить сформувати чітку внутрішньо-орієнтовану та зовнішньо-інтегративну політику, яка сприятиме підтримці лідерських конкурентних позицій у світі та національній безпеці.

Ключові слова: публічне управління, соціальні конфлікти, національна безпека, громадянське суспільство, система, механізми.

ANNOTATION

Khasanov R. R. Social conflicts in the public administration system as a factor of national security of the state. – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Science in Public Administration (Doctor of Philosophy), specialty 25.00.02 – mechanisms of public administration (281 – public management and administration). – The Private Joint-Stock Company "Higher Education Institution "Interregional Academy of Personnel Management". – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Kyiv; Ivano-Frankivsk, 2020.

The thesis presents a theoretical generalization and proposes an original approach to the new solution of the scientific and theoretical problem, which is to substantiate the basic principles of the formation and implementation of mechanisms for preventing social conflicts in the system of public administration in order to ensure national security of the state.

It is established that public reaction to the emergence of threats and dangers should be the mechanisms of public management of social conflicts in the context of ensuring the national security of the state. Under the public management of social conflicts, it is proposed to consider the complex of interrelated organizational and economic forms of democratic administrative influence of state institutions and the public on the prevention, minimization or overcoming of conflict situations in the society and, as a consequence, ensuring national security.

The systematization of the discourse field of the study of social conflicts as an object of public administration and their negative impact on the national security of the state by distinguishing 5 approaches is justified: social and philosophical (social conflict is a form of manifestation of antagonistic contradiction that arises between the subjects of the subject and subject needs immediate resolution); political and economic (involves determining the causes of contemporary conflicts on the basis of a synthesis of rational and irrational motives and actions of the parties with a view to prematurely preventing social conflicts

and their impact on the economy and political state of the state); normative (social conflict is a special state of relations between individuals, social groups, countries, determined by law and international law); process (social conflict as a process that explores the development of certain stages, from latent forms to the use of violence; as a set of consequences and events); institutional (modern social conflicts are characterized by the multidimensionality of the technologies of struggle, the intertwining of interests of different institutions, namely the state, business and the public).

The factors of social conflicts in the system of public management are revealed. Socio-economic factors include: (violation of social and economic rights of the population, crisis of the formal economy, intensification of competition, economic motives for rent seeking, privatization, etc.); Institutional is not the effectiveness of public policy and the imperfection of public administration. The presented factors of social conflicts in the system of public administration contribute to the formation of a mechanism for diagnosing the signs of social conflicts and timely implementation of targeted public policy measures to solve the problems of ensuring the national security of the state.

The influence of social conflicts on national security has been proved: 1) social conflict as a challenge to national security (it is an integral attribute of everyday interaction of individuals and social groups and does not require immediate special reaction to their neutralization); 2) as a threat to national security (it can have both a one-off and a systemic nature of manifestation, which is perceived as a dysfunctional influence that can cause significant damage to the state, individual in the whole society); 3) as a threat to national security (indicating the real possibility of a critical state in a country, which casts doubt on its further development in its previous quality, threatening the existence process).

Priority directions of improvement of institutionalization of public management of social conflicts are suggested: formation of effective social elevators; reforming the institutions of power in order to increase their efficiency, accountability, transparency and accountability to society; adaptation to European standards in the context of administrative-territorial reform on decentralization and

subsidiarity; promoting the development of civil society institutions by raising the level of social awareness of citizens and shaping an active social culture; establishment of interaction and responsibility of all legitimate branches of power; the destruction of monopoly power, namely the destruction of oligarchic financial-industrial groups.

The necessity of adaptation of the best foreign practices on prevention of social conflicts in the system of public administration of Ukraine is substantiated. Consideration of foreign experience of public management of social conflicts as a factor of national security provides an opportunity to confirm the priority of the existence of preventive and information-consulting function in the public management of such conflicts, as well as providing the principle of diversification of the main forms of public participation in the processes of public administration, social conflict management and national security. It is revealed that in the leading countries of the world dialogue forms of interaction of public authorities, the public and the information system in the direction of neutralizing threats of social conflicts in the state are widespread.

The state of realization of socio-economic and cultural human rights is analyzed, which is a tool for determining the effectiveness of mechanisms of prevention of social conflicts in the system of public management of national security. A methodologically new approach to the formation of a monitoring system for ensuring socio-economic and cultural human rights is proposed, which allows to integrate the assessment of different factors and risks of social conflicts into a single analytical system, which has two components: external assessment of social conflicts (between states) and internal (intra-state social ones) conflicts).

The expediency and formalized content of the tools for forming the structure of the system of public management of social conflict prevention in the context of national security are substantiated. Our proposed system of mechanisms for preventing social conflicts consists of two components: externally oriented and internally oriented. Mechanisms for preventing social conflicts in the context of national security are organized into two groups: institutional (regulatory, legal and organizational mechanisms) and information and communication mechanisms,

which are tasked with timely diagnosis of threats and implementation of public policy measures aimed at reducing socio-economic inequality the realization of human rights, especially social and economic rights.

The newest model of integrated mechanism "Quadruple Helix" for prevention of social conflicts in the system of public management of national security is developed, based on theoretical and methodological approaches to complementary interaction of public authorities, business, public and information and communication system, which will allow national development and development, security of the state. Such internal political consolidation will allow us to formulate a clear internal-oriented and external-integrative policy, which will support the leading competitive positions in the world and national security.

Keywords: public administration, social conflicts, national security, civil society, system, mechanisms.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

A. В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Хасанов Р. Р., Бельська Т. В. Функціональні особливості інституційної поведінки суб'єктів глобального громадянського суспільства в зонах конфліктності. *Публічне урядування*. 2017. № 3 (8). С. 32-42. *Особистий внесок автора полягає в розкритті особливостей інституційної поведінки інституцій громадянського суспільства в зонах конфліктності.*

2. Khasanov R. R. Influence of Social Conflicts on the State of National Security. *The World of Politics, Society, geography : Scientific journal Pomeranian University in Słupsk*. 2016. Year I, Issue 2. P. 65–70.

3. Хасанов Р. Р. Соціальний конфлікт: архетипна природа та механізм розв'язання. *Публічне урядування*. 2018. № 1 (11). С. 271-279.

4. Хасанов Р. Р. Проблематика управління соціальними конфліктами: інституціональні аспекти. *Державно-управлінські студії*. 2019. № 3 (14). URL : http://studio.ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/KHASANOV_DUS.pdf

5. Хасанов Р. Р. Модель впливу соціальних конфліктів на систему національної безпеки держави. *Державно-управлінські студії*. 2019. № 5 (16). URL : http://studio.ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/KHASANOV_DUS.pdf

6. Хасанов Р. Р. Особливості інституціонального забезпечення публічного управління соціальними конфліктами. *Eurasian Academic Research Journal*. 2019. № 5(35). С. 89 – 93.

7. Хасанов Р. Р. Система механізмів попередження соціальних конфліктів у контексті забезпечення національної безпеки держави. *Збірник наукових праць НАДУ при Президентіві України*. 2019. Вип 2. С. 123 – 129.

Б. Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Хасанов Р. Р. Особливості управління соціальними конфліктами в системі владно-суспільної комунікації. *Сучасні суспільні комунікації: проблеми, пріоритети та першочергові завдання в євроінтеграційних процесах*: Матеріали міжнар. наук.-практич. конф. (м. Хелм, Польща 27 листопада 2015 р.) / за заг. ред. О. Є. Бухтатого, О. В. Радченка. Хелм-Київ : Вид-во ВАДНДУ, 2016. С. 165 – 169.

9. Хасанов Р. Р. Реалізація прав людини як пріоритетний напрям результативності механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного врядування. *Роль суспільної комунікації та мас-медіа в процесах європейської інтеграції*: Матеріали Польсько-Української міжнар. наук.-практ. конф. за підтримки Адміністрації Президента України П. Порошенка (м. Ченстохова, Польща 8 травня 2017 р.). Ченстохова : ВАДНДУ, 2017. С. 204 – 208.

10. Хасанов Р. Р. Соціетальна ідентичність як фактор розвитку суспільства. *Національні цінності й національні інтереси в системі публічного управління*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Київ, 12 жовтня 2017 р.) / за заг. ред. В. С. Куйбіди, І. В. Розпутенка. К.: НАДУ, 2017. С. 110-113.

11. Хасанов Р. Р. Соціально-політичний конфлікт як процес становлення владно-управлінської еліти в перехідних суспільствах. *Інновації і сучасні бізнес-технології в економіці та управлінні (союз науки і практики)*: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої XII Всеукраїнському фестивалю науки та 95-річчю Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, 17–18 травня 2018 року). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 155-165.

12. Хасанов Р. Р. Особливості реформування місцевого самоврядування в контексті врегулювання соціальних конфліктів в Україні. *Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи*: збірник матеріалів 10-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції / за наук. ред. проф. Ю. М. Бардачова, І. П. Лопушинського, Р. М. Плюща. Херсон: ХНТУ, 2019. С 215 – 218.

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ЧИННИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	24
1.1. Змістовні характеристики та еволюція наукових досліджень соціальних конфліктів в системі публічного управління національною безпекою держави	24
1.2. Джерелознавчий аналіз дискурсного поля проблематики впливу соціального конфлікту на національну безпеку держави	50
1.3. Порівняльний аналіз причин соціальних конфліктів в системі публічного управління з позиції різних наукових підходів	70
Висновки до розділу 1	95
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	99
2.1. Ієрархізація соціальних конфліктів за рівнем їх впливу на національну безпеку держави	99
2.2. Концептуалізація інституціоналізації публічного управління в контексті врегулювання соціальних конфліктів в Україні: безпековий аспект	119
2.3. Сучасні світові тенденції щодо запобігання виникненню соціальних конфліктів в системі публічного управління: досвід для України	140
Висновки до розділу 2	158
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	162
3.1. Система механізмів публічного управління попередження соціальних конфліктів в контексті забезпечення національної безпеки держави.....	162

3.2. Реалізація прав людини як пріоритетний напрям результативності механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національною безпекою 182

3.3. Стратегічні напрямки вдосконалення механізмів попередження соціальних конфліктів з метою забезпечення національної безпеки держави. 200

Висновки до розділу 3 220

ВИСНОВКИ..... 224

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 231

ДОДАТКИ..... 255

Хасанов Р. Р.

ВСТУП

Актуальність теми. Для суспільства, в якому спостерігається зміна політичної системи, економічних відносин, геополітичного простору та культури, є характерним зростання конфліктності, що слід розуміти як соціетальну кризу. Сучасне українське суспільство характеризується зростанням невизначеності та нестабільності, спричинених, насамперед, впливом глобалізації, розширенням конфліктного простору, підвищенням напруженості у міжнародних відносинах, руйнуванням усталених структур, а також зміною характеру відносин у людському суспільстві.

Ускладнення людської життєдіяльності, невідповідність існуючих концепцій національної безпеки, стратегій та програм соціально-економічного розвитку викликам сучасних конфліктів посилюють рівень конфліктогенності в суспільстві. В онтологічному аспекті соціальний конфлікт та національна безпека перебувають у тісному взаємозв'язку. Зазвичай синхронність конфліктного перебігу соціогенезису проявляється через послаблення стану захищеності життєво важливих інтересів суспільства та держави від деструктивних ендогенних та екзогенних факторів. У свою чергу, прийнятний рівень національної безпеки (захищеність суспільства) суттєво знижує конфліктогенність, перш за все мінімізуючи ймовірність виникнення в країні антагоністичних конфліктів, орієнтованих на взаємне знищення соціальних опонентів. Розробка механізмів попередження соціальних конфліктів в контексті забезпечення національної безпеки посідає ключове місце у сучасній системі публічної політики. Тобто, ефективна система механізмів попередження соціальних конфліктів, яка реалізується у співпраці з громадськістю, є одним з актуальних засобів забезпечення стабільності, суспільного миру та безпеки держави.

Аналіз наукових досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що теоретико-методологічні засади соціальних конфліктів у системі публічного

управління досліджувались у світовій та вітчизняній науковій літературі на різних історичних етапах. Дослідженню змісту та особливостей впливу соціальних конфліктів на безпеку держави відводилось важливе місце у працях відомих учених та мислителів: М. Вебера, С. Вольфа, Т. Гоббса, Ф. Листа, Н. Макіавеллі, К. Маркса, В. Парето, Г. Саймона, А. Сена, А. Сміта, Дж. М. Кейнса, К. Фон Клаузевіца, Дж. Фіарона, Т. Шеллінга та багатьох інших авторів. Науковий доробок цих дослідників є класичним, базовим сегментом сучасного наукового дискурсу з даної проблеми та основою для сучасних концепцій врегулювання соціальних конфліктів та забезпечення національної безпеки.

У сучасному вітчизняному науковому дискурсі проблематику формування комплексних механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національною безпекою розглядаються у роботах вчених: О. Амоші, Е. Афоніна, А. Бандурки, В. Бебика, І. Ващенко, О. Васильєвої, О. Власюка, В. Воротіна, В. Горбуліна, А. Гриценка, Г. Губерної, А. Дацюка, В. Дементьєва, Д. Дзвінчука, Н. Довганя, Т. Карлова, О. Крутія, О. Крюкова, В. Мунтіяна, В. Нижник, О. Новікової, М. Пірена, О. Радченка, Т. Сенюшкіної, Г. Ситника, А. Стойки, С. Хаджирадевої, Н. Федчуна та інших.

Не зважаючи на вагомі напрацювання у царині дослідження особливостей врегулювання соціальних конфліктів в системі публічного управління національною безпекою відсутній загальновизнаний термінологічний, методологічний й емпіричний апарат щодо визначення їх сутності та змісту. Необхідність удосконалення наукових засад щодо розробки комплексного механізму попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління з метою забезпечення національної безпеки держави, підвищення ефективності його реалізації, інституціонального забезпечення з урахуванням впливу об'єктивних екзогенних та ендогенних факторів, особливості реалізації прав людини як напряму удосконалення механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного

управління національною безпекою визначають актуальність даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами і темами. Тема дослідження відповідає пріоритетним напрямкам фундаментальних і прикладних наукових досліджень України у сфері державного управління з питань формування та реалізації механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національною безпекою держави. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідних робіт, що реалізуються у рамках науково-дослідницької теми Міжрегіональної Академії управління персоналом у процесі розробки науково-дослідної роботи: "Теоретико-методологічні основи становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні й психологічні проблеми" (ДР № 0113U007698). Доробок автора полягає в розробці напрямів удосконалення системи державного управління у сфері попередження та подолання соціальних конфліктів.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування процесів формування механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національною безпекою держави і розробка практичних рекомендацій щодо їх удосконалення на основі забезпечення реалізації прав людини та впровадження новітньої інноваційної моделі «Quadruple Helix».

Реалізація визначеної мети зумовила постановку й вирішення таких завдань:

- з'ясувати онтологічну сутність, зміст, природу соціального конфлікту в системі публічного управління національною безпекою;
- систематизувати дискурсне поле проблематики наукового розуміння соціальних конфліктів як негативного чинника національної безпеки держави;
- визначити чинники соціальних конфліктів в системі публічного управління, які пов'язані з порушенням національної безпеки держави;

- виокремити й охарактеризувати соціальні конфлікти за рівнем їх впливу на національну безпеку держави;
- розкрити особливості інституціоналізації публічного управління в контексті врегулювання соціальних конфліктів в Україні;
- здійснити аналіз кращих зарубіжних практик щодо запобігання соціальних конфліктів у вітчизняній системі публічного управління;
- розкрити структуру системи механізмів публічного управління попередження соціальних конфліктів в контексті забезпечення національної безпеки держави;
- здійснити оцінку реалізації прав людини, як напряму удосконалення механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національною безпекою;
- розробити пропозиції щодо формування моделі комплексного механізму попередження соціальних конфліктів в системі публічної влади України та забезпечення національної безпеки.

Об'єктом дослідження є процеси публічного управління попередженням, розв'язанням та трансформацією соціальних конфліктів.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні, методичні аспекти стратегічного інституційного забезпечення формування і реалізації механізмів попередження соціальних конфліктів та практичні рекомендації щодо їх імплементації у практику публічного управління у контексті забезпечення національної безпеки держави.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є *системний підхід*, що дозволяє розглядати систему механізмів попередження соціальних конфліктів. В цьому аспекті було логічним застосування *структурно-функціонального методу*, що сприяє виокремленню фундаментальних, структурно-операційних та еволюційних домінант соціальних конфліктів у системі публічного управління національною безпекою [підрозділи 1.1, 2.1]. За допомогою *антропологічного підходу* визначено особливості розуміння соціальних конфліктів як негативного

чинника національної безпеки держави; репрезентовано комплементарну міжінституційну модель державного управління інноваційним розвитком аграрного сектору України [підрозділ 1.2]. *Неофункціональний підхід* дозволив дослідити основні завдання інституціоналізації публічного управління в контексті врегулювання соціальних конфліктів в Україні [підрозділ 2.2]. *Циклічний підхід* дав змогу здійснити системний аналіз реалізації прав людини, як напряму удосконалення механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національною безпекою; розробити пропозиції щодо формування моделі комплексного механізму попередження соціальних конфліктів в системі публічної влади України та забезпечення національної безпеки [підрозділи 3.2, 3.3]. А використання *компаративного методу* забезпечує розкриття закономірностей впливу та сучасні тенденції становлення й удосконалення інституційно-правових засад врегулювання соціальних конфліктів в Україні; проведення аналізу кращих зарубіжних практик щодо запобігання соціальних конфліктів у вітчизняній системі публічного управління [підрозділи 3.1, 2.3]. Завдяки *емпіричним методам* дослідження проаналізовано чинники соціальних конфліктів в системі публічного управління, які пов'язані з порушенням національної безпеки держави [підрозділ 1.3].

У дисертації знайшли відображення публікації, засновані на сучасному дослідницькому матеріалі – монографіях, дисертаційних дослідженнях, матеріалах наукових семінарів, конференцій з питань щодо формування та реалізації механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національною безпекою, відповідно до завдань, поставлених у дисертаційному дослідженні. Інформаційною базою слугували законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, законодавчі та нормативні документи Європейського Союзу та Ради Європи, наукова література, результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні державотворчого характеру формування механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національною безпекою держави і розробці практичних рекомендацій щодо їх удосконалення на основі забезпечення реалізації прав людини та впровадження новітньої інноваційної моделі «*Quadruple Helix*».

Основні наукові результати, які характеризують новизну результатів виконаного дослідження, полягають у тому, що:

уперше:

– обґрунтовано комплексний механізм попередження соціальних конфліктів в системі публічного управління національною безпекою, що відрізняється застосуванням новітнього інноваційного підходу «*Quadruple Helix*» та базується на теоретико-методологічних підходах до комплементарної взаємодії органів державної влади, бізнесу, громадськості та інформаційно-комунікаційної системи, специфічних суспільних принципах публічного управління, в основі якої знаходиться комплекс сучасних механізмів (нормативно-правовий, організаційний, інформаційно-комунікаційний) узгоджених до умов глобалізації з урахуванням соціальних інтересів суспільства;

удосконалено:

– методологію формування структури системи механізмів публічного управління попередження соціальних конфліктів в контексті забезпечення національної безпеки, яка, на відміну від існуючих, ґрунтується на принципах становлення державою умов для реалізації прав людини і фундаментальних свобод шляхом виокремлення й систематизації двох компонентів системи (зовнішньо-орієнтованого та внутрішньо-орієнтованого) та груп механізмів (1. інституційний (нормативно-правовий та організаційний механізми); 2. інформаційно-комунікаційний механізми), які є складовою систем публічного управління національною безпекою держави;

– організаційно-функціональну структуру системи публічного управління соціальними конфліктами, яка відрізняється виокремленням соціально-економічних (порушення соціальних та економічних прав населення, криза формальної економіки, інтенсифікація конкуренції, економічні мотиви пошуку ренти, приватизація тощо) та інституційних (неефективність державної політики та недосконалість громадського управління) чинників, які мають вплив на усі рівні управління з метою запобігання ескалації соціальних конфліктів в системі національної безпеки держави;

– систематизацію дискурсного поля проблематики дослідження соціальних конфліктів як об'єкту публічного управління та їх негативного впливу на національну безпеку держави шляхом виокремлення 5 підходів, які вирізняються міждисциплінарним характером предмету дослідження обумовлюючи широту наукового пошуку: суспільно-філософський; політико-економічний; нормативний; процесний; інституційний;

– науково-методичний підхід до оцінки стану реалізації соціально-економічних і культурних прав людини, який є інструментарієм для визначення результативності механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національною безпекою, який вирізняється змістовною наповнюваністю показників оцінювання ризиків ескалації конфліктів між державами й внутрішніх соціальних конфліктів, та використанням інформаційно-комунікаційних технологій для проведення моніторингу безпекової ситуації стану рівня конфліктогенності держави, що є основою інноваційної системи публічного управління соціальними конфліктами з метою їх попередження;

дістали подальшого розвитку:

– наукове висвітлення теорій соціальних конфліктів, як складової теорії національної безпеки держави, що вирізняється обґрунтуванням зв'язків між категоріями «національна безпека держави», «публічне управління», «соціальний конфлікт» та «права людини», розкриваючи сутність і зміст авторського поняття «публічне управління соціальними

конфліктами як чинник забезпечення національної безпеки держави», яке представляє собою комплекс взаємопов'язаних організаційно-економічних форм демократичного управлінського впливу інститутів держави та громадськості на попередження, мінімізацію або подолання конфліктних ситуацій у суспільстві та, як наслідок, забезпечення національної безпеки держави;

– розкриття специфічних характеристик інституціоналізації публічного управління соціальними конфліктами, в частині ідентифікації національних особливостей реалізації функцій органів державної влади та їх взаємовідносин з громадянським інформаційним суспільством, в тому числі щодо: створення дієвих соціальних ліфтів; підвищення відповідальності, прозорості й підзвітності перед суспільством; проведення реформ щодо децентралізації та субсидіарності; розвитку інститутів громадянського суспільства; руйнування монополії на владу;

– виокремлення соціальних конфліктів за рівнем впливу на національну безпеку держави шляхом їх класифікації на три групи (виклик, загроза та небезпека) у контексті ідентифікації ключових соціально-політичних факторів, які впливають на стан національної безпеки держави, до яких віднесено: воєнно-політичну нестабільність; посягання з боку окремих груп та осіб на державний суверенітет, права і свободи громадян; поширення корупції; міжнародний тероризм; результативність існуючих структур і механізмів забезпечення глобальної стабільності; рівень фінансового забезпечення програм реформування Воєнної організації та оборонно-промислового комплексу; рівень соціального захисту громадян; екологічні проблеми; міграційні процеси та інші;

– узагальнення кращих зарубіжних практик щодо запобігання соціальних конфліктів у системі публічного управління шляхом виокремлення форм та напрямів імплементації домінант концепції е-демократії в умовах становлення інформаційного суспільства, до яких віднесено по-перше, діалогову взаємодію державних та громадських інститутів в інформаційно-комунікаційній системі; по-друге,

диверсифікований підхід до організації участі громадськості в управлінні соціальними конфліктами та контроль за забезпеченням національної безпеки держави.

Практичне значення одержаних результатів. Основні теоретичні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження частково реалізовані, перебувають в процесі реалізації та можуть бути впроваджені у подальшому в сфері державного управління процесами запобігання, попередження та вирішення соціальних конфліктів. Зокрема, результати дисертаційного дослідження реалізовані в практичній діяльності Українського товариства сприяння соціальним інноваціям (довідка впровадження від 31.05.2018 р. № 11), Української технологічної академії (довідка впровадження від 14.11.2019 р. № 17) та Київської обласної ради (акт про впровадження від 13.02.2020 р.). В діяльності цих інституцій враховано методологічні положення дисертації, що стосуються формування системи механізмів публічного управління щодо попередження соціальних конфліктів, в тому числі застосування діалогових форм взаємодії державних та громадських інституцій та диверсифікованого підходу до організації участі громадськості в управлінні соціальними конфліктами.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею автора, в якій викладені його погляди на вирішення проблем публічного управління у сфері врегулювання соціальних конфліктів та забезпечення національної безпеки держави. Усі висновки і положення, винесені на захист, розроблені дисертантом особисто. З наукових праць, виконаних у співавторстві, в роботі використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистого доробку дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Апробація результатів дослідження здійснювалась на наступних науково-комунікативних заходах: Міжнародна науково-практична конференція *"Сучасні суспільні комунікації: проблеми, пріоритети та першочергові завдання в євроінтеграційних процесах"* (м. Хелм, Польща 27 листопада 2015 р.); Польсько-Українська міжнародна науково-практична конференція за підтримки Адміністрації

Президента України П. Порошенка *"Роль суспільної комунікації та мас-медіа в процесах європейської інтеграції"* (м. Ченстохова, Польща 8 травня 2017 р.); Науково-практична конференція за міжнародною участю *"Національні цінності й національні інтереси в системі публічного управління"*. (Київ, 12 жовтня 2017 р.); I міжнародна науково-практична конференція, присвячена XII Всеукраїнському фестивалю науки та 95-річчю Сумського держ. пед. ун-ту імені А. С. Макаренка *"Інновації і сучасні бізнес-технології в економіці та управлінні (союз науки і практики)"* (м. Суми, 17–18 травня 2018 р.), 10-а Всеукраїнська науково-практична конференція *"Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи"* (м. Херсон, 18 жовтня 2019 р.).

Публікація результатів дисертації. За темою дисертації опубліковано 12 наукових праць, серед яких 5 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті у закордонних наукових періодичних виданнях за напрямом дослідження, 5 матеріалів тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 265 сторінок комп'ютерного тексту, основний зміст викладено на 216 сторінках. Робота містить 4 таблиці, 20 рисунків, 7 додатків. Список використаних джерел охоплює 255 найменувань, зокрема 57 – іноземними мовами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ЧИННИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Змістовні характеристики та еволюція наукових досліджень соціальних конфліктів в системі публічного управління національною безпекою держави

Сучасні практичні потреби сучасного суспільства полягають перш за все у забезпеченні національної безпеки держави та її сталого соціально-економічного розвитку, подальшої демократизації та формування громадянського суспільства. Надзвичайна складність і невизначеність перманентних умов, у яких опинилася вітчизняне суспільство – насамперед кардинальна трансформація не лише політичного устрою та соціально-економічного укладу, а й відповідних ідеологічних засад, спричиняє виникненню конфліктів.

Дослідження конфліктів є одним із важливих завдань соціології, політології, психології, права, державного управління та інших галузей. Значна увага державного управління до проблематики конфліктології можна пояснити тим, що як би не оцінювали історію людства, завжди спостерігаємо суперечності, конфлікти й кризи різного формату і різної інтенсивності, які практично охоплюють складні системи міжіндивідуальної та міжгрупової взаємодії. Тобто, у сферах де: існує будь-яка із форм спілкування людей, які прагнуть досягти поставлених цілей; взаємодіють різні світоглядні й морально-ціннісні системи; виникають субординаційні відносини індивідів та соціальних об'єднань, там і виникає різного роду соціальний конфлікт (суспільно-політичний, фінансово-економічний, трудовий, релігійний тощо). Термін конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення) – це протиборство суспільно-

політичних суб'єктів з метою врегулювання певних суперечливих соціально-економічних інтересів, поглядів або позицій.

Дефініція соціального конфлікту широко використовується у науковій літературі для обґрунтування стану незгоди. Термін соціальний конфлікт містить різні варіації в залежності від обраної теорії, підходу, контексту або ж ідеологічних поглядів дослідника. У свою чергу, соціальні конфлікти суттєво відрізняються від інших суспільних форм конфронтації, які можуть бути результатом відсутності домовленості, конкуренції, колізій, або суперництва.

Дослідження проблематики соціальних конфліктів бере свій початок ще із глибокої давнини. Вже у VII-VI ст. до н. е. китайські філософи визначали джерело розвитку природи та суспільства в певній боротьбі протилежностей. Знаменитий мудрець давнього Китаю Конфуцій в VI ст. до н. е. стверджував, що злобу та заздрощі породжують насамперед нерівність, різнобічність у поглядах людей.

Альтернативні теорії, які ґрунтуються на гіпотезі, що соціально-економічні й політичні відносини формують різні форми соціальних конфліктів. Нормальним явищем для соціально-економічних відносин є наявність соціальних конфліктів. Еволюцію наукових досліджень соціальних конфліктів нами розглянуто на основі аналізу поглядів наукових шкіл класичної та сучасної теорії. Базові положення класичних наукових шкіл нами систематизовано на основі матеріалів Міжнародної енциклопедії соціальних та поведінкових наук видавництва Elsevier (рис.1.1)¹.

Теорії структурного функціоналізму активно розвивались у другій половині XX ст. у США. Значного поширення функціоналізм здобув у

¹ Bendor J. Bounded rationality. International encyclopedia of the social and behavioral sciences. London: Elsevier, 2001. p.1307.

Busemeyer R. Dynamic decision – making. International encyclopedia of social and behavioral studies. London: Elsevier, 2001. p. 3908-3915.

Crouch C. J. Conflict sociology. International encyclopedia of the social and behavioral sciences. London: Elsevier, 2001. p. 2551-2559.

працях Т. Парсонса (*англ. T. Parsons, 1902-1979*), який наголошував на тому, що соціальні інститути корелюють з інтеграційними механізмами, які є досить вразливими до соціального конфлікту. Безпосередньо конфлікт є відхиленням від нормального стану функціонування системи, проблемою суспільства, сигналом того, що присутня патологія, загроза, яка є сигналом для радикальних змін².

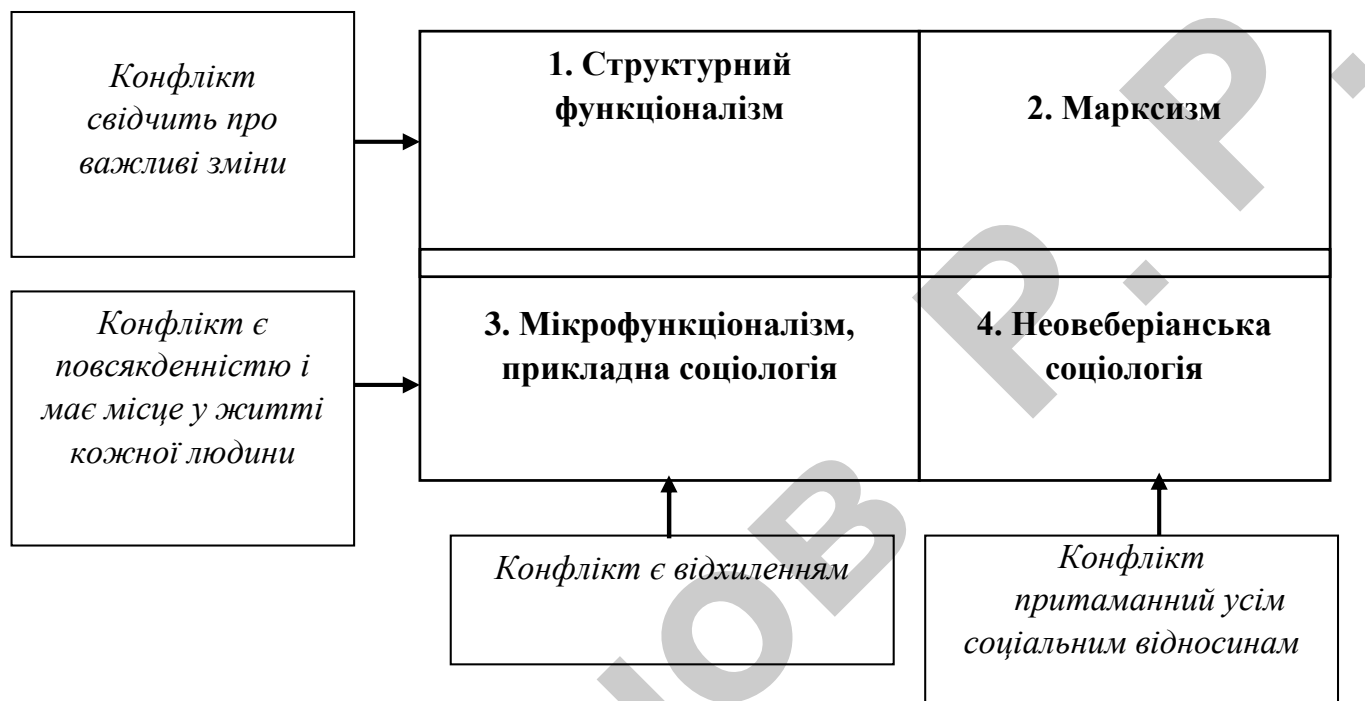

Рис. 1.1. Систематизація положень наукових шкіл до аналізу соціальних конфліктів

Альтернативою державної політики є війна та мир, що реалізується у напрямку інших держав. Аналіз соціальних конфліктів класичного марксизму ґрунтується на фундаменті філософії війни К.ф. Клаузевіца (*англ. Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz, 1780-1831*): війна є специфічною формою суспільно-політичного насилля, розвиток політики іншими методами. Зовнішня та внутрішня державна політика є складовими елементами стратегії, яку реалізує правлячий клас враховуючи власні інтереси. У значній кількості сучасних марксистських теоріях саме громадянські війни є результатом тимчасової дезінтеграції сучасного глобального суспільства.

² Citrin J. Conflict-consensus. International encyclopedia of the social and behavioral sciences. London: Elsevier, 2001. p. 2550-2557.

Тобто процеси трансформації миру призводять до становлення нових суспільств й держав.

А. Сміт (*англ. A. Smith, 1723-1790*) у своїй книзі «Багатство націй» писав, що держава є майданом для конфліктів. Саме від політичних процесів та балансу влади між різними політичними інститутами залежить рішення про початок війни або підтримання миру. Так як людина є соціальною, то, війна є результатом недосконалості людської особистості, амбіційності, емоцій. Також війна є тимчасовим явищем³.

Тобто ліберальний та кейнсіанський підходи у більшості є поміркованими. Ліберальна модель розглядає економіку, як вільну від конфліктів. Зв'язок між економічною та політичною сферами є мінімальним за положеннями ідеальної моделі⁴. Більшість ліберальних теорій зазначають, що причини конфліктів не можуть бути рушієм для необхідності завоювання нових ринків або ж захисту території держави. Ліберал Дж. Мілль (*англ. John Stuart Mill, 1806-1873*) вважав, що конфлікт та сучасна економіка є несумісними: «Війни та руйнування, яке вони спричинюють, повертають країни до часів варварства і хижацтва»⁵.

На особливу увагу заслуговують погляди й інтереси Ф. Листа (*нім. F. Liszt, 1811-1886*), який державну владу пов'язував з економічним потенціалом та безпекою держави. «Нація, – писав Ф. Лист, – є сукупністю індивідуумів, які мають єдиний уряд, закони, інститути, інтереси, права, спільну історію, систему захисту й забезпечення прав, багатства та життя. Вони складають одне ціле, вільне та незалежне, яке задовольняє лише свої інтереси ... й використовує владу для забезпечення підвищення спільного прибутку, гарантування безпеки»⁶.

Тобто, економічний націоналізм, протекціонізм політики Ф. Листа формував підходи до концепції, стратегічних орієнтирів національної

³Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (книги I—III). / Пер. с англ, вводная статья и комментарии Е. М. Майбурда. М.: [Наука](#), 1993. 572 с.

⁴Оксфордська енциклопедія політичної думки / [авт.-уклад. Міллер Д]. К.: Літера, 2000. 645 с.

Экономическая энциклопедия / уряд. А. М. Румянцев. М.: Сов. энцикл., 1980. 560 с.

Brauer J. Economics of conflict and peace / J. Brauer. Washington DC: Aldershot, 1997. 113 p.

⁵Earl Mead E. Adam Smith, Alexander Hamilton, Friedrich List : The economic foundations of military power. Makers of modern strategy. New Jersey: Princeton University Press, 2000. p. 217-262.

⁶Earl Mead E. Adam Smith, Alexander Hamilton, Friedrich List: The economic foundations of military power. Makers of modern strategy. New Jersey: Princeton University Press, 2000. P. 217-262.

безпеки Німеччини того часу. Саме він вважав економічну могутність країни важливою передумовою національної безпеки та вбачав завдання уряду у підвищенні добробуту й сили нації, яка не може бути досягнута лише окремою особою, або певною групою.

Більш радикальним є В. Парето (*итал. V. Federico Damaso Pareto 1848-1923*), який критикував зростання витрат на озброєння, адже війни не мають економічного ефекту для цивілізованих суспільств та можуть бути пояснені лише інтересами політичних лідерів й намаганням урядів штучно сформувати зовнішню загрозу⁷.

М. Вебер (*англ. M. Carl Emil Weber, 1864-1920*) не розробляв спеціальної теорії конфлікту однак й не ігнорував необхідність й прояви конфлікту у суспільстві. На думку вченого, конфлікт є інтегральною частиною відповідних соціальних феноменів, які з'являються як результат того, що всі люди мають власні інтереси. Тобто порядок пояснюється домінуванням однієї групи, яка спроможна нав'язати свої інтереси іншим групам⁸.

На відміну від своїх послідовників М. Вебер більш ширше розглядає сферу соціальних відносин, акцентуючи увагу на тому, що конфлікт може мати місце не лише як результат матеріалістичних протиріч між певними класами, але й у результаті розходжень в ідеології, моралі, віруваннях та символах⁹.

Досить суперечливою й неоднозначною є позиція К. Левіна (*англ. K. Lewin, 1890-1947*). Він підтримує право етнічних меншин на захист своєї ідентичності як спосіб виживання громадськості, підтримки цілісності з метою протистояння агресії оточення. У той же час рекомендує уникати різних конфліктів, які є дисфункціональними й провокують дезінтеграцію суспільства¹⁰.

⁷ Coloumb F. War or peace, resultant of an economic system: new economic analysis on defense – related issues. Economic theories of peace and war. London: Routlegde, 2004. 273 с.

⁸ Вебер М. История хозяйства: Очерк всеобщей социальной и экономической истории. Пг.: Наука и школа, 1923. 240 с.

⁹ Kiser E. War, sociology of. International encyclopedia of the social and behavioral sciences. London: Elsevier, 2001. p.16366

¹⁰ Левин К. Разрешение социальных конфликтов / К. Левин. М.: Речь, 2008. 110 с.

У XIX ст. Г. Зиммель (*англ. G. Simmel, 1858-1918*) підтримувався думки, що соціальний конфлікт може зміцнювати соціальні зв'язки. Він зазначав, що більшість конфліктів мають місце в умовах відсутності правил або взаєморозуміння, тобто, соціальний конфлікт зміцнює соціальні зв'язки і може бути функціональним до відповідних соціальних відносин. Саме ґрунтуючись на ідеях Г. Зиммеля, Л. Козер (*англ. L. Alfred Coser, 1913-2003*) сформував загальну теорію функцій соціального конфлікту. Л. Козер стверджував, що у соціальних системах по-різному відбувається інституціоналізація конфліктів. Відсутнє таке суспільства, в якому вимоги індивідуума або їх групи відразу висловлюється і задовольняється. У свою чергу, інститути держави підтримують таку соціальну структуру системи та безпеку на всіх рівнях, однак вони не можуть бути у рівній мірі функціональними та толерантними для всіх¹¹.

Соціологом Р. Дарендорфом (*нім. R. Gustav Dahrendorf, 1929-2009*) на той час було доповнено теорію соціальних конфліктів припущенням, що не лише конфлікт виконує конкретні функції, а й безпосередньо соціальний порядок підтримується такими конфліктами. Саме відкрите представлення різних позицій, можливих протиріч у суспільстві є важливим етапом на шляху розвитку й реалізації інновацій. Тобто соціальний конфлікт сприяє процесу розвитку¹².

Значні зміни у трактуванні сутності соціального конфлікту відбулись у 50-х роках XX ст., як результат появи ідеї інституціоналізації конфлікту. Гіпотеза інституціоналізації конфлікту полягає у тому, що якщо існують механізми, які поділяють різні інституціональні сфери одна від одної, соціальні конфлікти, які відбуваються в одній сфері, не можуть переноситись до інших сфер, а тому, природно обмежуються.

У 60-70-х роках XX ст. основна увага науковців орієнтована між представниками структурного функціоналізму та марксистських теорій. Марксистки стверджували, що конфлікт притаманний абсолютно усім соціальним відносинам, яким характерна класовість ґрунтуючись на

¹¹ Козер Л. Функции социального конфликта / Л. Козер. М.: ИНИОН, 1991. 410 с.

¹² Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта. Социологические исследования. 1994. № 5. С. 142-147

протилежних інтересах і є фундаментальними для соціально-політичного життя.

Для представників марксизму та структурного функціоналізму, соціальний конфлікт є важливим адже він привносить зміни у суспільство. Тобто, функціональні й марксистські підходи не є абсолютно протилежними у поясненні змісту соціального конфлікту. З позицій цих підходів соціальні інститути пов'язані й функціонують з метою підтримання стабільності існуючого порядку.

У період світової глобалізації, зменшення кількості конвенційних війн значно зростає динаміка саме внутрішніх конфліктів, громадянських війн, конфліктів низької інтенсивності. Тому радикальні зміни у змісті, причинах, характері, учасниках й процесі виникнення конфліктів вимагають розробки комплексної інтегрованої теорії конфліктів, в основі якої знаходиться аналіз рушійних сил конфліктів, які пов'язані з соціально-економічною системою.

Тому особливої актуальності набуває політична економія соціальних конфліктів, яка представлена такими науковими школами, як: лібералізм, кейнсїанство та марксизм. Такі класичні наукові школи дослідження соціальних конфліктів надають пояснення зв'язку між економікою й конфліктами, розглядаючи конфлікт як внутрішній, звичайний для економіки процес та рідкісна ситуація, яка виникає, як результат неефективного функціонування соціально-економічної системи¹³.

Марксистські теорії більш широко пояснюють зміст соціальних конфліктів інкорпоруючи його в усі соціально-економічні операції, а економічні інтереси представляють політичні стратегії¹⁴. Осередком сучасного лібералізму є певний сумнів у необхідності втручання держави в соціально-економічні відносини й не обґрунтованість природи конфлікту. Перш за все, політика розглядається як штучна й неприродна, а метою держави є лише забезпечення умов існування для життя, миру й добробуту. У свою чергу, соціальний конфлікт також представляється, як результат не ефективності виконання функцій держави.

¹³ Шевель І. П. Соціальний конфлікт як феномен соціологічного пізнання. Габітус. 2018. Вип. 5. С. 105-108.

¹⁴ Brown M. Theories of war and peace / M. Brown. London: The MIT Press, 2008. 566 p.

Coulomb F. The economic theories of peace and war / F. Colomb. Oxfordshire : Routledge, 2008. 273 p.

К. Маркс (*нім. K. Heinrich Marx, 1818-1883*) розглядав війну не лише як поступ політики, а й як важливе та життєво необхідне продовження державної політики. Порушення територіальної цілісності, суспільно-політичного суверенітету, існуючого порядку не є загрозою. Тобто наслідки війни призводять до пролетарської революції¹⁵.

На думку К. Маркса та Ф. Енгельса (*нім. F. Engels, 1820-1895*), кожне суспільство знаходиться у стані лише релятивного миру. Громадянський мир існує паралельно з постійною боротьбою класів, а також ґрунтується на тому, що правлячий клас лобіює інтереси тимчасової монополії за допомогою фізичного, соціально-економічного й ідеологічного гноблення. За період економічної кризи соціальний тиск на відповідний опозиційний клас стрімко переходить до стану громадянської війни. Отже, кордони, які відокремлюють громадянський мир від стану громадянської війни, є досить ілюзорними.

Неокласична школа, яка суттєво домінує в сучасній економічній науці, ґрунтується на постулаті стійкої гармонізації інтересів індивідуальних економічних агентів у ринковій економіці. Саме неокласична школа заснована на абсолютному запереченні соціальної нерівності і конфлікту. Позицією даної школи, щодо соціального конфлікту, насамперед конфліктів проти соціальної системи, є відхилення від оптимальної поведінки та натуральної гармонії, функціонуючої у ринковій економіці¹⁶.

У свою чергу, ринкова економіка представляється як «кінець історії», адже ринок сприяє формуванню економічного порядку, який функціонує паралельно з законами природи та раціональності. Тому, революції або ж радикальні конфлікти, які порушують основи стійкості соціальної системи, представляються як неприродні або ж ірраціональні, як результат певних емоцій, а не чіткого розрахунку.

Сучасний реалізм використовував основні посилки класичних теорій, а саме: держава розглядається як єдиний гарант безпеки; ключова роль у розв'язанні конфліктів належить саме державі; державам притаманна

¹⁵Neumann S. Engels and Marx on revolution, war and the army in society. Makers of modern strategy: from Machiavelli to the nuclear age. New Jersey: Princeton University Press, 2000. P. 262-281.

¹⁶Collier P. The bottom billion : why the poorest countries are failing and what can be done about it / P. Collier. Oxford: Oxford University Press, 2007. 224 p.

раціональність, а бажання максимально задовольнити власний інтерес є рушійною силою для соціальних конфліктів; збалансованість соціально-економічних відносин між державами є засобом для підтримки стабільності й безпечності. Саме принцип «гегемонії та стабільності» є базисом для всіх теорій реалізму: наявність держави-гегемона є запорукою безпеки; фрагментація влади призводить до послаблення, що слугує причиною для утворення можливості виникнення соціальних конфліктів¹⁷.

Дж. М. Кейнс (англ. *J.M. Keynes, 1883-1946*) є автором теорії конфліктів та державного управління конфліктами і кризами. Він досліджував стратегії протидії кризам, розробляв дієві методи державного управління економікою у період війни, розробляв методи реконструкції держави у післявоєнний період. «Економічні наслідки миру» є відомою і впливовою книгою Дж. М. Кейнса, яка присвячена проблемам соціально-економічних передумов війни і миру. Тобто вільна торгівля була важливою позицією політики держави, яку підтримував науковець до початку 20-х років ХХ ст. На його думку, вільна торгівля забезпечує підтримку розвитку комерції та приносить у суспільство гармонію відповідних інтересів та мир¹⁸.

Починаючи з 1936 р. погляди Дж. Кейнса починають змінюватись, а саме, його ліберальні постулати поступово зникають. У 1919 р. він пише, що «Європа є неефективною, безробітною, дезорганізованою. Вона знаходиться у стані ворожнечі та під впливом міжнаціональної ненависті»¹⁹. Акцентує увагу на запереченні економічних та «миротворчих» цінностей вільної торгівлі (книга, «Загальна теорія зайнятості, інтересу та грошей»). «Війна має декілька причин. Диктатори й інші, для кого війна є певним задоволенням, легко використовують природну ворожість своїх народів. Але більш важливими є саме економічні причини: демографічний тиск та конкуренція за ринки»²⁰.

¹⁷Brauer J. Economics of conflict and peace / J. Brauer. Washington DC: Aldershot, 1997. 113 p.

¹⁸Economic agendas in armed conflict: defining and developing the role of the UN / [авт. тексту Michael Brown]. New York: IPA, 2002. 345 p.

¹⁹ The Oxford encyclopedia of economic history / [уклад. Joel Mokyr]. Oxford : Oxford university press. 2003. 4167 p.

²⁰ Оксфордська енциклопедія політичної думки / [авт.-уклад. Міллер Д]. К.: Літера, 2000. 645 с.

Боротьба за ринки й безробіття є найважливішою рушійною силою соціальних конфліктів, які не відбуваються, якщо уряд спроможний забезпечити повну зайнятість на внутрішніх ринках, відповідно країна може ефективно конкурувати на нових ринках. Тобто Дж. М. Кейнс наголошує на тому, що війна є складовою часткою життя кожної людини та є невідворотною. Позиція щодо війни та миру є досить цілісною й незмінною: уряди повинні уникати війн, однак колективна безпека та спроможна армія повинні слугувати гарантом національної безпеки.

З точки зору представників наукової школи марксизму, у капіталістичній системі можливі внутрішні протиріччя виникають як результат перевиробництва, яке зменшує прибутки. Саме політика імперіалізму на деякий час розв'язує таку проблему²¹.

В. Ленін (1870-1924) прогнозував активізацію збройних конфліктів на стадії імперіалізму²². Інтерпретація соціальних конфліктів Ф. Енгельсом (1820-1895) та В. Леніним представляють таке специфічне розуміння проблеми визначаючи війну як збройну боротьбу між певними групами, кланами, як збройний конфлікт між відповідними соціальними класами (тобто громадянська війна), як збройну боротьбу націй проти держави. Причиною виникнення конфліктів вважалось функціонування інших груп й зіткнення інтересів. Така несумісність соціально-економічних інтересів, перш за все, призведе до насилля й використання зброї²³.

Класичні та сучасні теорії присвячені аналізу можливих зв'язків між економічним розвитком та соціальними конфліктами. Процеси індустріалізації та економічного зростання сприяють генерації соціальних конфліктів. Розподіл сфер впливу в Європі, трансформаційні процеси у країнах Третього світу, які мали абсолютно інші економічні й політичні структури, постійно провокували соціальні конфлікти.

XIX та XX століття характерні процеси індустріалізації в Європі, які орієнтувались на підвищення рівня соціального напруження, конфліктності

²¹Neumann S. Engels and Marx on revolution, war and the army in society. Makers of modern strategy: from Machiavelli to the nuclear age. New Jersey: Princeton University Press, 2000. P. 262-281.

²²Ленин В.И. Государство и революция. Полн. собр. соч., т. 33.

²³Gilpin R. The challenge of global capitalism / R. Gilpin. New Jersey: Princeton University Press, 2010. 274 p.

між державами й великими торговельними компаніями з метою забезпечення контролю над сировиною, шляхами сполучення, територіями та робочою силою. Друга половина ХХ ст. характеризується значним впливом економічного зростання, процесів індустріалізації, розвитком ринкових відносин у країнах, які розвиваються на соціальні конфлікти. Механізм попередження конфліктних ситуацій функціонує через соціально-тенденційний розподіл національного прибутку, поширення соціально-економічної нерівності й системне порушення прав людини.

Дж. Мершмейер (*англ. John Joseph Mearsheimer, 1947*) акцентує увагу на тому, що нації, які суттєво залежать від інших у питаннях постачання товарів або ж ресурсів, постійно перебувають у стані не визначеності й ризикованості. Вони посилюють позиції власної безпеки, формують засоби для нейтралізації джерел потенційних загроз, активізуючи суспільно-політичний контроль за країною-постачальником ресурсів з метою мінімізації її вплив насамперед шляхом розгортання конфліктів²⁴.

Особливої актуальності у дослідженні соціальних конфліктів набувають їх сучасні теорії. Фундатором сучасної теорії соціальних конфліктів вважається Нобелівський лауреат А. Сен (*англ. A. Sen, 1933*), який підтримує позиції, що справедливий розподіл прибутку та ресурсів є значно важливішим для бідніших соціальних груп, ніж зростання економіки країни. Тобто основним для життя людини є не рівень ВВП на душу населення, а необхідний (достатній) рівень соціального захисту²⁵.

У сучасних наукових публікаціях В. Нафцигера (*нім. E. Nafziger, 1939*) та А. Уейн (*нім. A. Wayne, 1927-2011*) акцентується увага на тому, що загострення економічної нерівності провокує конфлікт. У книзі «Економічний розвиток, нерівність і війна» обґрунтовують аргументи щодо залежності між економічним розвитком й демократизацією, тобто зростання ВВП на душу населення є безпосереднім джерелом демократизації,

²⁴Mearsheimer J. Back to the future: instability in Europe after the Cold war. Theories of war and peace. London: The MIT Press, 2001. P. 3-55.

²⁵Sen A. The concept of development / A. Sen. New York: Chenery and Srinivasan, 2010. 198 p.

адже призводить до змін у класовій структурі суспільства та соціальному балансі²⁶.

Як результат проведених досліджень встановлено, що зростання динаміки й інтенсивності соціальних конфліктів є результатом дії нелегальних ринків землі, що спричиняє виникнення можливостей для акумуляції більшої кількості тіньових ресурсів.

У 80-90-х роках ХХ ст. на основі неокласичної теорії конфліктів паралельно з теорією суспільного вибору запропоновано новий підхід, а саме політичну економію соціально-політичної нестабільності.

Сучасні погляди на теорію соціальних конфліктів є продовженням поглядів Т. Шеллінга (*англ. T. Crombie Schelling, 1921-2016*) щодо трактування фундаментального припущення про раціональну максимізуючу поведінку. Однак напрям досліджень щодо розгляду сучасних конфліктів, як силової загрози, в яких учасники, діючи раціонально, можуть використовувати силу, однак не з метою повного знищення супротивника. Тобто «деструктивна сила» є складовим елементом етапу переговорів, а певним чином обмежений конфлікт, який представляється грою з ненульовою сумою.

Головним дослідженням розвитку «нового раціонального підходу» щодо пояснення причин соціальних конфліктів низької інтенсивності та соціально-політичної нестабільності була робота Д. Хіршлейфера (*англ. J. Hirshleifer, 1925-2005*) «Темна сторона сили». Саме сучасні моделі соціальних конфліктів, які розроблені Д. Хіршлейфером, ґрунтуються на процедурі вибору актора, який мислить оптимально, між виробництвом й конфліктною поведінкою. У свою чергу протест та насилля обґрунтовуються як раціональні дії, на вибір яких впливають можлива корисність, соціально-економічні можливості і вартість війни. Причини конфліктів ґрунтуються та трьох детермінантах: переваги, можливості та сприйняття²⁷.

²⁶Nafziger E. Economic development, inequality, war and state violence: humanitarian emergencies in developing countries / E. Nafziger, A. Wayne. London: Palgrave, 2003. 673 p.

²⁷ Hirshleifer J. The dark side of the force: economic foundation of conflict theory / J. Hirshleifer. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 298 p.

У період з 1945 р. до 2005 р., аналіз соціальних конфліктів проводився робочою групою Світового Банку, яка акцентувала увагу на першорядній ролі економічних й інституціональних факторів, що слугували рушійною силою конфлікту та роль етнічних факторів, як другорядних. Розроблені робочою групою моделі соціального конфлікту та їхні економетричні додатки орієнтовані на пояснення мотивів щодо раціональних дій різних учасників конфлікту в нейтралізації ризиків²⁸.

Мотивом соціальних конфліктів у відповідності до такої теорії є економічні інтереси еліти, яка збільшує свої прибутки, а основним чинником є досить сприятливі можливості для реалізації власних цілей, які провокують жадібність еліти.

Отже, ХХ ст. характеризується комбінацією всіх вище представлених підходів. У свою чергу, в період коли «супердержави» продовжують підтримувати меркантилізм, формуються впливові міжнародні організації метою функціонування яких є сприяння взаємовигідній торгівлі і миру. Країнам Третього світу у процесі модернізації й державотворення властивими є внутрішні конфлікти та громадянські війни. Також війна та конфлікт досить ефективно приватизуються.

Науковці сучасності зазначають, що відбулись значні якісні зміни, які дозволяють говорити про нові конфлікти, характеристики яких не завжди є складовою формули традиційної війни. «Нові» конфлікти значно відрізняються від «старих» саме цілями учасників, інструментами боротьби, соціально-економічними засадами²⁹.

Нові конфлікти представляються кримінальними, деполітизованими, приватними й хижацькими, у той час коли старі конфлікти сприймалися як ідеологічні, суспільно-політичні і навіть шляхетні причини.

Особливої популярності на Заході набула теорія політичної нестабільності С. Хантінгтона (*англ. S. Phillips Huntington, 1927-2008*), який

²⁸Berdal M., Keen D. Violence and economic agendas in civil wars: some policy implications. Millennium: journal of international studies. 1997. № 26 (3). P. 795–818.

²⁹Colomb F. War or peace, resultant of an economic system: new economic analysis on defense – related issues. Economic theories of peace and war. London: Routledge, 2004. 273 c.

Kaldor M. Oil wars / M. Kaldor, K. Terry, S. Yahia. London: Routledge, 2009. 156 p.

пропагував ідею “зіткнення цивілізацій”. Дослідник стверджував, що у світі, який тільки починає формуватися, початковим джерелом конфліктів є не ідеологія і не економіка. Межами, які розділяють людство, визначатимуться культурою, у свою чергу, суттєві конфлікти глобальної політики розгортаються між націями та окремими групами, які належать до різних цивілізацій. Як результат, зіткнення цивілізацій є домінантним фактором політики у світі. У відповідності до цієї концепції, яка сформована на основі теорій масового суспільства, прийняття участі мас у політичному і суспільному житті провокує соціальні конфлікти, кризи, політичну нестабільність, дестабілізацію всіх суспільних відносин³⁰.

Ключове місце серед теорій, які можна вважати універсальними, займає “загальна теорія конфлікту” відомого американського соціолога К. Боулдінга (*англ. K. Ewart Boulding, 1910-1993*), яка представлена у роботі “Конфлікт і захист. Загальна теорія”. На думку автора конфліктам притаманні загальні елементи та моделі розвитку. Аналіз й оцінка “загальної теорії конфліктів” дозволить ідентифікувати напрями орієнтації суспільних сил до контролю конфліктів, управління ними та прогнозування їх наслідків. Науковець визначає два аспекти соціальних конфліктів, а саме статичний й динамічний. За допомогою статичного проводиться аналіз сторони конфліктів та відносини між ними. Так як у процесі соціального конфлікту приймають участь окремі індивіди, організації, різні групи (вікові, професійні, етнічні, релігійні тощо), то їх науковець поділяє на особові, організаційні та групові. Динамічні конфлікти представляють собою рушійні сили конфліктної поведінки кожної людини³¹.

Розробку конфліктної проблематики на Заході продовжували А. Гоулднер (*англ. A. Ward Gouldner, 1920-1980*), Ч. Міллс (*англ. C. Wright Mills, 1916-1962*), Римський клуб та ін. Наприкінці ХХ ст. інтерес до соціальних конфліктів був дуже великим. Всесвітній конгрес Міжнародної

³⁰ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: АСТ, 2003. ISBN 5-17-007923-0

³¹ Boulding K. Conflict and Defence: A General Theory, 1962. P. 574

асоціації суспільно-політичних наук (Сеул, 1997) був повністю присвячений концепції насилля.

В Україні дослідження проблем конфліктології проводилось в їх сучасному (немарксистському) розумінні починаючи з 90-х років ХХ ст. (Ф. Бородкін, Н. Коряк³², В. Котигоренко³³, В. Козоріз, О. Силка³⁴, Т. Білецька³⁵, Гарькавець³⁶ та інші).

В Україні проблемами конфліктів активно займаються Київський міжнародний інститут соціології і конфліктології, Київський центр політичних досліджень та конфліктології, кафедри політології, соціології, конфліктології у закладах вищої освіти, центри з вивчення громадської думки та інші. У свою чергу, концептуальні обґрунтування “конфліктів нового покоління” потребують подальшого розвитку. Адже на початку ХХІ ст. спостерігається деяка розсіяність серед дослідників, що обумовлено неадекватністю існуючих методичних підходів та понятійного апарату для оцінки трансформацій, які відбуваються у суспільно-політичній сфері світу. Насамперед це стосується й особливостей визначення змісту сучасних конфліктів та їх публічного управління. Тому виникла нагальна необхідність переоцінки знань щодо джерел соціальних конфліктів у сучасному світі, закономірностей їх розвитку, напрямів й заходів врегулювання. Поступово відходять у минуле так звані «класичні» конфлікти між державами, у свою чергу актуальності набувають внутрішньодержавні соціальні конфлікти, які спровоковані націоналізмом, релігійним фундаменталізмом, сепаратизмом, глобальною нерівністю тощо.

³² Бородкин Ф.М., Коряк Н.М. Внимание: конфликт! Учебное пособие. Новосибирск: Наука, 1989. 189 с.

³³ Ктигоренко В. Знання про соціальний конфлікт: абсолют чи відносність? Політичний менеджмент. 2003. №2. С. 137-155.

³⁴ Козоріз В.П., Силка О.З. Соціальний конфлікт 1929 р. у центральньо-українському селі (на прикладі с. Великий Хутір та х. Нова Бірючка). Український селянин. 2012. Вип. 13. С. 194-197.

³⁵ Білецька Т.В. Теоретичні аспекти аналізу соціальних конфліктів в умовах глобалізаційних перетворень. Вісник Одеського національного університету. Сер.: Соціологія і політичні науки. 2014. Т.19, Вип. 1. С. 47-54.

³⁶ Гарькавець С.О. Соціальні конфлікти – пропозиція нової класифікації. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2018. № 2. С.87-98.

Значна увага суб'єктивним переживанням у конфліктній ситуації приділяють такі українські науковці, як: Б. Леонов³⁷, О. Руденко³⁸, І. Ясна³⁹, І. Копайгора⁴⁰ та інші. Тобто, щодо конфліктів це означає особливості сприйняття й інтерпретацію людиною зовнішньої ситуації, власних проблем як обов'язкову умову наявності конфлікту, а безпосередньо зовнішня ситуація не може сама по собі зумовлювати конфліктну ситуацію. Насамперед такий підхід є результатом поступового переважання суб'єктивних переживань у психологічній практиці, що є об'єктивним предметом роботи. Тобто особливої актуальності набувають саме практичні напрями у роботі з соціальними конфліктами, що є особливістю сучасної психології конфлікту. У даному напрямі можливе виникнення загальної кризи психологічної теорії й спроба наблизити “академічну” психологію до вирішення реальних людських проблем⁴¹.

Сутність й зміст соціального конфлікту широко представлено в державно-управлінській науковій літературі вітчизняними й зарубіжними науковцями, такими, як В. Ващенко⁴², Н. Довгань⁴³, М. Пірен⁴⁴, А. Пойченко⁴⁵, Н. Федчун⁴⁶ та ін. У своїх дослідженнях науковці орієнтуються на загальнотеоретичні положення дослідження конфлікту.

Одним з перших розробників конфліктологічного підходу у дослідженні проблем державного управління став італійський мислитель та

³⁷ Леонов Б.Д. Соціальні конфлікти та їх роль у детермінації терористичної діяльності. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. № 2. С. 49-55.

³⁸ Руденко О.М. Соціальні конфлікти як механізм забезпечення суспільної стабільності. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2008. Вип. 42. С. 88-96.

³⁹ Ясна І. (Пост)сучасні соціальні конфлікти: спроби концептуалізації. Філософська думка. 2016. № 4. С.104-117.

⁴⁰ Копайгора І.І. Соціальні конфлікти і правові проблеми їх вирішення. Право і Безпека. 2006. Т. 5, № 5. С.22-24.

⁴¹ Гришина Н. В. Психология конфликта / Н.В. Гришина. СПб.: Изд-во “Питер”, 2000. 464 с.

⁴² Ващенко В.О. Антиконтфліктні технології: теоретичні засади та українська дійсність. Стратегія українського державотворення: філософсько-політологічний та економічний аналіз : зб. наук. пр. /Акад. пед. наук України. К.: Полтава : АСМІ, 2000. 198 с.

⁴³ Довгань Н. П. Конфлікти в державному управлінні та шляхи їх вирішення : дис. канд. наук з держ. упр. спец. 25.00.01 / Довгань Н. П. К., 2006.

⁴⁴ Пірен М. І. Конфлікти в системі політико-управлінської діяльності : навч. посіб. / М. І Пірен. К.: Вид-во УАДУ, 2003. 240 с.

⁴⁵ Пойченко А. М. Конфлікт у політичному житті сучасної України: теорія і технологія розвитку / А. М. Пойченко, В. А. Ребкало, О. І. Хворостяний : навч. посіб. К. : Вид-во УАДУ, 1997. 96 с.

⁴⁶ Федчун Н. О. Конфлікти в діяльності органів місцевого самоврядування: причини, шляхи розв'язання та прогнозування : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 / Федчун Н.О. К., 2006. 18 с.

державний діяч Н. Макіавеллі (*итал. Niccolò di Bernardo dei Machiavelli, XVI ст. 1469-1527*), який зробив спробу комплексно проаналізувати соціальні конфлікти у контексті ідентифікації способів ефективного впливу на них органів державної влади. Вченим обґрунтовано раціональні форми державного управління, які здатні забезпечити порядок та стабільність в суспільстві⁴⁷.

Термін «соціологія конфлікту» вперше використав Г. Зіммель, який визнавав конфлікт невід'ємною складовою соціуму. Його послідовником в розробці проблематики конфліктів став Л. Козер, який під соціальним конфліктом пропонує розуміти «боротьбу за цінності й претензії на статус, владу та ресурси, в ході якої опоненти сприяють нейтралізації, завдають шкоди або ж усувають своїх суперників». Л. Козер у свої дослідженнях спирається на роботи Г. Зіммеля акцентує увагу на позитивних функціях соціального конфлікту та стверджує, що конфлікт усередині певної групи може сприяти її об'єднанню або ж відновленню внутрішньої єдності при певних ситуаціях⁴⁸.

Багаторівневність й багатоаспектність соціального конфлікту як явища спричинило виникнення різноманітних підходів до його трактувань. О. Здравомислов пропонує під конфліктом розуміти «найважливішу сторону взаємодії людей в суспільстві, своєрідна клітинка соціального буття. Форма відносин між потенційними або ж актуальними суб'єктами соціальної дії, мотивація яких спричинена ворогуючими цінностями та нормами, інтересами й потребами»⁴⁹.

Соціальний конфлікт за твердженням Ю. Запрудського представляє собою «явний або прихований стан протиставлення об'єктивно розбіжних інтересів, цілей та тенденцій розвитку соціальних об'єктів, пряме та непряме

⁴⁷ Фролов С. Ф. Социология: сотрудничество и конфликты. М.: Юристъ, 1997. 240 с.

⁴⁸ Козер Л.А. Функции социального конфликта / пер. с англ. О. Назаровой; Под. общ. ред. Л.Г. Ионина. М.: Дом интеллектуальной книги: Идея-пресс, 2000. 205 с.

⁴⁹ Здравомыслов А.Г. Социология конфликта: Россия на путях преодоления кризиса: Учеб. пособие. М.: Аспект-Пресс, 1995. 320 с.

зіткнення певних соціальних сил на основі протидії існуючому громадському порядку, особлива форма історичного руху до нової соціальної єдності»⁵⁰.

А. Дмитрієв конфлікт пропонує розглядати як «прояв об'єктивних або суб'єктивних протиріч, які виражаються в протиборстві сторін. Соціальний конфлікт – вид протистояння, при якому сторони прагнуть захопити територію або ж ресурси, загрожують опозиційним індивідам або групам, їх власності, культурі таким чином, що боротьба приймає форму атаки чи оборони»⁵¹.

В. Дружинін, А. Бандурка пропонують таке визначення конфлікту «протистояння – опозиція – зіткнення індексно-протилежних цілей, мотивів, позицій, інтересів, думок, задумів, критеріїв або ж концепцій суб'єктів у опонентів у процесі спілкування-комунікації»⁵². Ю. Запрудський акцентував увагу на політичній складовій аналізу соціального конфлікту, обґрунтовуючи протидію наявному політичному порядку як конфліктологічну, яка є провідною парадигмою регулювання відповідної суспільної взаємодії. У свою чергу, будь-який конфлікт представляє собою актуалізацію протиріччя, насамперед втілення у взаємодії протистоянь можливих цінностей, постулатів, мотивів. Тобто, вирішення будь-якого протиріччя необхідні конкретні дії у напрямку їх зіткненні⁵³.

Особливо актуальним для нашого дослідження є наукові доробки українського вченого Н. Довганя, який досліджував теоретичні основи соціальних конфліктів у системі державного управління. У свої роботах він представив складові конфліктів у державному управлінні, а саме: конфліктуючі сторони, конфліктна ситуація, формулювання конфліктної ситуації, позиції, мотиви та дій сторін конфлікту⁵⁴.

⁵⁰ Запрудський Ю.Г. Социальный конфликт: политологический анализ. Ростов-на-Дону.: Издательство Ростовского университета, 1992. 120 с.

⁵¹ Дмитриев А.В., Кудрявцев В.Н., Кудрявцев С.В. Введение в общую теорию конфликтов. Ч.1. М.: Наука, 1993. 211 с.

⁵² Бандурка А.М., Друзь В.А. Конфликтология: Учеб. пособие. Х.: ВД Украины, 1997. 355 с.

Дружинин В.В., Конторов Д.С., Конторов М.Д. Введение в теорию конфликта. М.: Радио и связь, 1989. 288с.

⁵³ Запрудський Ю.Г. Внутри конфликта. Социологические исследования. 1993. №7. С. 51-58.

⁵⁴ Довгань Н. П. Конфлікти в державному управлінні та шляхи їх вирішення : дис. канд. наук з держ. упр. спец. 25.00.01 / Довгань Н. П. К., 2006.

Вчений Н. Федчун в своїх наукових роботах представив практичний аналіз взаємодії органів влади (виконавчої та місцевого самоврядування) у процесі забезпечення управління на сучасному етапі державотворення. Представлено особливості та зміст організаційно-функціональних та соціально-економічних конфліктів, які притаманні регіонам в умовах децентралізації⁵⁵. Психологічні аспекти конфліктної компетентності й конфліктостійкості державних управлінців досліджував вітчизняний науковець В. Ващенко, який представив можливі соціально-психологічні резерви щодо удосконалення функціонування державних управлінців в умовах конфлікту⁵⁶.

У свою чергу, актуальним залишається питання обґрунтування найбільш перспективних напрямів та механізмів публічного управління соціальними конфліктами як чинника забезпечення національної безпеки з урахуванням властивих відповідній країні особливостей публічної політики у рамках конкретного соціально-культурного середовища. Актуалізується потреба визначення змісту поняття публічного управління національною безпекою, якому належить важлива концептуально-методологічна роль у науковому аналізі соціальних конфліктів.

Цілком логічно, що евристичний потенціал даного поняття зростає у взаємодії з такими поняттями як «соціальний конфлікт», «публічна політика», «публічне управління» та «національна безпека». Отже, його зміст можна визначити через експлікацію діалектики відношення представлених понять. Усі зазначені поняття є супідрядними. Зміст їх не збігаються, але разом вони становлять обсяг загального складного поняття «публічне управління соціальними конфліктами як чинник забезпечення національної безпеки держави. Порівняльний аналіз відповідних термінологічних й загальнонавжаних їх значень дозволяє виділити основні фрагменти, на яких

⁵⁵ Федчун Н. О. Конфлікти в діяльності органів місцевого самоврядування: причини, шляхи розв'язання та прогнозування : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 / Федчун Н. О. К., 2006. 18 с.

⁵⁶ Ващенко В.О. Антиконтфліктні технології: теоретичні засади та українська дійсність. Стратегія українського державотворення: філософсько-політологічний та економічний аналіз : зб. наук. пр. /Акад. пед. наук України. К.: Полтава : АСМІ, 2000. 198 с.

ґрунтується використання відповідних термінів у системі державного управління. Насамперед варто визначитись із концептом базового терміну «публічна політика» та «публічне управління», на який ми посилаємось у нашому дослідженні.

Охоплюючи досить широкий спектр явищ, соціальний конфлікт як поняття досить широко висвітлюється в науковій літературі з публічного управління (Г. Атаманчук, В. Бакуменко, С. Дубенко, В. Князев, В. Луговий, Н. Нижник, В. Олуйко, М. Пірен, С. Хаджирадєва, В. Цветков, О. Шегда).

У даному аспекті під публічним управлінням розуміються програми та пріоритети органів влади, механізми і технології їх реалізації, розроблені на основі та з урахуванням відповідних очікувань певних соціальних груп суспільства через їх представників. Більш розширене визначення публічної політики наведено у наукових доробках В. Міхеєва: «Публічне управління – це діяльність, яка характеризується системною взаємодією держави, приватного сектора, інститутів громадянського суспільства, різноманітних соціальних, професійних груп та верств, громадських об'єднань у напрямку реалізації особистих й суспільних інтересів, виробництва, розподілу та використання суспільних ресурсів, різних благ з урахуванням волевиявлення народу на певних територіях»⁵⁷. Таке розуміння публічного управління, на думку автора, представляє собою певний концепт, який дозволяє не лише описати, але й провести оцінку рівня її розвитку, залученості в процес підготовки і прийняття рішень задіяними у цьому процесі учасниками.

Тобто, саме таке розуміння публічного управління є тісно пов'язаним з поняттям участі громадськості у прийнятті владних рішень. На думку А. Сунгурова⁵⁸ публічне управління представляє собою певний спосіб і результат участі громадськості у процесі прийняття суспільно важливих рішень. Тобто, передбачається, що процес формування публічної політики є необхідною умовою для сучасної демократії. У свою чергу зауважимо, що

⁵⁷ Михеев В. Социальное партнерство и пути совершенствования публичной политики. Власть. 2005. URL: <http://www.transpress.ru>.

⁵⁸ Сунгуров А. Публичная политика как поле взаимодействия и процесс принятия решений/ Публичная политика – 2005; Под общ. ред. : М. Горный, А. Сунгуров. СПб. : НОРМА, 2006. С. 7-15.

публічна політика функціонує лише за умови комунікаційності різних суспільних груп щодо реалізації цілей та завдань державної влади і місцевого самоврядування. Поділяємо погляди науковця Н. Беляєвої, яка пропонує поняття «взаємне» управління, яке засноване на залученні недержавних політичних учасників та інститутів не лише у процес максимально широкого та публічного попереднього обговорення прийнятих рішень, а й безпосередньо в процес функціонування такої політики. У роботі науковця акцентується увага на тому, що недержавні інститути включаються у такий процес, як на стадії формування та прийняття управлінського напрямку, так і у процесі реалізації публічно-управлінських рішень за посередництвом різних інститутів, технологій, методик тощо (аутсорсинг, передача державних функцій, делегування тощо)⁵⁹.

Вітчизняними і зарубіжними науковцями досить системно розглядаються функції, завдання і сутність публічної політики. На думку Д. Жовнерика⁶⁰, завдання публічної політики полягають у досягненні певного консенсусу, насамперед суспільної згоди по ідентифікованим всіма учасниками політики проблемах. В. Тертичко вважає, що завданням публічної політики є «своєчасне виявлення проблем розвитку суспільства, аналіз причин виникнення і шляхів розв'язання. У сфері публічної політики приймаються рішення, орієнтовані на розв'язання проблеми, формується механізм реалізації таких рішень, розробляється необхідний для цього інструментарій»⁶¹. Питанням щодо формування й реалізації публічної політики у контексті визначення її суб'єктів, концептуально-методологічних засад, етапів, типів та індикаторів присвячені наукові праці П. Петровського⁶².

⁵⁹ Беляєва Н. Развитие концепта публичной политики : внимание “движущим силам” и управляющим субъектам/ Полис. 2011. №4. С. 72-87.

⁶⁰ Жовнерик Д. Визначення меж публічної політики в умовах діяльності державних інститутів України/ Наукові праці. Т. 131. Вип. 118 (Політологія). С. 116-118.

⁶¹ Тертичка В. Механізм формування і здійснення державної політики/ Вісник державної служби України. 2000. № 4. С.83-89.

⁶² Петровський М. Методологічні аспекти впровадження державної політики/ Державне управління : теорія і практика : Електронний науковий фаховий журнал. 2007. № 2. URL: www.academy.gov.ua.

Підводячи підсумки напрацювань західної науки у сфері публічної політики, В. Парсонс⁶³ вказує на необхідність першочергового розширення дослідницького кола питань аналізу змісту публічної політики, концептуалізації й розподілу питань публічного і приватного управління у напрямку політико-управлінської діяльності шляхом розробки методологічного, нормативного та етичного підходів до прикладного управлінського аналізу. Тобто акцентується увага на необхідності дослідження практичної управлінської проблеми.

Погоджуємось з позицією дослідників⁶⁴, які зазначають, що в демократичному суспільстві громадський сектор суспільного життя відіграє важливу роль, а саме щодо ініціювання, розробки та реалізації політики в інтересах окремих груп населення, інститутів або ж всієї нації, що й характеризує його публічність. Тобто використання терміну «публічне управління» є більш узагальнюючим у порівнянні з терміном «державне управління». На думку С. Борисевич та Р. Ткачук це обумовлено наявністю і розвиненістю горизонтальної складової, яка трансформує державне управління на публічне управління, що формується колективними зусиллями і реалізується через врахування всіх легітимних соціально-економічних інтересів суспільства шляхом організації діалогу й безпосередньої взаємодії влади та суспільства.

Узагальнення умов, які впливають на становлення соціальних конфліктів та їх сутності дозволило обґрунтувати характерні риси сучасних конфліктів: більшість конфліктів є внутрішньодержавними, кількість зовнішніх конфліктів (між державами) значно зменшилась; нові соціальні конфлікти відбуваються, як результат зменшення ролі держави, нестабільності й трансформацій, що викликаних процесом глобалізації, лібералізації торгівлі та боротьби за світові ринки. Адже відомо, що обмін та інтенсифікація торгівлі між потенційно конфліктуючими інститутами може

⁶³ Парсонс В. Публічна політика : вступ до теорії і практики аналізу політики / Вейн Парсонс ; пер. з англ. О. Дем'янчука. К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. 549 с.

⁶⁴ Борисевич С. Ідея "приватного" і "публічного" як основа публічного управління/ Науковий вісник Академії муніципального управління. 2011. № 1. С. 17-23 (Сер. : Управління).

допомогти зберегти мир. У свою чергу, спроби соціальних груп контролювати ресурси й конкурувати за право власності на такі ресурси є причиною соціальних конфліктів, які, в умовах слабкості інститутів держави, руйнують безпеку країни із середини.

Досить часто, теоретичні дослідження соціальних конфліктів ігнорують саме економічні причини і раціональні рушійні сили загроз безпеці держави, тобто вони є неадекватними для розуміння того, яка політика має допомогти забезпечити національну безпеку й запобігти розвитку соціального конфлікту⁶⁵.

Перспективними напрямками досліджень у сфері соціальних конфліктів та національної безпеки є розробка нових теоретико-емпіричних підходів, які інтегрують та синтезують соціальний конфлікт навколо базових причин, технологій й динаміки конфлікту, та формують альтернативні можливості для забезпечення національної безпеки.

В онтологічному сенсі соціальний конфлікт та національна безпека між собою досить тісно пов'язані. Адже зазвичай конфліктний перебіг соціогенезису послаблює стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від деструктивних екзогенних та ендогенних впливів. Так і за прийнятного рівня національної безпеки знижується власний потенціал соціальних конфліктів, насамперед у контексті мінімізації ймовірності виникнення всередині країни таких конфліктів, орієнтованих на взаємне знищення соціальних опонентів.

У класичному розумінні поняття «безпека» (від *securitas*) означає свободу від страху та стороннього загрозливого впливу. Безпека є базовою потребою для кожної людини та суспільства в цілому. Безпека, як зазначав Цицерон, означає свободу від страху та залежності. Представники сучасних урядових і міжнародних організацій акцентують увагу на таких рисах безпеки, як захищеність від замахів, ризиків, які є свідченням того, що безпека вважається фундаментальним гарантованим правом кожного індивіда⁶⁶.

⁶⁵ Шевель І. П. Соціокультурна роль та аналіз соціальних конфліктів. Габітус. 2018. Вип. 6. С. 137-140.

⁶⁶Dictionary of war / уклад. York W. Chen URL: <http://dictionaryofwar.org>.

Т. Гоббс є основоположником підходу до безпеки, який дав визначення безпеці держави як «засобу колективного захисту у війні всіх проти всіх». Дослідник розглядав безпеку як основа функціонування будь-якої держави. «Люди, які живуть без іншої безпеки, крім тієї, яка гарантується їхньою власною силою», – писав Т. Гоббс, – «знаходяться у ситуації, в якій немає місця промисловості, культурі, суспільству»⁶⁷.

З точки зору реалістичного підходу до розуміння безпеки, намагання держав у становленні систем національної безпеки ґрунтуються на відчутті страху, які викликані анархічною сутністю відповідного міжнародного порядку. А суверенітет держави та принцип територіальної цілісності є необхідними інструментами для захисту держав від анархії.

Саме суверенітет та незалежність держави є, як політичним рішенням, так і необхідністю – «порядок утворюється людиною, а диявол привносить безлад» (Т. Гоббс). Тому раціональним вибором є побудова стабільної системи міжнародного порядку, орієнтованої на захист незалежності та територіальної цілісності держав.

У сучасній науково-методичній та нормативно-правовій літературі наводиться декілька підходів до визначення безпеки держави (національної безпеки). Як правило, безпека держави розуміється як відсутність загроз територіальній цілісності й політичному суверенітету країни.

Закон України "Про національну безпеку України" трактує національну безпеку як "захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз"⁶⁸. Державна безпека розглядається "як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру". Вважаємо, що таке визначення є не повним, адже для державної безпеки існують також воєнні загрози. Тим паче визначення

⁶⁷ Гоббс Т. Левиафан / Т. Гоббс. М.: Мысль, 2001. 671 с.

⁶⁸ Про національну безпеку України: Закон України 2469-VIII від 21.06.2018 р. Відомості Верховної Ради, 2018, № 31, ст.241. Стаття 1.

національної безпеки формулюється практично ідентично.

Узагальнюючи існуючі законодавчі визначення та наукові підходи зазначимо, що за основними критеріями й змістовною сутністю "національна безпека" та "державна безпека" є практично тотожними.

Реалістичний підхід до безпеки держави ґрунтується на трьох вимірах: цілісності території країни, захисті суспільно-політичної незалежності та суверенітету, стійкості на національному рівні. Безпека розглядається як відносна змінна. Умови, представлені вище, порушуються внаслідок виникнення радикальних форм соціальних конфліктів (громадянських війн, революцій, війн між державами).

Тлумачні словники трактують поняття безпека як стан, коли немає небезпеки, або як стан, при якому ніщо кому-небудь або чому-небудь не загрожує⁶⁹. Це дало підставу науковцям А. Кострову та А. Ткачовій⁷⁰ акцентувати увагу на тому, що "безпека" є крайнє значення небезпеки, коли остання абсолютно відсутня.

Але за будь-яких умов безпеку не можна розглядати як стан, коли немає небезпеки. Історичний досвід не містить прикладів, коли б такого стану вдалося досягти навіть окремій людині, не кажучи вже про різні форми соціальних утворень. З огляду на це, в якості основи для розкриття змісту поняття "безпека" В. Манілов⁷¹ пропонує розглядати певний стан запобігання шкоди.

Нами узагальнено подані у науковій літературі дефініції безпеки держави (національної безпеки):

- 1) стан захищеності життєво важливих інтересів держави від екзогенних та ендогенних загроз;
- 2) стан держави, коли їй не загрожує війна; право держави на існування, суверенний та незалежний розвиток.

⁶⁹ Тлумачний словник – мінімум української мови / Укл. Л.О. Ващенко, О.М.Єфімов. 2-е вид. К.: Довіра, 2000. 546 с.

⁷⁰ Костров А.В., Ткачева А.А. Защита населения и территорий: семантический анализ, синтез и формализация ключевых терминов. Проблемы безопасности. 2000. № 6. С. 24-48.

⁷¹ Манілов В.А. Безопасность в эпоху партнерства: Моногр. М.: ТЕРРА, 1999. 368 с.

3) стан держави, який дозволяє їй зберегти свою цілісність та виступати самостійним суб'єктом системи міжнародних відносин;

4) ефективна зовнішньо- і внутрішньополітична діяльність щодо підтримання оптимальних умов функціонування держави [7; 13; 30].

Зокрема, безпеку також визначають як стан, за якого відсутні будь-які загрози. Дослідник А. Возженников зазначає: “під національною безпекою розуміється стан країни, при якому відсутні або усунені ... реальні зовнішні та внутрішні загрози її національним цінностям, інтересам і національному образу життя”⁷². Така дефініція національної безпеки не у повній мірі відповідає сучасним суспільно-політичним реаліям як в системі міжнародних відносин, так і у внутрішньодержавній системі, для якої властивою є динамічна наявність потенційних й реальних загроз, повністю нейтралізувати які практично не можливо в найближчій перспективі.

Отже, в умовах невинного впливу загроз та небезпек, що є парафразами для соціальних конфліктів, відбувається становлення “безпечного” суспільства, яке для забезпечення власного виживання значно посилює увагу до сфери безпеки. Свідченнями цього є стрімке й у свою чергу одночасне продукування державних та громадянських підходів до вирішення проблем національної безпеки, врахування правлячими суб'єктами ширшого спектру безпекових та оборонних інтересів, прийняття ними рішень, які мають бути однаково схвально сприйняті як сектором безпеки та оборони, так і суспільством. Тому, під публічним управлінням соціальними конфліктами як чинника забезпечення національної безпеки держави запропоновано розглядати комплекс взаємопов'язаних організаційно-економічних форм демократичного управлінського впливу інститутів держави та громадськості на попередження, мінімізацію або подолання конфліктних ситуацій у суспільстві та, як наслідок, забезпечення національної безпеки держави.

⁷² Возженников А.В. Национальная безопасность: теория, политика, стратегия. М.: НПО “МОДУЛЬ”, 2000. 240с.

1.2. Джерелознавчий аналіз дискурсного поля проблематики впливу соціального конфлікту на національну безпеку держави

Сучасні потреби нашого суспільства полягають у оптимальному забезпеченні соціально-економічного й духовного відродження України та її поступового переходу до стану сталого розвитку, соціально-орієнтованої ринкової економіки, демократизації суспільного життя і формування громадянського суспільства. Надзвичайна складність і невизначеність умов функціонування, у яких опинилася Україна, як результат трансформації не лише суспільно-політичного устрою та соціально-економічного укладу, а й сформованих ідеологічних установок, провокує до виникнення соціальних конфліктів. Конфлікт як соціальне явище притаманний будь-якому суспільству. У свою чергу його важливу роль у суспільстві доводили вже стародавні мислителі, які зазначали, що джерело руху для будь-чого ґрунтується на сформованих протиріччях та їх врегулювання.

Значна частина авторів вкладає в поняття “конфлікт” власне значення, однак частіше за все під ним розуміють різні джерела його походження та розвитку: антагоністичні відносини, підтримка конкуренції, стрес, усвідомлення несумісності позицій або дій, загострення протиріч тощо⁷³.

У сучасному світі соціальні конфлікти виступають однією із форм суспільної взаємодії. Під соціальними конфліктами у світовій енциклопедичній літературі розуміють будь-які види боротьби між відповідними індивідуумами з метою захоплення або ж збереження засобів виробництва, стійкості економічної позиції, отримання влади, прибутку, контролю, нейтралізація або ж усунення супротивника, суперника⁷⁴.

Тобто, у більшості випадків наголошується на тому, що соціальний конфлікт є зіткненням інтересів різних соціальних інститутів, яке відбувається публічно. Досить часто зустрічаються підходи у яких

⁷³ Дмитриев А.В., Кудрявцев В.Н. Введение в общую теорию конфликтов. Ч.1. М.: Наука, 1993. 211 с.

⁷⁴ Citrin J. Conflict-consensus. International encyclopedia of the social and behavioral sciences. London : Elsevier, 2001 p. 2550–2557.

Dictionary of war / уклад. York W. Chen URL: <http://dictionaryofwar.org>.

соціальний конфлікт розглядається як політичний вимір, який супроводжується певними змінами у системах державного управління.

Конфлікт, як один із найактуальніших проблем суспільствознавства та державотворення має широкий емпіричний матеріал щодо причин їх виникнення, динаміки і шляхів розв'язання, що особливо актуалізує розробку загальних теорій конфліктів, які повинні містити конкретну типологію досліджуваного явища. Соціальний конфлікт може мати різні форми прояву, тому дослідження конфліктів є завданням різних наук. Практично кожна академічна дисципліна пропонує власний варіант теоретичного підходу до розуміння змісту й причин сучасних конфліктів. Наприклад, економічна наука орієнтується на теорії ігор та раціональних підходах до прийняття рішень, психологія досліджує міжособистий конфлікт, соціологія представляє статусні конфлікти і конфлікти між класами, у свою чергу політична наука розглядає міжнародні конфлікти. Як результат різноманітності аспектів до розгляду соціального конфлікту, теоретико-методологічних підходів, аналіз усієї наукової літератури та досліджень, які присвячені конфліктам, є практично неможливим завданням.

Представлені нами у попередньому підрозділі визначення поняття соціального конфлікту дають можливість осягнути його з різних точок зору, адже дослідники намагаються дати власне тлумачення даної проблеми а тому єдиного бачення даного поняття не може бути. Завдання дисертаційної роботи, головним чином сформовано на політико-управлінських та соціально-економічних підходах до аналізу соціальних конфліктів, – виходячи із систематизації існуючих типів конфліктів, обґрунтування їхніх ключових елементів, сформувані інтегральний підхід, який би пояснював зміст соціального конфлікту у системі публічного управління національною безпекою синтезуючи раціональні та ірраціональні мотиви і дії учасників соціального конфлікту з метою своєчасного їх попередження й нейтралізації.

Аналіз дискурсного простору проблематики соціальних конфліктів у вимірі публічного управління та національної безпеки свідчить про значну

увагу до цих процесів як з боку науковців, практиків, так і з боку усього суспільства. Це не є дивним з огляду на ту ключову роль, яку відіграють в демократичному державотворенні соціальні конфлікти та процес їх врегулювання. На нашу думку систематизувати дискурсивний простір обраного предмету дослідження найбільш адекватно можна шляхом умовного виокремлення наступних підходів: 1) суспільно-філософський; 2) політико-економічний; 3) нормативний; 4) процесний; 5) інституційний. Схематично систематизація дискурсивного простору проблематики дослідження соціальних конфліктів як об'єкту публічного управління та їх негативного впливу на національну безпеку держави представлена на рис. 1.2. Розглянемо більш детально науковий доробок представників кожного з цих підходів.

Суспільно-філософський. Соціальний конфлікт у філософсько-понятійному аспекті розглядається як відкрита, пряма, нерегульована, свідома, індивідуальна періодична боротьба, яка зосереджена на опоненті та, явище, що розгортається із використанням насильницьких методів, де практично відсутні елементи співробітництва.

Детальний філософський погляд на природу та чинники соціальних конфліктів проводив англійський філософ Ф. Бекон. Він вперше провів ґрунтовний теоретичний аналіз причин виникнення соціальних конфліктів у країні, комплексно розглянув ресурсні, психологічні та політичні умови соціального хаосу, а також можливі заходи щодо подолання. Ф. Бекон акцентує увагу на вирішальній ролі економічних чинників у виникненні соціального конфлікту, серед яких важливе місце належить саме майновому становищу людей⁷⁵.

Англійський філософ Г. Спенсер під соціальним конфліктом розумів неминуче явище в історії людства та стимул для соціального розвитку. У відповідності до його гіпотези природний процес конфлікту між людьми та класами є найкращим стимулом для удосконалювання соціальної системи.

⁷⁵Casseli F. On the theory of ethnic conflict. Discussion papers of LSE. 2006. № 732. P. 15-34.

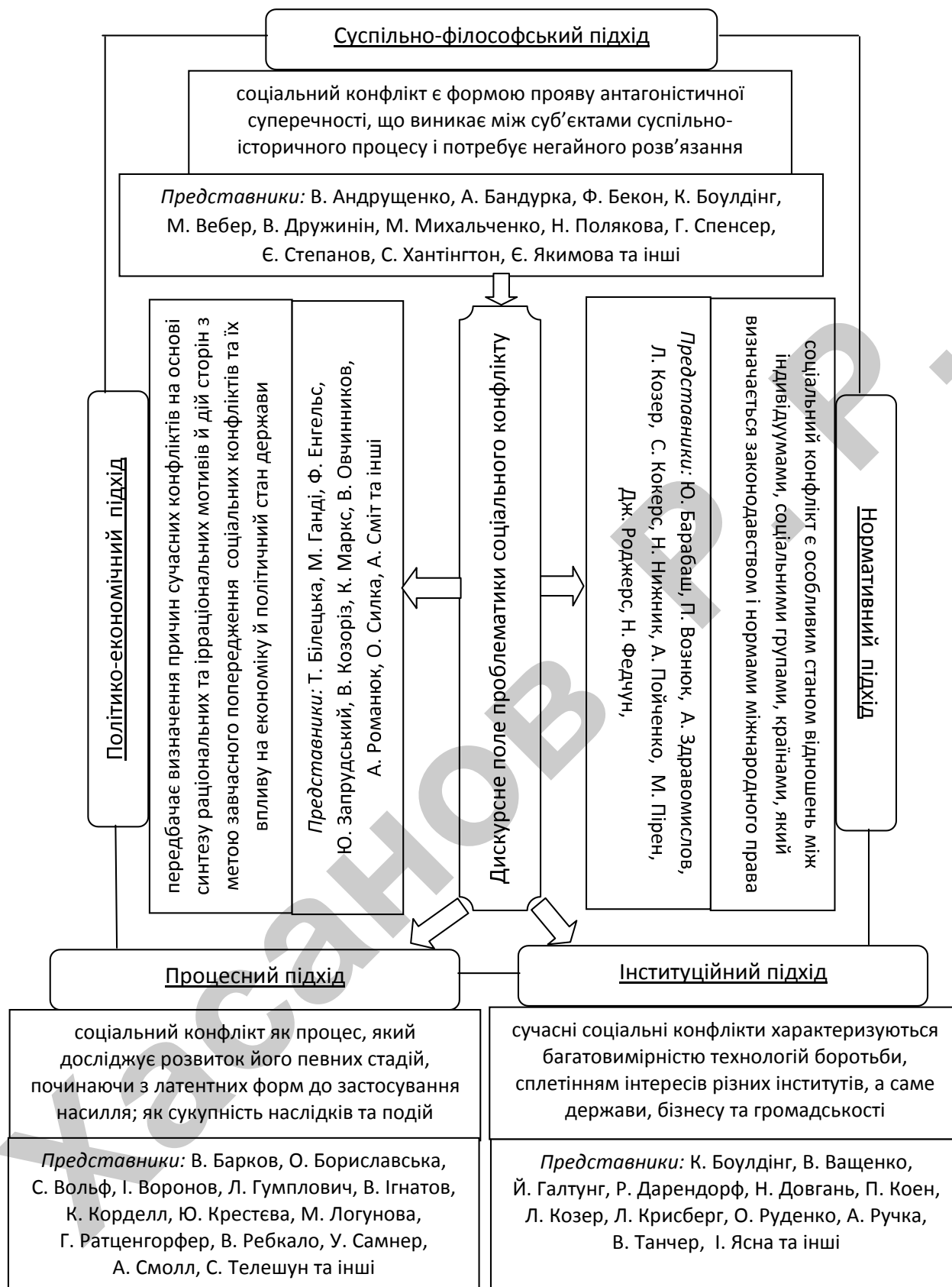

Рис. 1.2. Систематизація дискурсного простору проблематики соціального конфлікту як об'єкту публічного управління*

*Джерело: систематизовано та побудовано автором

Стан конфліктності має універсальність, адже забезпечує рівновагу, як в межах окремого суспільства так і між різними враховуючи його природне оточення. Тому закон соціального конфлікту виступає загальним та базовим законом⁷⁶.

Німецький соціолог М. Вебер підтримував такі ж погляди, щодо ролі соціального конфлікту в процесі розвитку, представляючи його, як певним чином врегулювання відносин між різними суб'єктами соціальних взаємодій. Дослідник вважав, що виникнення соціальних конфліктів не зводиться лише до матеріальних розбіжностей, ідентифікувавши компонент нерівності, запропонував поняття статусних груп. У свою чергу представлено зв'язок між матеріальними та ідеальними інтересами відповідних груп та релігійною свідомістю.

Суспільно-філософський підхід представлений у дослідженнях відомого американського соціолога К. Боулдінга, який пропонує розглядати соціальний конфлікти як розпізнавальні сигнальні системи, які сигналізують про появу певних суперечностей та суперництво інтересів. На думку науковця, соціальний конфлікт це “конкурентна ситуація, у якій сторони розуміють несумісність своїх позицій та кожна сторона прагне зайняти позицію, несумісну із баченням іншої сторони”⁷⁷. У свою чергу науковець акцентує увагу на тому, що всі конфлікти мають загальні елементи й стандарти розвитку та дослідження таких елементів може представити конфлікт в будь-якому його прояві.

У філософії досить актуальною сучасною проблемою є питання про цивілізаційний розпад світового суспільства, про соціальний конфлікт між західною цивілізацією та іншими цивілізаціями сучасності. Таку гіпотезу генерував С. Хантінгтон, який стверджує, що “конфлікт цивілізацій розгортається на двох рівнях: мікрорівні окремих груп, які живуть вздовж лінії розлому між цивілізаціями, ведуть боротьбу, кровопролиття, за землю та

⁷⁶Berdal M. Greed and grievance: economic agendas in civil wars / M. Berdal, D. Malone. Boulder: Lynne Rienner, 2000. 316 p.

⁷⁷ Boulding K.E. Conflict and defense. A general Theory. New York.: Harper, 1963. 312 p.

владу один над одним; макрорівні країн, які належать до різних цивілізацій, змагаються за вплив у економічній та військовій сферах, ведуть боротьбу за контроль над міжнародними організаціями та третіми країнами, бажаючи затвердити власні політичні й релігійні цінності”⁷⁸.

Тобто, поняття соціального конфлікту є досить полісемантичним, а сам феномен, який має відображення у даному понятті є конкретним історичним й суспільним процесом. Саме тому поняття та причини соціального конфлікту диверсифіковано представлене у науковій літературі та має в своїй основі важливий ціннісний потенціал.

Філософи поняття “конфлікт” визначають як явище, яке представляє широкий спектр різних проявів соціальних суперечностей, криз, колізій, зіткнень у суспільному житті. Таке поняття обґрунтовує специфічний різновид можливої соціальної взаємодії, що полягає у певному протиставленні суспільних сил шляхом визначення об’єктивної суперечності. На думку вітчизняних філософів В. Андрущенко та М. Михальченко “Соціальний конфлікт є розбіжністю соціальних й індивідуальних інтересів відповідного індивіда, певних соціальних груп, які охоплюють усі сфери людського життя, стосунків перш за все соціально-економічних, суспільно-політичних, культурно-побутових і особистих”⁷⁹. “Соціальний конфлікт – боротьба за цінності та претензії на певний статус, владу і ресурси, боротьба, в якій цілями супротивників є нейтралізація, заподіяння збитків або знищення супротивника”⁸⁰. “Соціальний конфлікт є силова динамічна взаємодія, здійснювана двома або великим числом індивідів, соціальних груп на основі дійсної чи уявної розбіжності інтересів, цінностей або обмеженості ресурсів, що завершується перемогою яка досягається або поразкою, виснаженням сторін”⁸¹.

⁷⁸ Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? Политические исследования. 1994. №1. С. 33-48.

⁷⁹ Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. К.: Генеза, 1996. 368 с.

⁸⁰ Социальный конфликт: современные исследования / Н.Л. Полякова., С.В. Медведева., Е.И. Степанов., С.А. Эфиров., Е.В. Якимова. М.: ИНИОН, 1991. 114 с.

⁸¹ Зайцев А.К. Социальный конфликт. М.: Академия, 2000. 3464 с.

Отже, у вимірі суспільно-філософського підходу соціальний конфлікт як вияв суперечності у суспільстві має свої специфічні властивості, які нами узагальнено наступним чином: соціальні конфлікти виникають тоді, коли відбувається порушення соціального статусу суб'єктів суспільства, життєво важливих для них матеріальних або духовних інтересів, цінностей тощо, що супроводжується чуттєвістю до їхнього сприйняття, фіксації та оцінювання, проявом емоцій, (гнів, страх, обурення, прагнення помститися); соціальний конфлікт виникає, розвивається та розв'язується, як результат соціальних суперечностей, розвиток яких генерує нові протиріччя; соціальний конфлікт є однією із стадій розгортання суперечностей у суспільстві (конструктивних або деструктивних); соціальний конфлікт розпочинається та може розгортатися подібно ланцюговій реакції, що супроводжується залученням до сфери свого впливу нових суб'єктів соціально-економічного та життя.

Політико-економічний. Наукові публікації у сфері дослідження соціальних конфліктів орієнтовані на їх моделювання в економічному аспекті. Економічні фактори завжди займали одне із центральних місць у процесі становлення соціальних конфліктів.

А. Сміт, один із засновників ліберальної економічної теорії, є досить відомим завдяки дослідженням питань війни і миру. У 1776 році опубліковано книгу «Багатство націй». «Багатство і заможність сусідів, які є загрозою у війні і політиці, можуть стати значною перевагою у торгівлі. У свою чергу сильнішою зброєю є вільна торгівля»⁸².

Масштабні демографічні проблеми, бідність, розшарування суспільства супроводжувались індустріалізацією, яка розпочалась у другій половині XIX ст. Ф. Енгельс у зверненнях до К. Маркса писав: «Тривала економічна депресія може бути використана для всебічної підтримки революційної стратегії, у напрямку мобілізації мас до боротьби»⁸³. К. Маркс та Ф. Енгельс є засновниками класової теорії революційних війн, яка

⁸² Dahrendorf R. Society and Democracy in Germany. New York, 1969. 140 p.

⁸³ Fine R. Marxist social thought, history. International en-cyclopedia of social and behavioral sciences. 2001. T. 13. P. 9311-9317.

перетворилась в ідеологію, що використовувалась революціонерами для проведення радикальних змін, реструктуризації соціально-економічних відносин, у напрямку нейтралізації соціальних конфліктів.

Сучасні підходи до вирішення соціальних конфліктів у більшості аспектах ґрунтуються на принципах, сформованих М. Ганді, якому належить одна з найбільш оригінальних теорій конфліктів, а саме теорія «ненасильницького спротиву», що отримала подальший розвиток у кооперативних теоріях ігор на протигагу іграм з нульовою сумою й теоріям влади⁸⁴.

Підтримував політично-економічний підхід у дослідженні соціальних конфліктів й М. Вебер. Для М. Вебера суб'єктом соціальної дії є не загалом суспільство а насамперед індивід, положення якого залежить від відповідного соціального статусу. Орієнтація інтересів може варіюватися залежно від того, в якій мірі спільні заходи учасників класової ситуації відповідно відповідають загальним. На думку науковця, суспільство представляє собою взаємодію людей, які є основою соціальних дій; це місце, де діють позитивно й негативно привілейовані статусні групи, насамперед на конфліктній основі.

Український політолог В. Овчинников, “під конфліктами розуміє зіткнення таких, які не збігаються, часом різних інтересів, дій, поглядів окремих особистостей, політичних партій та громадських організацій, держав та їх органів... конфлікти відрізняються за суб'єктами, рівнем конфліктних відносин, об'єктом. Конфлікти можуть перебувати під впливом економічних, соціальних факторів, перебуваючи під впливом зовнішньо - та внутрішньополітичними, територіальними, міжконфесійними умовами тощо. Тобто, конфлікт є наслідком взаємодії таких, які не збігаються суспільних відносин, а так як ці відносини та їх конкретні вияви в соціальній системі

⁸⁴ Weber T. Gandian philosophy, conflict resolution theory and practical approaches to negotiation. Journal of peace research. 2001. № 4. P. 493-513.

різнобічно представлені, то конфліктна ситуація є у більшості нормою, аніж патологією сучасного суспільного розвитку”⁸⁵.

На особливу увагу заслуговує позиція українського дослідника А. Романюка, який стверджує, що “конфлікт розглядається як зіткнення протилежних інтересів, прагнень, поглядів, суттєву розбіжність, протиборство. Основна причина конфліктів полягає у довготривалій неоднаковості, в якій зазвичай перебувають суспільні групи”⁸⁶. Соціальні конфлікти показують практичне співвідношення можливостей між окремими групами в суспільстві та відкривають перспективи для різних змін. Науковець зауважує, що від типу й причин конфлікту буде залежати механізм інтеграції або дезінтеграції функцій конфлікту. У свою чергу маються на увазі певні відмінності між “системним” (стосується базових основ суспільства й принципів, на яких воно функціонує й неминуче виконує дезінтегруючу функцію) та “несистемним” (не стосуються основ суспільства, виникають як результат функціонування різних суспільних груп, які орієнтують свої зусилля на реалізацію індивідуальних інтересів у рамках, встановлених діючим законодавством) конфліктом.

Нормативний. З позицій даного підходу, соціальний конфлікт є особливим станом відношень між соціальними групами, індивідуумами, різними країнами, який визначається законодавством та нормами міжнародного права⁸⁷.

Насамперед, предметом будь-якого соціального конфлікту є влада. Війна виступає методом визначення управлінців територією, встановлює певні пріоритети, володіє доступом до матеріальних ресурсів, генерує ідеологію, приймає закони, розподіляє податки. Тобто війна є різновидом конфлікту, реальною та масовою подією. Сучасні війни регулюються Женевськими конвенціями та системою міжнародного гуманітарного права.

⁸⁵ Овчинников В.С. Политические конфликты и кризисные ситуации. Социально-политические науки. 1990. №10. С. 54-59.

⁸⁶ Романюк А.С. Загальні елементи теорії політичних конфліктів. Основи політології: Курс лекцій. К., 1992. С. 206-209.

⁸⁷ Coker C. Waging war without warrior? The changing culture of military conflict / C. Coker. London: IIS Studies in international security, 2002. 223 p.

Ключовим є питання ролі держави у сучасних конфліктах, тематикою наукових досліджень у межах концепції національної й міжнародної безпеки.

«Оксфордська енциклопедія військової науки» пропонує державу розглядати як «найвищу форму організації суспільства, яка орієнтована на забезпечення захисту й узгодження індивідуальних, певних групових та загальносуспільних інтересів враховуючи права на відповідній території; представництво волі народу, яке сприяє у ході здійснення самого представництва діяти результативно як у нормальних, так і у непередбачених ситуаціях, насамперед, для забезпечення безпеки держави». Характеристиками сучасної держави є: створення спільноти, забезпечення існування влади або відповідної форми правління. Діяльність держави орієнтована на утвердження у протистоянні з іншими, які не є часткою спільноти⁸⁸.

Держава має абсолютне право на законодавчому рівні застосовувати сили проти супротивника, іншою державою або ж групою громадян. Однак базові принципи, відповідні норми права повинні застосовуватись абсолютно до всіх типів конфліктів з метою встановлення заборони за релігійними, моральними або ж економічними мотивам наносити шкоду населенню або соціально-економічній системі країни.

Нагальною проблемою у використанні норм права до відповідних внутрішніх соціальних конфліктів є відсутність чіткого визначення, на законодавчому рівні, поняття сучасного соціального конфлікту, правомірності застосування насилля, механізми компенсації й покарання учасників соціального конфлікту. Саме тому сучасне міжнародне гуманітарне право перебуває в процесі трансформації, що пов'язано з активізацією феномену внутрішніх соціальних конфліктів.

Ю. Барабаш значну увагу приділяє нормативному підходу аналізуючи у своїх наукових роботах державно-правові конфлікти в конституційно-

⁸⁸The Oxford encyclopedia of medieval warfare and military technology / [уклад. Cliefford J. Rodgers]. Oxford : Oxford University press, 2010. 3412 p.

правовому регулюванні. Дослідник систематизує фактори, які впливають на стан й динаміку державно-правових конфліктів, до яких відносить: кризу парламентаризму, дискреційні повноваження, конкуруючу компетенцію, модель формування органів влади⁸⁹.

А. Здравомислов, який соціальні конфлікти розглядає в державно-правовій сфері акцентує увагу на їх особливій значимості у системі такого виду конфліктів: “Боротьба за владні повноваження, визначення позиції в політичних інститутах, можливість прийняття рішень або вплив на процес вироблення таких рішень становить основу соціального конфлікту”⁹⁰.

Процесний розглядає соціальний конфлікт як процес та досліджує розвиток його різних стадій, починаючи з змінних форм до застосування насилля. У рамках цього підходу досліджуються конфлікти як сукупність наслідків та подій⁹¹.

Л. Гумплович та Г. Ратценгофер мали певний вплив на представників традиційної суспільної думки, які приділяли увагу проблемі соціального конфлікту та намагались, за допомогою конфліктного підходу досліджувати суспільні процеси. У. Самнер представляв звички і звичаї, моральні та правові норми поведінки з практики й результатів соціальних конфліктів, як боротьби за існування.

Алгоритм дій, який приносив позитивні результати у боротьбі за життя, враховував інтереси людей та встановлювався, як еталонний, становився правилом, нормою поведінки у конфліктних ситуаціях. Такі норми та звичаї, формують у своїй сукупності основу функціонування всіх соціальних інститутів, насамперед держави.

А. Смолл зосереджував увагу на змісті й особливостях інтересів у соціальному процесі. Саме реалізуючи базові життєві інтереси, соціальний процес та різні суспільні структури, які виникають у ході його провадження, визначаються особливостями й змістом соціальних конфліктів. Тобто

⁸⁹Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: монографія / Ю. Г. Барабаш. Х. : Право, 2008. 220 с.

⁹⁰Здравомыслов А. Г. Социология конфликта / А. Г. Здравомыслов. М. : Аспект Пресс, 1996. 311 с.

⁹¹The Routledge handbook of ethnic conflict / [наук. ред. Cordell K., Wolff S.]. London: Routledge, 2010. 452 p.

конфлікт розглядався дослідником як основний та універсальний суспільний процес, а інтереси розглядались у суто біологічному аспекті. З постійним розвитком суспільства інтереси людей переплітаються, щ сприяє трансформації соціального конфлікту у соціальну згоду. Таке положення стало основним у багатьох концепціях соціального конфлікту сучасності⁹².

Отже саме представники соціального дарвінізму характеризували різноманітні конфлікти, відстоюючи їх позитивне значення для розвитку соціальних систем, акцентували увагу на закономірностях постійної зміни в суспільстві певних станів конфлікту (стабільності, війни і миру).

Утвердження демократизації й розбудова державної влади в Україні актуалізують дослідження соціальних конфліктів у контексті врегулювання процесу взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та громадськості. Актуальності набувають дослідження В. Ігнатова і В. Ребкало⁹³, М. Логунової⁹⁴ щодо процесів децентралізації державної влади та виникаючих на цій основі соціальних конфліктів; Ю. Крестева⁹⁵ досліджує політико-правові питання становлення місцевого самоврядування в державі; В. Барков⁹⁶ вивчає взаємовідносини держави і суспільства в Україні та її вплив на формування недержавних інститутів; О. Бориславська⁹⁷ акцентує увагу на конституційно-правових засадах місцевого самоврядування в Україні й можливих внутрішніх соціальних конфліктів.

Український вчений І. Воронов досліджує актуальні питання соціальних конфліктів, зазначаючи, що “демократичні способи розв’язання конфліктів, які проходять у сучасному суспільстві, як результат зіткнення конфліктуючих інтересів відповідних соціальних груп, є досить

⁹² Schelling C. T. Arms and influence / T. Schelling. Yale: Yale uni-versity press, 2010. 167 p.

⁹³ Ігнатов В., Ребкало В. все ж таки централізація чи децентралізація? Місцеве самоврядування. 1998. № 12. С. 29–35.

⁹⁴ Логунова М. Проблема співвідношення центральної влади і місцевого самоврядування. Зб. наук. пр. УАДУ при Президентіві України. К. : Вид-во УАДУ, 2000. Вип. 2. Ч. 1. Державна регіональна політика та місцеве самоврядування : матеріали наук.-практ. конф., Київ, 30 трав. 2000 р. С. 153–157.

⁹⁵ Крестева Ю. В. Місцеве самоврядування в Україні. Політико-правове оформлення. Нова політика. 2001. №6. С. 50-55.

⁹⁶ Барков В. Ю. Взаємовідносини держави і суспільства в Україні / В. Ю. Барков ; за ред. В. С. Крисаченка. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи. К. : НІСД, 2004. С. 351–451.

⁹⁷ Бориславська О. Конституційно-правові засади місцевого самоврядування в Україні: проблеми реалізації. Вісн. Львівськ. ун-ту : Серія юридична. 2004. Вип. 39. С. 187–193.

результативними, адже дали змогу виявити розмаїття цілей, характер їх взаємодії, необхідні умови для підтримки стабільності в суспільстві, нормального функціонування всіх його підсистем”⁹⁸.

Інституційний. На сьогодні дослідження проблематики соціального конфлікту має прикладний характер. Вона використовується у випадках, коли виникає необхідність прийняття рішень в конкретних ситуаціях, де відбувається порушення інтересів двох і більше сторін: у практиці державного управління, комерційній діяльності, в конфліктології й інших сферах суспільного життя, де відбувається зіткнення інтересів, потреб, цілей різних сторін.

Науковці А. Ручка та В. Танчер наголошують на тому, що сучасний процес інституціоналізації орієнтований на створення чітких моделей соціальної організації, поєднання суспільних ролей. Саме такі моделі науковці називають “імперативно координованими асоціаціями” (ІКА). Визначення ролей в ІКА залежить насамперед від владних повноважень, тобто коли певна частина учасників асоціації отримує владу над іншими її учасниками, підпорядковує їх собі. Тобто будь-яку соціальну спільність (групу осіб, громадську установу, спільноту або суспільство загалом) можна розглядати як ІКА, за умови диференціації влади у ній. Отже, соціальний порядок забезпечується через процеси становлення узаконеної влади певних ролей у відповідних типах асоціацій соціальних систем⁹⁹. І саме вирішення конфліктів сприяє перерозподілу влади в такій асоціації, а конфлікт слугує фактором змін у всій соціальній системі, що генерує необхідність інституціоналізації нового набору ролей учасників з наступною ідентифікацією їх інтересів та новим суперництвом за владу.

Яскравими представниками інституційного підходу стали видатні конфліктологи – Л. Козер, Р. Дарендорф, К. Боулдінг, Й. Галтунг, Л. Крисберг, які заклали основи сучасної конфліктології, представили значення конфліктів

⁹⁸Воронов І. О. Політична конфліктологія: діалектика соціальних суперечностей і суспільної злагоди / І. О. Воронов. К. : Генеза, 2005. 320 с.

⁹⁹Ручка А. О. Курс історії теоретичної соціології / А. О. Ручка, В. В. Танчер. К. : Наук. думка, 1995. 223 с.

як стимуляторів прогресу, суспільних відносин та інститутів відповідних факторів удосконалення соціальних структур, які можуть при певних умовах слугувати позитивним засобом інтеграції й стабілізації соціальних груп, інститутів та всієї соціальної системи.

Американський соціолог Л. Козер запропонував розглядати соціальні конфлікти, як механізм адаптації суспільної системи до таких умов, які змінюються, шляхом проведення реформи необхідних для врегулювання такого конфлікту. У свою чергу Т. Парсонс розглядає соціальний конфлікт як “хворобу суспільної системи”. Відмінності між такими поглядами вдало представив науковець П. Коен, які нами запропоновано розглядати як стимулятори та дестимулятори (табл.1.1.)¹⁰⁰.

Отже, якщо у Л. Козера соціальний конфлікт є основою соціально-стабільного соціуму, як стимулюючий фактор його розвитку, то у Р. Дарендорфа, він характеризує соціум у цілому. Тобто, на думку Р. Дарендорфа, соціум це постійний конфлікт інститутів. Соціальний конфлікт є складовим елементом навіть найдемократичнішого суспільства. Однак цивілізована демократія покликана нейтралізувати його ризики.

Таблиця 1.1

Розуміння соціального конфлікту, як стимулятора та дестимулятора для суспільної системи

Стимулятор для суспільної системи	Дестимулятор для суспільної системи
Елементи, що лежать в основі соціального життя – це норми і цінності	Елементи, що лежать в основі соціального життя – це інтереси
Соціальне життя включає в себе обов'язки.	Соціальне життя включає прагнення і примуси.
Суспільства з необхідністю мають здатність згуртовуватися.	Суспільне життя неминуче пов'язане з розмежуванням.
Суспільне життя залежить від солідарності.	Суспільне життя породжує замкнутість, ворожнечу.
Суспільне життя ґрунтується на взаємодії та кооперації.	Суспільне життя породжує структурний конфлікт.
Соціальні системи ґрунтуються на згоді.	Соціальне життя породжує групові інтереси.

¹⁰⁰ Cohen P. Modern social theory. New York.: Basic Books, 1968. P. 167; P. 184.

Суспільство визнає законний авторитет.	Соціальна диференціація породжує владу.
Соціальні системи інтегровані.	Соціальні системи дезінтегровані.
Соціальні системи прагнуть стабільності.	Соціальні системи прагнуть змін.

Р. Дарендорф робить такі висновки, що “той, хто вміє врегульовувати конфлікти шляхом їх ідентифікації та управління, той бере під свій контроль еволюцію історії. Той же, хто втрачає таку можливість, дістає такий ритм собі у супротивники”¹⁰¹.

Отже, аналізуючи динаміку соціальних структур, які змінюються, Р. Дарендорф сформував актуальну модель соціального конфлікту, відповідно до якої влада та авторитет, які представляють собою дефіцитні ресурси, є важливими джерелами конфліктних інтересів й змін у суспільстві. Важливою заслугою науковця є визначення сукупності базових параметрів соціального конфлікту, які знайшли своє продовження у рамках загальної теорії конфлікту.

Дж. Бертон ідентифікує сукупність базових потреб, які притаманні конкретним інститутам (індивіду, соціальним групам, суспільствам та державам): безпека, визнання, ідентичність, свобода тощо. Характеризуючи таке положення, вчений стверджує, що з даної точки зору “будь-який розподіл національного й інтернаціонального стає штучним. Тобто, як внутрішні, так і зовнішні конфлікти мають загальні джерела, які закладені в структурні умови та проявляються в фрустрованих цілях відповідних інститутів”¹⁰². Саме прагнення до задоволення базових потреб незмінне, їх можна або вчасно знівелювати з перспективою майбутніх деструктивних проявів, або ж ліквідувати разом з їх суб’єктами-носіями.

У свою чергу, зазначимо, що соціальний конфлікт протидіючих один одному факторів з плином часу трансформується в кризовий стан. Саме криза є особливою фазою розвитку будь-якої соціальної суперечності і специфічною формою його забезпечення. Тобто криза, як і конфлікт, є

¹⁰¹ Dahrendorf R. Society and Democracy in Germany. New York, 1969. 140 p.

¹⁰² Burton J., Dukes F. Conflict: practices in management, settlement and resolution. New York.: St. Martins Press, 1990. 230 p.

тимчасовим явищем, також може сприяти появі нових конфліктів, тобто їхня залежність як специфічних форм існування й розгортання протиріч є взаємною. Проте криза завжди є результатом певної конфліктної соціальної суперечності, яка робить зміну та стосується основи регулюючих сторін. Соціальний конфлікт виступає як симптом і форма реалізації кризи.

Відповідно до положень реалізму сформовано стратегію національної безпеки (безпеки держави), яка містить дії щодо захисту території і громадян від зовнішніх ризиків (кризових станів) та ґрунтується на таких ключових постулатах:

1. Держава, інститути, територія та населення, є єдиним об'єктом безпеки.

2. Під загрозою національній безпеці розуміється конкретна дія або її намір, зовнішнього або внутрішнього джерела, яке має руйнівний характер. Загроза вимагає термінового своєчасного реагування.

3. Винятком, екстремальним характером загрози є сек'юритизація, тобто легітимізація застосування військової сили для проведення нейтралізації загрози або ж блокування її негативного впливу на суспільство.

4. Держава виступає єдиним інститутом, який відповідальний за формування й реалізацію безпеки, реалізуючи функції щодо визначення стану безпеки, розробки та імплементації стратегії, тактики й політики безпеки, представництво і захисту інтересів держави на міжнародному рівні¹⁰³.

Послідовники реалізму розвивають критерії визначення загроз безпеці держави, пов'язуючи безпеку з війною та використанням сили. Соціальний конфлікт розглядається як загроза національній безпеці за умови, якщо він збройний, масштабний та навмисний. Негативне ставлення, образи та навіть локальні суперечності не розглядаються як загрози національній безпеці до того моменту, доки такі події не стосуються територіальної цілісності й політичного суверенітету¹⁰⁴.

¹⁰³Buzan B. Security : a new framework for analysis / B. Buzan. New York: Lynne Reinner Pub, 1997. 239 p.

¹⁰⁴ Walsh Sharon K. Just War / K. Walsh Sharon. London: Thomson Press, 2009. 297 p.

Усі можливі підходи до формування і забезпечення національної безпеки доводять, що безпека пов'язана не лише з інтересами держави та забезпечується не лише певною військовою силою. Ґрунтуючись на альтернативних підходах сформовані десятки теорій, які пов'язують можливі елементи безпеки, визначають причини конфліктів та методи їх розв'язання.

Послідовна критика загального підходу до національної безпеки, орієнтованого на інтересах держави та військових стратегіях, представлена в роботах К. Маркса, Ф. Ніцше та М. Вебера.

Так, К. Маркс у роботі «On the Jewish Question» розглядає особливості системного розколу між різними інтересами громадянського суспільства та держави у забезпеченні безпеки. Відповідно причинами соціальних конфліктів, які безпосередньо загрожують національній безпеці, є об'єктивні соціальні протиріччя. За К. Марксом, суспільство не є статичним, адже шляхом класової боротьби перебуває під впливом трансформаційних зрушень, стає конфліктнішим. Специфічна характеристика капіталістичного суспільства, а саме відчуження людини від людини, викликає процес боротьби за владу, яка насамперед, вимагає становлення інститутів захисту та безпеки¹⁰⁵.

Комплексний підхід до дослідження національної безпеки використовувався Копенгагенською школою безпеки, яка включала фахівців Стокгольмського інституту миру та Копенгагенського дослідницького центру миру. Саме Копенгагенська школа розглядає безпеку як мультисекторну та поліакторну, яку можна представити схематично на рис. 1.3.

Представлені сектори безпеки є тісно взаємопов'язаними. Специфічні властивості формування загроз у кожному з секторів повинні бути враховані у процесі розробки стратегії національної безпеки. Також кожен із секторів має свої об'єкт, предмет, загрози і ризики.

Ключовим аспектом комплексного підходу до розуміння національної безпеки є постійно змінена роль людини, а саме: змога людей вільно оперувати фінансовими, ресурсними й інформаційними потоками; мають широкі економічні й технічні можливості для задоволення своїх інтересів та

¹⁰⁵Маркс К. К еврейскому вопросу. К. Маркс, Энгельс Ф. Сочинения. М. : Наука, 2001. Т. 11. С. 515.

перешкоджання іншим; для бідніших країн, як і у часи середньовіччя, людина є незахищеною, а її права постійно порушуються¹⁰⁶.

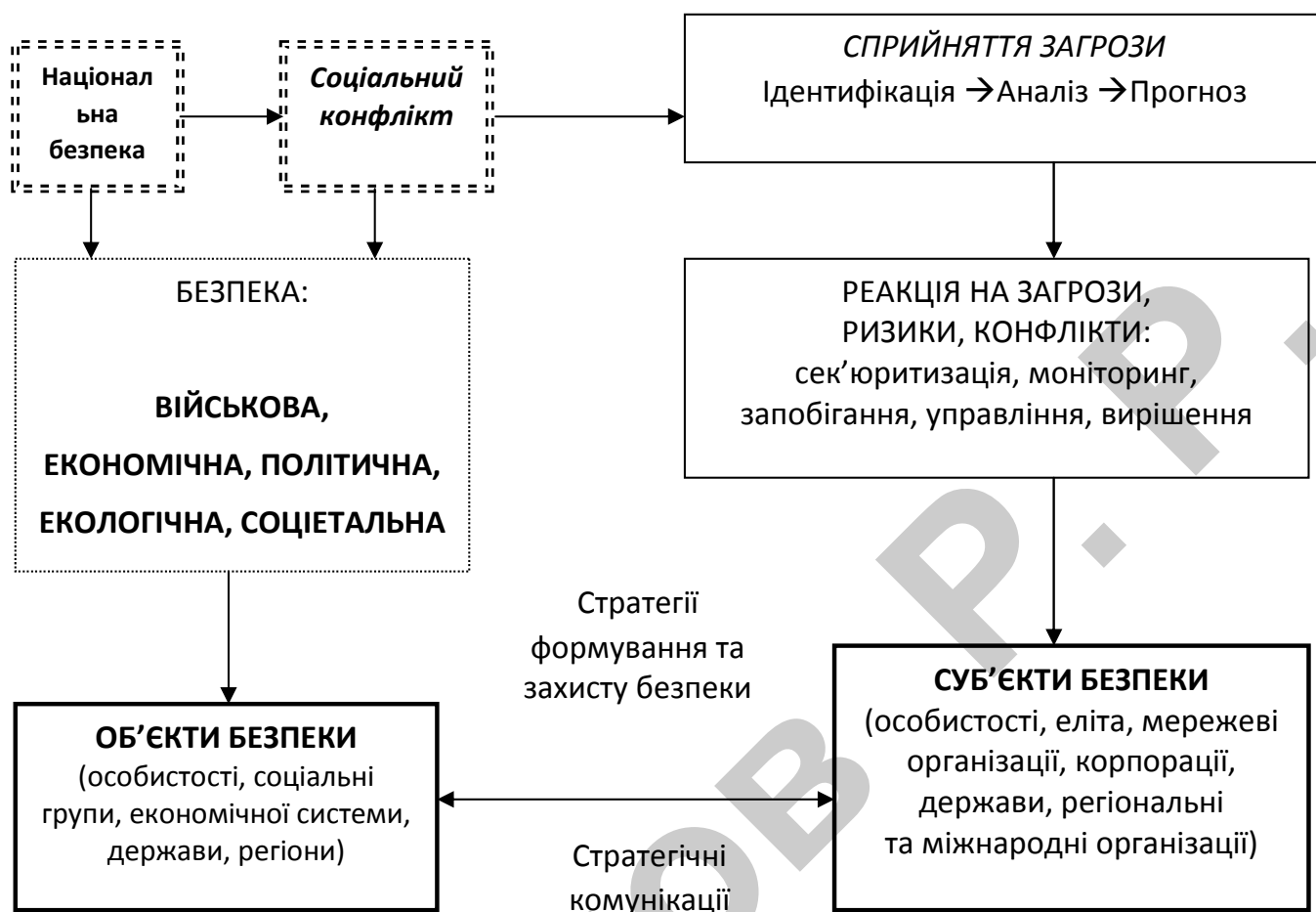

Рис. 1.3. Комплексний підхід до визначення складових національної безпеки

Особливої актуальності набувають питання виникнення нових завдань держави щодо забезпечення національної безпеки, що означає формування нового інструментарію з метою їх реалізації або ж значну модернізацію вже існуючих інструментів. Підтвердженням таких ускладнень є зміна державного механізму, яка відповідає за підтримку необхідного рівня національної безпеки й обороноздатності, а саме: "військо" стародавньої епохи трансформувалось в "армію" і "воєнну організацію держави" нових часів, які у результаті появи загроз й небезпек у другій половині ХХ ст.

¹⁰⁶ Дяченко Н. Конфлікти: комунікативно-прагматичний аспект. Філологічний часопис. 2019. Вип. 1. С. 21-31.

призвело до виникнення “сектора безпеки та оборони” з відповідним інституційним забезпеченням.

В Україні, де процеси безпекового та оборонного характеру суспільно-політичної системи займали важливе місце в діяльності органів державної влади, зміна яких не зважаючи на ситуативні відмінності відбувалась загалом демократично. У свою чергу варто вказати на наступну особливість інституційного забезпечення національної безпеки та оборони в Україні після 1991 р. За словами О. Слободяна, у 1990-х роках Україна скористалась можливістю формування Воєнної організації держави (ВОД), яка, маючи суттєві запаси озброєнь і військової техніки, могла стати однією з найпотужніших на Європейському континенті¹⁰⁷.

На інституційне забезпечення безпекової і оборонної політики держави впливає форма правління (президентська, парламентська, змішана). У свою чергу, парламентські (змішані) республіки, до яких відносяться пострадянські держави (Грузія, Латвія, Литва, Естонія, Україна, Молдова) інституційною основою забезпечення суспільства та держави обрали сектор безпеки та оборони як принципово іншу модель публічного (державно-громадянського) реагування на загрози та небезпеки. Тобто, актуальним в секторі безпеки та оборони є явище деєтатизації безпекової та оборонної політики, формування можливостей для її синхронного продукування як державними так і недержавними інститутами. До недержавних належать громадські організації, політичні партії, аналітичні центри, експертне середовище, засоби масової інформації тощо. Взаємодія даного сектору з державою відбувається як в мирний, так і воєнний час.

Отже, безпека та оборона як складна система державного і громадянського потенціалів, спроможних протидіяти загрозам національній безпеці, також опирається на відповідні силові структури, органи управління, які представляють інтереси державу. У свою чергу, складова їхньої

¹⁰⁷ Система оцінок зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз національній безпеці України / [авт. тексту В.П. Горбулін]. К: ДП «НВЦ» Євроатлантикінформ, 2005. 232 с.

діяльності, яка орієнтована всередину суттєво поступається оберненій назовні. Тобто, функціонує демократичний цивільний контроль за відповідними силовими структурами і правоохоронними органами держави зі сторони інституту президента, парламенту, уряду, судів, місцевих адміністрацій, органів місцевого самоврядування тощо. Елементи громадянського суспільства, які інтегровані у сектор безпеки мають додаткові можливості для проведення публічного контролю за діяльністю силових структур.

Тому, за участю громадськості як складника сектору національної безпеки відбувається адаптація політичної системи до соціальних конфліктів, що не є критичними для її функціонування та може бути вирішена шляхом проведення переговорів та досягнення компромісів. У даному аспекті громадянське суспільство варто розглядати, як середовище постійного зіткнення інтересів, прагнень, не всі з яких можуть бути своєчасно задоволені. Тобто, громадянське суспільство є продукуючим середовищем, однак, в свою чергу – конкурентним та конфліктним, що варто враховувати системі державного управління.

Розвинуте громадянське суспільство у взаємодії із державою визначаються їх інституційною інфраструктурою та спроможністю комунікувати й представляти інтерес всіх сторін у публічній сфері. Адже саме громадянське суспільство може певним чином досягти високого рівня самоорганізації, однак при цьому бути неспроможним продукувати інтереси у публічній сфері. Так само сила держави представляється лише у першочерговому доступі до обмежених ресурсів, маючи повний контроль над їх розподілом. У свою чергу держава може бути й слабкою у своїй неспроможності формулювати послідовні цілі та ефективну політику. Адже результативність виконання функцій держави залежить від спроможності формувати очікування громадськості, на основі інтелектуальної конкуренції надавати доступ до обмежених ресурсів. Тобто громадяни повинні розуміти,

що від них також залежить зміст державної політики та можуть на неї впливати через встановлені механізми.

Отже, міждисциплінарний джерелознавчий аналіз наукових поглядів на визначення змісту соціального конфлікту в системі публічного управління та його негативного впливу на національну безпеку держави свідчить, що в сучасному науковому дискурсі існує значна кількість різноманітних підходів до розуміння й розкриття проблематики соціальних конфліктів та їх публічного управління для забезпечення національної безпеки. Проведений аналіз наукових доробок вітчизняних й зарубіжних вчених дозволив систематизувати 5 підходів: суспільно-філософський (соціальний конфлікт є формою прояву антагоністичної суперечності, що виникає між суб'єктами суспільно-історичного процесу і потребує негайного розв'язання); політико-економічний (передбачає визначення причин сучасних конфліктів на основі синтезу раціональних та ірраціональних мотивів й дій сторін з метою завчасного попередження соціальних конфліктів та їх впливу на економіку й політичний стан держави); нормативний (соціальний конфлікт є особливим станом відношень між індивідуумами, соціальними групами, країнами, який визначається законодавством і нормами міжнародного права); процесний (соціальний конфлікт як процес, який досліджує розвиток його певних стадій, починаючи з латентних форм до застосування насилля; як сукупність наслідків та подій); інституційний (сучасні соціальні конфлікти характеризуються багатовимірністю технологій боротьби, сплетінням інтересів різних інститутів, а саме держави, бізнесу та громадськості).

1.3. Порівняльний аналіз причин соціальних конфліктів в системі публічного управління з позиції різних наукових підходів

Функціонування суспільства залежить від того, як ефективно відповідні держави й міжнародні організації управляють різними впливами соціальних конфліктів, що передбачає не лише своєчасне узгодження

абсолютно протилежних інтересів учасників конфлікту, а й запобігання розвитку насилля та загроз національній безпеці. Найбільш ризиковані форми соціальних конфліктів це внутрішні конфлікти і громадянські війни, які досить тривалі та характеризуються насильницьким протистоянням між учасниками конфлікту.

У результаті проведеного дослідження, встановлено, що важливою складовою конфліктів є соціально-економічні аспекти, які потребують додаткового аналізу, що пояснюється такими особливостями: 1) негативні форми прояву соціальних конфліктів слугують зворотним напрямком для процесу розвитку, адже призводять до бідності, стагнації економіки й соціальної інфраструктури; 2) соціально-економічний розвиток, у свою чергу, може слугувати дієвим інструментом для попередження і нейтралізації конфліктів. Ризик активізації конфліктних ситуацій вище у тих країнах, які мають низькі показники ВВП на душу населення, зростаючим рівнем соціально-економічної нерівності та із зростанням соціальної поляризації населення. Тобто соціальні конфлікти є не тільки загрозливим явищем для соціально-економічного розвитку країни, а й результатом спаду показників економічного розвитку.

Для розробки ефективних механізмів попередження загрозливих для національної безпеки форм соціальних конфліктів, варто провести детальний аналіз причин виникнення соціальних конфліктів в системі публічного управління. Дослідження основи структурно-функціональних причин соціальних конфліктів, мотивації до підтримки інтересу у провадженні конфлікті доцільно для обґрунтування місця і ролі соціальних конфліктів у системі публічного управління загрозами національній безпеці.

Змістовне наповнення соціального конфлікту також розкривається й через проблеми, які виникають у процесі його локалізації, що вимагає ґрунтовного аналізу, визначення його можливих причин та наслідків. Основні положення концептуальних підходів до аналізу причин соціальних конфліктів в системі публічного управління представлені на табл.1.2.

До причин соціальних конфліктів науковці відносять певні розбіжності індивідуальних та суспільних цінностей, конкретні наміри й вчинки особи, нерозуміння індивідами своїх вчинків по відношенню до інших індивідів, різні непорозуміння, логічні помилки та семантичні труднощі, які виникають у процесі комунікації, недостовірність інформації та інші¹⁰⁸. Соціальна філософія трактує такі причини як зіткнення “конфлікуючих свідомостей”, а ключовими причинами називає недосконалість людської психіки, невідповідність між реальною дійсністю та уявленнями про неї. Тобто, джерело соціальних конфліктів знаходиться у почуттях й емоціях, які спотворюють взаємини різних сторін, а не безпосередньо в природі таких взаємин. Також причинами можуть бути заздрість, ненависть, расова та релігійна ворожнеча, які є тим пунктом, після якого й настає конфлікт¹⁰⁹.

Таблиця 1.2

Систематизація положень основних підходів до аналізу соціальних конфліктів

Підходи	Причини конфлікту	Потреби та права людини	Підхід до трансформації конфлікту та встановлення миру
Раціональний	Конкуренція інтересів за право володіння ресурсами й доступу до влади	Матеріальні потреби, соціально-економічні права, системне порушення яких мотивує до конфлікту	Системний аналіз проблеми та розробка ефективних підходів до розподілу відповідних ресурсів
Суспільний	Неефективні комунікаційні моделі, певна конкуренція соціальних практик, дисбаланс влади й порушення соціальних прав	Соціальні потреби, які полягають у стабільності та прогнозованості відносин, захисту від атак, участі у прийнятті рішень, які впливають на людину, її життя й повагу з боку інших. Соціальні потреби трансформуються в раціональне рішення розпочати конфлікт, коли рішення одного учасника наносить шкоду соціальним потребам іншого	Трансформація конкурентної моделі поведінки у кооперативну, зменшення дискримінації, виникнення поваги до прав людини, налагодження комунікацій між соціальними групами, баланс між гілками й рівнями влади
Символічний	Конфлікт	Символічні або культурні	Участь людей в процесах,

¹⁰⁸ Жеребятнікова І. В. Антропо–онтологічний вимір дослідження соціальних конфліктів. Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 144(2). С. 42-47.

¹⁰⁹ Шеллинг Т. Стратегия конфликта / Т. Шеллинг. М. : ИРИСЭН, 2007. 376 с.

	<p>цінностей, сприйняття або бачення світу; конфлікт відчувається та виражається через емоції, цінності, сприйняття, динаміку ідентичності</p>	<p>потреби передбачають свободу ідентичності, культури, мови, релігії. Дискримінаційні практики у відношенні до мови та меншин мобілізують і спонукають їх до протестної поведінки</p>	<p>які передбачають емоційні та фізичні шляхи комунікацій. Зміни у сприйнятті, діалог у пошуку спільних поглядів, визнання ідентичності, розвиток спільного бачення всього світу, спільних міфів, інших символічних інструментів</p>
--	--	--	--

Враховуючи причини виникнення конфліктних ситуацій, варто виділити три можливі типи соціальних конфліктів: 1) цільовий – конфлікт при якому ситуація характеризується тим, що відповідні конфліктуючі сторони по-різному бачать запланований стан або результат в майбутньому; 2) пізнавальний – за наявності ситуації, у якій учасники конфлікту розходяться у поглядах, ідеях та думках по відношенню до розв'язуваної проблеми; 3) почуттєвий – наявність ситуації, коли в учасників різні почуття та емоції, які і лежать в основі їх взаємовідносин як особистостей. Це той випадок коли люди викликають один у одного роздратування своєю поведінкою, вирішенням справ тощо.

У результаті проведеного дослідження було ідентифіковано багато інших причин виникнення соціальних конфліктів, які нами систематизовано за певними групами.

1. Протилежні цінності та орієнтири учасників, які вступають у взаємодію. Індивіди, які виступають учасниками конфлікту, та в певних соціальних групах визначаються потреби, які відрізняються від інших учасників. У свою чергу обидві сторони не спроможні одночасно досягати своїх цілей. При цьому кожен індивід або ж соціальна група мають свій комплекс цінностей та орієнтирів. При бажанні задовільнити потреби, маючи власні цілі, досягти яких прагнуть одночасно декілька індивідів або ж соціальних груп, такі цінності стикаються та можуть стати причиною розгортання соціальних конфліктів.

Саме тому змістовною характеристикою соціальних конфліктів є те, що саме завдяки протилежним цінностям та потребам вони виступають як абсолютно різноманітні. Найбільш проблемні з'являються там, де існують розбіжності в статусі, престижі, культурі або несприйнятті ситуації. У свою чергу, соціальні конфлікти, до причин виникнення яких належать протилежні орієнтири й цілі, можуть відбуватись у різних сферах (соціально-економічній, суспільно-політичній, психологічній та інших).

2. Ідеологічні розбіжності. Передбачає, що соціальний конфлікт, який виникає на основі ідеологічних протиріч, є одним із випадків конфлікту якому притаманна протилежність в цільових орієнтирах. Різниця полягає в тому, що саме ідеологічна причина конфлікту передбачає різне відношення до системи ідей, які виправдовують та утверджують відносини взаємодії, які притаманні різних суспільним групам;

3. Причини соціально-економічного характеру, які пов'язані з економічним станом та соціальним статусом людей у суспільстві. Адже розподіл матеріальних і духовних благ ніколи та ні в якому суспільстві не визнавався справедливим, зауважимо, що він є таким за своїм природним значенням. Соціальна несправедливість постійно є поштовхом національних, класових, регіональних конфліктів. Суспільство по-своєму оцінює результати праці, тобто те, що в одних соціальних умовах цінується, може абсолютно не цінуватися в інших.

4. Розбіжності між складовими соціальної структури, обґрунтовується тим, що цілі і задачі різних рівнів управління, функціонування суспільства не відповідають один одному. Тобто, цілі та завдання управління на вищому рівні практично ніколи повністю не збігаються з цілями на нижчих рівнях. На цьому фоні виникають протести, які і призводять до диспропорцій в організації всього громадського життя.

5. Причини соціально-психологічного характеру, які виникають, як результат невдоволення окремих учасників колективу своїм соціальним положенням, яке виникає у процесі досягнення прагнень до лідерства,

соціально-психологічною несумісністю учасників групи, погіршення дружніх зв'язків. Зазвичай, бажання якогось індивіда перебільшувати свою роль у відносинах між іншими учасниками групи супроводжується соціальним конфліктом, в якому кожна із учасників відстоює, на їх переконання, свою правоту, незалежність¹¹⁰;

6. Морально-етичні причини полягають у тому, що окремі індивіди не визнають усталені норми та цінності, які переважають у певному колективі, соціальній групі. У таких випадках конфліктні особистості починають порушувати встановлену більшістю порядку, поведуться зухвало, несумлінно та не враховують те, що для більшості є визначеною цінністю;

7. Організаційні причини пов'язані з певними відносинами між управлінцями та підлеглими. Не ефективне розміщення людей у групі, нечіткий розподіл між ними обов'язків та відповідальності, професійна некомпетентність як керівника, так і його підлеглих, а також не дотримання встановленого технологічного процесу, невпорядкованість побуту призводять до конфліктних відносин¹¹¹.

Кожна з представлених причин є сутнісною стороною виникнення соціального конфлікту. Проте така сутність представляється як явище лише при впливі певних зовнішніх факторів.

Активізацією процесу розгортання конфлікту є загострення соціальної ситуації, яка насамперед, пов'язана із рівнем вирішеності проблем або ж можливостями для їх вирішення. У даному випадку починають активізуватись індивідуальні властивості учасників: злість, ненависть або ж, навпаки, спокій та миролюбство. У випадку втручання в соціальний конфлікт третьої сторони, відбувається або загострення ситуації, або згладження і навіть абсолютне його завершення. Однак важливим фактором, який впливає на рівень й гостроту соціального конфлікту є задоволення або ж незадоволення потреб учасників конфлікту.

¹¹⁰ Citrin J. Conflict-consensus. International encyclopedia of the social and behavioral sciences. London : Elsevier, 2001. P. 2550–2557.

¹¹¹ Anderton C. Principles of conflict economics : a primer for social scientists / C. Anderton. Cambridge: Polity Press, 2009. 314 p.

У свою чергу, за своїм змістовним наповненням, критичний конфлікт проявляється як висока інтенсивність можливих соціальних зіткнень, на функціонування яких витрачається значна кількість психологічних і матеріальних ресурсів. Критичність соціального конфлікту насамперед залежить від соціально-психологічних аспектів конфлікуючих сторін, та від ситуації, яка вимагає негайних дій. Живлячись зовнішніми факторами, конфліктна ситуація примушує його сторони діяти швидко, вкладаючи в суперечку всю повноту своєї енергії.

Особливою характеристикою соціального конфлікту є його тривалість. Всі індивіди у своєму житті певним чином стикались з конфліктами різної тривалості. Можливо це короткочасна сутичка, яка триває декілька хвилин (між двома учасниками), а можливо суперечки різних соціальних груп, які тривають протягом життя (наприклад, релігійні уподобання)¹¹².

На тривалість соціального конфлікту залежить впливають такі фактори:

1) зміст цілей учасників конфлікту, їхньої критичності. Якщо ціль із учасників конфлікту зводиться до повного знищення цілей іншого учасника (фізично, морально або зброєю), то соціальний конфлікт зазвичай може бути тривалим, у залежності від співвідношення сил учасників, які використовуються для встановлення своїх цілей. У випадку, коли ціль одного учасника конфлікту полягає в абсолютному скороченні впливу іншого учасника, наприклад, у житті нації або на ринку, тоді тривалість конфлікту залежить від сили сторін та їхнього бажання певним чином обмежити вплив противника;

2) наявність необхідних ресурсів та їхньої якості для завоювання лідерських позицій в конфліктній ситуації. Якщо ресурси є приблизно рівними, то таке суперництво приречене на виснаження, що може тривати

¹¹² Завацька Н. Є., Смирнова О. О., Ахтирська Ю. І. Комунікативно-конфліктологічна компетентність особистості у координатах сучасних парадигм. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2019. № 2. С. 147-159.

досить довго, однак якщо одна зі сторін має значну перевагу, то соціальний конфлікт буде вирішено швидко перемогою сильнішої сторони;

3) рівень концентрації зусиль навколо лідера. У таких відносинах лідер в організаційному плані є непримиренним суперником. Якщо він постійно стимулює конфліктну ситуацію, бажає продовження ведення конфліктних процесів, то це може призвести до довготривалого конфлікту;

4) конкретність результату від вирішення конфлікту, тобто що вважати перемогою, а що поразкою у конфліктній боротьбі впливає на її тривалість;

5) наявність екстремістських, терористичних фракцій, які, зазвичай, орієнтовані на крайнощі щодо вирішення проблем, не оперуючи ніякими цілями.

Отже, проведені дослідження конфліктних ситуацій підтверджують, що тривалі конфлікти є небажаними, а на скорочення їх тривалості впливає багато факторів, які мають властивість змінюватись, переплітатись та формують реальність, яка ніколи більш не повторюється.

У свою чергу, соціальний конфлікт як досить складне явище має свої причини, виникає та функціонує у певних умовах, відрізняється у певних випадках своєю критичністю, тривалістю конфліктних відносин й процесів, які відбуваються. Кожному випадку притаманні власні наслідки конфліктних стосунків, які також характеризують зміст соціального конфлікту.

Сукупність причин, які призводять до виникнення суперечностей у відносинах та впливають на динаміку й тривалість конфлікту представлені на рис.1.4. Наприклад, якщо один з учасників (індивідів), соціальних груп має силу, яка суттєво перевищує силу супротивника, він може почати загострення конфлікту для залякування супротивника й упередження можливого протистояння.

Свій змістовний базис соціальний конфлікт представляє і через ключові стадії розвитку. Відповідно до напрацювань науковців можна виділити чотири стадії такого розвитку: передконфліктна, конфліктна, вирішення, післяконфліктна.

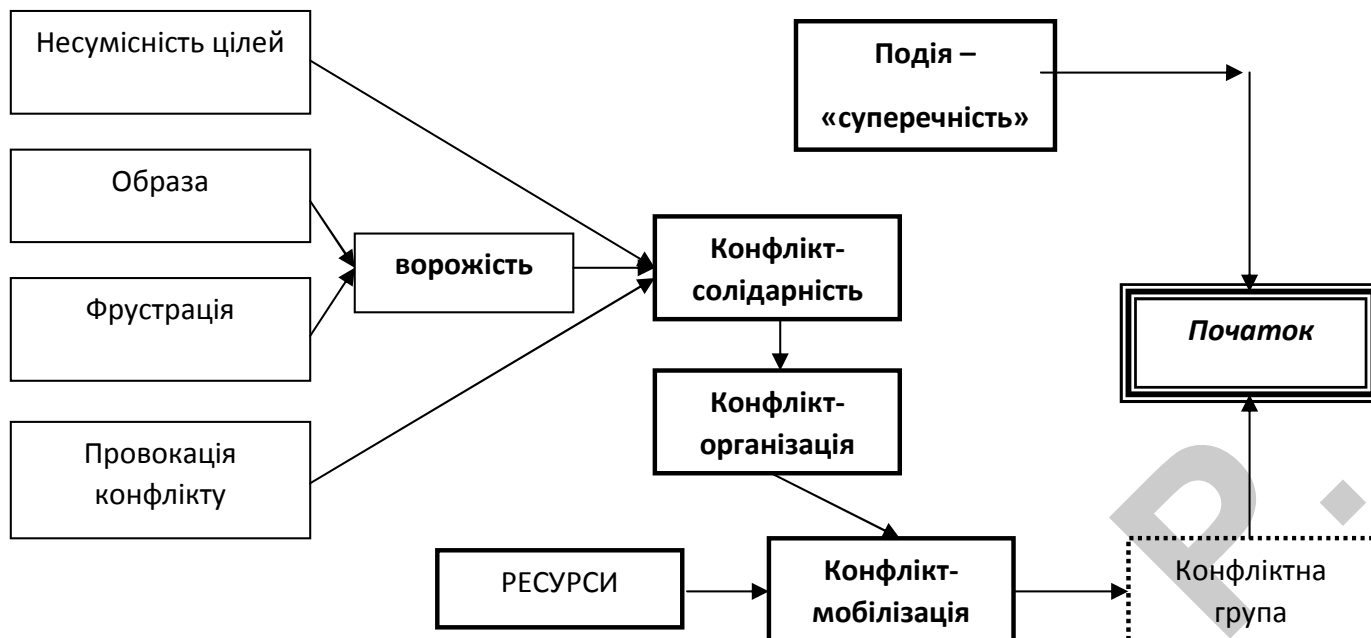

Рис.1.4. Причини, які генерують суперечності у відносинах та впливають на динаміку й тривалість соціального конфлікту

Соціальному конфлікту насамперед передують передконфліктна ситуація, яка розкривається через загострення напруженості, яка викликана певними суперечностями у відношенні між можливими учасниками конфлікту. Соціальний конфлікт провокують лише ті суперечності, які усвідомлюються можливими суб'єктами такого конфлікту як не збігання інтересів, цінностей, цілей а тому ведуть до суттєвого загострення соціальної напруженості¹¹³.

Проте, на нашу думку, соціальна напруженість не завжди виступає генератором конфлікту, адже це досить складне явище, причинами якого можуть бути різні обставини. Тому варто враховувати: реальні «обмеження» різних інтересів, потреб та цінностей людей; неадекватність у сприйнятті можливих змін, які відбуваються у суспільстві або ж окремих соціальних групах; недостовірна чи неякісна інформація про певні (реальні або ж вірогідні) події, факти тощо.

¹¹³ Задорожна М. І. Модель розв'язання конфліктів як основа демократизації суспільної свідомості та підвищення ефективності державного управління. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2019. Вип. 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2019_1_10

Підтримуємо позицію дослідників відносно того, що соціальні дисбаланси представляють собою певний психологічний стан людей та до початку конфліктної ситуації має прихований характер. Проте нагромадження незадоволеності фактичним положенням справ або ж розвитком певних небажаних подій веде до зростання напруження в суспільстві. У свою чергу відбувається трансформація такої незадоволеності із суб'єктивно-об'єктивних відносин у суб'єктивно-суб'єктивні. Особливістю цієї «трансформації» є те, що потенційний суб'єкт конфлікту незадоволений фактично існуючим станом справ, представляє реальних та передбачуваних винуватців такого стану. Тим часом відбувається усвідомлення учасниками конфлікту не вирішеності сформованого конфлікту звичайними способами взаємодії.

Передконфліктна стадія умовно може бути поділена на три етапи розвитку, яким властиві певні особливості щодо взаємовідносин між учасниками конфлікту:

- розгортання суперечностей щодо визначеного спірного об'єкта; розгортання недовіри та соціальної напруженості; висування односторонніх або взаємних претензій; накопичення образ та обмеження в контактах;

- бажання довести правомірність своїх прагнень та обвинувачення протилежної сторони в небажанні вирішувати конфліктні ситуації існуючими методами; притримування своїх власних стереотипів; виникнення ворожості в емоційній сфері;

- знехтування структурою взаємодії; перехід від обвинувачень до погроз; агресивність; формування образу «ворога» та орієнтація на боротьбу.

Отже, конфліктна ситуація з плином часу трансформується у відкритий соціальний конфлікт, однак сама по собі вона може тривати досить довго і не переростати в нього. Для того, щоб конфліктна ситуація трансформувалась в соціальний конфлікт необхідно щоб був привід (інцидент), коли один з учасників починає всіляко пригнічувати (навіть якщо

ненавмисно) інтереси іншої сторони. Тобто соціальний конфлікт виникає коли до конфліктної ситуації приєднується інцидент.

Інцидент може виникнути як випадково, так і може бути спровокований суб'єктом (або суб'єктами) конфлікту. Також він може з'явитися у результаті розвитку подій, які спровоковані третьою стороною, яка переслідує свої інтереси в передбачуваному соціальному конфлікті.

На стадії розвитку конфлікту розпочинається початком відкритого протистояння учасників конфлікту, що має поняттям “конфліктна поведінка”. В сучасній конфліктології виділяють такі форми конфліктної поведінки: активна поведінка (виклик); пасивна поведінка (відповідь на виклик); компромісна поведінка.

Виділення таких форм показує, що у залежності від особливостей конфлікту та форми конфліктної поведінки учасників соціальний конфлікт має свою власну модель розвитку. Розвиваючись він має тенденцію створювати додаткові причини його поглиблення та розростання. «Якщо конфлікту ніщо не заважає, він починає, як би жити сам себе, породжуючи все нові та нові підстави для подальшого розвитку»¹¹⁴.

Змістовне наповнення власної моделі соціального конфлікту представляється трьома основними етапами його розвитку:

- перехід конфлікту з прихованого стану у відкрите протистояння сторін. У свою чергу боротьба відбувається з використанням обмежених ресурсів та має локальний характер. На цьому етапі ще існує реальна можливість припинити відкриту боротьбу та вирішити конфлікт іншими способами;

- подальша ескалація протистояння представляє собою досягнення своїх цілей і блокування дій супротивника використовуються все нові й нові ресурси учасників. Практично всі можливості знайти якийсь компроміс вичерпані. Конфлікт стає все більш некерованим та непередбачуваним;

¹¹⁴ Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т. Т. Ковальчук. К.: Знання, 2008. 638 с.

- конфлікт досягає максимального піку розвитку та приймає форму стійкої боротьби із використанням усіх можливих засобів та ресурсів. На цьому етапі найчастіше учасники конфлікту забувають початкові причини та мету конфлікту. Головна мета передбачає надання максимальної втрати для супротивника.

Передостанній етап соціального конфлікту передбачає його розв'язання. Однак тривалість й інтенсивність його залежать від сукупності факторів: від цілей учасників конфлікту, від наявних у них ресурсів, засобів та методів ведення боротьби, від реакції на нього навколишнього середовища, від можливих символів перемоги та поразки, від наявних механізмів досягнення консенсусу.

Зауважимо, що в конфлікуючих сторонах можуть суттєво змінюватись уявлення про свої можливості та про можливості супротивника. «Настає момент так званої «переоцінки цінностей», який обумовлений новими відносинами, які виникають в результаті розвитку соціального конфлікту, новим розміщенням сил, розуміння неможливості досягти поставлених цілей завдяки непомірній ціні успіху, що стимулює зміну тактики та стратегії конфліктної поведінки, в такій ситуації одна або обидві сторони шукають напрями виходу з соціального конфлікту без загострення такої боротьби, яка, як правило, йде на спад»¹¹⁵. Тобто, фактично, починається процес завершення соціального конфлікту.

На етапі вирішення соціального конфлікту можливі різні варіанти розвитку подій: перевага однієї із сторін дає можливість нав'язувати більш слабкому учаснику свої умови щодо припинення конфлікту; боротьба відбувається до повної поразки однієї зі сторін; через недолік ресурсів боротьба має тривалий характер; використавши всі ресурси та не виявивши явного переможця, учасники конфлікту йдуть на взаємні поступки; конфлікт може бути завершений під впливом третьої сторони.

¹¹⁵ Подолання бідності, досягнення процвітання та українських цілей розвитку тисячоліття / упоряд. і пер. О. В. Кравчук. 2010. Представництво ООН в Україні. URL: <http://undp.org.ua/ua/prosperity-poverty-reduction-and-mdgs>

Соціальний конфлікт буде тривати до тих пір доки не з'являться очевидні, чіткі умови його завершення. Існує безліч способів його завершення, як-от: нейтралізація об'єкта конфлікту, його заміна іншим, усунення одного із учасників конфлікту; зміна характеристик об'єкта та суб'єкта конфлікту; зміна позиції однієї із сторін; отримання нових знань про об'єкт конфлікту або формування нових додаткових умов; недопущення безпосередньої або ж опосередкованої взаємодії можливих учасників; ухвалення учасниками конфлікту єдиного рішення або їх звернення до третьої сторони за умови підпорядкування його рішення. Тобто, всі вони орієнтовані на зміну конфліктної ситуації, впливаючи на учасників конфлікту або його розміри¹¹⁶.

Етап розв'язання соціального конфлікту передбачає проведення переговорів та оформлення можливих домовленостей. У міжособистісних та міжгрупових конфліктах такі результати переговорів можуть також мати форму усних домовленостей та взаємних зобов'язань сторін. Насамперед, умовою для початку переговорів є тимчасове перемир'я. Можливі варіанти, коли на етапі попередніх домовленостей учасники не лише не припиняють «бойових дій», але й орієнтовані на розгортання соціального конфлікту, бажаючи стабілізувати свої позиції на переговорах.

В основі переговорів може бути покладений компромісний метод, орієнтований на взаємні поступки учасників або метод консенсусу, орієнтований на спільне вирішення виникаючих проблем¹¹⁷.

Післяконфліктний етап є останнім в розвитку соціального конфлікту, який показує, що завершення самого протиборства учасників не завжди означає, що конфлікт повністю вирішений. Рівень задоволення або незадоволення учасників укладеними мирними домовленостями буде залежить від сукупності положень:

¹¹⁶ Герасіна Л. М. Політичні детермінанти та специфіка державно-правових конфліктів в Україні. Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого" Серія : Політологія. 2019. № 2. С. 8-19.

¹¹⁷ Каратаєва Т. В., Кошманенко В. Д. Соціум, математична модель динамічної системи конфлікту. Нелінійні коливання. 2019. Т. 22, № 1. С. 66-85.

- наскільки вдалося в результаті вирішення конфлікту досягти запланованих цілей;
- якими методами та способами вирішувався конфлікт; рівень втрат для учасників конфлікту (матеріальні, людські, територіальні тощо);
- наскільки високий рівень почуття поразки. власної гідності учасників конфлікту;
- чи вдалося досягти миру та зняти емоційну напругу учасників;
- які методи використовувались для переговорного процесу і наскільки вдалося задовольнити інтереси учасників;
- чи був отриманий компроміс нав'язаний певними силовими методами (можливою «третьою силою»), чи є результатом взаємного пошуку напрямів вирішення конфлікту;
- реакція суспільства на результати вирішення конфлікту.

У випадку коли одна або обидві сторони вважають, що результат вирішення конфлікту пригнічує їхні інтереси, то напруженість у відносинах сторін може зберігатися, а вирішення соціального конфлікту сприймається як тимчасовий. Іноді для уникнення “негативних взаємних непорозумінь проходять десятиліття, поки не виростуть нові покоління людей, які не будуть випробувати проблеми минулих соціальних конфліктів. На рівні підсвідомості такі негативні сприйняття один одного колишніми учасниками конфлікту можуть передаватися з покоління в покоління, і кожного разу з’являться у реальному житті при загостренні спірних проблем”¹¹⁸.

Післяконфліктний етап характеризується новою об’єктивною реальністю: нове розташування сил, нові відносини учасників один до одного і до суспільства, нове бачення наявних проблем та нову оцінку своїх сил й можливостей. Враховуючи всі вище представлені етапи розвитку соціального конфлікту сформуємо схему (рис. 1.5), яка демонструє його сутність.

¹¹⁸Мякотина А. В. Социология права / А. В. Мякотина. М.: Научная книга, 2009. 370 с.

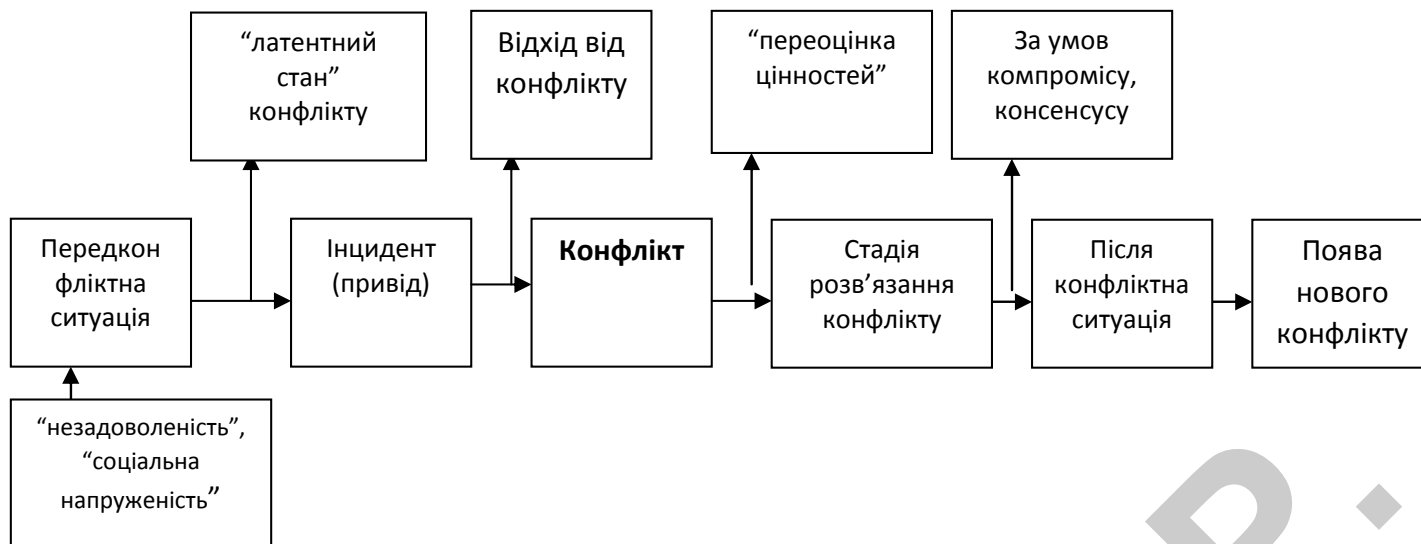

Рис. 1.5 Сутність та етапи розвитку соціального конфлікту¹¹⁹

Особливістю аналізу соціального конфлікту постає розгляд його як циклічного явища. Адже, він іноді переходить у циклічну форму розвитку. Це відбувається тоді, коли з певних причин не вирішені проблеми виникають всередині соціального процесу. Вони формують своєрідний цикл: передконфліктну ситуацію, загострення відносин, трансформацію цінностей, зміну інтересів, розв'язання конфлікту.

Отже, за своїм змістом соціальні конфлікти відіграють досить важливу роль у житті суспільства, в його функціонуванні та розвитку, а тому їх не можна розглядати лише, як неминуче зло, як соціальну патологію, яка чинить деструктивний вплив на суспільство, якої можна раз і назавжди позбутися в соціумі.

Тобто соціальний конфлікт є цілком закономірним й логічним у будь-якій соціально-економічній системі, визначаючи його дестабілізуючу роль, ми наголошуємо водночас, що за своїм змістом він є завжди організуючою формою поступу цивілізації. Важливою складовою комплексного аналізу причин соціальних конфліктів є дослідження умов розвитку суспільства та моделей економічного розвитку і політичних режимів, які формують передумови для загострення конфліктних ситуацій. Причинно-наслідковий механізм та мотивація до соціального конфлікту представлений на рис 1.6.

¹¹⁹Міщенко О.М. Соціальний конфлікт у цивілізаційному процесі [Текст] : дис...канд..філос.наук: 09.00.03 / Міщенко Олена Миколаївна; Київський національний ін.-т ім. Тараса Шевченка. К., 2003. 183 арк.

Дослідження інструментальної та імпульсивної агресії, їхніх ролей і сполучання у конфлікті є найважливішим завданням аналізу конфлікту. Спектр дефініцій насилля і агресії, який представлений у науковій літературі, є достатньо широким. Розрізняють пряме й опосередковане, колективне та індивідуальне, легітимне і нелегітимне, конкретне й структурне, фізичне і психологічне, інструментальне та символічне насилля.

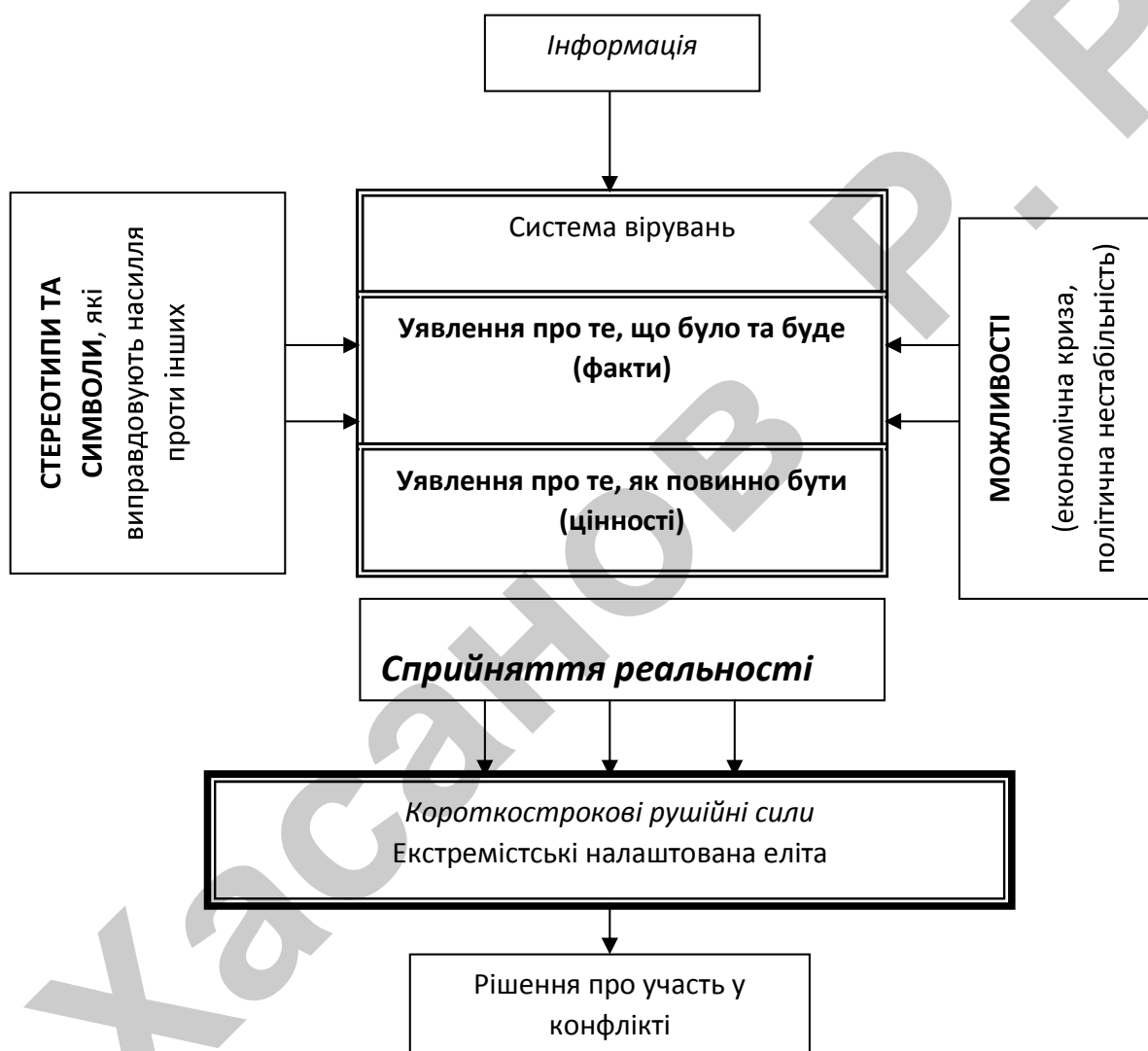

Рис. 1.6. Причинно-наслідковий механізм і мотивація до соціального конфлікту

Дискримінація є формою структурного насилля, яке спричинено особливою організацією інститутів держави. Структурне насилля виникає в контексті встановлення, підтримки, розширення або зменшення ієрархічних відносин між групами людей у суспільстві. Наприклад, насилля може бути

результатом функціонування системи організації суспільства у напрямі доступу до базових ресурсів, які необхідні для виживання кожної людини, системи охорони здоров'я, освіти тощо¹²⁰.

Специфічною формою насилля є інституційне насилля. В капіталістичних системах фундаментальні відносини між тими, хто володіє та контролює виробництво, й тими, хто продає робочу силу, характеризується нерівністю, експлуатацією й насиллям.

У теоріях соціального насилля демаркація проходить між ліберальними й консервативними теоріями з одного боку, та марксизмом, з іншого. Всі підходи надають близькі пояснення причин насилля, що криються у конфліктах інтересів всередині суспільства або у відносинах між державами, але пропонують різні відповіді на запитання, яким чином конфлікти мають бути вирішені¹²¹.

Адже лише загрози розпаду країни, порушення її територіальної цілісності, суверенітету, припинення існування як незалежного суверенного об'єкта міжнародної системи можуть бути кваліфіковані як об'єктивні загрози безпеці держави. Тому будь-який підхід до визначення впливу соціального конфлікту на національну безпеку має містити чіткий механізм, який демонструє, яким чином негативні тенденції в суспільстві трансформуються у загрози національній безпеці¹²².

Усім дослідженням національної безпеки, які здійснюються у вузьких дисциплінарних межах без залучення знань з інших сфер (право, соціологія, політологія, міжнародні відносини тощо), не вистачає неупередженості, чіткості визначення понять, та, особливо, обґрунтування механізмів, які пов'язують негативні тенденції в соціально-економічній системі з виникненням соціальних конфліктів та порушенням національної безпеки.

Так, в залежності від моделі розвитку економіки встановлюється можливість виникнення соціальних конфліктів. Моделі тривалого

¹²⁰ Мигалець О. Теорія конфлікту: історія та сучасність. Сучасні дослідження з іноземної філології. 2018. Вип. 16. С. 98-110.

¹²¹ Маляренко Т. А. Економічна теорія і дослідження безпеки: у пошуку інтегрованого підходу. Менеджер. 2009. № 4 (50). С. 104-109.

¹²² Морозова Л. П. Природа сучасного соціального конфлікту в аксіологічному аспекті. Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 145(2). С. 108-111.

економічного падіння та експортоорієнтованої й залежної від видобутку є більш вразливими до формування рушійних сил соціального конфлікту¹²³.

Крім особливостей функціонування економіки країни, іншим ключовим фактором або передумовою соціальних конфліктів є наявність різних соціально-економічних диференціацій між певними соціальними групами (етнічна, релігійна, регіональна) – так звана горизонтальна нерівність, яка проявляється не лише як диференціація у можливих прибутках, а також у рівні освіти, соціального статусу, здоров'я, повноти реалізації безпеки та захисту прав людини¹²⁴.

Якщо бідність у суспільстві є рівномірною то й причин для невдоволення не існує. Економічні та політичні диференціації між членами певної соціальної групи є основою для групової мобілізації. Характер сприйняття певної нерівності членами такої групи є причиною того, що відносна, більш ніж абсолютна бідність, спонукає до невдоволення та загострення конфлікту.

Використання органами державної влади надмірного насилля як інструменту для розв'язання соціальних конфліктів та нейтралізації протестів є тим чинником, який активізує конфліктну ситуацію, перехід її до етапу розвитку.

Однак для розгортання соціальних конфліктів недостатньо лише певних рушійних сил, які пов'язані з економічним розвитком. Інші фактори також є у рівній степені важливими, а саме: функціонування держави як політичної спільноти, захищеність прав людини та характер суспільного договору.

Деякі країни як результат географічного розташування, наявності відповідних типів ресурсів, історичного розвитку є більш схильними до активізації факторів конфлікту. Адже деякі суспільства мають успадковані моделі ворожнечі, загострення ситуацій (релігійні, етнічні). Тому саме держава у поєднанні з громадськістю відіграє важливу регулюючу роль. Через механізми публічної політики забезпечення соціально-економічних прав людини держава може знизити або активізувати вплив рушійних сил

¹²³Collier P. On the economic consequences of civil war. Oxford economic papers. 1999. № 51 (1). P. 168–183.

¹²⁴Stewart F. Horizontal inequalities: a neglected dimension of development. UNU World institute for development economic research. 2008. № 3. P. 1–37.

соціальних конфліктів. Використання соціального конфлікту як важливого чинника національної небезпеки представлено нами через систему факторів та індикаторів (рис.1.7).

Рис.1.7. Рушійні сили соціальних конфліктів та індикатори національної безпеки

У основі системи оцінки національної безпеки мають знаходитись перш за все виконання й забезпечення прав людини. Адже, по-перше, саме людина, володіє складним комплексом індивідуальних цілей, мотивів соціально-економічної дискримінації, можливостей та очікування, приймає рішення щодо участі у відповідному конфлікті; по-друге, метою соціально-економічного розвитку країни є не лише абсолютне зростання показників, а й справедливий оптимальний розподіл результатів зростання серед різних верств населення. Та людина, яка вважає, що її права порушуються, а із виконанням соціально-економічних прав не справилась держава щодо їх забезпеченням, ухвалює рішення про участь у конфлікті.

Дотримання національних інтересів України у контексті появи нових викликів й загроз безпеці держави повинно гуртуватись на пріоритетах реформування сектору безпеки враховуючи стандарти прав людини та демократичного урядування приймаючи рішення на всіх рівнях.

До нових умов, які характеризують функціонування національного сектору безпеки належать:

1) поява нових загроз національній безпеці, які пов'язані із загостренням внутрішніх та зовнішніх соціальних конфліктів, розширення спектру загроз, які спричинені неконтрольованою міграцією, злочинністю, порушенням прав людини, торговельними війнами тощо;

2) неефективність діючої системи міжнародного права, та як результат діючого законодавства щодо національної безпеки, своєчасно реагувати на виклики загроз;

3) втрата передової ролі армії та військового втручання як інструменту розв'язання соціальних конфліктів, утвердження концепції «гуманітарної інтервенції»;

4) євроінтеграційні процеси, регіональна інтеграція у військово-політичній й економічній сферах¹²⁵.

¹²⁵ Малій О.А. Національна безпека України в контексті євроатлан-тичної інтеграції [Текст]: дис...канд. політ. наук: 21.01.01 / Малій Олександр Андрійович : Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». К, 2005. 205 арк.

Саме тому демократизація й запровадження стандартів щодо забезпечення прав людини має проводитись комплексно в усіх інститутах сектору безпеки. У свою чергу, під сектором безпеки у світовій та вітчизняній науці і практиці державного управління розуміється сукупність організацій, які мають право та спроможність забезпечувати безпеку країни і громадян, а також структури громадянського суспільства, які можуть впливати на формування публічної політики у сфері безпеки¹²⁶.

Тобто сектор безпеки представляє собою сукупністю політичних та соціальних інститутів а також є важливою сферою державного управління, яка орієнтована на забезпечення стабільності і національної безпеки. Відповідно до законодавства України декілька інститутів формують систему національної безпеки (рис. 1.8.)¹²⁷

Складові сектору безпеки є взаємопов'язаними, доповнюючи один одного своїми функціями: 1) інститут державної служби (цивільні); 2) інститут використання сили (армія, міліція, розвідка); 3) інститути, які управляють сектором безпеки і формують його політику (уряд, президент, парламент); 4) законодавство, яке забезпечує функціонування сектору безпеки; 5) структури підтримки і забезпечення верховенства права (судова система, правозахисні організації, громадянське суспільство); 5) інститут інформаційно-аналітичної й наукової підтримки функціонування сектору безпеки (аналітичні центри, заклади освіти, науки, асоціації, мас-медіа).

Суттєві трансформації у розумінні національної безпеки, пов'язані із затвердженням концепції безпеки людини, що призвело до того, що в традиційне управління безпекою та функціонування державних інститутів безпеки втручаються недержавні інститути, а саме: громадянське суспільство, приватні, визвольні армії, муніципальна міліція, охоронні фірми, релігійні та громадянські організації, бізнес, політичні партії тощо. Тобто актуальності набуває саме публічне управління національною безпекою.

¹²⁶Маляренко Т. А. Виклики сучасних конфліктів у країнах, що розвиваються. Схід. 2009. № 7 (98). С. 3–6.

¹²⁷Дергачов О. А. Нацбезпека як атрибут державності: [Нац. без-пека в Україні]. Політична думка. 2005. №1. С. 89–100.

Участь таких організацій в управлінні національною безпекою викликана об'єктивними процесами й характеризує більшу відкритість сектору безпеки для зовнішніх чинників, однак для більшості пострадянських країн це також означає необхідність проведення радикальних реформ¹²⁸.

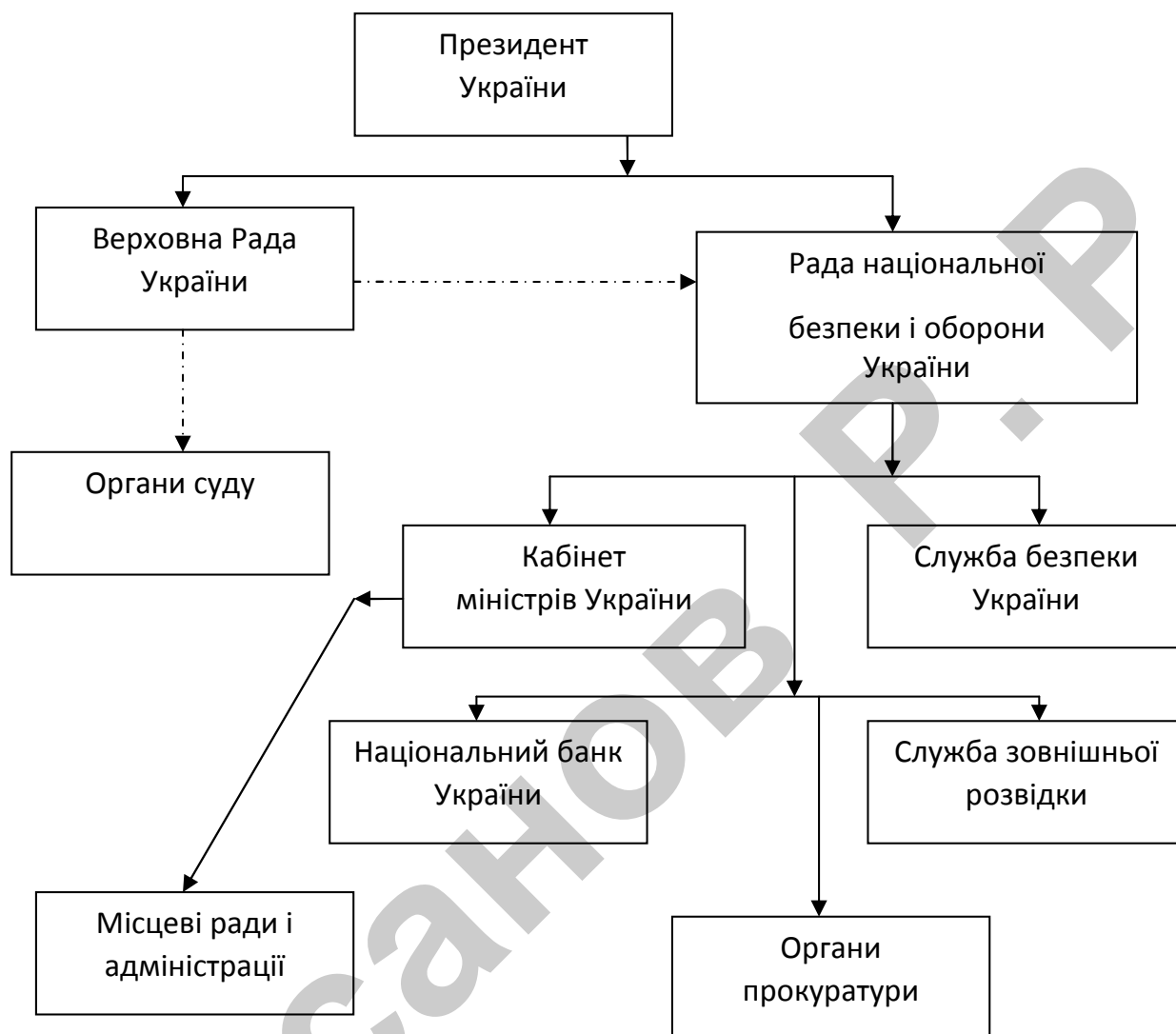

Рис. 1.8. Інститути системи національної безпеки України

Закон України «Про національну безпеку України» визначає: «Національна безпека України – захищеність життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави, за якої забезпечуються стійкий розвиток держави, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних, потенційних загроз національним інтересам»¹²⁹.

¹²⁸ Орлова В. О. Передумови політичних конфліктів: спроба порівняльного аналізу провідних методологічних підходів на основі синергетичної методології. Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 143(3). С. 65-67.

¹²⁹ Закон України «Про національну безпеку України» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

У свою чергу держава повинна виконувати такі функції, які гарантують достатній рівень національної безпеки:

1. Зовнішні гарантії національної безпеки. Україна, за допомогою інститутів дипломатії й міжнародного права, орієнтована на досягнення таких відносин із мінливим зовнішнім середовищем, за яких гарантується національна безпека. У разі ж появи загрози безпеці потрібно мобілізувати міжнародні ресурси, які необхідні для адекватної протидії, враховуючи союзницьку підтримку й підтримку від міжнародних організацій.

2. Верховенство права. Така функція гарантує права і законні інтереси громадян, держави і організацій. Національну безпеку не можна гарантувати, якщо держава не в змозі забезпечити правила закону як важливої передумови для широкої демократії, у відкритості, своїй передбачуваності й стійкості процесів у всьому суспільстві. Не дотримуючись правила закону досягти насамперед внутрішньої безпеки просто неможливо.

3. Економічна безпека. Глобалізаційні процеси не лише забезпечують перспективні економічні можливості для стійкого розвитку, а й представляє виклики спроможності національного господарства, які пов'язані з перспективою досягти поступу в контексті швидкої зміни глобальних економічних умов.

4. Економічний потенціал та підтримка ресурсу національної безпеки. Дана функція гарантує спроможність інститутів у секторі безпеки виконувати покладені на них обов'язки.

5. Підтримка розвитку національної безпеки. Функція пов'язана з функціонуванням та політикою держави у напрямку підтримки високого рівня аналізу і дослідження, який може гарантувати спроможність суспільства досягти необхідного рівня безпеки та підтримувати конкурентоспроможність економіки.

6. Управління та проведення контролю щодо процесу гарантії необхідного рівня національної безпеки. Досягнення необхідного рівня національної безпеки неможливе без виконання функції контролю та управління. Парламентський, урядовий та суспільний контроль на користь національної безпеки має регулюватися демократичними принципами, які

гарантують прозорість й відповідальність у процесі забезпечення національної безпеки¹³⁰.

Парламентський контроль виступає найважливішим інститутом, який забезпечує необхідний демократичний контроль над сектором безпеки. Адже через парламент народ висловлює свою думку, а держава захищає свій суверенітет. Парламенти забезпечують прозорість й підзвітність сектору безпеки, перш за все, через формування відповідних нормативно-правових засад функціонування сектору безпеки. Тобто сектор безпеки в Україні повинен бути об'єктом парламентського і більш широкого громадського контролю як й інші органи державного управління¹³¹.

Відповідно до рекомендацій ООН ефективне публічне управління містить такі положення: 1) права людини мають поважатись, що дозволяє людям жити гідно і з повагою; 2) всі люди мають право висловлюватися щодо рішень, які на них впливають; 3) люди мають право вимагати звітності посадових осіб; 4) встановлені правові норми, інститути і практика передбачають громадську участь та мають бути справедливими; 5) дотримання принципу гендерної рівності; 6) люди мають бути вільні від дискримінації, заснованої на класових, расових, етнічних та інших відмінностях; 7) соціально-економічна політика держави має відповідати потребам й інтересам людей; 8) мета соціально-економічної політики держави – викорінювання бідності та розширення можливостей вибору для людини¹³².

Отже, як результат проведених досліджень нами запропоновано власну класифікацію чинників соціальних конфліктів в системі публічного управління, які пов'язані з порушенням національної безпеки: соціально-економічні (порушення соціальних та економічних прав населення, криза формальної економіки, інтенсифікація конкуренції, економічні мотиви

¹³⁰ Горбулін В. Національна безпека України та міжнародна безпека. Політична думка. 2006. № 1. С. 78–88.

¹³¹ Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України: моногр. / Г.П. Ситник. К.: НАДУ, 2004. 408 С.

¹³² Політика національної безпеки України в сучасних умовах / І. Аргучинський, В. Корендович, С. Шелест та ін. Політика національної безпеки України у сучасних умовах: матеріали фахової дискусії, (Київ, 11 вер. 2009 р.). Національна безпека і оборона. 2009. № 2. С. 7–19.

пошуку ренти, приватизація тощо) та інституційних (неефективність державної політики та недосконалість громадського управління).

Тобто, основними напрямками системи публічного управління соціальними конфліктами з питань забезпечення національної безпеки в соціально-економічній сфері має бути: забезпечення умов для стійкого економічного зростання й підвищення конкурентоспроможності національної економіки; прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в соціально-економічній сфері, поліпшення інноваційно-інвестиційного клімату, підвищення їх ефективності; врегулювання законодавства щодо захисту прав людей у різних сферах; удосконалення антимонопольної політики; формування ефективного механізму державного регулювання природних монополій; подолання «тінізації» економіки шляхом реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери, зменшення позабанківського обігу грошової маси та ін.

Інституційні чинники актуалізують такі напрямки системи публічного управління національною безпекою: реформування армії, демократизації інституцій безпеки та залучення громадян до оцінки ефективності проведених реформ; реформа збройних сил, міліції, розвідки, судової системи; розвиток інститутів, які інтегрують державну політику соціально-економічного розвитку та національну безпеку; посилення ефективності управління в секторі безпеки; становлення професійної державної служби, яка є відповідальною перед суспільством, у сфері безпеки.

Отже, представлені чинники соціальних конфліктів в системі публічного управління сприяють формуванню механізму діагностування ознак соціальних конфліктів та своєчасного запровадження цільових заходів публічної політики щодо вирішення завдань забезпечення національної безпеки держави. Чинники, які провокують перехід соціального конфлікту до насильницької фази, безпосередньо негативно впливають на національну безпеку держави, та є не виправдано жорстокими репресивними заходами щодо учасників конфлікту з боку інституту держави, обмеження фундаментальних прав і свобод громадян.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнення умов, які впливають на становлення соціальних конфліктів та їх сутності дозволило обґрунтувати характерні риси сучасних конфліктів: більшість конфліктів є внутрішньодержавними, кількість зовнішніх конфліктів (між державами) значно зменшилась; нові соціальні конфлікти відбуваються, як результат зменшення ролі держави, нестабільності й трансформацій, що викликаних процесом глобалізації, лібералізації торгівлі та боротьби за світові ринки. Адже відомо, що обмін та інтенсифікація торгівлі між потенційно конфліктуючими інститутами може допомогти зберегти мир. У свою чергу, спроби соціальних груп контролювати ресурси й конкурувати за право власності на такі ресурси є причиною соціальних конфліктів, які, в умовах слабкості інститутів держави, руйнують безпеку країни із середини.

2. Перспективними напрямками досліджень у сфері соціальних конфліктів та національної безпеки є розробка нових теоретико-емпіричних підходів, які інтегрують та синтезують соціальний конфлікт навколо базових причин, технологій й динаміки конфлікту, та формують альтернативні можливості для забезпечення національної безпеки. В онтологічному сенсі соціальний конфлікт та національна безпека між собою досить тісно пов'язані. Адже зазвичай конфліктний перебіг соціогенезису послаблює стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від деструктивних екзогенних та ендогенних впливів. Так і за прийнятного рівня національної безпеки знижується власний потенціал соціальних конфліктів, насамперед у контексті мінімізації ймовірності виникнення всередині країни таких конфліктів, орієнтованих на взаємне знищення соціальних опонентів.

3. В умовах невпинного впливу загроз та небезпек, що є парафразами для соціальних конфліктів, відбувається становлення “безпечного” суспільства, яке для забезпечення власного виживання значно посилює увагу до сфери безпеки. Свідченнями цього є стрімке й у свою чергу одночасне

продукування державних та громадянських підходів до вирішення проблем національної безпеки, врахування правлячими суб'єктами ширшого спектру безпекових та оборонних інтересів, прийняття ними рішень, які мають бути однаково схвально сприйняті як сектором безпеки та оборони, так і суспільством. Тому, під публічним управлінням соціальними конфліктами як чинника забезпечення національної безпеки держави запропоновано розглядати комплекс взаємопов'язаних організаційно-економічних форм демократичного управлінського впливу інститутів держави та громадськості на попередження, мінімізацію або подолання конфліктних ситуацій у суспільстві та, як наслідок, забезпечення національної безпеки держави.

4. Аналіз дискурсного простору проблематики соціальних конфліктів у вимірі публічного управління та національної безпеки свідчить про значну увагу до цих процесів як з боку науковців, практиків, так і з боку усього суспільства. Це не є дивним з огляду на ту ключову роль, яку відіграють в демократичному державотворенні соціальні конфлікти та процес їх врегулювання. На нашу думку систематизувати дискурсний простір обраного предмету дослідження найбільш адекватно можна шляхом умовного виокремлення наступних підходів: 1) суспільно-філософський; 2) політико-економічний; 3) нормативний; 4) процесний; 5) інституційний.

5. За участю громадськості як складника сектору національної безпеки відбувається адаптація політичної системи до соціальних конфліктів, що не є критичними для її функціонування та може бути вирішена шляхом проведення переговорів та досягнення компромісів. У даному аспекті громадянське суспільство варто розглядати, як середовище постійного зіткнення інтересів, прагнень, не всі з яких можуть бути своєчасно задоволені. Тобто, громадянське суспільство є продукуючим середовищем, однак, в свою чергу – конкурентним та конфліктним, що варто враховувати системі державного управління.

6. У результаті проведеного дослідження, встановлено, що важливою складовою конфліктів є соціально-економічні аспекти, які потребують

додаткового аналізу, що пояснюється такими особливостями: 1) негативні форми прояву соціальних конфліктів слугують зворотним напрямком для процесу розвитку, адже призводять до бідності, стагнації економіки й соціальної інфраструктури; 2) соціально-економічний розвиток, у свою чергу, може слугувати дієвим інструментом для попередження і нейтралізації конфліктів. Ризик активізації конфліктних ситуацій вище у тих країнах, які мають низькі показники ВВП на душу населення, зростаючим рівнем соціально-економічної нерівності та із зростанням соціальної поляризації населення. Тобто соціальні конфлікти є не тільки загрозливим явищем для соціально-економічного розвитку країни, а й результатом спаду показників економічного розвитку.

7. За своїм змістом соціальні конфлікти відіграють досить важливу роль у житті суспільства, в його функціонуванні та розвитку, а тому їх не можна розглядати лише, як неминуче зло, як соціальну патологію, яка чинить деструктивний вплив на суспільство, якої можна раз і назавжди позбутися в соціумі. Тобто соціальний конфлікт є цілком закономірним й логічним у будь-якій соціально-економічній системі, визначаючи його дестабілізуючу роль, ми наголошуємо водночас, що за своїм змістом він є завжди організуючою формою поступу цивілізації. Важливою складовою комплексного аналізу причин соціальних конфліктів є дослідження умов розвитку суспільства та моделей економічного розвитку і політичних режимів, які формують передумови для загострення конфліктних ситуацій. Використання соціального конфлікту як важливого чинника національної безпеки представлено нами через систему факторів та індикаторів

8. Дотримання національних інтересів України у контексті появи нових викликів й загроз безпеці держави повинно гуртуватись на пріоритетах реформування сектору безпеки враховуючи стандарти прав людини та демократичного урядування приймаючи рішення на всіх рівнях. Суттєві трансформації у розумінні національної безпеки, пов'язані із затвердженням концепції безпеки людини, що призвело до того, що в традиційне управління безпекою та функціонування державних інститутів безпеки втручаються недержавні інститути. Запропоновано власну класифікацію чинників

соціальних конфліктів в системі публічного управління, які пов'язані з порушенням національної безпеки: соціально-економічні (порушення соціальних та економічних прав населення, криза формальної економіки, інтенсифікація конкуренції, економічні мотиви пошуку ренти, приватизація тощо) та інституційних (неефективність державної політики та недосконалість громадського управління).

9. Основними напрямками системи публічного управління соціальними конфліктами з питань забезпечення національної безпеки в соціально-економічній сфері має бути: забезпечення умов для стійкого економічного зростання й підвищення конкурентоспроможності національної економіки; прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в соціально-економічній сфері, поліпшення інноваційно-інвестиційного клімату, підвищення їх ефективності; врегулювання законодавства щодо захисту прав людей у різних сферах; удосконалення антимонопольної політики; формування ефективного механізму державного регулювання природних монополій; подолання «тінізації» економіки шляхом реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери, зменшення позабанківського обігу грошової маси та ін. Інституційні чинники актуалізують такі напрямки системи публічного управління національною безпекою: реформування армії, демократизації інституцій безпеки та залучення громадян до оцінки ефективності проведених реформ; реформа збройних сил, міліції, розвідки, судової системи; розвиток інститутів, які інтегрують державну політику соціально-економічного розвитку та національну безпеку; посилення ефективності управління в секторі безпеки; становлення професійної державної служби, яка є відповідальною перед суспільством, у сфері безпеки.

Матеріали першого розділу оприлюднено в наукових публікаціях [1], [3], [5] (відповідно до списку опублікованих праць за темою дисертації).

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Ієрархізація соціальних конфліктів за рівнем їх впливу на національну безпеку держави

На рівні людської свідомості панує думка, що мало хто із суб'єктів суспільного процесу сприймає соціальні конфлікти, однак практично всі приймають у них участь. Якщо в конкурентних відносинах суб'єкти просто прагнуть випередити один одного, бути сильнішими, то в конфліктних ситуаціях відбуваються спроби нав'язати супротивнику свою ціль, змінити його поведінку або ж навіть її усунути взагалі. Адже вбивства або війна, певні погрози, порушення законодавства, формування коаліцій для об'єднання зусиль у веденні боротьби є лише деякими із проявів соціальних конфліктів. Різноманітність соціальних конфліктів потребує проведення їх систематизації та ієрархізації за рівнем впливу на національну безпеку, що сприятиме окресленню основних способів розв'язання таких конфліктів.

На сьогодні найбільш поширеною в сфері дослідження конфліктології є систематизація соціальних конфліктів у формі типології. Типологізація представляє собою систему супідрядних понять в досліджуваній сфері знання й діяльності людини. Тобто поділ сукупності конфліктів на групи за певними ознаками, які можуть бути представлені у вигляді різних за формою моделей (таблиць) та використовується як своєрідний засіб визначення зв'язку між поняттями або ж класами об'єктів.

Насамперед, соціальні конфлікти у науковій літературі пропонується типологізувати орієнтуючись на такі ключові характеристики, як “тип” суб'єктів конфлікту і “вид” відносин між такими суб'єктами. Насамперед,

таку типологізацію проводили західні конфліктологи, а саме: Р. Дарендорф, К. Боулдінг, Л. Козер, Р. Снайдер, Г. Левінджер. За такими характеристиками типи соціальних конфліктів найбільш точно розробив Дж. Галтунг, який «поділяє особистісний, міжособистісний, внутрішній національний та інтернаціональний конфлікти»¹³³.

Відповідно до суб'єкта конфлікту (особистість, група, нація) проведено класифікацію соціальних конфліктів відомим американським психологом та філософом М. Дойчем. У відповідності до типологізації М. Дойча соціальні конфлікти розглядаються як внутрішні міжособистісні (індивідуально-психологічний рівень); внутрішні міжгрупові (соціально-психологічний рівень) та внутрішньо національні і міжнародні (соціальний рівень)¹³⁴.

Саме соціальний аналіз дослідника дає змогу чітко визначити соціальні конфлікти на відповідних рівнях, які у найбільшій мірі розкривають напрями конкретних практичних завдань для їх вирішення та впливу на національну безпеку: «особистісний, міжособистісний, міжгруповий, міжнаціональний, міжнародний»¹³⁵. Тому нами проведено їх детальний аналіз.

На особистісному рівні виникаючі проблеми пов'язані, перш за все, з індивідуальною свідомістю, а сферою боротьби виступає внутрішній світ кожної людини. Саме тому такі конфлікти можна також назвати психологічними, які належать до фундаментальних, адже їм притаманні факти виникнення різних форм суперечностей.

На міжособистісному рівні суперечності виникають між двома або кількома учасниками певної групи. Тобто це взаємозв'язки між людьми, які об'єктивно представляються у характері і засобах взаємного впливу один на одного у ході певної спільної діяльності або спілкуванні. Саме порушення визначених норм таких відносин призводить до конфлікту, змінюється усталений соціально-психологічний клімат у відповідній групі. Значний вплив на виникнення такого роду конфлікту має самооцінка кожного

¹³³ Moore C.W. The mediation process: practical strategies for resolving conflict. San Francisco.: Jossey-Bass, 1986. 348 p.

¹³⁴ Фролов С. Ф. Социология: сотрудничество и конфликты. М.: Юристъ, 1997. 240 с.

¹³⁵ Ratzenhofer G. Soziologie. Positive Lehrevon den men. Schlichen. Wechselberiehungen. Leipzig, 1907. 181 p.

індивідуума (а саме, оцінка своєї діяльності, престижу, статусу, соціальної значимості тощо), є тим фактором, який стимулює людину до конфлікту з іншими індивідами чи групами індивідів.

Міжгруповий рівень характеризується порушенням сталих відносин між певними соціальними групами. Вступаючи у конфлікт між собою групи можуть змінювати свої уявлення, які раніше були усталеними до зовнішнього впливу.

Міжнаціональний рівень насамперед пов'язаний із соціально-економічним розвитком країни, рівнем життя, політичною ситуацією тощо. Постійне відкладання вирішення проблем, які накопичились, посилюють потенціал майбутніх конфліктів. В міжнаціональних соціальних конфліктах багато стихійного, непередбачуваного, пов'язаного з імпульсивним поведінням значної кількості людей, які об'єднані єдиною ціллю, прагненнями тощо. Складні соціально-економічні умови в держав, дефіцит, інфляція, розвиток тіньового сектору, безробіття слугують основою для раптового загострення соціальних конфліктів. Виражену соціально-психологічну напруженість генерує як низька культура міжнаціонального спілкування, так й порушення прав людей, які дискримінують національну меншість. Тому, для врегулювання саме міжнаціональних соціальних конфліктів потрібно розробляти комплекс стратегічних заходів як нормативно-правових, так і соціально-психологічних¹³⁶.

Важливе місце в соціально-політичному процесі займають міжнародні конфлікти, які представляють собою боротьбу між двома державами і їх коаліціями. До такого типу конфлікту належать також такі, які відбуваються між державою й групою держав. Також до коаліції можуть входити дві або й більше держав, які справляють досить суттєвий вплив на зміст міжнародного конфлікту.

¹³⁶ Помаз О. М., Безуглий А. С., Микоць К. В., Рибалко В. А. Зв'язок національного менталітету працівників з управлінням конфліктами на вітчизняних підприємствах Економічний форум. 2019. № 1. С. 110-114.

Зміни, які швидко набирають обертів і відбуваються у певних соціальних структурах, сприяють появі нових видів соціальних конфліктів, які також породжують різні конструктивні або деструктивні зміни.

Важливою сферою в межах якої формується наступна традиційна типологізація соціального конфлікту є громадська діяльність¹³⁷. У рамках громадської діяльності соціальні конфлікти можна поділити на: політичні (внутрішні та зовнішні); національні (мовні, територіальні, міжконфесійні); виробничі (пов'язані з проблемами підпорядкування та підпорядкованості). Такі конфлікти також називають вертикальними. Конфлікти, які виникають між працівниками (організаціями), які не підпорядковані один одному, також називають горизонтальними, які можливі, наприклад, між управлінцями незалежних один від одного підрозділів, маючи різний статус, або однаковий, або керівники підрозділів, що взаємно підпорядковані один одному за певними функціями. Конфлікти, які мають “вертикальну” спрямованість, найбільш небажані для керівника, тому що його дії розглядаються всіма співробітниками. А так як інформації підлеглим зазвичай бракує, щоб кваліфіковано оцінити дії управлінця, то непорозуміння компенсується насамперед, домислами, зазвичай агресивного характеру, що провокує розгортання конфлікту.

Конфлікти, які мають емоційно-психологічні джерела вважаються сімейними. Вони характеризуються, так би мовити, вічною проблемою “батьки - діти”, мають місце суперечності між чоловіком та дружиною, розірванням шлюбу і його соціальними наслідками, насамперед, виховання дітей у неповних сім'ях тощо. Побутові конфлікти виникають на вулицях, у чергах, у транспорті тощо.

Важливе значення на сучасному етапі розвитку суспільства мають рольові конфлікти, які виникають у результаті розбіжностей ролі людини з ustalеними в суспільстві нормами та правилами. Наприклад неузгодженість

¹³⁷ Лазоренко В. Україна на шляху до громадянського суспільства: конфлікти, цінності, перспективи. Філософська і соціологічна думка. 1995. №11-12. С. 250-251.

соціальної ролі чоловіка і жінки та соціальних норм. Значна кількість розлучень є підтвердженням наявності в родині конфліктів, які руйнують такий соціальний інститут, де джерелом їх є не тільки нормативно-рольова неузгодженість, а й певні соціальні проблеми, які виникають на рівні сім'ї. Тобто, активізуються не лише внутрішні, але й зовнішні фактори. Саме така типологізація більш точно підкреслює динамічний характер соціальних конфліктів.

Американськими соціологами К. Боулдінгом та А. Рапопортом запропоновано шість типів соціальних конфліктів:

1) існуючі конфлікти, які об'єктивно представлені у визначеній соціальній системі;

2) умовні конфлікти (випадкові), які залежать від обставин, що не завжди усвідомлюються їх учасниками (такий конфлікт легко подолати при умові усвідомлення можливих альтернатив);

3) навмисні конфлікти, які є проявом прихованих, але з певних причин не можуть проявлятися самотійно;

4) конфлікти, як результат поганих знань;

5) латентні конфлікти – виникає через об'єктивні причини, однак він ще не актуалізувався, його суб'єкти з різних причин не можуть перейти до безпосередньої боротьби;

6) хибні конфлікти, які не мають об'єктивних підстав, тобто протилежні дійсним, проте можуть перетворюватися в дійсні конфлікти¹³⁸.

Американських соціолог Х. Бісно представив подібну типологізацію соціальних конфліктів¹³⁹: 1) вимушені конфлікти (навмисно сформовані конфлікти для досягнення інших, ніж визначені цілі); 2) неправильно представлені (заплутані невірною атрибуцією поведінки учасників, змісту і причин); 3) ілюзорні конфлікти (засновані на невірному сприйнятті або непорозумінні); 4) навмисні (конфлікти у яких опозиція, або антагонізм

¹³⁸ Запрудский Ю.Г. Социальный конфликт: политологический анализ. Ростов-на-Дону.: Издательство Ростовского университета, 1992. 120 с.

¹³⁹ Bisno H. Managing conflict. Newbury Park. Calif.: Sage Publ., 1988. 175 p.

орієнтований на особистість, або розуміння, відмінні від дійсно скривджених учасників чи реальних об'єктів); 5) експресивні (характеризуються бажанням проявити ворожість, антагонізм та інші сильні почуття).

Р. Дарендорф, враховуючи особливості походження та розвитку конфліктів, пропонує їх класифікувати на ендогенні (обумовлені факторами внутрішнього порядку конкретної соціальної системи) та екзогенні (обумовлені зовнішніми, стосовно даної системи, факторами)¹⁴⁰.

Д. Хаймсом було сформовано класифікацію соціальних конфліктів залежно від широти залучених мас та рівня їх впливу на суспільство:

1) індивідуальні конфлікти – передбачає боротьбу індивідів, де держава або уряд не займають ключових ролей. До таких конфліктів належать: міжусобиці, війни, міжрелігійні, міжрасові, міжетнічні та міжкласові зіткнення, які характерні для сучасних суспільств; конфлікт працівників з керівниками; міжрегіональні зіткнення; конфлікти міста та села та інші;

2) громадська непоко́ра;

3) хаос включає такі дії, як політичні демонстрації та рухи, орієнтовані проти уряду, порушення порядку в суспільстві, страйки, які становлять загрозу для інтересів суспільства;

4) таємний зговір;

5) внутрідержавні війни (повстання, бунт, громадянська війна, революція);

6) соціальний контроль, який належить до дій уряду в протистоянні або ж протидії конфліктам колективних діючих сил;

7) війна між державами¹⁴¹.

Соціолог К. Мур систематизує конфлікти на структурні і конфлікти взаємин. “Структурні конфлікти передбачають реалізацію деструктивних моделей поведінки або ж впливу. До них належать: нерівність у контролі, власності або розподілі відповідних ресурсів; нерівна сила та влада;

¹⁴⁰ Зайцев А.К. Социальный конфликт. М.: Академия, 2000. 464 с.

¹⁴¹ Himes J.S. Conflict and conflict management. Athens.: University of Georgia Press, 1980. 333 p.

територіальні, фізичні фактори, які перешкоджають кооперації; обмеження в часі. Тобто конфлікти взаємин мають місце, де функціонує невірне сприйняття або стереотипи; погана або недостовірна комунікація, інформація; повторювана негативна поведінка”¹⁴².

Представлена нами класифікація соціальних конфліктів не вичерпує усієї їх різноманітності, адже в їх основі може лежати будь-яка з ознак конфлікту.

В залежності від мотивації соціального конфлікту дослідники виділяють три блоки: конфлікти щодо розподілу владних повноважень та позицій, які мають місце в ієрархії управлінських структур; конфлікти щодо розподілу або наявності матеріальних ресурсів; конфлікти щодо цінностей, найважливіших життєвих орієнтирів¹⁴³.

Не останню роль в життєдіяльності кожної людини відіграють не лише мотиви, а й певні потреби, тому саме вони є зазвичай тією силою, яка й породжує конфлікт. Адже людина перш за все бореться за задоволення власних потреб. Відповідно до теорії А. Маслоу, їх можна систематизувати, виділивши в них, такі три ієрархічні рівні потреби: - фізіологічні (у безпеці й захищеності); - соціальні (в повазі); - духовні (самовираження). У випадку незадоволення таких потреб людина може йти на конфлікт¹⁴⁴. Для використання більш узагальненої градації груп потреб представимо їх у формі матеріальних, соціальних та духовних (рис.2.1).

Термінологія дослідника А. Рапопорта дає можливість розглядати соціальні конфлікти за формами їх протікання:

1) “сутичка”, коли супротивників розділяють певні непримиренні протиріччя та розраховувати на вирішення конфлікту можна лише у випадку безпосередньої перемоги однієї зі сторін;

¹⁴² Moore C.W. The mediation process: practical strategies for resolving conflict. San Francisco.: Jossey-Bass, 1986. 348 p.

¹⁴³ Цой Л.Н. Существующие подходы к исследованию, анализу, типологии и классификации конфликтов (дискусии с современниками). Социальный конфликт. 2000. №3. С. 3-38.

¹⁴⁴ Анцупов А.Я., Шипилов А.М. Конфликтология: Учеб. пособие. М.: ЮНИТИ, 1999. 551 с.

2) “дебати”, у ході яких можливі суперечки, дії, які можуть призвести до компромісу;

3) “ігри”, де обидві сторони діють у межах однакових правил, тому вони не завершуються руйнуванням самої структури відносин¹⁴⁵.

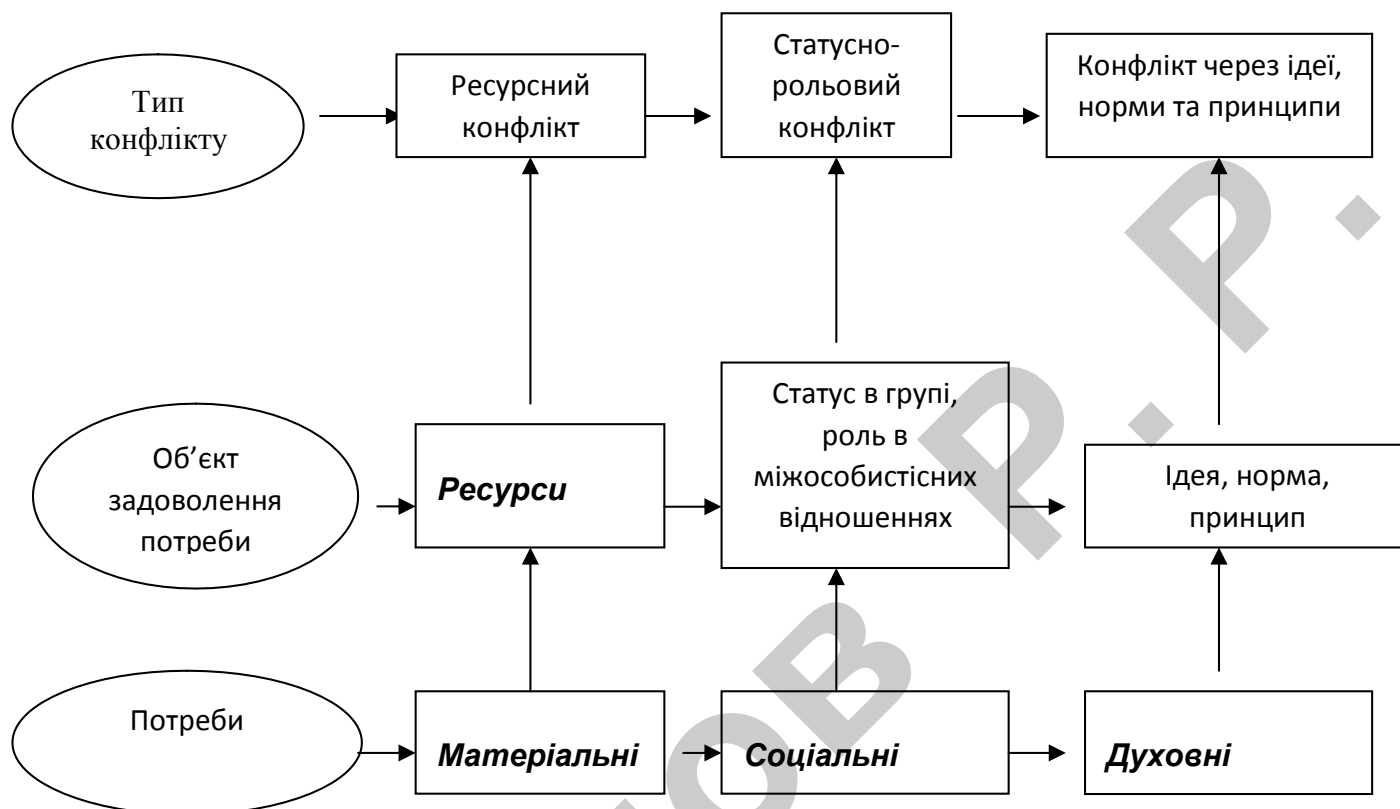

Рис. 2.1. Ієрархія соціальних конфліктів на основі потреб учасників взаємодії

У даному випадку варто акцентувати увагу на тому, що у залежності від масштабу та рівня загострення конфліктів, можна визначити такі їх різновиди, як “мікро-, макро- та мегаконфлікти, а залежно від форм їх прояву – мирні та немирні (збройні). На такій же основі можна стверджувати про явні (лежать на поверхні, їх можна побачити неозброєним оком) та приховані конфлікти (приховані від очей спостерігача, ідентифікуються за непрямими ознаками, серед яких насамперед це напруженість у міжособистісному спілкуванні, зміна у відношенні до своєї діяльності)”¹⁴⁶.

¹⁴⁵ Фишер Р., Юри У. Путь к согласию, или Переговоры без поражения: Пер. с англ. М.: Наука, 1990. 158 с.

¹⁴⁶ Романюк А.С. Загальні елементи теорії політичних конфліктів. Основи політології: Курс лекцій. К., 1992. С. 206-209.

У науковій літературі панують й інші класичні системи ієрархізації соціальних конфліктів, крім авторських, які ми запропонуємо далі. Кожна з яких має свої переваги й недоліки. Адже певний тип соціальних конфліктів може бути корисною в одній ситуації, однак зовсім не доречною в іншій.

На нашу думку, заслуговує уваги класифікація соціальних конфліктів Л. Козера, який представляє два типи конфліктів: «реалістичні» та «нереалістичні». До нереалістичних він відносив ті колізії, які просуваються лише на основі вроджених почуттів їхніх суб'єктів, прагнучі досягти так званих «непрактичних цілей». У свою чергу «нереалістичні» соціальні конфлікти можуть мати як раціональний (ворожі почуття осмислені, усвідомлені, в силу ряду особливих причин) так й ірраціональний характер (носять підсвідомий характер, їх практично неможливо логічно обґрунтувати або ж пояснити)¹⁴⁷.

Своєрідною ієрархізацією конфліктів є їх класифікація в залежності від часу проходження на постійні, тривалі та короточасні. Постійні соціальні конфлікти супроводжують відносини учасників, яких базові, життєво важливі інтереси, не сумісні. Тобто вони формуються на основі антагоністичних протиріч та діють поки функціонує соціальна система. Такі конфлікти є постійними не в розумінні їх абстрактної мінливості, а в особливостях постійності їх основи. Значною кількісною характеристикою соціальних конфліктів, які зазвичай призводять до якісних протиріч, виступає їх представленість у часі. Тому довгострокові (причини, усунення яких вимагає значних зусиль і часу) та короточасні (виникають у результаті таких причин, що швидко втрачають актуальність).

Деякі дослідники соціальні конфлікти класифікують за характером їх розвитку, поділяючи на дійсні, уявні та випадкові. Дійсні виникають через реально існуючу несумісність інтересів учасників. Випадкові виникають, зазвичай, через непорозуміння, недостатню інформованість, емоційну

¹⁴⁷ Козер Л.А. Основы конфликтологии: Пер. с англ. СПб.: «Светлячок», 1999. 192с.

нестійкість. Уявні, тобто помилкові, які сформовані навмисне або «сфабриковані» кимось¹⁴⁸.

Розглянувши різні підходи до класифікації соціальних конфліктів, зауважимо, що не можна абсолютизувати якийсь із них. Проте, аналізуючи їх бачимо найважливіше: конфлікт спроможний не лише виконувати конструктивно-деструктивну роль в суспільстві, але й виступає його джерелом. Враховуючи таку думку, О. Іщенко подає власний підхід до типологізації соціальних конфліктів в залежності від сукупності критеріїв, а саме: 1) термін дії суперечності – конфлікти, що характерні для цілої історичної епохи, або окремих її етапів, які виникають протягом усього періоду функціонування визначеної суспільної системи, або ж характерні лише для перехідного періоду від одного стану соціальної системи до іншого; 2) відношення до визначеної системи – внутрішні та зовнішні; 3) характеру суперечностей – іманентні, антагоністичні та неантагоністичні; 4) змісту суперечності – основні та неосновні, головні та другорядні; 5) сфера прояву соціальних конфліктів – економічна, політична, культурна тощо.

Тобто, для визначення типу соціальних конфліктів необхідно також враховувати й суперечності, які є їх джерелом та змістовною стороною. Інші ж базові типи соціальних конфліктів (тривалість, гострота, масштаб, термін, місце, засоби регулювання) можуть представляти конфлікти з позиції їхньої форми, однак не змісту. Тому для дослідження такого складного феномену як соціальний конфлікт і його впливу на національну безпеку варто використати поліваріантну класифікацію, яка передбачає незалежні критерії як за своїм змістом, так і за формою прояву (рис. 2.2).

Особливістю даної систематизації соціальних конфліктів є те, що вони розглядаються із позиції конструктивності або деструктивності, враховуючи такий стан його функціонування, який ми називаємо піковий. Легітимність конфлікту залежить від того чи дозволений він нормативно-правовими

¹⁴⁸ Ішмуратов А.Т. Конфліктологія. К.: Видавництво Вищої школи права при Ін-ті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 28 с.

нормами, або мораллю відповідного суспільства. Тобто, ставши легітимним, соціальний конфлікт переходить к стан конструктивного або деструктивного.

Рис. 2.2. Типи соціальних конфліктів із позиції їх конструктивності та деструктивності

Конструктивність соціального конфлікту залежить від методів, які використовуються при його вирішенні. Саме вони є ненасильницькими, не виходячи за межі поняття «соціальної норми». Якщо на виході соціальний конфлікт призводить до насилля, соціальної патології, тоді, конфлікт стає деструктивним. Однак конфлікт із деструктивного може трансформуватись в конструктивний стан, у свою чергу “соціальна норма” буде не лише враховуватися, а й сприйматись усіма учасниками визначеного суспільства.

Можна запропонувати й інші підходи до класифікації соціальних конфліктів. Однак представлені у сучасній літературі підходи не охоплюють усі його можливі прояви, адже неможливо розкрити увесь зміст їх універсального існування. Отже, актуальності набуває сучасне бачення соціального конфлікту у контексті визначення його впливу на систему національної безпеки. Саме тому нами запропоновано класифікувати соціальні конфлікти оперуючись такими усталеними термінами як “виклик”, “загроза” і “небезпека”, які мають міждисциплінарне значення й залишаються результативними при аналізі значної кількості соціальних ситуацій. У свою чергу, варто мати на увазі рівень інтенсивності, масштабування й наслідків впливу на соціальні системи, які стосуються національної безпеки.

Варто проаналізувати наукові визначення, які набули рівня загальноприйнятих. Відповідно до словника-довідника “Державне управління у сфері національної безпеки”, викликом національної безпеці є “явище, подія, процес, інші фактори, які, за наявності відповідних умов, одночасно можуть бути оцінені як можливі небезпеки, так і додаткові можливості щодо реалізації національних інтересів”¹⁴⁹. У свою чергу загрозою національній безпеці варто розуміти “явище, подію, процес, інші фактори, які формують небезпеку національним інтересам (тобто перешкоджають їх реалізації) і становлять певні можливості нанесення збитку відповідним національним інтересам”. Небезпеку запропоновано розглядати як “можливість за певних обставин набуття явищем (процесом, соціальним феноменом, предметом) спроможності адресної дії на відповідний об’єкт і заподіяння йому значного збитку”. Тобто, коли виклик вважається ймовірним, загроза можливою, тоді небезпека є актуальним деструктивним впливом на певну соціальну систему, загрожуючи її цілісності¹⁵⁰.

Результативним є те, що вітчизняне нормативно-правове поле з питань національної безпеки дещо по-різному ставиться до розуміння таких категорій як “виклик”, “загроза”, “небезпека” розглядаючи їх вербальними конструктами, які характеризують рівень погіршення безпекової ситуації в країні. Як результат проведеного дослідження встановлено, що у першу чергу використовується термін “загрози національним інтересам та національній безпеці України”, мінімізуючи цим самим роль “викликів” з огляду на їх практично необмежену кількість та не використовується поняття “небезпеки” (як досить критичного показника соціального розвитку, що призводить до тривожно-емоційного характеру). Для аргументації такого твердження посилаємось на Закон України від 21.06.2018 “Про національну

¹⁴⁹ Сытник Г. П. Вызов национальной безопасности. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / под общ. редакцией Г. П. Сытника. К. : НАДУ, 2012. 496 с.

¹⁵⁰ Приймакова Ю. А. Структурно-функціональний та організаційно-управлінський аспекти визначення сутності поняття "конфлікт". Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 27(2). С. 44-48.

безпеку України”¹⁵¹ та Указу Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України", де увага до актуальних загроз національній безпеці України є особливо показовою¹⁵².

На основі проведеного аналізу запропоновано сукупність причинно-наслідкових залежностей:

– соціальні конфлікти, які перебувають у прихованому стані або ж на початковому етапі розвитку, варто розглядати, як викликами суспільству, яке прямо або опосередковано повинно реагувати на конфліктні чинники необхідними змінами;

– активні (на етапі свого піку) соціальні конфлікти варто розглядати як загрози, які, формуються соціальним інститутам й комунікаціям, активізуючи необхідність до оперативного структурно-функціонального трансформування;

– суперечливі конфлікти у соціальній сфері, які вирішують питання завоювання і утримання влади, є гострою небезпекою як для всього суспільства, так і соціальної системи, сформованої на попередніх етапах розвитку. Зауважимо, що саме воєнні (збройні) конфлікти (як міждержавні, так і внутрішні або ж громадянські) належать до гострих суперечливих конфліктів, вирішення яких потребує досить значних зусиль, становлення складних моделей зовнішнього впливу та регулювання, тривалі в часі.

Виходячи з цього нами запропонована власна ієрархізація соціальних конфліктів в залежності від їх впливу на національну безпеку:

1. Соціальний конфлікт як виклик національній безпеці є невід’ємним атрибутом повсякденної взаємодії індивідів й соціальних груп і не потребують негайної спеціальної реакції на їх нейтралізацію.

2. Соціальний конфлікт як загроза національній безпеці може мати як разовий, так і системний характер прояву, який сприймається як

¹⁵¹ Закон України «Про національну безпеку України». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

¹⁵² Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

дисфункціональний вплив, що здатен нанести значну шкоду державі, окремому індивіду всьому суспільству.

3. Соціальний конфлікт як небезпека національній безпеці свідчить про реальну можливість критичного стану в державі, який ставить під сумнів її подальшого розвитку у попередній якості, загрожуючи процесу існування.

Варто констатувати, що у сучасному світі актуалізуються саме воєнні соціальні конфлікти (збройно-політичні), до розвитку яких прямо або опосередковано залучені більшість країн й міжнародних інституцій. Саме дану позицію досліджують О. Батрименко¹⁵³, Ч. Мессенджер¹⁵⁴, С. Сірій¹⁵⁵, М. Требін¹⁵⁶.

Насамперед, привертають увагу результати дослідження вітчизняних науковців до проблем міжнародного тероризму як джерела досить небезпечних соціальних конфліктів, розвиток яких у більшості країн сучасного світу певним чином ставить питання про антитерористичну готовність України до рішучих термінових дій з цього питання. Про тероризм зроблені висновки в дисертаційних роботах М. Гуцало¹⁵⁷, А. Деменка¹⁵⁸, Ю. Марченка¹⁵⁹ та інших науковців.

Також цікавість викликають дослідження, які розкривають соціальні конфлікти у контексті взаємодії різних складників соціально-політичної

¹⁵³ Батрименко О. В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / О. В. Батрименко. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2006. 18 с.

¹⁵⁴ Мессенджер Ч. Енциклопедія війн ХХ века / Ч. Мессенджер. М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. 512 с.

¹⁵⁵ Сірій С. В. Соціально-політичний контекст локальних війн і воєнних конфліктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 "Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку" / С. В. Сірій. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. 20 с.

¹⁵⁶ Требін М. П. Войны XXI века / М. П. Требін. М. : АСТ; Минск: Харвест, 2005. 608 с.

¹⁵⁷ Гуцало М. Г. Організація протидії сучасному тероризму: політологічний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / М.Г. Гуцало. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. 20 с.

¹⁵⁸ Деменко А. М. Феномен тероризму в умовах глобалізаційної динаміки (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 "Соціальна філософія та філософія історії" / А. М. Деменко. Х. : Харківський університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба, 2008. 19 с.

¹⁵⁹ Марченко Ю. В. Антитерористична діяльність як складова національної безпеки (політологічний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 21.01.01 "Основи національної безпеки держави" / Ю. В. Марченко. К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2005. 20 с.

системи. Насамперед, це роботи Н. Гнатенко¹⁶⁰, М. Дем'яненка¹⁶¹, М. Стефурака¹⁶². Зростає кількість праць, які розкривають проблематику етнонаціональних конфліктів, та інформаційно-психологічні аспекти щодо взаємодії учасників конфлікту: С. Абуржейла¹⁶³, П. Єрмакова¹⁶⁴, І. Рибак¹⁶⁵, Г. Родик¹⁶⁶.

Як бачимо, у доробках представлених вище науковців домінують дослідження соціального спрямування, що зайвий раз підтверджує актуальність розуміння соціальних конфліктів для сучасного етапу державотворення.

Твердження щодо стрімкого відновлення на початку ХХІ ст. воєнно-конфліктної взаємодії країн та народів насамперед стосується і України, суспільно-політична історія якої є складовою динамічних суспільних трансформацій в регіоні Східної Європи¹⁶⁷.

У даному контексті, предмет соціального дослідження ставить на перший план або конфлікт, або ж безпеку, однак більш доцільно було б говорити про конфлікт, який неминуче впливає на рівень національної безпеки та навпаки: захищеність соціальних інтересів суб'єктів сприяє або генерації або ж стримуванню конфліктних ситуацій. Фактично відбувається

¹⁶⁰ Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / Н. Г. Гнатенко. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. 20 с.

¹⁶¹ Дем'яненко М. М. Популізм як політичний феномен і маніпулятивна технологія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / М. М. Дем'яненко. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. 20 с.

¹⁶² Стефурак М. М. Механізми взаємодії політичної опозиції та влади на прикладі західних областей України: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" /

М. М. Стефурак. К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 18 с.

¹⁶³ Абуржейла С. Політичний компроміс як засіб подолання конфліктних і кризових ситуацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / С. Абуржейла. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. 20 с.

¹⁶⁴ Єрмаков П. П. Особливості врегулювання етнополітичних конфліктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.05 "Етнополітологія та етнодержавознавство" / П. П. Єрмаков. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. 19 с.

¹⁶⁵ Рибак І. В. Вплив інформаційно-маніпулятивних технологій на процес легітимації політичної влади в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / І. В. Рибак. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. 20 с.

¹⁶⁶ Родик Г. Ю. Комунікативні особливості менеджменту етнополітичного конфлікту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.05 "Етнополітологія та етнодержавознавство" / О. В. Поппер. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. 20 с.

¹⁶⁷ Історія війн і збройних конфліктів в Україні: енциклопедичний довідник / Автор-упорядник О. І. Гуржій та ін. К. : Видавництво гуманітарної літератури, 2004. 520 с.

конфліктно-безпекове правління, дослідження якого заслуговує особливої уваги.

Доведення тісноти взаємозв'язку феномену конфлікту (як процесу) та національної безпеки (як стану) варто провести на засадах системного аналізу напрацювань Т. Парсонса та Д. Істона. Для цього доцільно використати категорії, які стосуються теорії та практики ефективної організації безпеки держави, а саме: “система національної безпеки” та “система забезпечення національної безпеки”.

Система національної безпеки представляє собою відкриту динамічну соціальну систему, “ключовою метою якої є формування належних внутрішніх та зовнішніх умов для підтримки необхідного рівня захисту національних інтересів й забезпечення цілісності всього суспільства і його прогресивного розвитку, а також сприяння нейтралізації небезпеки щодо послаблення ролі та значення держави як учасника міжнародного права, здатності гідно відстоювати такі інтереси”¹⁶⁸.

До складових системи національної безпеки входять: суб'єкти забезпечення національної безпеки, а саме органи державної влади та місцевого самоврядування, громадськість, ЗМІ; об'єкти національної безпеки (матеріальні та духовні цінності, соціально-економічні інтереси особистості, суспільства й держави); інструменти державного регулювання (політичні, економічні, воєнні тощо), які використовуються з метою підтримки визначеного рівня захисту національних інтересів (збройні сили України, спеціальні служби, оборонно-промисловий комплекс, державні та мобілізаційні резерви, дипломатичні засоби інші ресурси, які орієнтовані на захист національних інтересів; нормативно-правове забезпечення, яке визначає напрями державної політики національної безпеки, легітимні засади щодо підходів, принципів та механізмів захисту національних інтересів; джерела та суб'єкти (фізичні та юридичні особи), які генерують загрози щодо

¹⁶⁸ Сьтнік Г. П. Вызов национальной безопасности. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / под общ. редакцией Г. П. Сьтніка. К. : НАДУ, 2012. 496 с.

дотримання національних інтересів); зовнішні та внутрішні фактори національної безпеки (насамперед міжнародні структури безпеки, цілі і результати їх діяльності) тощо.

Породжені соціальними конфліктами різного роду деструктивні впливи на систему національної безпеки у вигляді загроз, викликів та небезпек є постійними, змінними за своєю тривалістю й інтенсивністю, а також слабо прогнозованими. За Т. Парсонсом, абсолютно кожній суспільній системі притаманні чотири ключові функції, які сприяють забезпеченню її збереження та виживання: адаптація, досягнення встановлених цілей, інтеграція та підтримка системи¹⁶⁹.

Грунтуючись на теоретичних наукових доробках Д. Істона, виділяємо “вхід” та “вихід” такої системи з відповідними суспільно-важливими результатами. Тому маємо інші залежності між соціальними конфліктами та методами їх вирішення на основі системного розуміння суспільно-політичних факторів, які впливають на національну безпеку (рис.2.3).

На “вході” запропонованої нами системи розміщені загальносуспільні запити, наполягання, потреби, очікування, пов’язані зі здатністю системи адекватно відреагувати на соціальні конфлікти та їх розвиток запропонувавши відповідні заходи безпекового характеру, які забезпечуються перш за все державою із залученням громадянського суспільства, формуючи цим самим ефективну публічну політику. Тобто актуалізується активна та пасивна підтримка у вигляді політичної участі громадян та їх об’єднань, використання офіційної інформації, своєчасна сплата податків, дотримання прийнятих політичних рішень тощо.

На виході системи забезпечення національної безпеки варто розглядати низку безпекових рішень та дій, які пропонуються суспільству. До ключових таких рішень можна віднести:

¹⁶⁹ Політична думка XX – початку XXI століть: методологічний і доктринальний підходи: підручник: у 2-х т. / За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: “Новий Світ – 2000”, 2016. Т. 1. 516 с.

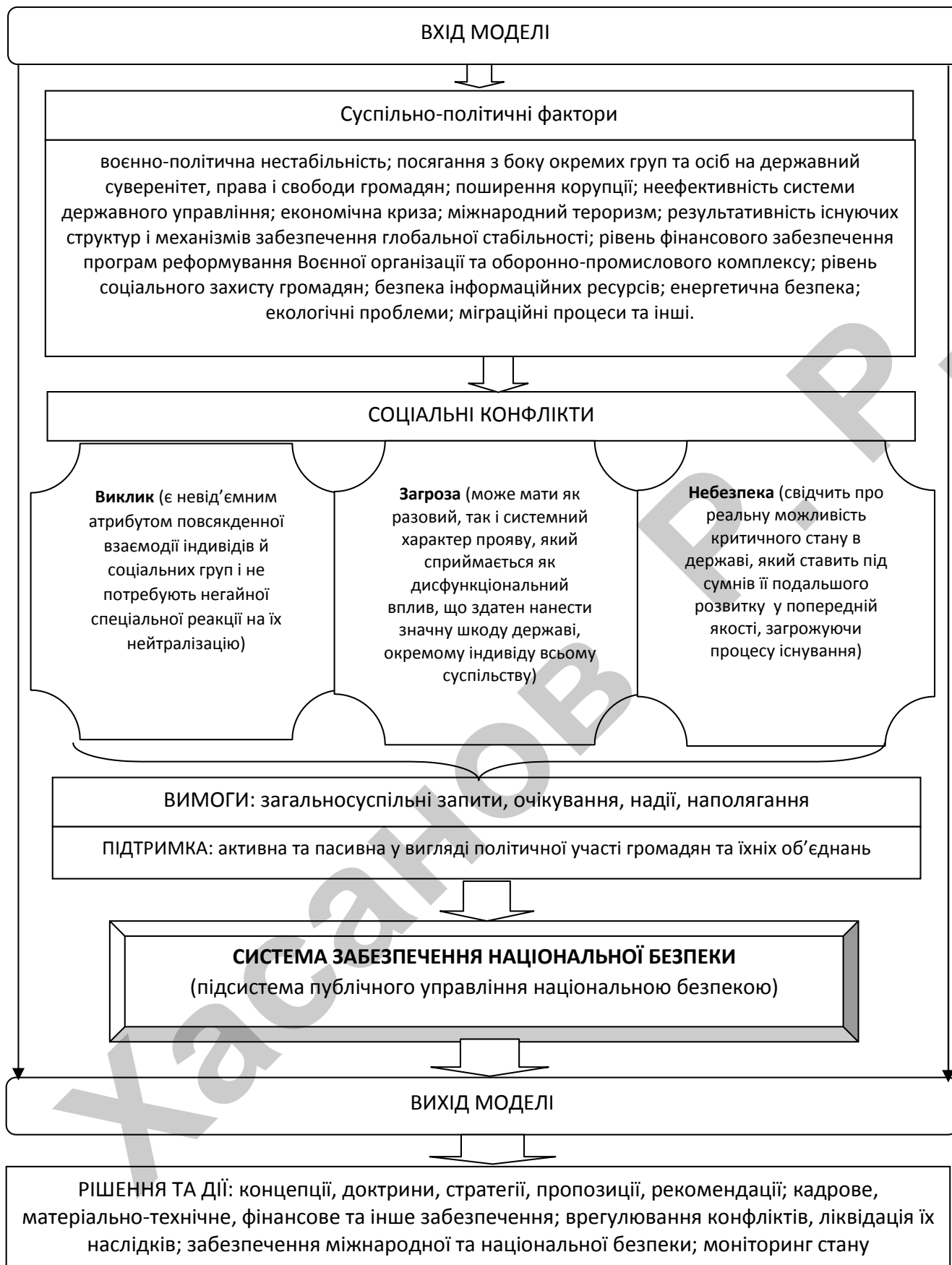

Рис. 2.3. Модель впливу соціальних конфліктів на систему національної безпеки держави*

*Джерело: запропоновано автором

– розробка (удосконалення) доктрин, концепцій, стратегій й інших документів, а також визначених пропозицій та рекомендацій щодо забезпечення національної безпеки;

– формування, підготовка, підтримка в належному стані до використання та координації діяльності сил та засобів сектору безпеки, їх кадрове, матеріальне, техніко-технологічне, фінансово-економічне та інше забезпечення;

– ідентифікація, нейтралізація та врегулювання соціальних конфліктів (можливих кризових ситуацій) у відповідних сферах життєдіяльності суспільства, а також ліквідація їх наслідків;

– розробка та реалізація заходів разом з міжнародними організаціями щодо забезпечення міжнародної й національної безпеки;

– проведення комплексного моніторингу факторів, які мають вплив на національну безпеку, насамперед ідентифікація, прогнозування й оцінка загроз та можливостей з метою реалізації національних інтересів; організація контролю за реалізацією заходів щодо забезпечення національної безпеки, проведення оцінки їх результативності та витрат на здійснення таких заходів.

Діюча Стратегія національної безпеки України від 26.05.2015 досить чітко визначила “Актуальні загрози національній безпеці”¹⁷⁰, які характеризують комплекс суспільно-політичних факторів. До таких загроз відносять:

– агресивні дії Росії, які здійснюються з метою виснаження української економіки і підризу суспільно-політичної стабільності, знищення держави Україна та захоплення її території (7 факторів);

– неефективність системи забезпечення національної безпеки та оборони України (4 фактори);

– корупція й неефективна система державного управління (3 фактори);

– економічна криза, виснаження наявних фінансових ресурсів держави, стрімке зниження рівня життя населення (5 факторів);

¹⁷⁰ Стратегія національної безпеки України від 26.05.2015. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

- енергетична безпека (2 фактори);
- інформаційна безпека: ведення інформаційної боротьби (1 фактор);
- кібербезпека та безпеці інформаційних ресурсів (1 фактор);
- безпека критичної інфраструктури (3 фактори);
- екологічна безпека (3 фактори) (додаток А).

Всього – 29 факторів, які можна розширювати та деталізувати в залежності від ситуації в суспільстві.

На нашу думку, діюча Стратегія є найбільш конкретною й змістовно представленою з точки зору визначення загроз національній безпеці. У свою чергу, деякі із представлених у документі загроз мають прямих характер небезпек державності, на чому варто було б наголосити у даному документі. Так, якщо у Стратегіях 2007 та 2012 рр. досить важко було визначити виклики й загрози, то у даному випадку потребують більш чіткого розмежування саме загрози й небезпеки. Адже без такого розмежування (насамперед без деталізації небезпек) безпосередня діяльність органів влади, які виконують функції щодо забезпечення національної безпеки, втрачає свою чіткість й оперативність, позбавляючи відповідних управлінців необхідної ініціативи.

Отже, навіть такий досить обмежений перелік загроз, який представлений, дозволяє стверджувати про суттєве превалювання саме соціальної складової у наявному конфліктогенному потенціалі України, виокремлення соціальних конфліктів в різновид протистоянь, показники яких постійно прогресують. Саме тому актуалізується особливість наукової рефлексії соціальних конфліктів сучасного світу, яка поєднує державно-управлінську, безпекову та наукову діяльність.

2.2. Концептуалізація інституціоналізації публічного управління в контексті врегулювання соціальних конфліктів в Україні: безпековий аспект

Серед актуальних проблем публічного управління, яке потребує системного аналізу і невідкладного вирішення, є налагодження механізму організації, функціонування та взаємодії органів державної влади і громадянськості. З огляду на це, теоретичне дослідження процесів інституалізації функцій публічного управління набуває важливого значення як з теоретико-концептуальної, так і з практичної точки зору. Привертає увагу проблема у трактуванні понять “інституціалізація” та “інституціоналізація”, які досить часто необґрунтовано представлені як синоніми. Відмінність між такими поняттями залежить від розбіжності понять “інститут” та “інституція”, які, на думку автора, взаємно доповнюються, адже інституція є основою будь-якого інституту, а він, певним чином є доповненням інституції.

Сучасна інституціональна методологія активно почала використовуватись вітчизняними науковцями в соціальній, політичній, економічній та інших сферах. Аналіз існуючих соціально-політичних праць свідчить про зростання кількості інституціональних досліджень щодо загальних проблем соціальної, політичної сфери, державних й громадських інститутів, демократії. Насамперед такий напрямок дослідження представлений у монографіях: В. Ребкала і Л. Шкляра “Політичні інститути в процесі реформування системи влади”¹⁷¹; А. Романюка “Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір”¹⁷²; дослідженнями науковців Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса¹⁷³. В колективній праці “Політико-правові інститути сучасності: структура, функції, ефективність” за редакцією М. Панова і

¹⁷¹ Ребкало В. А., Шкляр Л. Є. Політичні інститути в процесі реформування системи влади / В. А. Ребкало, Л. Є. Шкляр. К.: Вид-во НАДУ; Міленіум, 2003. 172 с.

¹⁷² Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір / А. Романюк. Л.: Тріада плюс, 2004. 392 с.

¹⁷³ Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналітична доповідь / За ред. д. політ. н., проф. Г. І. Зеленько. К.: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 164 с.

Л. Герасіної досліджено парадигму інституціонального аналізу функціонування політико-правових об'єктів, питання соціальної ефективності інститутів держави, визначен вплив різних факторів на оптимізацію їх діяльності¹⁷⁴.

У свою чергу, у роботі Г.Ситник, В.Олуйко, М.Вавринчук “Національна безпека України: теорія і практика” значна увага приділяється питанням функцій органів державної влади у напрямку забезпечення національної безпеки: “Державна влада є важливим інструментом забезпечення функціонування держави, охорони суспільно-політичної системи, соціально-економічної структури, організації і упорядкування соціально неоднорідного суспільства, сприяння збереженню його цілісності. Держава здійснює вплив на суспільні відносини шляхом діяльності спеціально сформованих інститутів (органів, організацій, установ), використовуючи наявні в її розпорядженні ресурси (фінансові, матеріальні, інтелектуальні та інші). Отже державне управління є процесом реалізації функцій державної влади, трансформуючи діяльність держави у сфері державного управління”¹⁷⁵. Проте органи державної до сьогодні не повністю використовують науковий потенціал державного управління: “У процесі підготовки та прийняття рішень недостатньою мірою використовуються напрацювання науки управління, насамперед методи аналізу публічної політики, системного й ситуативного аналізу, які свідчать про необхідність подолання існуючої відірваності теорії від практики”¹⁷⁶.

У наукових дослідженнях С. Довгого¹⁷⁷, Г. Зеленько¹⁷⁸, О. Крет¹⁷⁹, Н. Крицкалюка¹⁸⁰, О. Півторака¹⁸¹, О. Скребець¹⁸² визначені процеси

¹⁷⁴ Політико-правові інститути сучасності: структура, функції, ефективність: [монографія / за заг. ред. М. І. Панова, Л. М. Герасіної]. К.: Видавничий дім “Ін Юре”, 2005. 424 с.

¹⁷⁵ Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика: навч. пос. / Ситник Г.П., Олуйко В.М., Вавринчук М. П.; Вид-во “Кондор”, 2007. 616 с.

¹⁷⁶ Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика: навч. пос. / Ситник Г.П., Олуйко В.М., Вавринчук М. П.; Вид-во “Кондор”, 2007. 616 с.

¹⁷⁷ Довгий С. В. Особливості інституалізації політичної влади в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути і процеси” / С. В. Довгий. Одеса, 2007. 18 с.

¹⁷⁸ Зеленько Г. І. Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи та України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути і процеси” / Г. І. Зеленько. Київ, 2007. 32 с.

інституціональних змін сучасних соціально-політичних систем, функціонування вітчизняних демократичних інститутів в умовах їх трансформацій, насамперед, зміст інституту парламентаризму, процесів інституалізації влади та інше. С. Довгий, у своїй роботі присвяченій напрямам інституціоналізації влади в Україні, проаналізовано тенденції, історичні умови й посттоталітарні суперечності щодо інституціоналізації влади, представлено особливості й перспективи впливу інститутів громадськості на систему влади і проілюстровано її інституційні перспективи¹⁸³.

Враховуючи підходи до трактування інституцій та інститутів Д. Норта та С. Хантінгтона¹⁸⁴, пропонуємо розглядати інституціоналізацію як процес, який передбачає формування інституцій і їх трансформацію в інститути. Адже форма інституту неможлива без певних організаційних структур, які формуються на основі відповідних інституцій. Тобто, наявність та функціонування інституцій у суспільстві сприяє формуванню відповідних організацій, сукупна діяльність яких у взаємозв'язку з інституціями призводить до становлення певних інститутів. У даному контексті доцільно розмежовувати й похідні терміни, а саме “інституціоналізація” (стосується насамперед певних норм, цінностей, порядків, традицій існуючих у суспільстві, їх становлення і організація) та “інституалізація” (процеси, завдяки яким явище або певний процес набуває не просто певної нормативної та ціннісної впорядкованості, а й чіткої організованості). Отже, результатом інституціоналізації є становлення певної інституції, а результатом інституалізації буде створення інституту (у нашому дослідженні

¹⁷⁹ Крет О. В. Інституалізація транспарентності державної влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути і процеси” / О. В. Крет. Чернівці, 2010. 20 с.

¹⁸⁰ Крицкалюк Н. І. Інституціоналізація громадянського суспільства як чинник становлення демократії в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути і процеси” / Н. І. Крицкалюк. Київ, 2016. 20 с.

¹⁸¹ Півторак О. І. Становлення демократичних інститутів і особливості їх функціонування в умовах реформування перехідних суспільств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути і процеси” / О. І. Півторак. Одеса, 2005. 18 с.

¹⁸² Скребець О. В. Інститут парламентаризму в контексті досвіду демократичної трансформації сучасних суспільств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути і процеси” / О. В. Скребець. Сімферополь, 2005. 19 с.

¹⁸³ Довгий С. В. Особливості інституалізації політичної влади в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути і процеси” / С. В. Довгий. Одеса, 2007. 18 с.

¹⁸⁴

діяльності органів державного управління та громадськості щодо врегулювання соціальних конфліктів).

Такий підхід до визначення інституалізації органів державної влади й громадськості, на думку автора, є синтезом нормативного, інституційного, процесного елементів у контексті вивчення тих чи інших процесів та рішень, які дозволяють забезпечити результативність публічного управління. Звичайно, у контексті дослідження лише одного підходу практично неможливо достовірно дослідити соціальні феномени або явища. Саме тому представлені підходи доцільно розглядати як взаємодоповнюючі. Адже для забезпечення функціонування соціальної сфери у реальному житті відбувається взаємозв'язок нормативно-правової, інституційної, процесної, політичної та інших складових. Поширюючи такий теоретико-концептуальний підхід дозволяє уникнути конкретизації окремих методів дослідження, про що йдеться у наукових доробках вітчизняних дослідників¹⁸⁵, та сприяє використанню принципу комплексності для розв'язання важливої соціальної проблеми суспільства.

Функціонування соціальних інститутів є складним та багатоплановим процесом, який має назву інституалізації. Проте не всі соціальні явища у процесі свого розвитку трансформуються у соціальні інститути. Адже практикою відбираються й закріплюються лише ті суспільні відносини між соціальними групами та індивідами, які є життєво необхідними для суспільства як соціальної системи. У свою чергу, процес інституалізації представляє й історичний процес: так як у різні еволюційні періоди на перший план можуть виходити ті суспільні потреби, які насамперед представляють змістовну частину соціальних інститутів. Тобто, у процесі інституалізації упорядковуються соціальні відносини, формується їх зміст певна соціальна спрямованість на виконання важливих для суспільства соціальних функцій. Термін “інституціоналізація” представляє собою процес

¹⁸⁵ Француз А. Й. Поняття демократичної політичної системи: співвідношення нормативного, інституційного та процедурного підходів у сучасній політико-правовій науці. Держава і право. 2005. Вип. 27. С. 186-193.

визначення та встановлення соціальних норм, статусів і ролей, правил для формування їх в систему, спроможну функціонувати у напрямку задоволення певної суспільної потреби¹⁸⁶.

В Енциклопедії державного управління термін інституціоналізація має три підходи до визначення: 1) формування стабільних зразків певної соціальної взаємодії, яка ґрунтується на формалізованих законах, правилах, звичаях; 2) процес налагодження, формалізації, структуризації та стандартизації певних діючих компонентів свідомості або ж поведінки, в ході якого відповідні соціальні практики стають постійними та тривалими; 3) процес формування соціальних інститутів¹⁸⁷.

Представлені вище концептуальні положення варто застосовувати у процесі дослідження проблем соціальних конфліктів та національної безпеки. Проведений аналіз сучасної вітчизняної і зарубіжної наукової літератури свідчить, що в дослідженнях з питань соціальних конфліктів та національної безпеки як методологію дослідження використовують, перш за все, системний підхід, зміст якого полягає у комплементарному дослідженні систем як єдиного цілого, узгоджуючи між собою усі підсистеми, елементи та частини. Саме такий підхід сприяє визначенню взаємозв'язків соціального конфлікту і процесу динамічних змін соціальної системи, можливі впливи соціального конфлікту на її стабільність, цілісність та стійкий розвиток, спроможність перешкоджати реалізації національних інтересів у соціальній сфері, змістовність інституціоналізації функцій органів публічного управління щодо врегулювання соціальних конфліктів¹⁸⁸.

Значна кількість науковців акцентують увагу на тому, що інституціональна організація влади є органічним її виміром, що налагоджує відносини реалізації владних повноважень. Дане твердження також

¹⁸⁶ Норт Даллас. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. [Пер. з англ. І. Дзюб]. К.: Основи, 2002. 198 с.

¹⁸⁷ Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління / наук.-ред. колегія: Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.

¹⁸⁸ Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика: навч. пос. / Ситник Г.П., Олуйко В.М., Вавринчук М. П.; Вид-во "Кондор", 2007. 616 с.

підтверджується тим, що влада завжди передбачає певне обмеження свободи кожної особистості, а інститут має елемент раціональності, що, у свою чергу зменшує рівень соціальної напруги та можливостей зловживання владними повноваженнями¹⁸⁹.

Суспільно-політичні інститути, об'єднання, організації, рухи, включаючись у конфлікт, підтримують власні соціально-владні інтереси. Тобто, соціальні конфлікти поділяють на конфлікт між владою і громадськістю, інтереси якої не представлені у владних відносин; конфлікт між існуючою владою, який пов'язаний із внутрішньою боротьбою за розподіл відповідних владних повноважень та зайняття лідерських позицій, обґрунтовуючи новий курсу в межах діючого політичного ладу; конфлікт між індивідами та певними суспільними групами. Розвиток соціально-політичної системи будь-якої країни безпосередньо пов'язаний із процесом функціонування її інституціональної підсистеми, яка складається з таких інститутів, як: держава, уряд, парламент, партії, громадські організації тощо, які діють у досить конфліктогенній сфері соціальних відносин¹⁹⁰.

Орієнтуючись на демократичні методи, представлені інститути покликані сприяти ефективному налагодженню суспільно-політичного життя, забезпечувати стабільне функціонування і стійкий розвиток соціальної системи, що вимагає належного регулювання конфліктних соціальних відносин. Західні дослідники вживають терміни “управління” та “регулювання” соціального конфлікту. У свою чергу “управління” визначається безпосередньо у прикладному значенні, а поняттям “регулювання” є більш ширшим, яке передбачає діяльність на макросоціальному рівні, яке означає процес організації в рамках соціальної системи відповідних інститутів, проведення процедур та практик регуляції соціальних конфліктів, які постійно повторюються. Регулювання включає

¹⁸⁹ Політика регіональних органів влади: теорія та практика: моногр. / за ред. В. П. Єлагіна. Х., 2004. 178 с. С.34.

¹⁹⁰ Приймакова Ю. А. Елементи системної методології аналізу конфліктів в контексті їх трансформації. Менеджер. 2019. № 2. С. 130-140.

також діяльність щодо запобігання або попередження деструктивних форм прояву соціального конфлікту¹⁹¹.

Зауважимо, що регулювання соціальних конфліктів досить тісно пов'язане з їх інституалізацією, що є необхідною умовою конструктивності соціального конфлікту, стратегічний напрям на шляху забезпечення стійкості соціальної системи та національної безпеки загалом. На важливості інституціоналізації управління соціальним конфліктом акцентує увагу Н. Федчун, який відзначає, що “переговори, консультації, посередництво, угоди й інші традиційні засоби щодо врегулювання в сучасних соціальних конфліктах представляють досить низьку ефективність. Їх результативність визначається певними можливостями до формалізації конфлікту, надаючи йому офіційного статусу, визначення його причин й ідентифікації відповідних легітимних представників сторін, саме таким, як правило, заперечується учасниками таких конфліктів”¹⁹².

Інституалізація функцій органів державної влади передбачає те, що кожен інститут державного управління виконує визначені для нього специфічні функції, які він має виконувати з метою забезпечення нормального функціонування, стійкого розвитку всіх об'єктів суспільного сектора й персональної відповідальності перед суспільством, державою за можливі недоліки та не результативність у такій роботі. Чітка інституалізація функцій органів державного управління дає можливість керівникам та спеціалістам у даному напрямі: знати, до якого конкретно інституту необхідно звернутись з появою відповідних проблем та їх вирішення; визначити, хто несе персональну відповідальність у разі не вирішення відповідної проблеми; можливість подати до суду на відповідний інститут за невиконання ним визначених йому доручень державою та застосування до нього визначених фінансових санкцій¹⁹³.

¹⁹¹ Кіссе А. І. Управління етнічними конфліктами: визначення, поняття, особливості та підходи. Держава і право. Вип. 30. 2005. С. 676-682. С. 677.

¹⁹² Федчун Н. О. Конфлікти в діяльності органів місцевого самоврядування: причини, шляхи розв'язання та прогнозування : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 / Федчун Н. О. К., 2006. 18 с.

¹⁹³ Перехідна економіка: підручник; за ред. В. М. Гейця. К.: Вища школа, 2003. 591 с. С.82.

Тобто, саме правильно організований процес управління мінімізує негативний вплив соціального конфлікту або його нейтралізацію, забезпечуючи цим самим уникнення від неминучих соціально-політичних, економічних та моральних утрат, оптимізуючи діяльність певних сфер суспільного життя. Отже, позитивні наслідки інституціоналізації публічного управління соціально-політичним розвитком постають не з конфлікту або з уявної безконфліктності, а з своєчасного й ефективного уміння управляти соціальним конфліктом у необхідному напрямі.

Публічне управління передбачає, що органам державної влади не обов'язково завжди повинні втручатись в будь-які форми соціальних конфліктів, адже існують інститути громадянського суспільства, які сприяють ефективному вирішенню таких конфліктів без допомоги держави. Тобто, втручання органів державної влади потрібно в тому випадку, коли конфлікти загрожують значно порушити інтереси громадян, які не беруть участі в них; у випадках коли виникають загрози встановленому у державі порядку; поява загрози проведення суб'єктами конфлікту відповідних актів незаконного насилля та виникає загроза національній безпеці загалом¹⁹⁴.

Серед умов стійкого й безперервного розвитку суспільства важливе місце займає виявлення джерел та причин можливих суперечностей й соціальних конфліктів, їх своєчасне врегулювання. Важливим є своєчасна мінімізація загострення конфліктів у контексті поглиблення співробітництва між всіма гілками влади, громадськістю, комплексне вирішення соціально-політичних, економічних, національних проблем, проведення своєчасних реформ і правопорядку, сприяння підвищенню результативності управління та забезпечення зростання авторитету державної влади серед населення. Тому більш важливою є інституціоналізація саме діяльності органів державної влади у напрямку запобігання, нейтралізації негативних наслідків соціальних конфліктів в інтересах суспільства загалом або окремих його

¹⁹⁴ Семененко О. В. Організаційна культура як фактор управління конфліктами. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2019. Вип. 33. С. 181-185.

суб'єктів, та застосування напрацьованих теоретичних й практичних знань для легітимізації конфліктного процесу.

Проведений аналіз сучасних концепцій інституціоналізації та теорій становлення громадянського суспільства в країнах Європі та США дозволяє визначити чотири передумови ефективної інституціоналізації публічного управління. 1. XV-XVI ст. – етап зародження громадянського суспільства й становлення у його структурі незалежних груп інтересів. Виникає формування, як результат історичного розвитку, у нових типах соціальної діяльності відповідних суспільних потреб.

2. XVII-XVIII ст. – етап пов'язаний із промисловою революцією, релігійним розкріпаченням у Європі, боротьбою за набуття кожною особистістю всіх громадянських прав та свобод. Даному етапу притаманні наявність соціальних умов та можливостей, які відповідають рівню соціалізації й громадянськості кожного індивіда.

3. XVIII-XIX ст. – етап пов'язаний з становленням соціально-політичних та громадських організацій, політичних партій, а також органів державної влади, які взаємодіють з такими інститутами громадськості на основі певних нормативно-правових актів. Відбувається формування і розвиток організаційних структур, ціннісних стандартів та соціальних норм, які необхідні для регулювання поведінки людини та певних соціальних груп.

4. XX ст. і дотепер – етап комплексної інтеграції нового виду соціальної діяльності в багаторівневу структуру суспільних відносин. Сучасний етап пов'язаний із розвитком та взаємодією державної влади й громадянського суспільства.

Отже, процес інституціоналізації публічного управління соціальними конфліктами включає сукупність послідовних етапів;

1. Виникнення потреби, для задоволення якої необхідні спільні організаційні дії за участю інституцій державної влади та громадськості;
2. Розробка загальних цілей;
3. Формування алгоритму розробки та прийняття норм й правил;

4. Прийняття, запровадження норм та правил;
5. Визначення системних правил та санкцій для дотримання норм й правил, механізм їх використання в окремих випадках;
6. Визначення статусів та ролей, які б враховували потреби й обов'язки всіх учасників певної управлінської діяльності;
7. Узаконення, суспільне визнання визначених правил та норм;
8. Закріплення такого визнання в неформальних правилах, певних традиціях поведінки і взаємодії можливих учасників управлінської діяльності.

Функціональна змістовність інститутів публічного управління насамперед залежить від визначення нормативної, яка визнана міжнародними стандартами інституційної бази, перш за все специфічними національними законодавчими актами. Адже процес інституалізації публічного управління має чітко обумовлений постійний характер, орієнтований на приведення визначених завдань діючих інститутів публічного управління у відповідність до сучасних потреб всього суспільства. Тому створені на даний момент інститути не є постійними, вони змінюються в залежності від розвитку усієї соціальної системи та перспектив суспільного поступу загалом.

Інституціоналізація діяльності органів публічного управління в Україні проходить у контексті вдосконалення системи соціальних інститутів, які представляють собою сформовані на законодавчих засадах органи державної влади і місцевого самоврядування за участю громадян, громадських організацій, асоціацій та політичних об'єднань, що, у свою чергу, виступає суспільним компромісом, який надає владі характеру законності.

Важливим у розумінні саме інституційної основи соціального процесу є те, що інститути функціонують як відповідні унормовані форми влади. У свою чергу, змістом їх діяльності є задоволення інтересів та потреб суспільства й громадянина. Отже, інститут публічного управління є законодавчо унормованою формою участі громадян у формуванні та реалізації влади, що є змістом конституційного принципу народовладдя.

Саме у соціальних інститутах він набуває процесуальної форми, а у владних – формально-юридичної, що правомірно поєднує поняття “інститутів” та “органів” влади в єдиному соціально-правовому комплексі. Такий підхід дозволяє розглядати інститути публічного управління у ролі виконавчої, законодавчої і судової гілок влади, органів місцевого самоврядування, політичні партії та інститути громадянського суспільства¹⁹⁵.

Вітчизняна система інститутів публічного управління соціальними конфліктами на сьогодні лише частково трансформувалася, адже її ключові елементи не отримали якісних змін, які б належним чином відповідали сучасній моделі різноманітності соціально-політичного процесу. Тому Україні необхідно нарощувати нові й зміцнювати вже існуючі інститути публічного управління соціальними конфліктами, які б функціонували в прозорому демократичному режимі за участі громадян і їх об’єднань, що є головним ресурсом суспільного розвитку нашої країни в умовах євроінтеграції¹⁹⁶.

Недосконалість вітчизняних інститутів публічного управління соціальними конфліктами наглядно проявилася при вирішенні соціально-політичного конфлікту 2013-2014 років, головною причиною якого стала критична деформація всієї політичної системи, насамперед функцій її інституційної підсистеми. Саме тому першочерговою для вирішення в державі є проблема результативності механізмів інкорпорації політичного класу і повноцінності діючих інститутів публічного управління, функції яких у більшості спотворені, що й призвело до соціального конфлікту в системі державного управління та загостило недовіру населення до влади¹⁹⁷.

На сьогодні зрозумілим є той факт, що профанація в діяльності діючих політичних партій, усестороння імітація проголошених політичних інтересів,

¹⁹⁵ Ребкало В. А., Шкляр Л. С. Політичні інститути в процесі реформування системи влади / В. А. Ребкало, Л. С. Шкляр. К.: Вид-во НАДУ; Міленіум, 2003. 172 с.

¹⁹⁶ Розумний М. М. Виклики національного самовизначення: монографія / М. М. Розумний. К.: НІСД, 2016. 196 с.

¹⁹⁷ Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналітична доповідь / За ред. д. політ. н., професора Г. І. Зеленько. К.: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 164 с.

недіючі соціальні ліфти, активізація та чіткий контроль інститутом Президента законотворчого процесу, процес децентралізації влади, функціонування паралельних управлінських структур, які виконують функції спостерігачів свідчить про суттєве спотворення органічних функцій інститутів публічного управління в Україні¹⁹⁸.

Розділяємо позицію А. Пахаревого, який стверджує, що Україна в умовах незалежності зробила значні кроки для становлення та функціонування інститутів публічного управління як на рівні держави, так і на рівні громадськості, однак корпоративна клановість й низький рівень політичної культури управлінців, стримують процес реформування системи публічного управління країни у напрямі демократичності¹⁹⁹.

Публічне управління як засіб для реалізації функцій влади має конфліктний потенціал, адже ті політичні сили, які вже після чергової зміни вищих владних інституцій, як результату проведених виборів формують опозицію, намагаючись різними способами досягти того, щоб на наступних виборах стати лідерами. Тому протистояння й конфлікт на цьому рівні є неминучим, адже політична система таким чином виконує своє головне призначення щодо формування на основі можливих підходів оптимальних напрямів розвитку державності та їх реалізації.

Погоджуємось з думкою голландського вченого У. Мастенбрука, який робить висновки про те, що збільшення кількості соціальних конфліктів є результатом передачі владних повноважень до більш низьких політичних рівнів. У свою чергу зазначає, що саме врегулювання різних розбіжностей у процесі переговорів є важливим напрямом до завоювання демократії, а не вибори або можливість звернутись до судових органів²⁰⁰.

Отже, під інституціоналізацією публічного управління соціальними конфліктами розуміється не лише затвердження чітких нормативно-правових

¹⁹⁸ Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки: монографія / В. І. Кириленко. К. : КНЕУ, 2005. 232 с.

¹⁹⁹ Пахарев А. Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні. Навчальний посібник. К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 182 с.

²⁰⁰ Willem F. G. Mastenbroek. Conflict Management and Organizational Development. (Chichester/New York, Wiley). 2002. 256 p. P. 155-162.

актів, а вся сукупність можливих регулюючих норм, а саме: законодавчі акти, меморандуми, протоколи, усні домовленості тощо. Тобто важлива не сама форма, а наявність добровільної та законної згоди формувати відносини та проводити переговори в рамках визначених правил. Становлення різноманітних громадських центрів, погоджувальних комісій з вирішення соціальних конфліктів, підключення масових громадських організацій, зацікавлених громадян на сьогодні є обов'язковою умовою для ефективної інституціоналізації публічного управління соціальними конфліктами.

Результатом інституціоналізації публічного управління соціальними конфліктами є формування стійкого механізму, який забезпечує постійне та ефективне функціонування органів публічного управління. В процесі інституціоналізації ті рішення, які приймаються органами публічного управління, повинні бути чітко визначені, зрозумілі та корисні для кожної людини, а влада в державі міцною, стійкою та стабільною, адже ключовою характеристикою і ознакою інституціоналізації завжди є становлення стійких та повторюваних норм поведінки, які стають звичайними та реалізуються вже всередині сформованих інститутів²⁰¹.

Тому, сучасними пріоритетами результативності механізмів публічного управління соціальними конфліктами є симбіоз об'єктивних (інституційних) та суб'єктивних (психологічних та інформаційно-комунікаційних) складових механізмів управління такими конфліктами. Таким чином, об'єктивні складові таких механізмів забезпечують організованість та узгодженість діяльності органів державної влади й громадськості, які приймають участь у реалізації механізму, а також змістовне доопрацювання нормативно-правових актів з урахуванням засад конфліктного й безпекового багатовимірного підходу. У свою чергу, суб'єктивні складові передбачають забезпечення диверсифікованості інформаційно-комунікаційного інструментарію.

²⁰¹ Сітарський С. М. Інституалізація діяльності органів державної влади в контексті врегулювання політичних конфліктів. Економіка та держава. 2014. № 9. С. 117-12.

До суб'єктів публічного управління соціальними конфліктами відносимо представників органів державної влади, місцевого самоврядування та інституції громадянського суспільства, які в межах своїх повноважень у процесі соціального діалогу забезпечують вирішення проблем соціальних конфліктів та їх управління. Об'єктами управління соціальними конфліктами є населення країни (рис.2.4).

Рис. 2.4. Схематична концептуалізація результатів інституціоналізації публічного управління соціальними конфліктами*

*Джерело: запропоновано автором

Інституційний рівень публічного управління соціальними конфліктами включає в себе взаємопов'язані нормативно-правовий та організаційний механізми, які визначають порядок реалізації та структуру публічного управління за допомогою яких забезпечується функціонування компонентів публічно-управлінської взаємодії у напрямку досягнення поставлених

завдань. Тобто, об'єктивним компонентом в системі публічного управління соціальними конфліктами є організаційний та нормативно-правовий механізми, основою яких є комплекс методів й заходів, за допомогою яких відбуваються відповідні структурні трансформації в системі публічного управління соціальними конфліктами. Нормативно-правова база управління соціальними конфліктами представлена в табл.2.1.

Таблиця 2.1

Нормативно-правова база публічного управління соціальними конфліктами в Україні

Вид нормативно-правового акту	Назва документу
Конституція України	
Кодекси України	Цивільний процесуальний кодекс України; Кодекс цивільного захисту України; Кримінальний кодекс України; Податковий кодекс України; Господарський кодекс України
Закони України	Закон України «Про національну безпеку в Україні»; Закон України «Про громадські об'єднання»; Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»; Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації»; Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»; Закон України «Про органи самоорганізації населення»; Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»; Закон України «Про соціальний діалог в Україні»; Закон України «Про доступ до публічної інформації»; Закон України «Про асоціації органів місцевого самоврядування»; Закон України «Про запобігання корупції»; Закон України «Про третейські суди»; Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» та інші
Укази Президента України	Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»; Указ Президента України «Про утворення Національної служби посередництва та примирення»; Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні»; Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки, затверджена 151 Указом Президента України та інші
Постанови, відповідні розпорядження Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України	Постанова Кабінету Міністрів України «Про взаємодію органів виконавчої влади, Секретаріату Кабінету Міністрів України та державної установи “Урядовий контактний центр”»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення територіальних органів з надання сервісних послуг Міністерства внутрішніх справ» Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки» та інші
Регіональні програмні документи	

Один з важливих нормативно-правових актів щодо публічного управління соціальними конфліктами є Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки розробка якої обумовлена необхідністю проведення змін у контексті розвитку громадянського суспільства, стрімкого зростанням його ролі в різних суспільних сферах (залучення громадськості до процесу просування реформ на різних рівнях державного управління; європейська інтеграція та розвиток електронного урядування; волонтерська допомога Збройним Силам України, правоохоронним органам, відповідним органам державної влади, населенню тощо). Дана стратегія побудована на базових цінностях демократичних відносин між державою та громадськістю, з метою становлення такого суспільства, яке повинно бути основою народовладдя та модернізації України у напрямку підвищення добробуту й формування рівних можливостей для всіх²⁰².

Тобто, проаналізувавши основні завдання стратегії, можна зробити висновки, що вони орієнтовані на значні профілактичні заходи щодо уникнення або мінімізації загрозового впливу соціальних конфліктів на національну безпеку України. Пріоритетними напрямками стратегії є проведення широкої інформаційної кампанії щодо надання відповідних соціальних послуг використовуючи засоби масової інформації, соціальну рекламу, телефони «гарячих ліній»; необхідність організації та проведення тематичних тренінгів, підготовка відповідних проектів, орієнтованої на підтримку розвитку громадянської освіти населення; напрями удосконалення механізму організації діяльності різних громадських рад на базі органів виконавчої влади; представлені заходи з питань налагодження співпраці органів державної влади, громадськості, інформаційно-комунікаційного сектору, освіти, бізнесу. Проте, недостатньо представлені засади взаємодії таких секторів (органів державної влади, громадськості, інформаційно-

²⁰² Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26.02.2016 № 68/2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

комунікаційного сектору, освіти, бізнесу) в умовах соціального конфлікту та визначення напрямів його управління й вирішення.

Надзвичайну важливість, у рамках даного дослідження, має Закон України «Про національну безпеку України» та Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України», які проаналізовано нами у попередньому підрозділі дисертації.

В умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства, заслуговує на увагу Проект Закон України «Про медіацію», який було не прийнято на розгляді Верховною Радою України 28.02.2019 р. Однак, на думку автора, такий законопроект повинен бути розглянутий та прийнятий з відповідним доопрацюванням. Адже метою законопроекту є запровадження на рівні законодавства інституту медіації в Україні у контексті імплементації європейських і світових стандартів медіації. Законопроектом «Про медіацію» передбачено, що медіація – це структуровані переговори, в яких конфліктуючі сторони намагаються самостійно досягти згоди із залученням допомоги третьої незалежної сторони, тобто медіатора. Так, медіація може використовуватись у будь-яких конфліктах (різних спорах), у тому числі соціальних. У свою чергу дія такого Закону поширюється на медіацію як в соціальних конфліктах між резидентами України, так і за участю нерезидентів. Якщо ж сторона медіації вчинила особливо тяжкий злочин, медіація може бути проведена лише щодо обсягу й способу компенсації завданої таким злочином шкоди.

Щодо організаційного механізму, то зазначимо, що в Україні проведення публічного управління соціальними конфліктами на державному рівні забезпечують ті організаційні структури, які функціонують при Президентові України, Верховній Раді України, Кабінетові Міністрів України та центральних органах державної виконавчої влади. На місцевому (регіональному) рівні здійснення управління соціальними конфліктами покладається на обласні державні адміністрації, районні державні

адміністрації та їх громадські ради, регіональні служби посередництва та примирення.

Так, Національна служба посередництва та примирення (далі – НСПП) є постійно діючим державним органом, сформований Президентом України для сприяння своєчасного врегулювання колективних трудових конфліктів. НСПП створена відповідно до Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)». Тобто, НСПП та її відповідні відділення проводять оцінку щодо відповідності критеріям представленості, підтвердження результативності діяльності профспілок, їх організацій й об'єднань, організацій роботодавців і їх об'єднань задля участі у колективних переговорах з метою укладення відповідних територіальних угод, обрання представників до тристоронніх або ж двосторонніх органів соціального діалогу, прийняття участі у міжнародних заходах. За результатами проведеної оцінки щодо відповідності критеріям репрезентативності та її підтвердження НСПП приймають відповідні рішення опираючись на положення Закону України «Про соціальний діалог в Україні»²⁰³.

Важливим інститутом для управління соціальних конфліктів в Україні є Національна тристороння соціально-економічна рада (далі – Національна рада), яка є постійно діючим органом, який утворено Президентом України для забезпечення ведення соціального діалогу й складається з рівної кількості відповідно уповноважених представників різних сторін соціального діалогу на національному рівні. Так, до ради входять 60 членів, з них: 20 - профспілкова сторона, 20 - роботодавці та 20 представників з органів виконавчої влади. Функціонує така рада відповідно до Указу Президента України від 2 квітня 2011 року № 347/2011 «Про Національну тристоронню соціально-економічну раду»²⁰⁴.

Громадські ради формуються при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, міської, районної, держадміністрацій та є

²⁰³ Про утворення Національної служби посередництва та примирення: Указ Президента України від 17.11.1998 № 1258/98. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1258/98>

²⁰⁴ Про Національну тристоронню соціально-економічну раду: Указ Президента України від 02.04.2011 р. № 347/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2011>

тимчасовим консультативно-дорадчим органом, який функціонує для активному сприянню участі громадськості у процесі формування і реалізації публічної політики. Такі громадські ради утворюються відповідно на виконання Постанови Кабінету Міністрів України № 996 159 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Таким чином, до складу громадської ради можуть входити представники громадських, благодійних, релігійних організацій, профспілок та їх об'єднань, асоціацій, організацій роботодавців, різних представників недержавних засобів масової інформації і інших непідприємницьких товариств та установ, діяльність яких легалізована відповідно до законодавства України²⁰⁵.

Варто зауважити, що на рівні органів місцевого самоврядування механізми публічного управління соціальними конфліктами розвинуті недостатньо. Адже громадські ради при місцевих органах виконавчої влади так й не сформувались в злагоджену систему, складові якої повинні бути пов'язані між собою.

Інформаційний та комунікаційний механізми публічного управління соціальними конфліктами, на відміну від нормативно-правового та організаційного, в основі яких знаходиться комплекс методів й заходів, за допомогою яких проходить структурна і методологічна трансформація в системі публічного управління, орієнтовані на зміну в структурі кожного суб'єкта діяльності з метою управління соціальними конфліктами і налагодження комунікаційного процесу. Тобто, інформаційний та комунікаційний механізми публічного управління соціальними конфліктами враховують характеристики цільового комплексного процесу комунікації у контексті створення оптимальних умов для взаємодії та передбачає активізацію співпраці представників органів влади, громадськості, бізнесу тощо. Саме така співпраця відбувається за сукупністю напрямків: проведення

²⁰⁵Про забезпечення участі громадськості формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

соціальної роботи з певною кризовою категорією людей; організація та проведення культурних, розвиваючих та виховних заходів з метою зниження соціальної напруги; організація психологічних тренінгів у контексті підвищення культури управління соціальними конфліктами. Пріоритетами підвищення результативності інформаційного та комунікаційного механізмів публічного управління соціальними конфліктами є важливість формування і реалізації проектів для своєчасного надання висококваліфікованої спеціальної соціальної допомоги в кризових або ж конфліктних ситуаціях (різним верствам населення, представникам органів влади, які зазвичай стикаються з конфліктами).

Для формування стимулів налагодження співробітництва між конфліктуючими сторонами варто залучати зовнішні сили й засоби. Насамперед мова йде не лише про відповідні миротворчі сили, залучення яких, як показує досвід, є насамперед інструментом припинення кровопролиття, не тільки наявність необхідних фінансових ресурсів, а й спеціалізованих фондів, які володіють достатнім досвідом для урегулювання соціальних конфліктів²⁰⁶.

Також, особливостями діяльності органів державної влади у напрямку врегулювання соціальних конфліктів є необхідність ведення обліку найбільш принципових екзогенних й ендогенних факторів їх формування та імплементація. До таких факторів, на думку автора, доцільно віднести: рівень відкритості сучасної публічної політики (яка представляє, наприклад, наявність або ж відсутність різних запобіжних інструментів, спроможних захистити владні структури від найбільш гострих форм соціального протесту); рівень організованості конфліктуючих груп та інтенсивність налагоджених внутрішніх взаємин її учасників; особливості залучення різних соціальних верств у конфліктні взаємовідносини; емоційна поведінка

²⁰⁶ Супрун Г. Г. Конфлікт в постіндустріальну епоху як типове явище суспільних процесів. Молодий вчений. 2019. № 7(2). С. 213-216.

соціальних груп та громадян, їх спроможність до самообмеження владних цілей тощо.

Як показує практичний досвід, учасники, що беруть участь в соціальному конфлікті, або ж певним чином залучені до нього у якості посередників, зазвичай прагнуть до процесу управління соціальним конфліктом або ж до його контролю. Саме контроль, як форма державного й громадського впливу на соціальний конфлікт, передбачає так звану трьохрівневу програму дій: на першому рівні реалізуються превентивні заходи у вигляді оцінки ключових елементів в сфері соціального конфлікту (аналіз причин, складу не завжди передбачуваних учасників конфлікту, їх позицій тощо), оцінки особливостей взаємодії учасників та моніторингу проведених дій; визначення факторів, які у рівній мірі сприяють посиленню інтенсивності соціального конфлікту, та перешкоджають його розгортанню, що сприяє визначенню основних напрямків дії суб'єктів відповідного контролю; своєчасне попередження розвитку соціального конфлікту; мінімізація рівня соціальної напруги, яка виникає у результаті розвитку соціального конфлікту в суміжних сферах суспільного життя, щоб уникнути додаткових загроз, на врегулювання яких можуть витратитись додаткові ресурси.

Отже, першочерговим завданням інституціоналізації публічного управління соціальними конфліктами є формування довгострокової стратегії забезпечення національної безпеки, яка повинна мати загальнонаціональне значення й широку соціальну підтримку. Пріоритетним є недопущення соціальних конфліктів всередині держави та суспільства шляхом реалізації системних реформ у основних сферах суспільного життя, орієнтація на мінімізацію прояву соціальних конфліктів зовнішнього походження. До пріоритетних напрямків вдосконалення соціальних інститутів у напрямку їх інституціоналізації належать: формування ефективних соціальних ліфтів; реформування інститутів влади у напрямку підвищення їх результативності, відповідальності, прозорості й підзвітності перед суспільством; адаптація до

європейських стандартів у контексті проведення адміністративно-територіальної реформи щодо децентралізації і субсидіарності; сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства підвищуючи рівень соціальної свідомості громадян та формування активної соціальної культури; налагодження взаємодії та відповідальності всіх легітимних гілок влади; руйнування монополії на владу, а саме знищення олігархічних фінансово-промислових груп.

2.3. Сучасні світові тенденції щодо запобігання виникненню соціальних конфліктів в системі публічного управління: досвід для України

На сьогодні, в умовах трансформаційних процесів, особливої актуальності набувають завдання суспільного розвитку, формування ефективного механізму публічного управління у контексті світових тенденцій запобігання виникненню соціальних конфліктів. Для вирішення проблеми виникнення соціальних конфліктів в системі публічного управління будемо аналізувати практику провідних країн світу у досліджуваному питанні. Адже, Україна будучи глобально відкритою повинна орієнтуватись на мінімізацію негативного транснаціонального впливу та розробляти механізми використання такого прояву для суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку, з метою зміцнення конкурентних позицій з державами-лідерами формуючи глобальну політику.

Саме тому значний науковий інтерес становить дослідження запобігання виникненню соціальних конфліктів в США, яка, перш за все, цікава в межах нашої роботи своїм місцем в глобальному світі. На думку науковців саме США спроможні диктувати свої правила іншим державам

світу²⁰⁷, адже є «локомотивом цивілізації»²⁰⁸. США є одним із найвпливовіших світових гравців, які досить тривалий час зберігають за собою світові лідируючі позиції. До геополітичних цілей США, які представлені у її національній стратегії належать: «ліквідація будь-яких небезпек для США зі сторони держав Західної Півкулі; абсолютне панування армії США в Північній Америці; повний контроль над всіма морськими доступами до США та запобігання будь-якій можливості вторгнення з моря; укріплення фізичної безпеки США та забезпечення контролю над міжнародною торгівельною системою; позбавлення інших держав можливості здійснювати спротив стійкому глобальному «лідерству» військово-морських сил США»²⁰⁹.

Система публічного управління у США функціонує на принципах демократичного врядування, які передбачають злагоджену діяльність органів влади, відкритої діяльності всього державного апарату, функціонування системи стримування й противаг, дотримання прав та свобод людини і громадянина, доступі людей до різних соціальних програм, всебічне сприяння соціально-економічному розвитку. Тобто система публічного управління орієнтована на забезпечення результативного суспільно-політичного функціонування держави. Зовнішня політика орієнтована на підтримання глобальної стійкості шляхом пропагування демократії, рівності, свободи, становлення вільного ринку, функціонування механізмів заохочення для залучення інвестицій, підтримка розвитку промисловості, постійне удосконалення системи освіти та охорони здоров'я, розвиток механізмів співпраці між органами державної влади та громадянським суспільством.

Для США властиве досить розвинене громадянське суспільство, яке займає активну позицію в публічному управлінні. Так як, цій державі характерна представницька модель демократичного врядування, виборчий

²⁰⁷ Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / З. Бжезінський ; пер. з англ. А. Іщенко. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203 с.

²⁰⁸ Макаров Д. США как локомотив глобализации. Махпарк. 2013. Август. 20. URL: <http://maxpark.com/user/13269/content/2154917>.

²⁰⁹ Фридман Дж. Следующие 100 лет: Прогноз событий XXI века / Дж. Фридман. 169 с. URL: <http://velesova-sloboda.vho.org/archiv/pdf/fridman-sleduyushchie-100-let-prognoz-sobytyi-xxi-veka.pdf>.

процес і рівень зацікавленості всього населення про соціально-політичний стан держави, дозволяє стверджувати, що врядування проводиться народом.

На особливу увагу, при дослідженні заходів щодо запобігання виникненню соціальних конфліктів в публічному управлінні США, заслуговує система медіації. Адже на відміну від України, де система медіації лише починає розвиватися, в США вона є досить розвинутою і є ключовим механізмом врегулювання соціальних конфліктів. Також в США фіскальній системі притаманна інша модель взаємодії з громадськістю, яка ґрунтується на консультативно-інформаційному підході в податковій системі над караючим. Фіскальна служба США надає сукупність програм альтернативних методів для вирішення конфліктів (ADR), орієнтованих на вирішення проблеми швидше, ніж встановлений формальний процес Апеляції до Фіскальної Служби. Так, до програм ADR Фіскальної Служби, які безпосередньо використовують медіацію належать: Програма Швидкого Вирішення, Програма Швидкої Медіації та Програма Пост-апеляційної Медіації.

Програма Швидкого Вирішення пропонує для представників малого бізнесу і самозайнятих осіб спосіб вирішення конфліктів менш ніж за 60 днів, шляхом отримання допомоги від спеціально підготовленого для медіації працівника податкової. Тобто, Програма Швидкого Вирішення та Програма Пост-апеляційної Медіації пропонують платникам податків і безпосередньо податковій можливість використання медіації за участі службовця Апеляційної інстанції Фіскальної Служби, який є нейтральною стороною. На відміну від Програми Швидкої Медіації, у таких програмах службовець податкової не має визначених делегованих повноважень та не буде виносити рішення щодо конфліктних питань. Тобто апеляційна інстанція є незалежним відділом Податкової Служби, який несе відповідальність за розгляд спорів

між платниками податків і Податковою Службою. Така програма не є обов'язковою²¹⁰.

Стійкість у розвитку суспільних відносин і стала економіка є результатом функціонуванням соціального підприємництва, яке передбачає реалізацію відповідних програм щодо соціально-економічного розвитку і донорських внесків від приватного сектору. Тобто будучи неприбутковими організаціями, які для досягнення своєї мети вирішують соціальні проблеми, надають суспільні послуги, цим самим покращують якість життя всіх членів суспільства. Базовим імперативом американської і європейської моделей функціонування соціального підприємництва є вирішення соціальних конфліктів, проте існує відмінність у функціонуванні механізмів діяльності таких організацій. Так, для американської моделі допустимим є отримання прибутку від діяльності, що зумовлено потребою в дотриманні постійного балансу. У свою чергу європейська модель, насамперед, передбачає державну підтримку, суспільно-політичну спрямованість. На думку вітчизняних науковців В. Удодової та В. Шаповал європейська модель, в залежності від ролі держави поділяється на: модель Північної Європи (активна підтримка держави), Центральної Європи (адресно орієнтовані проекти і програми) і Великобританії (значні соціальні інвестиції)²¹¹. В аспекті врегулювання соціальних конфліктів науковий інтерес становить публічне управління Великобританії, яке зорієнтовано насамперед на споживача, який виступає суб'єктом публічного управління через свої запити до влади, проводить контроль за діяльністю органів державної влади, обирає представників, які й представляють волю основного носія влади.

Великобританія має конституцію не у визначеному формальному значенні (єдиний нормативно-правовий акт), а у матеріальному, представляючи собою сукупність нормативно-правових актів,

²¹⁰ Волковицька Н. О. Медіація: альтернативний чи ефективний спосіб вирішення спорів. Юридична газета: веб-сайт. URL: http://www.vru.gov.ua/mass_media/1013

²¹¹ Удодова В. І., Шаповал В. І. Дослідження досвіду функціонування національних моделей соціального підприємництва. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2013. № 1042. С. 105-108.

конституційних угод і доктринальних джерел, судових прецедентів, які визначають права та обов'язки, чіткі принципи взаємовідносин між членами суспільства, державою; встановлюють порядок функціонування і повноваження органів державної влади. Тобто існує спеціальне конституційно-правове регулювання прав і свобод людини та громадянина, яке визначає напрями вирішення соціальних конфліктів в середині держави та під час зовнішніх відносин.

Заходи й методи щодо запобігання виникненню соціальних конфліктів у Великобританії формувались упродовж тривалого часу, що спонукало до становлення усталених консервативних традицій, стабільної політико-правової ситуації, високого рівня політичної культури, достатнього рівня обізнаності населення. Саме тому важливе значення мають права і свободи людини й громадянина. Провідним параметром врегулювання соціальних конфліктів та їх запобігання є контроль двох видів «зверху» (контроль парламенту Великобританії за діяльністю уряду) та «знизу» (контроль населення за своїми обранцями)²¹².

Також для запобігання виникненню соціальних конфліктів Великобританія чітко дотримується принципів Європейського демократичного врядування, а саме: відкритості, підзвітності, участі, ефективності й узгодженості. Відповідно до таких принципів, державні службовці діють публічно та виключно в інтересах суспільства, адже несуть відповідальність насамперед перед суспільством за результати своєї діяльності і прийняті рішення²¹³.

Значний науковий інтерес щодо визначення шляхів адаптації світової практики запобігання виникненню соціальних конфліктів становить Швейцарська модель публічного управління, яка надає населенню можливість особисто приймати участь у законотворчому процесі у контексті

²¹² Колесникова К. О. Публічне адміністрування Великобританії у процесі еволюції політико-адміністративної системи. Публічне врядування: виклики та загрози в умовах глобалізації: матеріали Форуму молодих учених у галузі науки «Державне управління», м. Феодосія, 7-13 липня 2013 р. / за заг.ред. Ю. О. Куца, К. І. Козлова, Ю. О. Ульяновченка. Х.: Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2013. С. 28-30.

²¹³ The 7 principles of public life. Gov.UK. 1995. May. 31. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/the-7-principles-of-public-life>.

використання інститутів народної ініціативи та референдумів, які дозволяють громадянам не опосередковано впливати на законодавче врегулювання соціально-політичних питань, а безпосередньо брати на себе відповідальність ініціюючи винесення пропозиції на розгляд. Відповідно до статей 138-139 Конституції Швейцарії народ може ініціювати повний або ж частковий перегляд основного закону, якщо це підтримали 100 000 громадян шляхом подання пропозиції у відповідних формах (загального формулювання або ж законопроекту). У випадках визначених ст. 140 Конституції ініціювання обов'язкового референдуму населенням не потрібно²¹⁴.

Отже, референдуми є індивідуальною особливістю Швейцарії, яка сприяє уникненню соціальних конфліктів через постійну співпрацю населення із діючою владою, що дозволяє передбачати запити населення, які насамперед підлягають нормативному регулюванню. Глобальна стратегія убезпечення від соціальних конфліктів європейських країн є утилітарно-громадською, яка ґрунтується на дієвій публічній політиці із оптимальною й ефективною взаємодією громадянського суспільства та органів державної влади, становленні демократичних інститутів публічного управління, які б, забезпечуючи соціально-економічні потреби та інтереси громадськості, убезпечували б від виникнення гострих соціальних конфліктів. Тобто утилітарно-громадське спрямування публічної політики є свідченням того, що людина є єдиним джерелом влади, а її відповідні потреби є необхідними державі. Виходячи із вищевикладеного констатуємо, що сучасна публічна політика держави має сприяти розвитку громадянського суспільства, яке визначає запити населення для розробки ефективних механізмів уникнення або ж розв'язання соціальних конфліктів.

У даному аспекті, варто особливо звернути увагу на Декларацією тисячоліття, яка прийнята Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН)²¹⁵,

²¹⁴ Федеральна конституція Швейцарської конфедерації від 18 квітня 1999 р. URL: <http://www.ditext.com/swiss/constitution.html>.

²¹⁵ Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй від 08.09.2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_621.

що розкриває напрями забезпечення позитивного впливу глобальних процесів, акцентувавши увагу на питаннях рівності, миру, подолання бідності, правам людини, які представляють світовий суспільно-політичний процес. Такою Декларацією було визначено глобальні цілі розвитку тисячоліття, які стали основою сталого розвитку держав світу на найближчі роки (з 2016 р. по 2030 р.), адже враховують такі глобальні питання: подолання бідності і голоду, забезпечення якісної освіти, добробуту людей, раціонального використання природних ресурсів, енергетична безпека, дотримання гендерної рівності, економічне зростання, становлення інфраструктури, скорочення нерівності, досягнення миру та справедливості, застосування раціональних методів виробництва та споживання, глобального партнерства²¹⁶. Тобто, основний акцент робиться насамперед на партнерстві та співпраці всередині держави між органами влади, громадськістю та зовнішніх відносинах між державами, відповідними міжнародними організаціями і транснаціональними корпораціями.

Публічна політика Норвегії орієнтована на задоволення базових потреб й інтересів громадськості, адже народ є ключовим джерелом влади, однак його безпосередня участь в публічному управлінні обмежена виборчим процесом, забезпечує сприйняття національної відповідальності, приймає участь в прийнятті рішень та відкритості процесу публічного управління. Ключове місце в законодавстві Норвегії належить правам людини, тому за рівнем врегулювання соціальних конфліктів займає лідерські позиції в світі²¹⁷. Саме норвезьке суспільство є високоморальним, збалансованим, гармонійним, орієнтованим на забезпечення рівності прав і можливостей. На рівні законодавства визначено обов'язок держави захищати права людини, яка виступає свого роду цінністю. Основна увага в публічній політиці зосереджена на задоволенні потреб й інтересів членів суспільства в

²¹⁶ Resolution adopted by the General Assembly №70/1 on 25 September 2015 «Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development». URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.

²¹⁷ Rule of Law Index 2016: The World Justice Project. Washington, 2016. 207 p. URL: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/RoLI_Final-Digital_0.pdf.

доступному і якісному медичному та освітньому забезпеченні, їх максимальному наближенні до потреб споживачів. У Норвегії податкові відрахування є суттєвими, однак населення відчуває свою захищеність і довіряє владі та державним програмам. У 2016 році Організацією економічного співробітництва і розвитку Норвегію було визнано державою із найвищим рівнем життя²¹⁸.

Аналізуючи існуючу практику та механізми публічного управління соціальними конфліктами в європейських країнах, варто насамперед звернути увагу щодо розвитку місцевого самоврядування в умовах децентралізації, що досить актуально для сучасної України. Децентралізація владних повноважень та автономізація регіонів щодо прийняття рішень формує додаткові можливості, які генерують позитивні ефекти для всієї держави та суспільства. У країнах Європейського Союзу місцеве самоуправління ґрунтується на таких ключових принципах: субсидіарність, солідарність та доповнюваність. Важливим серед таких принципів є субсидіарність, яка полягає у тому, що функції у державі розподіляються так, щоб соціальні конфлікти вирішувались на тому рівні, на якому вони і виникають. У свою чергу, пріоритетним є інститут, який знаходиться найближче до громадянина, а тому і легше контролюється ним. Солідарність вимагає, щоб більш багаті регіони враховували інтереси менш забезпечених. Принцип доповнюваності передбачає дотримання виконання спільних функцій держави та органів місцевого самоврядування, насамперед в площині соціально-економічного розвитку. На сьогодні для актуальним є підвищення ефективності публічного управління та самоврядування на місцях в умовах децентралізації владних повноважень²¹⁹.

Важливою тенденцією світового розвитку другої половини ХХ століття є саме децентралізація владних повноважень. Причому така тенденція стосується не лише федеративних держав, які вже мають відповідну

²¹⁸ Better Life Index – Edition 2016 [Electronic resource] / Organisation for Economic Co-operation and Development. 2017. May. 14. URL: <http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=BLI>.

²¹⁹ Луньков С. М. Геоінформаційні технології на підтримку регіонального розвитку. URL: <http://www.gris.com.ua/?lan=ua&id=57>

децентралізовану систему. Насамперед говоримо про так звані “регіональні структури”, які є найпоширенішими проміжними ланками. У європейському досвіді термін “регіональні структури” зазвичай охоплює абсолютно різні юридичні формування – від федеративної держави (наприклад землі в Німеччині) до централізованої територіальної громади в унітарній державі (наприклад регіон у Франції).

Європейською хартією місцевого самоврядування встановлено, що кожен учасник Хартії зобов’язаний своєчасно забезпечити відповідність покладених на місцеве самоврядування функцій щодо фінансових можливостей останнього. Тобто фінансові ресурси місцевих громад повинні забезпечуватись відповідними повноваженнями, які визначені конституцією або ж відповідним нормативно-правовим актом, що передбачає надходження принаймні частини фінансових ресурсів місцевих громад за рахунок місцевих податків і зборів, відповідний рівень яких вони мають право встановлювати самостійно в межах діючого законодавства.

Отже, досить актуальним питанням для запобігання виникненню соціальних конфліктів в системі публічного управління є становлення безконфліктних взаємин між центральним органом державної влади та органами місцевого самоврядування у контексті досягнення таких цілей: забезпечення права на місцеве самоврядування, як основоположного принципу управління соціальними конфліктами (здатність субнаціональних органів влади своєчасно коригувати програми щодо задоволення конкретних потреб суспільства та адаптація до місцевих умов); своєчасність, результативність та відповідальність за виконання центральними органами державної влади обов’язків загальнодержавного характеру щодо захищеності прав всіх громадян та національної безпеки загалом. Тому серед найголовніших завдань, які постають перед уповноваженими посадовими особами центральних органів влади у всьому світі, є визначення чітких функцій та обов’язків місцевої автономії у контексті реалізації національних цілей.

У свою чергу, говорячи про процес розподілу функцій між відповідними регіонами в Європейському Союзі насамперед доцільно орієнтуватись не лише на Раду місцевого самоврядування а й на національне законодавство, яке дуже різниться у країнах ЄС. Так, у Франції встановлений унітарний устрій держави має численні наслідки, які певним чином обмежують можливу юридичну самостійність її регіонів, адже законодавчі та нормотворчі повноваження належать лише державі.

На сьогодні досить важливими питаннями у публічному управлінні є подолання умов виникнення соціального конфлікту між інститутами державної влади. В даному аспекті заслуговують на значну увагу наукові доробки у сфері дослідження механізмів стримувань та противаг. Насамперед, актуальне дослідження С. Паречиної, яка зазначає, що саме інститут президентства повинен бути четвертою гілкою влади, який покликаний як арбітр ефективно об'єднувати всі гілки влади, виступаючи відповідним посередником, який незалежний від інших гілок влади й не має чіткого закріплення своїх повноважень, водночас президентські повноваження є надзвичайно великі²²⁰.

С. Паречина для визначення доцільності закріплення інституту президентства як специфічної четвертої гілки влади звертається до ідеолога лібералізму Б. Констана: "Родоначальником ідеї необхідності конституювання четвертої гілки влади є французький політичний діяч Б. Констан, який розробив концепцію про те, що три класичні гілки влади (законодавча, виконавча і судова) потрібно доповнити ще однією, яка б забезпечувала безконфліктне, узгоджене функціонування існуючих гілок влади"²²¹.

Тобто, щоб подолати соціально-політичну кризу в Україні, необхідно лише виконувати закони та дотримуватись Конституції. Як результат неможливості повноцінно гарантувати законність законодавства механізмом

²²⁰Олещук П. Боротьба з корупцією: Як владі подолати власну спокусу. URL: <http://novynar.com.ua/analytics/government/147287>

²²¹Паречина С. Г. Інститут президентства: история и современность. / С. Г. Паречина; под общ. ред. Е.В.Матусевича; Ин-т соц.-полит. исслед. при Администрации Президента Респ. Беларусь. Минск, 2003. 162с.

захисту від тиранії повинно стати конституційно закріплене право народу на певне повстання проти узурпаторів влади, на якому наголошує Т. Джефферсон. Так, відповідно до статті 20 чинної Конституції Німеччини, яка пережила прихід тоталітарної влади практично конституційним шляхом, “коли інший вихід не можливий, населення Німеччини має право на розгортання соціального спротиву будь-кому, хто зробить хоча б спробу усунути існуючий лад”²²².

Дієвий механізм ефективного інститута президентства повинен враховувати не лише реальну відповідальність лідера держави, а й максимальне заохочення його до відповідних активних реформ та, за необхідності, і антикризових заходів. Насамперед, він повинен мати право, яке властиве деяким існуючим президентським республікам: розпустити законодавчу гілку влади у разі неприйняття у зазначені законодавством строки бюджету або його неспроможності протягом визначеного терміну здійснювати нормальну законотворчу роботу²²³.

Враховуючи європейський досвід зазначимо, що зміцнення президентської влади відбувалося в досить кризових ситуаціях, а саме коли в парламенті не було сильної коаліції, яка була б спроможна ухвалювати необхідні рішення, а країна мала харизматичного лідера, спроможного врегулювати кризову ситуацію, досить вдало використовуючи свої повноваження. Таким країнам також загрожувало двовладдя, а саме коли виконавчі функції управління були розподілені між президентом та прем'єр-міністром. Були випадки коли повноваження прем'єра прописувалися більш чітко і повно, ніж президентські. Саме з цього виходить, що президент, як лідер більшої частини народу, повинен обиратись саме народом. Тому принцип прямих виборів є головним. Після здійснення конституційних реформ це було втілено в життя у Франції і Фінляндії. Інститут президентства може уособлювати виконавчу та законодавчу владу одночасно

²²² Феномен інновації: освіта, суспільство, культура: монографія / В. Г. Кремень та ін. ; ред. В. Г. Кремень. К.: Пед. думка, 2008. 471 с.

²²³ Філоненко Р. Демократизація українського суспільства – засаднича складова входження України до простору Європи регіоналізму. URL: <http://www.viche.info/journal/2377/>

шляхом консультування з прем'єр-міністром та головами палат парламенту. Тим самим рішення президента парламент не має права скасовувати²²⁴.

Отже, можна зробити висновок, що, надавши інституту президентства права користуватись такими повноваженнями, суспільство розраховувало на сильного лідера, який виступає арбітром у взаємостосунках між гілками влади. Саме таке положення є доречним в країнах зі змішаною формою правління, адже в кризових ситуаціях соціальні конфлікти між депутатами та членами уряду значно погіршують становище, а прийняті рішення лідера нації (який насамперед діє під наглядом Верховного Суду) можуть врятувати державу від глобальних соціальних конфліктів.

Як результат проведеного дослідження було встановлено, що значна кількість країн Європи (насамперед, Франція, Фінляндія, Португалія) вирішували ті ж проблеми, що й Україна, а саме: довготривалі роки подолання авторитарного минулого, становлення демократичної держави, вибір форм правління, розробка механізмів співіснування президента та інших гілок влади тощо. Важливим мотивом для вибору змішаної системи в країнах з трансформаційною демократією було бажання сполучити сильну виконавчу владу з відповідною їй політичною відповідальністю перед парламентом. Найбільш корисним для України є досвід Польщі (адже схожі з українським випадком соціальні конфлікти між інститутом президентства, виконавчою та законодавчою гілками влади) та Франції (розмежування повноважень і становлення механізмів співпраці інституту президентства та виконавчої влади).

До ще одного з важливих питань подолання соціальних конфліктів та важливим інститутом соціального суспільства є парламентська опозиція, яка представлена як депутатська група (фракція) у парламенті або коаліція партій, які не згодні з визначеним політичним курсом виконавчої влади та/або глави держави і виступають проти їх діяльності з питань державної

²²⁴Шморгун О. Оптимальна модель української влади в контексті порівняльного цивілізаційного аналізу. Вісн. УВКР. 2004. № 10. С. 5–17.

політики²²⁵. Обґрунтовуючи зміст поняття “парламентська опозиція”, доцільно наголосити на тому, що її учасники можуть не погоджуватись як із визначеним політичним курсом діючого уряду, так і з позицією глави держави. Тобто позиція парламентської опозиційності не передбачає певного представництва у виконавчих структурах та прийняття участі у формуванні уряду. Саме опозиція виступає дієвим засобом цивілізованого розв’язання соціальних конфліктів між інтересами відповідних соціальних груп та є невід’ємною складовою дієвого механізму стримування та протидії у структурі владних відносин.

У свою чергу така опозиція може існувати лише за умов надання і гарантування кожному громадянину відповідного права на протест, у якому опозиція виступає однією з його форм. Тому опозиція як соціально-політичний інститут може функціонувати лише в демократичному суспільстві, у свою чергу як форма соціального конфлікту проявляється й за умов недемократичних режимів. Опозиція є конструктивною у правовій державі, адже вона ґрунтується на правових засадах і правовій культурі, орієнтує свої дії на захист й задоволення прав та інтересів населення.

За умов демократичного соціально-політичного режиму опозицію розглядають як генератора альтернативних напрямів розвитку, що сприяє результативності діяльності влади, підтримує інтереси всіх зацікавлених соціально-політичних груп, подоланню соціальних конфліктів в системі публічного управління. Також, політична опозиція як інститут системи публічного управління набуває особливого значення в суспільствах перехідного типу, у яких відсутні традиції демократичного правління, відповідні форми реалізації публічної політики на засадах здорової конкуренції та толерантності.

Усім країнам Центральної та Східної Європи притаманні такі атрибути публічного управління соціальними конфліктами, як демократичні вибори,

²²⁵ Політична наука: словник: категорії, поняття і терміни / Б. Кухта, А. Романюк, Л. Старецьката ін.; за ред. Б. Кухти. Львів: Кальварія, 2003. 500 с.

багатопартійність, дотримання законодавства, неурядові організації, відносно незалежні інформаційно-комунікаційні інститути, у тому числі засоби масової інформації.

У свою чергу, досвід соціально-політичної трансформації свідчить, що наявність відповідних окремих структурних елементів публічного управління не обов'язково означає встановлення реальної захищеності від соціальних конфліктів²²⁶.

У Німеччині на рівні законодавства закріплені правила утворення і діяльності громадських об'єднань у системі публічного управління. Щодо активності громадянського суспільства у Німеччині, варто акцентувати увагу на значній кількості фондів, заснованих, насамперед, відповідно до вимог цивільного права. Як практичний приклад підходу урядових структур країни щодо активізації взаємодії з інститутами громадянського суспільства і залучення громадськості до формування й реалізації публічної політики, варто відзначити оприлюднену Федеральним міністром довкілля, захисту природи і безпеки ядерних реакторів Німеччини програми дій щодо політики у сферах реформи енергетики і довкілля. Саме окремим пунктом такої програми визначено «участь громадськості і прозорість як передумову успішної публічної політики щодо довкілля». Коли Федеральний уряд готує відповідний новий закон, то проект такого документа, опрацьований на рівні референтів, насамперед проходить обговорення із залученням усіх потенційно причетних і зацікавлених як на федеральному, так й земельному рівнях, що певною мірою передбачає врахування думки громадськості²²⁷.

Важливою для України основою для запобігання виникнення соціальних конфліктів в системі публічного управління є розроблений План дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий уряд» у

²²⁶Vorländer H. Politische Reform in der Demokratie / H. Vorländer. Baden-Baden, 2005. 160 S.

²²⁷ Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування у межах нової системи територіальної організації влади в Україні: аналітична доповідь / за ред. Г. В. Макарова. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. 54 с.

2016-2018 роках²²⁸. Адже становлення «відкритого уряду» передбачає, не лише прийняття відповідних адміністративних рішень, а насамперед, становлення прозорого середовища функціонування органів державної влади, можливості участі громадськості в системі публічного управління, відповідальність кожного державного службовця перед суспільством. Для реалізації принципу «відкритого уряду» важливо звернути увагу на досвід США²²⁹.

Важливим позитивним досвідом практики запобігання виникненню соціальних конфліктів є приклад Литви, яка, як і Україна починали будувати свою державність знаходячись на майже однакових початкових умовах. У контексті реалізації міжнародної ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» Урядом Литви затверджено Програму вдосконалення державного управління на 2012-2020 рр., яка передбачає забезпечення відкритості для громадського суспільства процесів публічного управління та стимулювати громадськість для активної участі в них. Програмою передбачені конкретні цілі для реалізації такої мети, що орієнтовані на поліпшення доступу до необхідної інформації, забезпечення доступності якісних послуг для населення, сприяння залучення громадськості до законотворення, а також підвищення якості послуг, які надаються населенню органами влади. У відповідності до Програми, Литва зобов'язується розвивати відкриті ініціативи Уряду у різних сферах, у тому числі соціально-політичній. Для їх реалізації в Канцелярії Уряду Литовської Республіки функціонує Відділ громадян і відкритого уряду Департаменту комунікації, який проводить щоденний прийом для всіх громадян, представників бізнесу, різних неурядових організацій тощо, розглядаючи їх проблеми, пропозиції, вирішуючи соціальні конфлікти, надаючи консультації і необхідну

²²⁸ Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2016-2018 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від від 30 листопада 2016 р. № 909-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/909-2016-%D1%80>

²²⁹ Халецький А.В. Зарубіжний досвід взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством. Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади: VII міжнар. наук.-практ. конф., Полтава, 28 листопада 2012 р. Ч. II. Полтава: Полтавський нац. техн. ун-т імені Юрія Кондратюка, 2012. С. 57-60.

інформацію тощо. Відповідні консультативні пункти функціонують у кожному з міністерств Литви. Раз на тиждень консультації проводяться одним із Міністрів Уряду Литовської Республіки²³⁰.

Участь громадськості у публічному управлінні відбувається у різних формах взаємодії. Запроваджуються різні заходи, включаючи систему Електронний Уряд (е-Уряд), для формування сприятливих умов та можливостей, орієнтованих на залучення громадськості до процесів публічного управління соціальними конфліктами. Для реалізації такого завдання Уряд розробив сайт Громадських консультацій, на якому представлені теми для обговорення. Саме це спонукало до розбудови механізму розвитку електронних послуг. Адже громадянське суспільство має мати вільний доступ до інформації, якою володіють представники органів публічного управління, так й до послуг, які надаються такими органами. Щоб зробити такі послуги доступнішими та наближеними до потреб суспільства, повинні бути збільшені можливості у напрямку отримання таких послуг для громадянськості в електронному вигляді. Для покращення надання електронних послуг в Литві дотримується принцип Єдиного вікна, який передбачає, що кожна людина, звертаючись до будь-якої державної установи з метою отримання певної послуги, може не збирати довідки, необхідні для розгляду такого питання. Таку функцію в електронному вигляді виконує сама державна установа.

Враховуючи словацький досвід щодо запровадження ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд», важливо звернути увагу на особливості імплементації такої ініціативи (насамперед, формування Центрального реєстру договорів, розробка веб-порталу для відкритої інформації, розробка веб-порталу щодо використання фондів ЄС, використання «Електронного групового звернення», використання «Барометру відкритості»), запровадження політики захисту від розвитку корупції, запровадження системи електронного

²³⁰ Голубь В. Політико-адміністративні реформи як реалізація нової управлінської парадигми: європейський вимір і Україна: навч.-метод. матеріали / В. Голубь. К. : НАДУ, 2009. 55 с.

врядування). Інституційне забезпечення участі Словаччини в ініціативі «Партнерство «Відкритий Уряд» передбачає створення Ради уряду з питань неурядових організацій, відкриття посади Уповноваженого уряду з питань громадянського суспільства тощо. У свою чергу, концептуальне наповнення такої участі включає сукупність важких для сприйняття, наповнених більш загальними ідеями і фразами, політичними документами (концепціями, стратегіями, положеннями тощо) та відповідними планами й механізмами їх виконання.

Запобігання виникненню соціальних конфліктів в Румунії регламентується Законами «Про соціальний діалог», «Про прозорість ухвалення рішень в державному управлінні», «Про вільний доступ до інформації, що становить інтерес для громадськості», Рішенням Уряду «Про заснування, організацію та функціонування комісій з питань соціального діалогу в рамках міністерств та префектур», та іншими нормативно-правовими актами. Закони були схвалені відповідно до вимог Європейського Союзу у контексті підвищення ролі громадянського суспільства у реалізації публічної політики. Також передбачається обов'язкове консультування органів державної влади з соціальними партнерами щодо відповідних законодавчих ініціатив відповідного соціально-економічного характеру, та інших питань, які перебувають у центрі уваги інститутів публічного управління²³¹.

У 2011 р. Урядом Румунії ухвалено рішення про створення Тристоронньої національної ради соціального діалогу, як дієвого загальнонаціонального консультативного механізму врегулювання соціальних конфліктів. Рада складається з представників уряду, керівників відповідних профспілкових конфедерацій, представника Національного банку і звичайно представників громадянського суспільства. До основних завдань такої ради належать: обговорення і аналіз проектів програм та

²³¹ Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування у межах нової системи територіальної організації влади в Україні: аналітична доповідь / за ред. Г. В. Макарова. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. 54 с.

стратегій, які розробляються на рівні держави; розробка і сприяння впровадженню відповідних стратегій, програм, підходів та стандартів в сфері соціального діалогу та врегулювання соціальних конфліктів; вирішення на рівні тристороннього діалогу проблем соціально-економічного походження; обговорення та підписання соціальних угод та інших домовленостей на рівні держави, проведення моніторингу за їх впровадженням тощо²³².

Серед фундаментальних принципів запобігання виникненню соціальних конфліктів в системі публічного управління є вільний доступ до інформації суспільного інтересу. Саме такі відносини в Румунії регламентуються Законом «Про вільний доступ до інформації, що становить інтерес для громадськості». Законом визначено алгоритм участі громадян та різних неурядових організацій у процесі розробки відповідних нормативних актів і процесу прийняття управлінських рішень. Документом передбачено, що у процесі розробки нормативно-правових актів органи влади Румунії повинні розміщувати на офіційних Інтернет-сайтах або відповідних інформаційних платформах, які розташовані в місцях загального доступу, а також ЗМІ інформацію щодо проектів певних нормативних актів. Також, необхідна інформація може надаватись на запити громадян й інститутів громадянського суспільства.

Отже, на основі проведеного аналізу світової практики з досліджуваної проблематики автором зроблено висновок про те, що в сучасній практиці сформувалися деякі підходи до управління соціальними конфліктами. У найзагальнішому вигляді вся сукупність підходів дає можливість стверджувати про пріоритетність існування профілактичної та інформаційно-консультаційної функції у публічному управлінні таких конфліктів, а також забезпечений принцип диверсифікація основних форм участі громадськості в процесах управління, що позитивно впливає на систему публічного управління соціальними конфліктами та національну безпеку держави.

²³² Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / за ред. А. Карася. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 1999. 384 с.

Виявлено, що в провідних країнах світу поширені діалогові форми взаємодії органів державної влади, громадськості та інформаційної системи у напрямку нейтралізації загроз соціальних конфліктів в державі. Визначено, що така діалогова взаємодія в європейських державах реалізується у вигляді систем Електронний Уряд (е-Уряд) та «Відкритий Уряд».

Запропоновано оптимізаційні напрями щодо попередження та вирішення соціальних конфліктів, які зумовлені обмеженнями в застосуванні варіативності публічного управління соціальними конфліктами в Україні, серед яких: формування розвиненого громадянського суспільства; збалансування політичної влади; становлення сталого розвитку; оптимізація кадрового забезпечення; розвиток якісних послуг держави; активізація інформаційно-комунікаційних технологій, мережевого суспільства; формування механізмів демократичного врядування; контроль за забезпеченням національної безпеки загалом.

Висновки до розділу 2

1. Запропонована власна ієрархізація соціальних конфліктів в залежності від їх впливу на національну безпеку: 1. Соціальний конфлікт як виклик національній безпеці є невід'ємним атрибутом повсякденної взаємодії індивідів й соціальних груп і не потребують негайної спеціальної реакції на їх нейтралізацію. 2. Соціальний конфлікт як загроза національній безпеці може мати як разовий, так і системний характер прояву, який сприймається як дисфункціональний вплив, що здатен нанести значну шкоду державі, окремому індивіду всьому суспільству. 3. Соціальний конфлікт як небезпека національній безпеці свідчить про реальну можливість критичного стану в державі, який ставить під сумнів її подальшого розвитку у попередній якості, загрожуючи процесу існування.

2. Розроблено модель впливу соціальних конфліктів на систему національної безпеки держави. На “вході” запропонованої нами системи розміщені загальносуспільні запити, наполягання, потреби, очікування, пов’язані зі здатністю системи адекватно відреагувати на соціальні конфлікти та їх розвиток запропонувавши відповідні заходи безпекового характеру, які забезпечуються перш за все державою із залученням громадянського суспільства, формуючи цим самим ефективну публічну політику. На виході системи забезпечення національної безпеки варто розглядати низку безпекових рішень та дій, які пропонуються суспільству.

3. Як показує практичний досвід, учасники, що беруть участь в соціальному конфлікті, або ж певним чином залучені до нього у якості посередників, зазвичай прагнуть до процесу управління соціальним конфліктом або ж до його контролю. Саме контроль, як форма державного й громадського впливу на соціальний конфлікт, передбачає так звану трьохрівневу програму дій: на першому рівні реалізуються превентивні заходи у вигляді оцінки ключових елементів в сфері соціального конфлікту (аналіз причин, складу не завжди передбачуваних учасників конфлікту, їх позицій тощо), оцінки особливостей взаємодії учасників та моніторингу проведених дій; визначення факторів, які у рівній мірі сприяють посиленню інтенсивності соціального конфлікту, та перешкоджають його розгортанню, що сприяє визначенню основних напрямків дії суб’єктів відповідного контролю; своєчасне попередження розвитку соціального конфлікту; мінімізація рівня соціальної напруги, яка виникає у результаті розвитку соціального конфлікту в суміжних сферах суспільною життя, щоб уникнути додаткових загроз, на врегулювання яких можуть витратитись додаткові ресурси.

4. Першочерговим завданням інституціоналізації публічного управління соціальними конфліктами є формування довгострокової стратегії забезпечення національної безпеки, яка повинна мати загальнонаціональне значення й широку соціальну підтримку. Пріоритетним є недопущення

соціальних конфліктів всередині держави та суспільства шляхом реалізації системних реформ у основних сферах суспільного життя, орієнтація на мінімізацію прояву соціальних конфліктів зовнішнього походження. До пріоритетних напрямків вдосконалення соціальних інститутів у напрямку їх інституціоналізації належать: формування ефективних соціальних ліфтів; реформування інститутів влади у напрямку підвищення їх результативності, відповідальності, прозорості й підзвітності перед суспільством; адаптація до європейських стандартів у контексті проведення адміністративно-територіальної реформи щодо децентралізації і субсидіарності; сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства підвищуючи рівень соціальної свідомості громадян та формування активної соціальної культури; налагодження взаємодії та відповідальності всіх легітимних гілок влади; руйнування монополії на владу, а саме знищення олігархічних фінансово-промислових груп.

5. На основі проведеного аналізу світової практики з досліджуваної проблематики автором зроблено висновок про те, що в сучасній практиці сформувалися деякі підходи до управління соціальними конфліктами. У найзагальнішому вигляді вся сукупність підходів дає можливість стверджувати про пріоритетність існування профілактичної та інформаційно-консультаційної функції у публічному управлінні таких конфліктів, а також забезпечений принцип диверсифікація основних форм участі громадськості в процесах управління, що позитивно впливає на систему публічного управління соціальними конфліктами та національну безпеку держави. Виявлено, що в провідних країнах світу поширені діалогові форми взаємодії органів державної влади, громадськості та інформаційної системи у напрямку нейтралізації загроз соціальних конфліктів в державі. Визначено, що така діалогова взаємодія в європейських державах реалізується у вигляді систем Електронний Уряд (е-Уряд) та «Відкритий Уряд».

6. Запропоновано оптимізаційні напрями щодо попередження та вирішення соціальних конфліктів, які зумовлені обмеженнями в застосуванні

варіативності публічного управління соціальними конфліктами в Україні, серед яких: формування розвиненого громадянського суспільства; збалансування політичної влади; становлення сталого розвитку; оптимізація кадрового забезпечення; розвиток якісних послуг держави; активізація інформаційно-комунікаційних технологій, мережевого суспільства; формування механізмів демократичного врядування; контроль за забезпеченням національної безпеки загалом.

Матеріали даного розділу оприлюднено в наукових публікаціях [2], [4], [6] (відповідно до списку опублікованих праць за темою дисертації).

РОЗДІЛ 3.

МЕХАНІЗМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Система механізмів публічного управління попередження соціальних конфліктів в контексті забезпечення національної безпеки держави

Розробка системи механізмів попередження соціальних конфліктів в контексті забезпечення національної безпеки посідає ключове місце у сучасній публічній політиці. Конфлікт був і залишається важливою складовою соціогенезису. Ускладнення людської життєдіяльності, невідповідність існуючих концепцій національної безпеки, стратегій та програм соціально-економічного розвитку викликам сучасних конфліктів посилюють рівень конфліктогенності в суспільстві та спонукають до виокремлення антагоністичних конфліктів, які є небезпечними для індивіда, суспільства та держави у цілому. В онтологічному аспекті соціальний конфлікт та національна безпека перебувають у тісному взаємозв'язку. Зазвичай синхронність конфліктного перебігу соціогенезису проявляється через послаблення стану захищеності життєво важливих інтересів суспільства та держави від деструктивних ендогенних та екзогенних факторів. У свою чергу, прийнятний рівень національної безпеки (захищеність суспільства) суттєво знижує конфліктогенність, перш за все мінімізуючи ймовірність виникнення в країні антагоністичних конфліктів, орієнтованих на взаємне знищення соціальних опонентів. Тобто, ефективна система попередження соціальних конфліктів, яка реалізується у співпраці з громадськістю, є одним з актуальних засобів забезпечення стабільності, суспільного миру та безпеки держави.

Тенденції формування та розвитку соціальних конфліктів були предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців. У науковий обіг поняття теорії соціального конфлікту ввів Г. Зіммель. Т. Парсонс, Л. Козер, М. Вебер²³³ та інші визначили власні підходи до визначення ролі та функцій конфлікту у розвитку соціальної системи та його впливу на національну безпеку. На сучасному етапі питання попередження соціальних конфліктів досліджували С. Алексєєв, Е. Афонін²³⁴, Н. Кільмашкіна²³⁵, М. Пірен²³⁶, С. Соколов²³⁷ та ін.

Питання щодо взаємозв'язку і взаємозалежності соціального конфлікту й національної безпеки є досить суперечливими, адже соціальний конфлікт може як призвести до загроз національній безпеці так і до розвитку соціально-економічних систем. Тобто соціальний конфлікт має як негативні, так і позитивні функції й наслідки. Американським соціологом Т. Парсонсом конфліктна поведінка розглядається як девіантна, а соціальний конфлікт – ознака хвороби соціального організму²³⁸. Л. Козер конфлікти розглядав з позитивної точки зору, а саме як функцію сприяння соціальної системи до розвитку й оновлення, акцентуючи увагу на можливих недоліках й проблемах²³⁹. У свою чергу соціальний конфлікт володіє значною кількістю деструктивних функцій, які проявляються як результат довгострокового ігнорування соціально-економічних, політичних, культурно-релігійних та інших проблем. Соціальні конфлікти спроможні суттєво дестабілізувати всю соціальну систему, роблячи її вразливою до зовнішніх загроз, пригнічуючи темпи соціально-економічного, політичного й духовного розвитку суспільства.

²³³ Weber M. The Methodology of the Sciences, trans. and ed. Edward A. Shits and Henry A. Finch. Glencoe, Ill.: The Free Press, 1949, P. 26-27

²³⁴ Афонін Е. Концептуальні засади взаємодії політики й управління / авт. кол.: Е. Афонін, Я. Бережний, О. Валєвський та ін.; за заг. ред. В. Ребкала, В. Шахова, В. Голубь, В. Козакова. Навч. посібник. Київ : НАДУ, 2010. С. 265-289.

²³⁵ Кільмашкіна Т. Конфликтология: Учебное пособие. Москва : Гардарики, 2000. 320 с.

²³⁶ Пірен М. Конфліктологія: підручник. Київ : МАУП, 2003. 360 с.

²³⁷ Соколов С. Социальная конфликтология: Учеб. Пособие. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 327 с.

²³⁸ Парсонс Т. Система современных обществ / Пер. с англ. Л. Седова и А. Ковалева. Под ред. М. Ковалевой. М.: Аспект Пресс, 1998. 270 с.

²³⁹ Козер Л. Функции социального конфликта / Пер. с англ. О. Назаровой; под. общ. ред. Л. Ионина. Москва: Дом интеллектуальной книги: Идея-пресс, 2000. 205 с.

Особливої уваги потребує розробка системи механізмів попередження соціальних конфліктів в контексті забезпечення національної безпеки. На нашу думку, система механізмів попередження загроз соціальних конфліктів має містити своєчасні ефективні програмні заходи щодо їх запобігання, які повинні реалізуватись на латентних стадіях розвитку конфліктів. Міжнародна практика доводить, що своєчасне й результативне попередження соціальних конфліктів можливе лише за умови врахування інтересів й налагодження співпраці між стейкхолдерами: міжнародними організаціями, різними військово-політичними альянсами, урядами країн, науково-дослідними інститутами та громадськими організаціями.

Починаючи з 70-80 рр. ХХ століття активно розвиваються концептуальні підходи до формування систем попередження різних форм соціальних конфліктів та наявності конфліктних ситуацій. Одним із основних компонентів оцінки на даному етапі й до сьогодні є моніторинг захисту прав людини. Комісією ООН з прав людини у 1987 р. засновано спеціальний департамент, до функцій якого входить попередження про наявність конфліктних ситуацій та запобігання ескалації насилля. Завданнями такої системи, перш за все, є прогнозування негативного розвитку загроз безпеці людини, поширення небезпечних хвороб, зростання потоків біженців та інших наслідків соціальних конфліктів.

У 90-х рр. ХХ століття почалась розробка систем попередження соціальних конфліктів другого покоління, які поєднують інформацію, яка отримана з відкритих джерел та результати проведених досліджень. У розробці систем попередження соціальних конфліктів приймають участь фахівці урядових, міжурядових, міжнародних та неурядових організацій. Нами систематизовано сучасні системи попередження соціальних конфліктів, які використовуються у світі (табл. 3.1). Метою представлених систем, які реалізуються на національному рівні у США, Франції та Німеччині, є ідентифікація внутрішніх та зовнішніх загроз інтересам країн і розробка програм попередження соціальних конфліктів.

Таблиця 3.1

Комплексні системи попередження соціальних конфліктів у світі

Урядові системи	Міжурядові системи	Системи неурядових організацій
Система діагностики та попередження соціальних конфліктів Systeme d'Alerte Precose (SAP), Секретаріат Оборони (Франція)	ООН, Програма з розвитку, системи моніторингу конфліктів в окремих країнах (Киргизія, Україна, Болівія, Кенія, Гана). ООН, Комітет з захисту прав людини, глобальна система діагностики конфліктів	FEWER: (Євразія, Росія)
		FEWER: Африка
		Система діагностики та аналізу конфліктів, Швейцарія
		Програма безпеки людини у Шрі-Ланці
Система запобігання кризам, Міністерство економічної кооперації та розвитку Німеччини	Європейський Союз: список нестабільних країн	Фонд міжнародної толерантності (Киргизія)
	АУ: континентальна система діагностики та попередження конфліктів	Західноафриканська миротворча мережа, система попередження про конфлікти (Гана)
Список нестабільних країн, Уряд Сполучених Штатів Америки, Рада з питань розвідки	ОБСЄ, система попередження конфліктів	Мережа етнологічного моніторингу (Росія)
	СЕЕАС: система попередження конфліктів в Центральній Африці	Антикризова група (Бельгія)

Таблиця 3.1. унаочнює думку, що відповідні національні системи слугують інтересам конкретної країни, тому отримана інформація не завжди доступна громадськості. Системи, які функціонують на міжурядовому та міжнародному рівнях, мають чітко виражений регіональний характер. Так, ОБСЄ, EU Crisis Watch орієнтуються на дослідженні кризових ситуацій в Європі, FEWER – на пострадянському просторі та в Африці, СЕЕАС – у Центральній Африці. Зазвичай такі системи використовують відкриті джерела інформації а результатом роботи є комплексні аналітичні звіти. Однак жодна з діючих систем попередження не передбачає розробку формалізованого протоколу за результатами оцінки соціальних конфліктів²⁴⁰.

Тому нами розроблено інноваційний підхід до формування системи механізмів попередження соціальних конфліктів, який передбачає синтез

²⁴⁰ Калюжна Ю. Попередження соціальних конфліктів: інформаційний аспект. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». 2017. Випуск 122. С. 380-383.

підсистем моніторингу, попередження та реагування, що дозволить оптимізувати методи реагування на виникнення соціальних конфліктів та відслідковувати зміни у мотивації їх учасників. Тобто, розробка сучасної системи механізмів попередження соціальних конфліктів, яка ґрунтується на використанні кількісних і якісних методів аналізу та фокусується на відповідних загрозах, повинна передбачати одночасне вдосконалення методології аналізу таких конфліктів. Ефективна система механізмів попередження соціальних конфліктів та кризових явищ в державі повинна володіти такими характеристиками: щільність мереж організацій, які здійснюють моніторинг та оцінку причин й наслідків загострення соціальних конфліктів; використання кількісних та якісних методів аналізу; інноваційні підходи до впровадження інформаційно-комунікаційних технологій збору й оцінки інформації; доступність інформації для всіх відповідальних інститутів сектору безпеки; комплементарність механізмів у сфері попередження кризової ситуації та системою своєчасного реагування.

Перед тим, як запропонувати складові системи механізмів попередження соціальних конфліктів нами уточнено визначення основних понять. Так, на нашу думку, система попередження загроз соціальних конфліктів представляє собою сукупність превентивних механізмів (нормативно-правовий, організаційний, інформаційний та комунікативний), орієнтованих на управління, запобігання, розв'язання різних загрозливих форм конфліктів; механізми попередження загроз соціальних конфліктів представляють собою заходи публічної політики, реалізовані у відповідності до рівня загроз, орієнтовані на запобігання загроз насиллю, управління соціальним конфліктом та трансформацію відповідних інтересів учасників соціального конфлікту; моніторинг соціальних конфліктів представляє собою процес, який інформує відповідальних осіб й інститути про потенційні загрози насилля у сферах негативного соціального розвитку, з метою обґрунтування змісту соціального конфлікту та механізмів попередження й нейтралізації соціальних конфліктів у контексті забезпечення національної безпеки.

Результатом функціонування системи механізмів попередження соціальних конфліктів є оцінка рівня загроз національній безпеці, що дозволяє обрати відповідні заходи для їх попередження. Заходи системи механізмів попередження соціальних конфліктів для забезпечення національної безпеки орієнтовані на мінімізацію деструктивних впливів шляхом адаптації, повного або часткового досягнення цілей, інтегруючи внутрішньо-системні і загальносуспільні елементи з метою підтримання стійкості системи та, як результат прийнятні параметри життєдіяльності в суспільстві. Графічно такий процес представимо на рис.3.1.

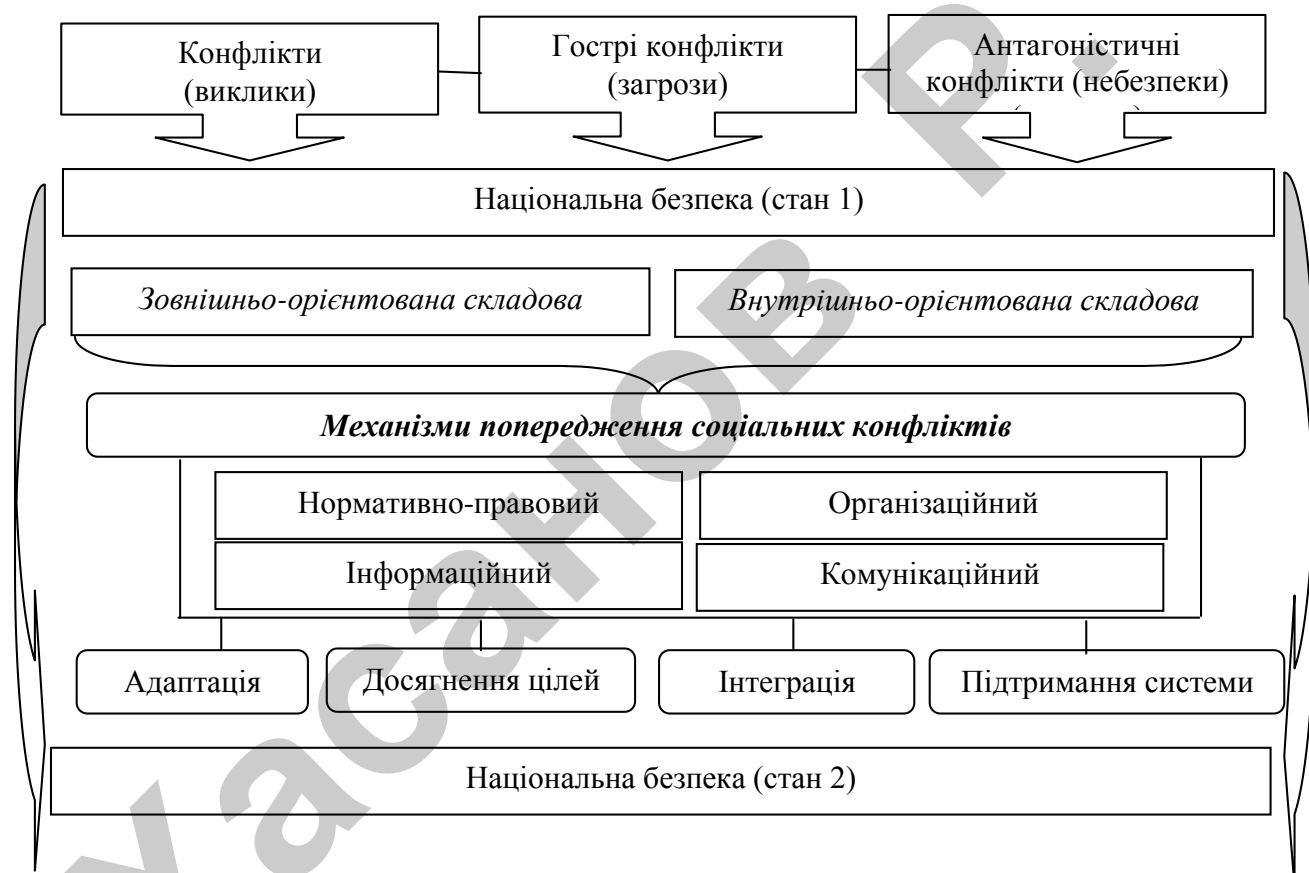

Рис.3.1. Співвідношення механізмів попередження соціальних конфліктів та національної безпеки

Запропонована нами система механізмів попередження соціальних конфліктів складається з двох компонентів: зовнішньо-орієнтованого та внутрішньо-орієнтованого. Зовнішньо-орієнтована складова системи механізмів попередження соціальних конфліктів передбачає оцінку зв'язків між соціально-економічною, військово-політичною, інтеграційною

компонентами національної безпеки та відповідними конфліктами між країнами. Найважливішим фактором, який формує передумови виникнення соціальних конфліктів є обсяг й динаміка зовнішньої торгівлі країни. Саме зовнішня торгівля є дієвим інструментом сучасної дипломатії. Торговельна політика, державна підтримка стратегічних галузей, допомога країнам, що розвиваються, примусові зміни урядів у нестабільних країнах або країнах-супротивниках є «продовженням античної ворожнечі між націями за допомогою нових, постіндустріальних методів»²⁴¹.

Отже, торговельні відносини та економічна залежність країн є важливими факторами, які впливають на формування конфліктної ситуації між країнами й всередині країни. Для розробки системи попередження конфліктних ситуацій необхідно визначити залежність між рівнем співробітництва країн у сфері економіки й членства у військово-політичних альянсах та динамікою конфліктних відносин. Результати дослідження слугують основою для розробки комплексних систем попередження соціальних конфліктів.

Відзначимо також зв'язок між основними компонентами геоекономічної складової національної (у тому числі економічної) безпеки країни, зовнішньоекономічним партнерством, характеристиками соціально-економічних інтересів країни, інтеграційними факторами з одного боку, та геополітикою з іншого боку. Результатом аналізу є коефіцієнти конфлікту та кооперації між країнами, які надають комплексну оцінку наявного потенціалу співробітництва або відображають ризик зростання напруженості між країнами. Обґрунтовані зв'язки між інтенсифікацією зовнішньої торгівлі та членством країни у військових альянсах, міжнародних й регіональних організаціях, демократією, економічною свободою, з одного боку, та наявністю загрозливих форм соціальних конфліктів з іншого²⁴².

²⁴¹ Конах В. Сучасні тенденції в захисті національних інтересів від російської пропаганди. Стратегічні пріоритети. 2016. №1. С.88-98.

²⁴² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» № 287/2015. Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

Значний науковий інтерес до взаємозв'язків між динамікою міжнародних соціально-економічних відносин та конфліктами є стабільно високим, однак вплив геополітичних та інституціональних факторів залишається не зовсім обґрунтованим, незважаючи на те, що на практиці такі фактори є вирішальними у виборі стратегічного партнерства (країни намагаються мінімізувати будь-які відносини із нестабільними країнами-партнерами). Нами доведено гіпотезу, що рівень співробітництва між країнами буде зменшуватись, якщо конфліктне напруження буде зростати. І навпаки, наявність формального партнерства та альянсів між країнами сприяє зменшенню різних економічних й торговельних бар'єрів.

Другим важливим компонентом комплексної системи попередження соціальних конфліктів у контексті забезпечення національної безпеки внутрішньо-орієнтована, яка передбачає оцінку ризиків виникнення внутрішніх конфліктів. Концептуальний підхід до оцінки ризиків загроз внутрішніх конфліктів представлений на рис.3.2.

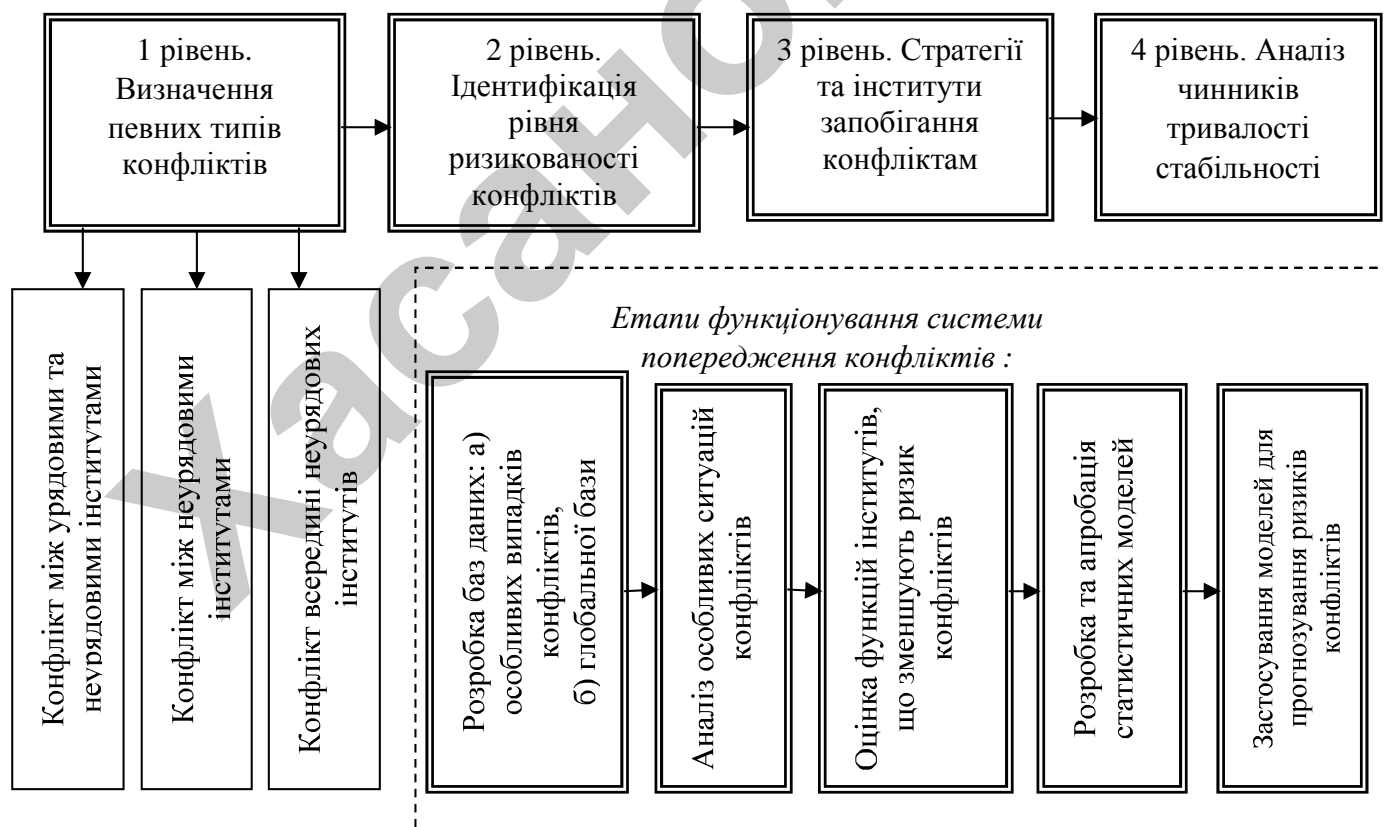

Рис. 3.2. Концептуалізація функціонування системи оцінки ризику виникнення соціальних конфліктів у контексті забезпечення національної безпеки

Перший рівень функціонування системи оцінки ризику виникнення соціальних конфліктів передбачає визначення певних типів соціальних конфліктів, а саме: конфлікт між урядовими й неурядовими інститутами, між неурядовими або всередині неурядових інститутів. На основі визначення типів конфліктів формуються три різних сфери аналізу: 1) аналіз механізмів, які призводять до конкретної дії або навпаки, запобігають виникненню конфліктів між урядом та неурядовими інститутами; 2) аналіз динаміки конфліктних відносин між неурядовими інститутами, ідентифікація рівня загроз для суб'єктів інших інститутів, визначення стратегій та інститутів, які можуть сприяти запобіганню загроз; 3) аналіз механізмів виникнення загроз всередині певного інституту.

Усі представлені сфери аналізу на сьогодні не отримали достатньої уваги з боку відповідних аналітичних центрів, які проводять щорічний моніторинг ситуацій конфліктів, насамперед, як результат технічних проблем та перешкод в отриманні первинної достовірної інформації.

На другому рівні відбувається ідентифікація рівня ризиковості соціальних конфліктів: ненасильницькі форми конфліктів; обмежене локальне насилля; процес поширення насилля на різні верстви населення; масштабне насилля у формі геноциду або громадянської війни.

Третій рівень передбачає дослідження функцій національних та міжнародних інститутів, діяльність яких орієнтована на запобігання й розв'язання конфліктів, у тому числі соціальних.

Оцінка факторів, які впливають на тривалість стабільності (миру) проводиться в контексті поєднання інституціональних, соціально-економічних, політичних, культурно-релігійних чинників, які сприяють формуванню умов для безпечності та стабільності.

До етапів функціонування системи попередження соціальних конфліктів у контексті забезпечення національної безпеки запропоновано віднести:

1. Розробку баз даних. Перш за все необхідно сформувати базу даних країн, в яких спостерігаються ситуації соціальних конфліктів за різним рівнем їх ризикованості, що дозволяє сфокусуватись на механізмах виникнення ризиків, систематично проаналізувати різні стадії розвитку конфліктів. На особливу увагу заслуговують країни, які пройшли шлях від ненасильницьких форм конфліктів до масштабної громадянської війни. Формування глобальної бази даних конфліктів, які мали місце у світі, починаючи з 1945 р., комбінуючи дані трьох найбільш масштабних глобальних баз даних: 1) Minorities at Risk; 2) Correlates of War; 3) World Bank²⁴³. Запропонована нами нова база даних дозволить проводити статистичний аналіз соціальних конфліктів ґрунтуючись на моделях сумісності, структурних рівняннях, економіко-математичних моделях для оцінки синергетичного впливу факторів-стимуляторів й дестимуляторів на виникнення соціальних конфліктів.

На відміну від вже існуючих глобальних баз даних конфліктів, в яких інформація систематизована відповідно до однієї із загроз – дискримінації, конкуренції, спірної території, право власності, база даних, що пропонується нами, враховує синергетичний ефект впливу відразу декількох причин соціальних конфліктів, що сприяє проведенню комплексного аналізу взаємозв'язку між різними факторами соціального конфлікту. Тобто враховуємо закон синергії: синергетичний вплив декількох факторів соціального конфлікту дає абсолютно інший ефект, ніж вплив кожного окремого фактору.

2. Другий етап представляє собою аналіз специфічних ситуацій та випадків соціальних конфліктів: оцінка функцій інститутів (формальних та неформальних), які сприяють або навпаки, зменшують ризик загострення конфліктів; виявлення факторів, які підсилюють ризик загострення соціальних конфліктів.

²⁴³ Довгань Н. П. Конфлікти в державному управлінні та шляхи їх вирішення: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2006. 177 с.

3. Розробка статистичних моделей для прогнозування ризику загострення соціальних конфліктів у країнах світу.

4. Застосування моделей для прогнозування ризиків виникнення різних форм соціальних конфліктів в країнах Європейського Союзу, країнах-кандидатах на членство в ЄС, Західних Балканах та країнах добросусідства, включаючи Україну.

5. Розробка заходів публічної політики щодо забезпечення національної безпеки.

Представлена нами система попередження соціальних конфліктів у контексті забезпечення національної безпеки призначена виконувати наступні функції:

1) забезпечувати осіб, які приймають рішення у сфері національної безпеки, інформацією про наявність соціальних конфліктів. Це дозволить своєчасно розробляти заходи структурно-інституціональної політики для їх запобігання або мінімізації ризиків;

2) якщо країна знаходиться у стані кризи, використання системи дозволяє оптимізувати антикризові заходи;

3) покращення системи прийняття рішень за допомогою систематичного моніторингу індикаторів соціального конфлікту та експертних оцінок;

4) слугувати основою для розробки спільних з міжнародними організаціями стратегій міжнародної та регіональної безпеки.

Використання системи орієнтовано на розробку заходів, які дозволяють синергетично поєднати зусилля й інтереси неурядових, урядових, міжнародних та громадських організацій, діагностувати соціальні конфлікти на початкових стадіях їх виникнення, оптимізувати витрати на розв'язання конфліктів та ліквідацію наслідків неспроможності держави, запобігти виникненню конфліктів у майбутньому.

Враховуючи проведений аналіз (у другому розділі) системи механізмів попередження соціальних конфліктів в контексті забезпечення національної

безпеки, в межах нашого дослідження, механізм управління соціальними конфліктами можна представити у вигляді функціональної дворівневої моделі, що дає можливість на відповідних рівнях і етапах розвитку соціального конфлікту використовувати різні методи управління. Тобто, дворівнева модель механізмів публічного управління соціальними конфліктами у контексті забезпечення національної безпеки охоплює інституційний рівень публічного управління (нормативно-правовий та організаційний механізми) та інформаційно-комунікаційний рівень (інформаційний та комунікаційний механізми).

Інституційний рівень забезпечує злагодженість діяльності державних та громадських структур щодо змістовного доопрацювання існуючих нормативно-правових актів з урахуванням засад врегулювання соціальних конфліктів, як фактору забезпечення національної безпеки. Інформаційно-комунікаційний рівень передбачає застосування диверсифікованого інформаційного та комунікаційного інструментарію.

Щодо нормативно-правового та організаційного механізмів публічного управління соціальними конфліктами варто зазначити, що він має комплексний характер та сприяє забезпеченню ефективної реалізації публічної політики щодо виникнення соціальних конфліктів з урахуванням нормативно-правових та організаційних чинників. Такі механізми відповідають інституційному рівню публічного управління та включає нормативно-правову базу, злагоджену систему інституцій публічного управління (державного та громадянського), що забезпечують реалізацію системи попередження соціальних конфліктів. Інституційний рівень в представленій нами моделі визначено, як систему послідовних дій, параметрів, сукупності методів і заходів законодавчого та організаційного характеру, які визначають відповідний нормативно-правовий і організаційний простір (необхідні ресурси і можливості учасників соціального конфлікту) та орієнтовані на подолання загроз й суперечностей

між інтересами учасників конфлікту і підвищення рівня національної безпеки.

Інформаційно-комунікаційний рівень полягає в комплексному забезпеченні механізмів попередження соціальних конфліктів необхідним комунікаційним інструментарієм. Інформаційний механізм включає сукупність медійних та інформаційних характеристик, а також відповідні комплексні соціальні медіа технології, що забезпечують ефективну реалізацію механізмів публічного управління попередження соціальними конфліктами. Тобто механізми мають комплексний характер і забезпечують реалізацію політики публічного управління соціальними конфліктами з урахуванням медійних та інформаційних чинників.

Комунікаційний механізм публічного управління попередження соціальних конфліктів включає систему послідовних дій, параметрів, комплекс методів і заходів соціального комунікаційного характеру, які характеризують інформаційні потоки у розвитку соціального конфлікту та його вирішення. Такий механізм також має комплексний характер і забезпечує реалізацію системи попередження соціальних конфліктів з урахуванням психологічних чинників. Розглядаючи комунікаційний механізм з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, варто зазначити, що це є комплексний та цілеспрямований процес формування оптимальних умов для використання різних методів й засобів комунікативної складової для взаємодії учасників щодо публічного управління соціальними конфліктами.

Розглядаючи нормативно-правовий та організаційний механізми попередження соціальних конфліктів, варто зазначити, що провідну роль у формуванні і реалізації публічної політики в управлінні соціальними конфліктами відіграють органи державної виконавчої влади, які визначають цілі, завдання та пріоритети забезпечення національної безпеки; створюють необхідні умови для підтримки балансу інтересів, контролю і запобіганню соціальних конфліктів.

Для кожного із представлених нами механізмів обґрунтовані показники, які дозволяють оцінити їх результативність. Так, нормативно-правовий механізм можна оцінити за такими показниками: 1) ефективність законодавчої бази у питаннях зниження соціальної напруженості, яка представляє собою явне або приховане загострення відносин між відповідними індивідами, соціальними групами, наявність високого рівня незадоволення громадян існуючими соціально-економічними процесами в державі; 2) дієвість та відповідність існуючого законодавства в сфері публічного управління соціальними конфліктами вимогам законодавства ЄС і зарубіжній практиці. Організаційний механізм варто оцінити за допомогою показника відповідності структурної організації діяльності суб'єктів публічної політики щодо управління соціальними конфліктами відносно їх законодавчо визначених функцій, цілей і завдань.

Комунікаційний механізм оцінюється за таким показником як компетентність та вміння реалізовувати визначені конструктивні стратегії попередження соціальних конфліктів представниками органів державної влади та громадськості і їх вмотивованість на дотримання відповідних морально-етичних норм.

Інформаційний механізм оцінюється за наявністю необхідних знань та рівнем використання відповідних інформаційних й медійних технологій щодо попередження соціальних конфліктів з метою забезпечення національної безпеки.

Як показує сучасний досвід демократичних держав, ефективність механізмів попередження соціальних конфліктів залежить від рівня державної підтримки, що дає змогу залучати необхідні додаткові інтелектуальні, організаційно-економічні, фінансові й техніко-технологічні ресурси для своєчасного надання соціальних й інших суспільно важливих послуг, активізувати процеси децентралізації публічного управління та

підвищувати його якість, а також оптимізувати державні видатки та мінімізувати корупційні ризики²⁴⁴.

Сучасний стан функціонування механізмів попередження соціальних конфліктів в Україні характеризується такими особливостями: відсутністю ефективного громадського контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування; відсутність дієвої практики залучення громадськості до процесів формування і реалізації державної політики та вирішення питань на місцевому рівні управління; відсутність стимулів зі сторони держави щодо підтримки благодійних організацій, відсутній дієвий механізм щодо захисту від шахрайства й інших зловживань у сфері благодійництва. Тобто, на сьогодні не повною мірою використовується потенціал організацій громадянського суспільства для надання соціальних й інших суспільно значущих послуг, адже спостерігається тенденція надання переваги державним й комунальним підприємствам і установам, що призводить до зростання видатків бюджету і не сприяє підвищенню якості таких послуг. Недостатніми також є стимули щодо розвитку соціального підприємництва, відсутній єдиний підхід до реалізації державної інформаційно-просвітницької політики щодо становлення громадянського суспільства, яке є запорукою попередження соціальних конфліктів та забезпечення національної безпеки²⁴⁵.

Отже, варто зауважити, що підвищення результативності нормативно-правового та організаційного механізмів попередження соціальних конфліктів у контексті підтримки національної безпеки забезпечується диверсифікованим підходом до вирішення такої проблеми, що спонукає до розширення інституційних форм публічного управління конфліктами. Тому, варто використовувати не лише традиційні інституційні форми (Національна рада посередництва і примирення, громадські ради), а й адаптовані

²⁴⁴ Карлов Т. В. Вдосконалення механізмів управління конфліктами у взаємодії органів влади та громадськості в Україні: регіональний підхід. Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. праць. 2018. Вип. 3 (38). С. 69-74.

²⁴⁵ Крутій О. М., Радченко О. В. Публічний діалог в системі політичної культури демократичного суспільства [Текст]: Монографія. Харків: АДНДУ, 2015. 396 с.

інноваційні, які активно застосовуються в світовій практиці. Актуальним, у межах даного дослідження, є досвід публічного управління соціальними конфліктами, який використовується у фіскальній системі США, насамперед щодо застосування у процесі сплати податків (насамперед акаунтерів структурного підрозділу Міністерства фінансів США, Служби внутрішніх доходів) та існуюча система медіаторів у процесі вирішенні суперечностей та спірних питань з фіскальною службою й інших соціальних конфліктів²⁴⁶.

Щодо інформаційного й комунікаційного механізмів попередження виникнення соціальних конфліктів, які, на відміну від нормативно-правового та організаційного, основою яких є комплекс методів та заходів, за допомогою яких і відбуваються трансформаційні зрушення в системі публічного управління, орієнтовані на зміни в структурі й поведінці кожного суб'єкта діяльності щодо управління соціальними конфліктами та алгоритму їх взаємодії у напрямку налагодження співпраці²⁴⁷. Отже, інформаційний та комунікаційний механізми публічного управління соціальними конфліктами включають в себе характеристики комплексного цільового процесу комунікації з метою формування оптимальних умов для реалізації усіх видів взаємодії. Саме процес публічного управління соціальними конфліктами оцінюється за показником результативності інформаційно-комунікаційного механізмів, а саме наявністю та якістю знань, рівнем використання інформаційних й медіа-комунікативних технологій у процесі публічного управління соціальними конфліктами в контексті забезпечення національної безпеки.

Розглядаючи сучасний стан представлених механізмів попередження соціальних конфліктів з урахуванням визначених показників, варто проаналізувати рівень взаємодії державних органів влади та громадськості у питаннях передачі державою частини своїх функцій громадським організаціям, діяльність яких повинна бути орієнтована насамперед на

²⁴⁶ Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за ред. А. І. Кудряченка. Київ : НІСД, 2007. 396 с.

²⁴⁷ Крутій О. М. Діалогова взаємодія органів державної влади та громадськості: монографія. Харків : Магістр, 2008. 236 с.

профілактику та попередження соціальних конфліктів. Адже необхідність залучення громадян та їх об'єднань у вирішення соціальних конфліктів має свої позитивні сторони. Перш за все партнерські відносини держави та громадськості забезпечують відкритість процесу розробки й реалізації відповідних соціальних програм і проектів, сприяють більш точному вирішенню найбільш актуальних соціальних проблем, що приносить позитивні соціально-політичні результати. До таких результатів варто віднести: адресність, доступність та комплексність надання соціальних послуг; диверсифікованість ресурсів для вирішення соціальних проблем шляхом залучення громадських ініціатив; підвищення рівня соціальної захищеності різних верств населення; активізація громадського контролю за діяльністю органів влади; оптимальний перерозподіл соціальної відповідальності між органами державної влади та суспільством; зменшення рівня корумпованості влади шляхом вибору найбільш ефективних методів й засобів рішення соціальних проблем; раціональне використання бюджетних і залучення позабюджетних коштів; створення додаткових робочих місць шляхом підтримки соціальних проектів; підвищення рівня інформованості громади з питань захисту прав людини, соціального захисту та ринку соціальних послуг²⁴⁸.

Отже, налагодження ефективної співпраці органів державної влади з громадським суспільством дає такі результати щодо попередження соціальних конфліктів та забезпечення національної безпеки: зменшення соціальної напруги в суспільстві; прозорість діяльності влади і громадських об'єднань; налагоджене партнерство державних та недержавних організацій, які надають соціальні послуги й корпоративних відносин; формування умов для отримання додаткових знань (органам влади про проблеми, які існують в суспільстві та можливість їх вирішення на рівні держави; громадськими об'єднаннями про рух бюджетних коштів, роботу з клієнтами й іншими

²⁴⁸ Ефективне управління конфліктами: базові навички медіатора. Методичний посібник. Дзюндзюк В. Б. та ін. ; за ред. В. Б.Дзюндзюка. Харків: Тім Пабліш Груп, 2018. 164 с.

організаціями); підвищення якості роботи держави та громадських організацій; підвищення якості та кількості соціальних послуг; становлення моделі взаємодії всіх надавачів соціальних послуг у напрямку підвищення якості життя населення.

Наявна структура діючих механізмів публічного управління соціальними конфліктами, а саме їх інституційний та інформаційно-комунікаційний рівні, не забезпечують практичної участі всіх зацікавлених суб'єктів (а саме, представників влади та громадськості), адже зосереджено переважно на вирішенні деяких проблем, а не комплексно. У свою чергу, сучасні органи влади є достатньо спроможними (за умов незначної трансформації) для забезпечення ефективної реалізації механізмів попередження соціальних конфліктів. До напрямів подальшого вдосконалення комплексної систем попередження соціальних конфліктів запропоновано віднести сукупність заходів. По-перше, синтез методології кількісного та якісного аналізу ситуацій неспроможності державних інститутів вирішувати соціальні конфлікти, а саме:

1) адаптація шляхів попередження системи оцінки неспроможності держави та конфліктного потенціалу суспільства до системи соціальних конфліктів;

2) розробка та впровадження інформаційно-комунікаційних інноваційних технологій щодо візуалізації та аналізу для збору інформації про розвиток ситуацій соціального конфлікту;

3) розробка більш складного та детального програмного забезпечення аналізу причин виникнення соціальних конфліктів, мотивації учасників та відносин між учасниками конфліктів, особливо, приймаючи до уваги важливість політичної культури та правил прийняття рішень для розгортання конфлікту;

4) розвиток глобальних баз даних для проведення оцінки й діагностики різних ситуацій конфлікту, особливо, у перспективі зменшення важливості глобальних джерел інформації;

5) пристосування баз даних до потреб осіб, які приймають рішення щодо вибору конкретних стратегій попередження або вирішення соціальних конфліктів.

По-друге, запровадження моніторингу та оцінки процесів негативного соціального розвитку на мікрорівні, які призводять до активізації соціальних конфліктів, а саме:

1) оптимізація управління системами попередження конфліктів шляхом залучення місцевих органів влади та громадських організацій до збору інформації й оцінки факторів-стимуляторів конфліктів і аналізу поведінки, яка призводить до розгортання соціальних конфліктів;

2) зміцнення інституціональної спроможності організацій, які залучені до моніторингу, впровадження інноваційних технологій, автоматизованих систем прийняття рішень тощо;

3) становлення єдиної регіональної, національної мережі-платформи для моніторингу соціальних конфліктів, що також сприяє більш інтенсивному обміну досвідом між проведеними дослідженнями.

Отже, систематизовано сучасні системи попередження соціальних конфліктів, які використовуються у світі (урядові системи, міжурядові системи та системи неурядових організацій). Представлено концептуально новий підхід до формування системи попередження соціальних конфліктів у контексті забезпечення національної безпеки, який дозволяє інтегрувати до єдиної аналітичної структури діагностику, ідентифікацію різних форм соціальних конфліктів, аналіз причин виникнення таких конфліктів, а також обґрунтовувати механізми їх загострення та розробляти рекомендації щодо удосконалення публічної політики попередження соціальних конфліктів. Запропонована нами система механізмів попередження соціальних конфліктів складається з двох компонентів: зовнішньо-орієнтованого та внутрішньо-орієнтованого.

Зовнішньо-орієнтована складова системи механізмів попередження соціальних конфліктів передбачає оцінку зв'язків між соціально-

економічною, військово-політичною, інтеграційною компонентами національної безпеки та відповідними конфліктами між країнами. Найважливішим фактором, який формує передумови виникнення соціальних конфліктів є обсяг й динаміка зовнішньої торгівлі країни.

Внутрішньо-орієнтована компонента системи передбачає оцінку ризиків виникнення внутрішніх конфліктів. Розроблено концептуальну схему оцінки ризиків виникнення внутрішніх конфліктів, яка складається з таких елементів:

- 1) визначення типів конфліктів;
- 2) ідентифікація рівня ризикованості соціальних конфліктів;
- 3) оцінка функцій національних і міжнародних інститутів у запобіганні та розв'язанні конфліктів;
- 4) оцінка інституціональних, соціально-економічних, культурно-релігійних, політичних чинників, які впливають на тривалість конфлікту та забезпеченість національної безпеки.

До етапів функціонування такої системи належать:

- 1) розробка баз даних;
- 2) аналіз особливих ситуацій та випадків соціальних конфліктів;
- 3) розробка статистичних моделей для прогнозування ризику соціальних конфліктів у країнах світу;
- 4) застосування моделей для прогнозування ризиків виникнення різних форма соціальних конфліктів;
- 5) розробка заходів публічної політики щодо забезпечення національної безпеки.

До напрямів подальшого вдосконалення комплексної систем попередження соціальних конфліктів запропоновано віднести: синтез методології кількісного та якісного аналізу ситуацій неспроможності державних інститутів вирішувати соціальні конфлікти; запровадження моніторингу та оцінки процесів негативного соціального розвитку на мікрорівні, які призводять до активізації соціальних конфліктів.

3.2. Реалізація прав людини як пріоритетний напрям результативності механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національною безпекою

Досвід провідних країн світу засвідчує про те, що серед головних умов забезпечення національної безпеки та безпеки кожної людини є ефективний розвиток громадянського суспільства. Також у відповідності до Закону України “Про національну безпеку України” становлення громадянського суспільства віднесено до ключових пріоритетних національних інтересів.

Вітчизняний науковець В. Шинкарук²⁴⁹ стверджував, що між державою, громадянським суспільством та їхніми ідеологічними формами притаманний глибокий взаємозв'язок й взаємне опосередкування, де ключову роль відіграє громадянське суспільство, адже саме воно є безпосередньо суб'єктом та базисом держави й ідеології. Саме тому демократичний устрій за відсутності розвиненого громадянського суспільства науковці характеризують як квазідемократичний²⁵⁰. Актуальними проблемами сьогодення щодо становлення громадянського суспільства є неухильне забезпечення прав та свобод людини і вдосконалення механізмів публічного управління. Отже, в умовах розвиненої демократії, основою аналізу національної безпеки є людина, відповідні її стимули і дії. Тому суспільно-політична, соціально-економічна й інші підсистеми забезпечення національної безпеки, насамперед, зорієнтовані на людину, адже функціонують для людини та лише її потреб. В розвиненому громадянському суспільстві публічне управління соціальними конфліктами для забезпечення національної безпеки орієнтоване на задоволення потреб людини.

У рамках нашого дослідження доведено гіпотезу, що існує прямий зв'язок між належним виконанням державою права людини на її розвиток та попередження або уникнення соціальних конфліктів. Насамперед, обмеження

²⁴⁹ Шинкарук В. Громадянське суспільство, держава, ідеологія. Розбудова держави. 1994. № 5. С. 53-56.

²⁵⁰ Нижник Н., Лемак В. До питання про форми державного режиму в постсоціалістичних країнах. Зб. наук. пр. НАДУ / За заг. ред. В.І.Лугового, В.М.Князева. К.: Вид-во НАДУ, 2003. Вип. 2. С. 3-8.

прав та свобод людини, різні прояви соціально-економічної дискримінації є причиною появи індивідуальних або групових соціальних конфліктів у формі невдоволення і протестів. Саме тому концептуальною ідеєю попередження соціальних конфліктів має бути синергетичне інтегрування реалізації прав людини на розвиток та публічної політики забезпечення національної безпеки.

Міжнародними пактами про права людини (Універсальна декларація з прав людини, 1948 р.; Міжнародна конвенція з громадянських та політичних прав, 1966 р.; Міжнародна конвенція з економічних, соціальних та культурних прав, 1966 р.) визначено сукупність прав людини. Не враховуючи те, що у міжнародних документах не акцентується увага на пріоритетності реалізації однієї групи прав людини порівняльно до інших, громадянські й суспільно-політичні права є основою прав людини, у свою чергу соціально-економічні та культурні права є правами так званого «другого покоління». Відповідно до концепцій поколінь прав людини, група прав солідарності, до яких насамперед відносяться право на розвиток, на безпечне довкілля та право на мир, можна назвати правами останнього покоління.

Право на розвиток займає ключове місце серед прав людини, які лише недавно почали запроваджуватись міжнародною спільнотою. Саме право на розвиток безпосередньо пов'язано із захистом соціально-економічних та культурних прав людини, які мають індивідуальний та колективний вимір.

У Хартії Організації Об'єднаних Націй відображено зв'язок між соціально-економічним розвитком всієї країни та правами людини. Декларація про право на розвиток була затверджена Генеральною асамблеєю ООН у 1986 році, що стало початком розгляду права на розвиток як специфічного права людини, яке має забезпечуватись та реалізовуватись у всіх країнах, що є членами ООН²⁵¹.

Право на розвиток враховує як соціально-економічні та культурні права людини, так і право користуватись результатами такого розвитку

²⁵¹ A secure Europe in a better world: European security strategy. URL: <http://www.consilium.europa.eu/eudocs/>.

(соціально-економічного і політичного), в якому основні свободи громадян повинні бути реалізованими. У Декларації про право на розвиток встановлено, що людина є головним об'єктом розвитку, активним суб'єктом процесів розвитку, а право на розвиток включає: суверенітет та самостійність людини і соціальних груп щодо використання природних ресурсів; самовизначення; участь кожного індивідуума у розвитку; рівність можливостей; формування державою та міжнародною спільнотою необхідних умов для використання соціально-економічних, громадянських та культурних прав.

Декларацією про право на розвиток визначається, що розвиток є складним соціально-економічним, культурним та політичним процесом, орієнтованим на стабільне підвищення добробуту кожного індивідуума та населення загалом шляхом їх активної й значущої участі у процесах розвитку та розподілі прибутку держави. Зміст поняття «розвиток» постійно змінювався протягом останніх десятиріч. Спочатку політика розвитку була орієнтована лише на економічне зростання (тобто зростання ВВП країни), на сьогодні основним компонентом розвитку є реалізовані права людини. Тобто право на розвиток акцентується на процесах, які сприяють реалізації всіх прав людини та фундаментальних свобод одночасно із економічним зростанням, удосконаленням інституцій та реалізацією інновацій.

Тобто, як результат дослідження, було встановлено, що реалізація права людини на розвиток є пріоритетним напрямом забезпечення результативності механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління, тому моніторинг виконання державою прав людини, насамперед, права на розвиток, повинен бути важливою складовою системи попередження соціальних конфліктів, а заходи щодо імплементації стандартів прав людини у відповідні норми й процедури прийняття рішень складовою публічної політики реформування сектору національної безпеки.

На сьогодні моніторинг реалізації прав людини в Україні є досить фрагментарним. Тим паче, що моніторинг реалізації соціально-економічних

та культурних прав людини взагалі не проводиться. Тому, для оцінки реалізації соціально-економічних та культурних прав людини, як складової групи прав людини на розвиток нами запропоновано систему їх моніторингу (рис. 3.3).

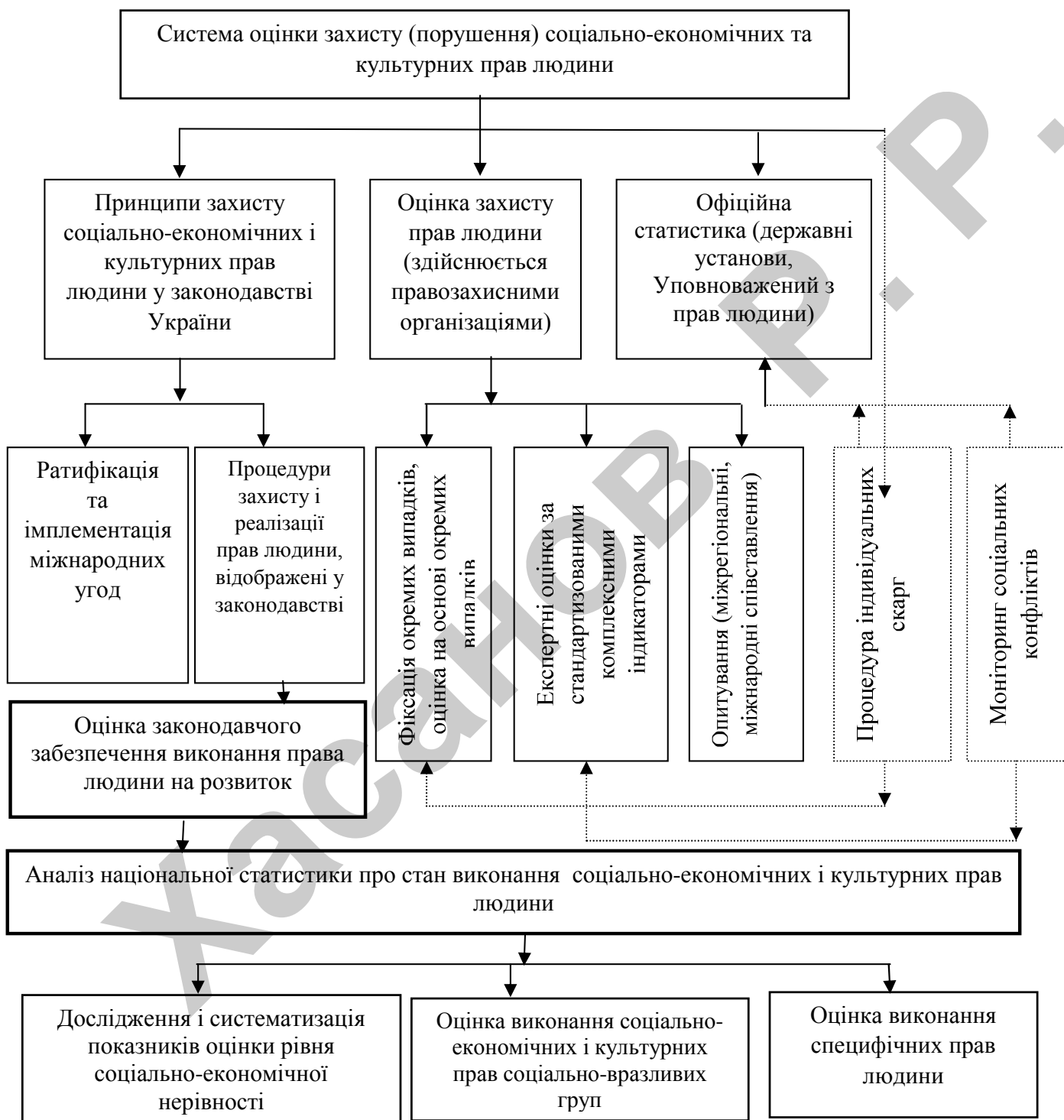

Рис. 3.3. Схема моніторингу оцінки захисту (порушення) соціально-економічних та культурних прав людини

Першим кроком у запропонованій системі моніторингу є оцінка законодавчого забезпечення реалізації права людини на розвиток. Саме наявність механізмів такої оцінки показує політичну волю управлінців держави виконувати зобов'язання країни щодо приєднання до конвенцій з прав людини, законодавчо закріплювати повагу до прав людини. Аналізується рівень, до якого певній групі прав людини відповідно приділяється увага у законодавстві країни.

Відповідно до вимоги Комітету з економічних, соціальних та культурних прав людини ООН Україна зобов'язана регулярно здійснювати моніторинг ситуації щодо реалізації кожного окремого права людини з даної групи. Тобто, ефективна організація моніторингу реалізації прав людини, насамперед, для соціально-вразливих та потенційно протестних груп, є дієвим інструментом для оцінки передумов й своєчасного попередження соціальних конфліктів.

На нашу думку, критерієм небезпеки щодо розвитку соціальних конфліктів є наявність постійних диференціацій у виконанні права на розвиток для відповідних представників груп (за статтю, віком, національним або ж етнічним походженням). Коли за результатами моніторингу підтверджується поглиблення соціально-економічної нерівності і диференціація у виконанні права на розвиток, варто запроваджувати механізми зменшення такої нерівності.

Загальними рекомендаціями щодо запровадження заходів у механізми публічного управління попередження соціальних конфліктів, є наступні.

1. Україна ратифікувавши Міжнародну Конвенцію ООН про соціальні, економічні і культурні права населення та відповідно до своїх обов'язків, закріплених у Хартії, має забезпечувати виконання прав громадян та здійснювати реформи, насамперед зі зміни законодавства для викорінення соціально-економічної дискримінації і забезпечення найвразливіших груп населення²⁵².

²⁵² Bar-Tal D. From intractable conflict through conflict resolution to reconciliation : psychological analysis. Political psychology. 2000. № 2. P. 531–365.

2. Соціально-економічна стратегія України повинна передбачати заходи щодо адаптації соціально-вразливих груп населення. У свою чергу, загрозу національній безпеці становить нехтування погіршенням стану соціально-вразливих груп населення з високим конфліктним потенціалом, що спонукає до необхідності розробки механізмів соціально-економічної адаптації і включення представників таких груп до соціально-економічного й політичного життя держави з метою забезпечення національної безпеки.

3. Механізми попередження соціальних конфліктів в системі публічного управління національною безпекою, орієнтовані на зменшення рівня протестного потенціалу і соціальне включення, повинні включати заходи щодо мінімізації негативного впливу наступних факторів:

- різних структур інституціонального попередження, а саме системи формальних і неформальних норм, нормотворчих практик, які формують основу для прийняття рішень щодо відповідних соціальних груп або індивідів;

- соціальна закритість, що передбачає необхідність обмеження у доступі суб'єктів певних груп до ресурсів, системи охорони здоров'я, зайнятості, яка мотивована відповідною користю для основної частини суспільства (наприклад, обмеження права на працевлаштування для мігрантів та біженців, обмеження права доступу хворих на СНІД до доступної для всіх системи охорони здоров'я тощо).

- незаконні практики щодо функціонування інститутів держави мотивує до соціального виключення, як результат незаконних або ж неофіціальних дій державних службовців, які є корумпованими.

У свою чергу процеси соціального виключення не лише мають місце на найнижчих рівнях суспільства. Адже маргіналізація, дискримінація також можуть траплятись на всіх рівнях соціальної ієрархії, що підвищує вірогідність до виникнення соціальних конфліктів.

Як результат проведеного аналізу наявних та потенційних механізмів реалізації права людини на розвиток в системі публічного управління національної безпеки, запропоновано такі заходи щодо їх удосконалення:

1. На інституційному рівні реалізація права людини на розвиток повинна розглядатись як функція нормативно-правового механізму попередження соціальних конфліктів і квінтесенцією базової програми публічної політики національної безпеки.

2. Підхід до забезпечення національної безпеки держави, який ґрунтується на правах людини, повинен враховувати два важливих компоненти: державні програми та процедури повинні містити зобов'язання у сфері реалізації соціально-економічних та культурних прав; ініціативи громадянського суспільства, орієнтовані на їх інституціональне включення у формування публічної політики безпеки; впровадження демократичного контролю у секторі безпеки.

3. Удосконалення діяльності інститутів держави, підвищення легітимності державної влади, зменшення рівня бідності та соціальної нерівності у комбінації з іншими індикаторами небезпеки людини (зменшенням тривалості життя, підвищенням дитячої смертності, захворюваності на туберкульоз, ВІЛ/СНІД).

4. Подолання в українському суспільстві ознак «культури виживання», яка розподіляє суспільство на групи біднішого населення, яке прагне вижити за будь-яку ціну, зазвичай нехтуючи нормами права та суспільної моралі. Становлення культури виживання поглиблює соціальну поляризацію, радикалізацію насилля в усіх верствах населення, що активізує гострі соціальні конфлікти.

Взаємозв'язок між стратегічним управлінням національною безпекою та захистом прав людини є динамічним та багатогранним, який представляє собою не лише трансформації змісту сучасних соціальних конфліктів, а й напрями розв'язання конфліктів у комплементарній взаємодії з громадськістю.

Рівень реалізації прав людини є представленням й особливою характеристикою існуючого соціально-політичного устрою країни. Як внутрішньо-орієнтовані соціальні конфлікти так і зовнішньо-орієнтовані є певними проявами конкуренції між різними соціетальними і нормативними устроями, а також правами, які легітимізують кожний устрій. Зазвичай внутрішньо-орієнтовані конфлікти між соціальними групами виникають, коли відбуваються суттєві зміни політичних правил, які регулюють соціально-економічні відносини²⁵³.

Підтвердження гіпотези про те, що порушення прав людини впливає на виникнення та ескалацію соціальних конфліктів, ґрунтується на положеннях теорії базових потреб людини. Адже саме порушення прав людини, невиконання її базових потреб, загроза безпеці активізують розвиток соціальних конфліктів, що є результатом людського страху, очікуваних небезпек та прагнення до змін.

Для підтвердження цієї гіпотези нами проаналізовано різні підходи до визначення зв'язку між порушенням прав людини та соціальними конфліктами:

1. Права людини як специфічна галузь права характеризує важливість рівного забезпечення всіх груп прав людини для всього населення країни та дотримання прав людини у системі безпеки, насамперед, прозорості діяльності органів державної влади та впровадження ефективних механізмів моніторингу.

2. Стратегічного управління щодо розв'язання соціальних конфліктів, яке включає методи на всіх етапах (прогнозування, вирішення, запобігання та трансформація соціальних конфліктів) та інструменти (починаючи з медіації та закінчуючи військовим втручанням).

3. Міжнародного гуманітарного права, яке певним чином оцінює та обґрунтовує «справедливість» аргументів учасників соціального конфлікту,

²⁵³ Citrin J. Conflict-consensus. International encyclopedia of the social and behavioral sciences. London: Elsevier, 2001. P. 2550–2557.

регулює етапи його розвитку, орієнтується на механізмах забезпечення прав людини у процесі вирішення конфліктів.

Узагальнюючи існуючі нормативно-правові розробки, можна констатувати, що публічне управління національною безпекою ґрунтується на таких ключових принципах:

1) залучення громадськості у процесі прийняття рішень в інститутах сектору національної безпеки;

2) взаємозв'язок інтересів людини та суспільства загалом з інтересами національної безпеки (тобто баланс інтересів держави та суспільства в політиці національної безпеки);

3) розвиток сектору національної безпеки на засадах верховенства права й дотримання прав людини.

Сталий розвиток та запобігання соціальним конфліктам неможливе без розширення змістовного наповнення поняття безпеки, врахування стандартів захисту соціально-економічних прав людини у засадах публічної політики. Тому процес впровадження концепцій безпеки людини в публічне управління сектором національної безпеки повинен враховувати такі засади:

1) інвестиції у людський розвиток (не менш ніж 20% бюджету держави має бути спрямовано на людський розвиток);

2) залучення громадськості та політичних партій до процесів становлення миру й благополучного розвитку всіх соціальних етнічних груп;

3) становлення спеціальних інституцій, наприклад рад соціально-економічної безпеки на національному та міжнародному рівнях, завдання яких полягають у координації публічної політики та впливати на соціально-економічні фактори виникнення конфліктів.

Системний підхід до становлення ефективної системи публічного управління національною безпекою на основі узагальнення досліджень та розробок щодо ефективної інституційної структури національної безпеки на засадах реалізації прав людини представлений на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Елементи публічного управління сектором національної безпеки

Як результат поширення громадянських війн у бідніших країнах світу та необхідність вдосконалення публічного управління національною безпекою, сукупність міжнародних організацій (ООН, НАТО, ОБСЄ) ініціювали комплексні дослідницькі програми, орієнтовані одночасно на реформи сектору національної безпеки та вдосконалення норм міжнародного права, які певним чином регулюють поведінку учасників під час соціальних конфліктів. Систематизація норм і стандартів міжнародного права щодо реалізації прав людини у секторі національної безпеки представлено в додатку Б²⁵⁴.

Враховуючи вищевикладене, автором обґрунтовано необхідність реформування сектору національної безпеки на засадах прав людини та врегулювання соціальних конфліктів. Перш за все, концептуально-методологічне розуміння війни, миру, національної і міжнародної безпеки

²⁵⁴Davis Paul K. Implication of modern decision science for military support systems. Project Air Force. 2008. P. 1-182.

трансформується в умовах глобалізації. Адже безпека є не лише станом відсутності збройного конфлікту, також вона має містити рівень забезпечення прав людини, верховенство права та демократію. У базовому документі («A Human Security Doctrine for Europe»), який визначає нову архітектуру європейської безпеки зазначено: “диктаторські режими, які пригнічують розвиток громадянського суспільства та опозицію в своїх країнах, порушують права людини й становлять загрозу міжнародній безпеці, навіть коли вони не чинять нападу на сусідні країни”²⁵⁵.

По-друге, значна кількість порушень прав людини сьогодні відбувається саме у зонах збройних конфліктів, що спричинено рядом етнічних або ж релігійних протиріч; усталеною причиною соціальних конфліктів є політика держави, яка спрямована на дискримінацію й системне порушення прав людини. Неспроможність або ж небажання держави захистити основні права громадян та запровадити ефективні механізми попередження соціальних конфліктів може стимулювати певні соціальні групи використовувати силу, що супроводжується локальними конфліктами або ж повномасштабними війнами²⁵⁶. У додатку Б, табл.Б.1 представлена систематизація механізмів, які стають причинами конфліктів, через порушення прав людини або певні вимоги надання відповідних прав.

Права людини щодо забезпечення національної безпеки можна систематизувати у дві групи: права людини під час конфліктів (забезпечується міжнародним гуманітарним правом) та права людини, порушення яких безпосередньо призводить до соціальних конфліктів (рис.3.5).

Міжнародне гуманітарне право ґрунтується на Женевських конвенціях (1949 р.) і додаткових протоколах (1977 р.), які включають мінімальні стандарти щодо захисту прав людини під час соціальних конфліктів.

²⁵⁵ A secure Europe in a better world: European security strategy. URL: <http://www.consilium.europa.eu/eudocs/>.

²⁵⁶ Радченко О. В. Ціннісний вимір трансформації державно-політичного режиму в Україні : дис. ... д-ра наук держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2010. 458 с.

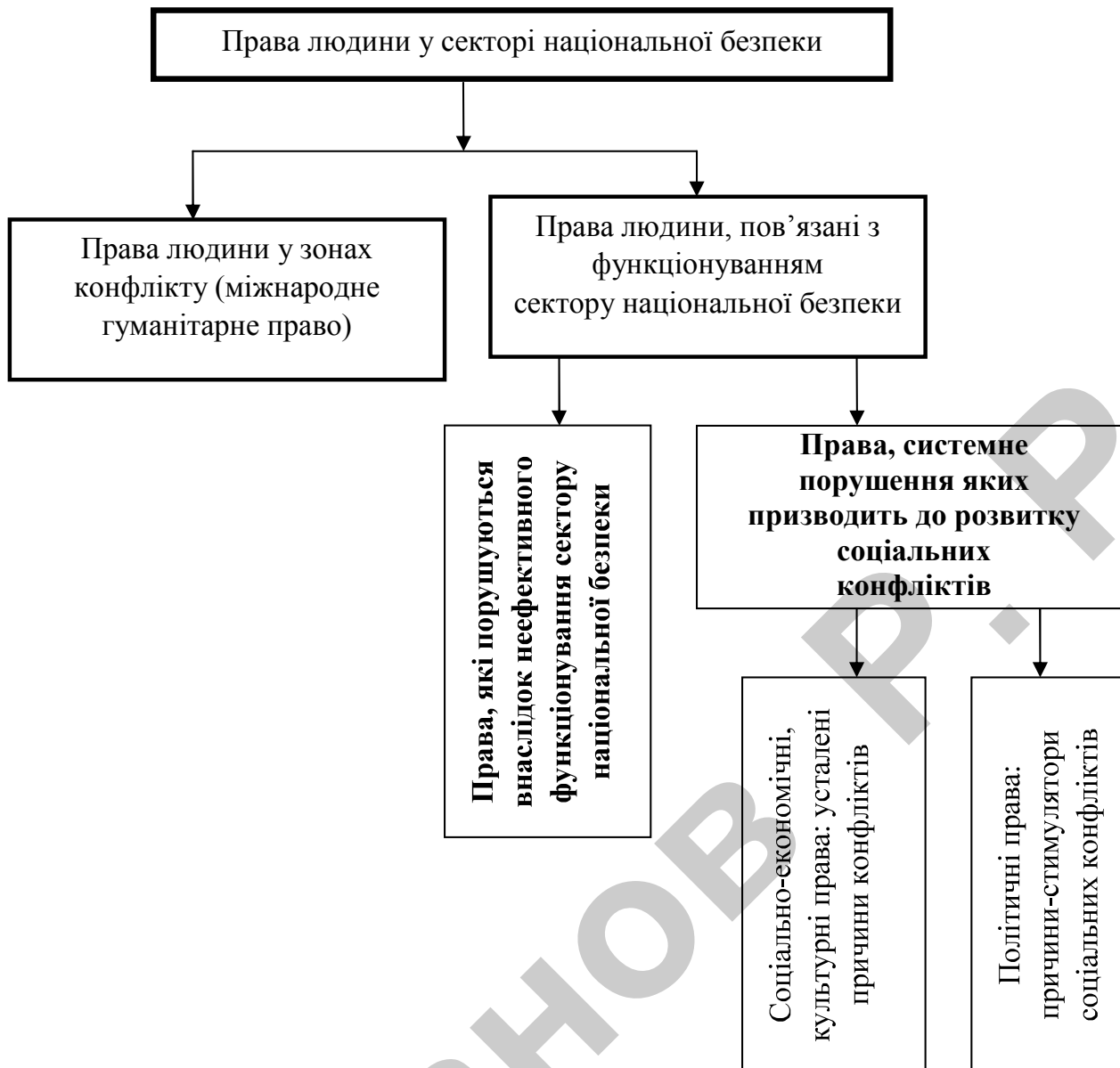

Рис. 3.5. Структура прав людини у секторі національної безпеки

Однак, основною проблемою імплементації норм міжнародного гуманітарного права є неадекватність його положень характеристикам сучасних соціальних конфліктів. Так, до Женевських конвенцій можуть приєднуватись лише держави, а міжнародне право, зазвичай, регулює відносини між державами. Внутрішні соціальні конфлікти з участю цивільних або ж у громадянських війнах держави не визнають опонентів «учасником конфлікту», що, у свою чергу, унеможлиблює застосування відповідних правил міжнародного гуманітарного права до всіх учасників соціального конфлікту.

Концепція безпеки, яка ґрунтується на правах людини, представлена на Лісабонському саміті у 1996 р., та Хартія Європейської безпеки (1999 р.) презентують новий підхід до міжнародної і національної безпеки, які передбачають впровадження програм розвитку за різними вимірами безпеки людини, насамперед, акцентування особливої уваги до проявів шовінізму, націоналізму, расизму, ксенофобії й антисемітизму.

В положеннях Хартії ООН щодо повноважень Ради Безпеки ООН (розділ 7), зазначено, що порушення прав людини відбувається не лише під час збройних конфліктів, у свою чергу, систематичне порушення прав людини є ключовою причиною соціальної напруженості всередині країни, що досить часто обертається у збройний конфлікт²⁵⁷.

Тобто, реалізація прав людини як пріоритетний напрям результативності механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління є не лише завданням міжнародного права, але й обов'язком кожної держави та міжнародної спільноти. Якщо відбуваються серйозні порушення прав людини Рада Безпеки ООН має повноваження вжити відповідних заходів, включаючи політичний та дипломатичний тиск на країну-порушницю, й навіть прийняти рішення про військову (гуманітарну) інтервенцію.

Науковий дискурс проблем реалізації прав людини та попередження соціальних конфліктів є зазвичай політично упередженим, а результативність заходів публічної політики, орієнтованих лише на забезпечення політичних та громадянських прав дискримінованих учасників конфлікту, є низькою. Як довели результати проведеного дослідження, активізація протестної поведінки певних соціально виключених груп, соціально-економічна дискримінація, порушення соціально-економічних прав є суттєвим фактором загострення соціального конфлікту, однак даному виміру зв'язків між реалізацією прав людини й національною безпекою не приділяється належної уваги у теорії і практиці врегулювання соціальних конфліктів. Адже стратегії

²⁵⁷Deininger K. W. Measuring income inequality database. Research at the World Bank. 2009. № 3. P. 14–44.

запобігання виникнення та розвитку соціальних конфліктів мають ґрунтуватись на якісному забезпеченні соціально-економічних прав усіх верств населення. Тобто завданням соціально-економічних та культурних прав є забезпечення інтересів громадян на основі дотримання соціальної справедливості. Взаємозалежність між результатами дотримання стандартів захисту прав людини та розвитком соціальних конфліктів (системне порушення соціально-економічних прав як основа горизонтальної нерівності) представлена в додатку Б, рис.Б.1.

В Україні, внаслідок відсутності структурної реформи системи забезпечення соціально-економічних і культурних прав населення сформувалась система соціального захисту, яка на сьогодні характеризується сталою неефективністю. У свою чергу, відсутність реалізації соціально-економічних і культурних прав призводить до значного погіршення стану соціально вразливих й соціально виключених груп. Хоча й системне порушення соціально-економічних та культурних прав людей є рушійною силою для розвитку соціальних конфліктів та громадянських війн, в Україні відсутня комплексна стратегія реалізації соціально-економічних прав, враховуючи процедуру індивідуальних скарг на порушення такої групи прав людини²⁵⁸.

Для мінімізації ризику виникнення гострих соціальних конфліктів в Україні, протидії факторам, які є рушійною силою для розвитку конфліктів, заходи публічної політики повинні бути реалізовані на різних рівнях управління (національному, регіональному та локальному), одночасно в соціально-економічній й політичній сферах, у всіх відповідних інститутах публічного управління. Тобто, громадянське суспільство обов'язково має брати участь у формуванні та реалізації публічної політики національної безпеки²⁵⁹.

²⁵⁸Шубравська О. В. Основні індикатори та ризики соціально-економічного розвитку України. Актуальні проблеми економіки. 2005. № 8 (50). С. 25–33.

²⁵⁹Афонін Е. А., Гонюкова Л. В., Войтович Р. В. Громадська участь утворенні та здійсненні державної політики. Київ : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. 160 с.

На сьогодні, для України найбільш критичним напрямком публічної політики управління попередженням соціальних конфліктів є боротьба з бідністю. В Україні має бути втілена глобальна стратегія викорінювання бідності, яка розроблена ООН, яка повинна враховувати соціально-економічні та культурні права людей і задовольняти потреби найбільш соціально вразливих верств населення, а саме: жінок, сімей з дітьми, безробітних, пенсіонерів, інвалідів, етнічних меншин, біженців, хворих на ВІЛ/СНІД, туберкульоз.

Поряд з розробкою ефективної соціально-економічної анти-дискримінаційної політики, яка є важливим запобіжним заходом для отримання ефекту групового соціального включення, особливої актуальності набувають завдання децентралізації влади та забезпечення прав людини, збалансованість політичного представництва в органах влади, що є дієвими інструментами підтримки миру та безпеки у суспільствах з високим рівнем соціального напруження і зростаючим протестним потенціалом. Рядом Європейських країн (Бельгія, Велика Британія, Іспанія та Швейцарія) продемонстровано позитивний досвід щодо функціонування механізмів протидії соціальних конфліктів у системі публічного управління та політика безпеки на засадах прав і безпеки людини, що є запорукою миру й стабільності у країнах, які мали етнічну ворожнечу та різні довгострокові рушійні сили розвитку соціальних конфліктів²⁶⁰.

В умовах сучасності, Україні, перш за все, на рівні стратегії національної безпеки потрібно визнати наявність довгострокових та середньострокових рушійних сил для розвитку соціальних конфліктів, розробити і запровадити систему попередження соціальних конфліктів в сфері публічного управління національною безпекою на засадах прав та безпеки людини, включаючи відповідні зміни у Конституції, стратегіях та політиці публічного управління.

²⁶⁰Ballentine K. The political economy of armed conflict: beyond greed and grievance / K. Ballentine, J. Sherman. Boulder: Lynne Rienner, PA, 2003. 462 p.

Тому, до першочергових стратегічних заходів публічної політики повинні входити питання децентралізації влади, налагодження роботи електоральної системи й системи представництва груп, розробка та впровадження системи попередження соціальних конфліктів у контексті захисту соціально-економічних і культурних прав на всіх рівнях публічного управління та у всіх інститутах сектору національної безпеки.

Процес децентралізації влади та прийняття рішень на рівні місцевих громад, реалізуються через адміністративно-територіальну реформу, що слугує дієвим заходом у випадках, коли певні дискриміновані або ж потенційно дискриміновані соціальні групи є певним чином географічно концентрованими. Саме децентралізація влади сприяє підтримці дискримінованих груп шляхом організації самоуправління, яке зменшує привабливість відповідної протестної поведінки та участі в соціальному конфлікті.

Шляхом вдосконалення електоральної системи та представництва груп у структурі законодавчої влади дає можливість участі всіх груп населення в процесах формування публічної політики. Насамперед, як короткостроковий захід пропонується резервувати місця у органах законодавчої влади та місцевих радах для відповідних груп населення (жінок, молоді, інвалідів, представників етнічних меншин). Необхідно впроваджувати заходи для стимулювання діяльності політичних партій, які відповідно представляють інтереси певних соціально-вразливих груп.

З метою вдосконалення нормативно-правових засад щодо захисту прав людини пропонується здійснити наступні заходи й запровадити наступні механізми попередження соціальних конфліктів у секторі національної безпеки України:

1. Ратифікувати сукупність конвенцій ООН та протоколів Генеральної асамблеї ООН шляхом внесення відповідних змін до вітчизняного законодавства, а саме: ухвалити закони, які активізують впровадження механізмів подачі індивідуальних скарг щодо порушення соціально-

економічних та культурних прав людей; налагодити судову систему захисту соціально-економічних та культурних прав людей, у тому числі впровадження права для кожного індивідуального доступу до Конституційного суду України.

2. Надати Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини і законодавчо закріпити повноваження, які б відповідали міжнародним нормам роботи у секторі національної безпеки. Забезпечити незалежність та адекватне фінансування Уповноваженого та посилити його роль у сфері захисту соціально-економічних та культурних прав.

3. Гармонізувати вітчизняне законодавство у сфері національної безпеки про агенції й інститути сектору безпеки із відповідним міжнародним законодавством про права людини з метою гарантування виконання прав людини у секторі національної безпеки.

4. Вжити комплексні заходи для розробки антидискримінаційної державної стратегії та внести зміни до законодавства щодо включення положень про злочини, які пов'язані з дискримінацією й насиллям.

5. Налагодити механізм взаємодії з організаціями громадянського суспільства, відповідними правозахисними організаціями з метою проведення спільного моніторингу можливих порушень прав людини зі сторони представників сектору безпеки, акцентуючи увагу на порушення колективних соціально-економічних прав, що може активізувати різні форми соціальних конфліктів.

6. На етапі планування національної безпеки України визначити пріоритети публічної політики безпеки, насамперед щодо захисту прав людини; планувати ресурси на розробку та функціонування систем протидії виникнення соціальних конфліктів шляхом запобігання порушень прав людини у секторі безпеки, проводити незалежний збір інформації про порушення і розслідування скарг.

7. Розробити новітню модель комплексного механізму забезпечення національної безпеки держави та попередження соціальних конфліктів в

системі публічної влади України, яка повинна включати функції Уповноваженого з прав людини, відповідних представників державної влади у секторі національної безпеки, громадянського суспільства, бізнесу та інформаційно-комунікаційної системи, що дозволить проводити спеціалізоване розслідувань щодо випадків порушення прав людини та моніторингу системних соціально-економічних й культурних проблем.

8. Створити мережу аналітичних центрів, які повинні приймати участь у розробці законодавства щодо протидії виникненню соціальних конфліктів в контексті реалізації прав та безпеки людини, підвищувати кваліфікацію державних службовців.

Важливим завданням в програмах реалізації прав людини у стратегії національної безпеки України є забезпечення соціальної справедливості, що супроводжується вдосконаленням інституціональної структури з метою зменшення дискримінаційного виключення та соціально-економічної нерівності. Тобто програма реалізації прав людини має надати відповідну владу соціально виключеним групам, залучити їх до формування державної і місцевої політики. Тому збільшення ролі неурядових організацій та громадянського суспільства є необхідним компонентом механізмів попередження соціальних конфліктів в Україні.

Також права людини повинні бути інтегровані у Концепцію національної безпеки України та стратегічні програмні документи не лише тому, що своєчасне і якісне забезпечення реалізації прав людини є ознакою демократичної держави, а у тому, що порушення прав людини є базовою причиною соціальних конфліктів, загострення яких безпосередньо порушує національну безпеку.

Розглядаючи комплексні загрози національній безпеці держави саме нормативний підхід до забезпечення реалізації прав людини як сутності й важливої функції держави має включати такі три ключові елементи: гарантії захисту та безпеки індивідів та громад, насамперед представників соціально вразливих груп; розвиток культури демократичного урядування;

налагодження доступу представників соціально вразливих та соціально виключених груп до основних послуг, які надає держава.

Кожен з таких концептуальних елементів повинен бути пріоритетом у процесі реформування сектору національної безпеки України та системи публічного управління на засадах стійкого покращання людського розвитку, розвитку громадського суспільства, розподілі влади між громадами, забезпечення рівності і відсутності дискримінації.

Отже, майбутні реформи сектору національної безпеки України повинні ґрунтуватись, наскільки це практично можливо, на широкому обговоренні й залученні громадян до реформ, що дозволяє убезпечити від відторгнення суспільством цілей таких реформ, а їх процес не погіршить стан соціально виключених та дискримінованих груп. Тобто налагоджене ефективне співробітництво з громадянським суспільством, оптимальний діалог й прозорість дій є основою для відтворення довіри громадян до влади та важливим кроком до забезпечення національної безпеки й розвитку України.

3.3. Стратегічні напрямки вдосконалення механізмів попередження соціальних конфліктів з метою забезпечення національної безпеки держави

Публічне управління соціальними конфліктами вимагає комплексного підходу, який активізує необхідні системи та структури, спроможні попередити можливі проблеми або ж розв'язати визначені завдання. Актуальним для нашого дослідження є аналіз структури комплексного механізму попередження соціальних конфліктів, який поєднує нормативно-правовий, організаційний, інформаційний та комунікаційний механізми, які реалізуються відповідно до методів впливу суб'єктів на об'єкт публічного

управління забезпечення національної безпеки. Проаналізовані нами механізми, повинні вдосконалюватись в напрямку реалізації відповідної управлінської діяльності щодо вирішення соціальних конфліктів з урахуванням зовнішніх та внутрішніх факторів. Удосконалення механізмів попередження соціальних конфліктів має ґрунтуватись на принципах становлення державою умов для реалізації прав людини і фундаментальних свобод та диверсифікованості форм публічних інституцій щодо управління соціальними конфліктами та варіативності інформаційно-комунікаційних технологій.

Стратегічними пріоритетами удосконалення механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління в контексті забезпечення національної безпеки держави державного, на думку автора, є:

По-перше, поєднання інституційного рівня вдосконалення публічного управління соціальними конфліктами представляє його у відповідній правовій і організаційній формах та інформаційно-комунікаційний рівень. Нормативно-правовий та організаційний механізми попередження соціальних конфліктів як комплекс методів, заходів і суб'єктів, в запропонованому автором варіанті, забезпечують впорядкованість законодавчої та організаційної структури публічного управління національною безпекою держави. У даному аспекті актуальною є необхідність активізації соціального характеру постійно діючого органу, який діє на рівні держави та формування постійно діючого органу, який забезпечував би ефективний соціальний діалог між різними суб'єктами механізму попередження соціальних конфліктів на локальному (регіональному) рівні. Тобто, важливим для налагодження повноцінного й ефективного механізму попередження соціальних конфліктів в системі публічного управління є створення спеціальних інституцій на всіх рівнях управління (глобальному, національному та регіональному).

По-друге, для ефективного функціонування механізмів попередження соціальних конфліктів з метою забезпечення національної безпеки держави

необхідна адекватна зміна не лише в структурі, а в методологічних підходах до діяльності органів державної влади. Насамперед необхідно створити належні умови для забезпечення реалізації права кожної людини на розвиток, запобігання поширенню соціальних конфліктів, своєчасна ідентифікація можливих криз в державі, перехід від використання караючих функцій до комплексної підтримки та соціального захисту. Отримання такої мети передбачає вирішення сукупності важливих завдань.

По-третє, налагодження результативного соціального діалогу органів державної влади та громадськості, що необхідно для вдосконалення інформаційного та комунікаційного механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національною безпекою. За таких умов можливим стає забезпечення формування реального комплексного функціонуючого механізму публічного управління соціальними конфліктами.

Отже, стратегічними пріоритетами попередження соціальних конфліктів є запропонований нами комплексний підхід до застосування представлених у роботі механізмів. Представлені пріоритети відповідають базовим функціям управління (планування, мотивація, організація і контроль).

Комплексний підхід варто розглядати у контексті особливостей реалізації нормативно-правового, організаційного, інформаційного та комунікаційного механізмів. Виходячи з аналізу та оцінки результативності нормативно-правового механізму попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національної безпеки держави за представленими вище показниками, визначено актуальні напрями вдосконалення такого механізму. Так, дієвість законодавчої бази щодо суттєвого зниження соціальної напруженості (яке розглядаємо, як явне або приховане загострення взаємовідносин між відповідними соціальними групами, незадоволеність значної частини громадян наявними соціально-економічними процесами) – потребує активізації методологічного базису, що

передбачає досягнення певного балансу між суспільно корисною й індивідуально-ціннісною складовою законодавства у сфері вирішення проблем управління соціальними конфліктами та забезпечення національної безпеки. Відповідно, трансформації у методології передбачають використання сукупності нового інструментарію системи публічного управління, а саме інформування, консультування й профілактика попередження соціальних конфліктів, які є більш ефективними від існуючих неконструктивних технологій (уникнення, придушення та покарання)²⁶¹.

Достатність та відповідність існуючого законодавства України в сфері попередження соціальних конфліктів у контексті забезпечення національної безпеки вимогам законодавства ЄС та позитивній зарубіжній практиці, що передбачає використання такого інструментарію: диверсифікованість використання форм публічного управління соціальними конфліктами (НСПП, громадські ради) та інноваційних структурних підрозділів²⁶².

У рамках удосконалення результативності організаційного механізму запропоновано налагодити систему відповідності структурної організації діяльності суб'єктів публічного управління (органів державної влади та громадськості) щодо попередження соціальних конфліктів у контексті законодавчо визначених цілей, завдань та функцій. Тобто, актуальності набувають питання територіальної інституалізації публічного управління соціальними конфліктами, що передбачає використання такого інструментарію, як система медіаторства, акаунтінгу в діяльності конкретних органів влади, арбітражу тощо.

Отже, перспективними напрямками реалізації нормативно-правового та організаційного механізмів попередження соціальних конфліктів в системі публічного управління мають бути такі, які ґрунтуються на принципі взаємодії між суб'єктами та об'єктами механізмів та включають: 1) методологію діяльності органів державної влади та громадськості щодо

²⁶¹ Довгань Н. П. Конфлікти в державному управлінні та шляхи їх вирішення : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2006. 177 с.

²⁶² Громадянське суспільство та публічна політика : метод. рек. До практ. та семінар. занять / уклад. : С. І. Вировий, О. Р. Титаренко, І. В. Рейтерович. Київ : НАДУ, 2009. 28 с.

публічного управління соціальними конфліктами, де пріоритетними є інформаційно-комунікаційна та профілактична функції в діяльності суб'єктів та уникненням від вирішення соціального конфлікту; 2) організацію різних форм взаємодії суб'єктів механізмів попередження соціальних конфліктів (система медіаторства і традиційні форми); 3) розвиток територіальної інституалізації публічного управління соціальними конфліктами у формі кабінетів медіаторства, як одного із структурних підрозділів органів місцевого самоврядування, що є платформою для вирішення соціальних конфліктів та об'єднання всіх і ресурсів зусиль представників влади та громадянського суспільства щодо зняття соціальної напруги і вирішення проблем національної безпеки на користь населення.

У свою чергу, діяльність органів місцевого самоврядування повинно бути орієнтовано не на придушення соціальних конфліктів, а на своєчасне виявлення проблемних ситуацій, якісне надання соціальних послуг, що сприятиме реалізації механізмів попередження соціальних конфліктів. Також актуальним залишається питання щодо удосконалення діяльності загальнодержавних та місцевих органів виконавчої влади, орієнтованої на профілактику виникаючої соціальної напруги та соціальних конфліктів, надання комплексних соціальних послуг для людей, які опинились в складних життєвих обставинах, запровадження інноваційних технологій для реалізації соціальної роботи. Основні напрями удосконалення реалізації нормативно-правового та організаційного механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національної безпеки держави представлено на рис. 3.6.

Серед найефективніших форм організації взаємодії суб'єктів механізму попередження соціальних конфліктів в системі публічного управління за свідченням вітчизняного й міжнародного досвіду є використання альтернативних методів врегулювання соціальних конфліктів та є передумовою для ефективного управління конфліктами.

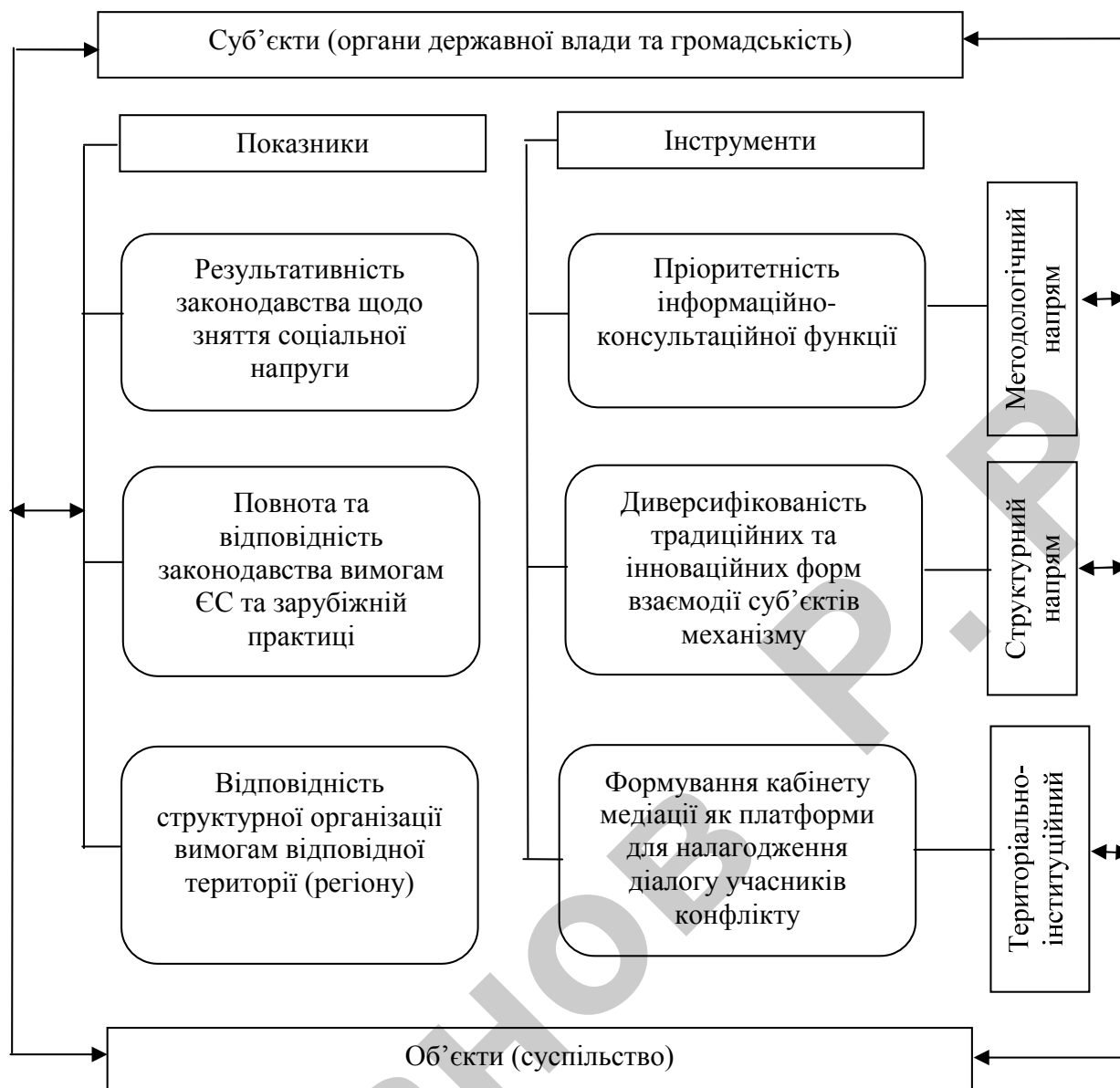

Рис. 3.6. Напрями вдосконалення і реалізації нормативно-правового та організаційного механізмів попередження соціальних конфліктів в системі публічного управління

На сьогоднішній день, представники органів державної влади, громадськості та бізнесу, через значні недоліки системи (завантаженість судів, тривалість та складність процесів, не розвиненість механізмів рівності сторін у врегулюванні конфліктних процесів, гласність судового розгляду) використовують не лише арбітраж, як один зі форм альтернативного управління соціальними конфліктами, а й систему медіації, яка для вирішення соціального конфлікту передбачає залучення посередника (медіатора).

Визначення змісту медіації представлено у ст. 1 Типового закону Комісії ООН з міжнародного торгового права (ЮНСІТРАЛ) 2002 р., відповідно до якого медіація розглядається процедура, яка може визначатись як погоджувальна, посередницька або аналогічної за змістом, в межах якої сторони конфлікту просять третю особу (посередника) надати їм допомогу у досягненні мирного врегулювання їх конфлікту, який виник з відповідних договірних або ж інших правовідносин. У свою чергу посередник не має певних повноважень наказувати сторонам або ж погоджувати їхні дії у процесі вирішення соціального конфлікту²⁶³.

В сучасній Україні активно обговорюється питання реалізації системи медіації, адже медіація, як процес досудового управління соціальними конфліктами має ряд переваг для учасників конфлікту у порівнянні із судовим розглядом питання. До таких переваг можна віднести: контрольованість учасниками конфлікту процесу переговорів (процес медіації може проводитися на умовах, визначених сторонами конфлікту за погодженням з медіатором); конфіденційність (інформація, яка стосується процесу медіації, є насамперед конфіденційною й без згоди сторін не може бути розголошена); нестандартні і гнучкі рішення (учасники медіації не обмежені предметом конфлікту, відповідними заявленими вимогами, лише єдиним обмеженням у медіації є бажання та готовність учасників обговорювати відповідні аспекти соціального конфлікту); значна економія грошей та часу, учасників соціального конфлікту.

Позитивний досвід використання медіації спостерігається у Сполучених Штатах Америки, у яких медіація використовується представниками бізнесу з метою вирішення різних спорів шляхом закріплена відповідними нормативно-правовими актами. Так, Каліфорнія стала першим штатом, де медіація була активно запропонована для вирішення конфліктів, пов'язаних з опікою над дітьми. Саме для американців дуже важливим є

²⁶³ Макаренко Є. В. Закон про медіацію: нереальна реальність. Юридична газета : веб-сайт. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/zakon-pro-mediaciyu-nerealna-realnist.html>

нерозголошення власне конфіденційної інформації, що супроводжується більше ніж 250 правилами конфіденційності та привілеїв, які діють в різних штатах, обґрунтовують ті питання, які визначають інформацію, що може бути розкрита при медіації²⁶⁴.

Європейська практика щодо запровадження медіації також має свої позитивні результати. Директивою 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради з деяких аспектів медіації у цивільних та комерційних справах, (2008 р.), передбачено імплементацію відповідних норм у законодавство держав-членів. Дана Директива визначає основні принципи щодо проведення та реалізації процедури медіації в законодавство країн-членів ЄС²⁶⁵.

Виходячи з аналізу позитивного світового досвіду, нами рекомендовано використовувати систему медіації, як ключовий напрямок для реалізації нормативно-правового механізму попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління. Пропонуючи використання такої системи управління соціальними конфліктами нами визначені спеціальні напрями, які орієнтовані на використання системи медіації при управлінні соціальними конфліктами: система медіації може використовуватись в управлінні будь-яких соціальних конфліктів (цивільних, трудових, сімейних, господарських, адміністративних, кримінальних); медіацію можна використовувати, у разі виникнення соціального конфлікту як на етапі звернення до суду, так і під час або уже після судового провадження.

Сьогодні Україна має деякий досвід використання медіації, що характеризується ефективністю імплементації такого інституту під час вирішення соціальних конфліктів та різних господарських спорів. Вже починаючи з 2003 року активно проводяться експерименти в судах, функціонує сукупність регіональних груп медіації, які на даний час об'єднані в Асоціацію груп медіації України.

²⁶⁴ Давиденко В. В. Соціальний діалог в контексті взаємодії громадянського суспільства і держав : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук : 23.00. 02. Київ, 2008. 35 с.

²⁶⁵ Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за. ред. А. І. Кудряченка. Київ : НІСД, 2007. 396 с.

Однак, перешкодами для стійкого розвитку системи медіації в Україні є досить низький рівень знань про медіацію серед громадян і в бізнес-середовищі, що породжує певну недовіру до такої системи. Такий недолік можна усунути шляхом впровадження цілеспрямованої публічної інформаційної політики, яка дозволить роз'яснити громадськості та бізнесу позитивні сторони системи медіації для ефективного управління соціальними конфліктами²⁶⁶.

Серед напрямків удосконалення нормативно-правового та організаційного механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління (інституційний рівень) нами запропоновано територіально-інституціональний напрямок, який передбачає функціонування кабінетів медіації, як структурного підрозділу органів місцевої виконавчої влади, будучи певною платформою для вирішення соціальних конфліктів та об'єднання загальних зусиль всіх суб'єктів механізму). Зазначимо, що диверсифікований підхід до публічного управління соціальними конфліктами значно стимулює процес розширення відповідних інституційних форм управління. Варто використовувати не лише традиційні форми, а й адаптовані інноваційні, які використовуються в світовій практиці. Так, на прикладі світового досвіду використання відповідної аналогової форми лінійних управлінців, результативної системи акаунтінгу і медіаторства з активним залученням у громадськості.

Щодо вдосконалення та реалізації інформаційного і комунікаційного механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління, варто зауважити, що ключовим є забезпечення якості функціонування інформаційно-комунікаційного рівня представлених механізмів. Виходячи з аналізу і оцінки результативності інформаційного та комунікаційного механізмів за представленими вище показниками, варто виявити актуальні напрями їх вдосконалення. Щодо вмотивованості

²⁶⁶ Домбровська С. М., Помаза-Пономаренко А. Л., Лукиша Р. Т. Інституціональна державна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах ризиків. Харків: НУЦЗУ, 2018. 216 с.

представників органів державної влади та громадянського суспільства на дотримання моральних та етичних норм в конфлікті, актуалізується така складова механізму, як комунікаційний інструментарій, що передбачає досягнення певного балансу між корисністю для суспільства та індивідуальною складовою у сфері контролю за рівнем дотримання етичних норм у процесі вирішенні соціальних конфліктів. Для реалізації вдосконаленого інформаційного механізму пропонуються такі інструменти як контроль, різні матеріально-моральні стимули та етичні кодекси з урахуванням стану національної безпеки держави.

Щодо наявності знань та рівня використання інформаційних і медіа-комунікаційних технологій у процесі публічного управління соціальними конфліктами, актуальності набувають медіа комунікаційні та інформаційні технології, а також збалансованість у сфері соціально-психологічної комунікації з проблеми публічного управління соціальними конфліктами. Для удосконалення такого механізму запропоновано використовувати такі інструменти, як соціальна реклама, соціальні мережі, соціальна журналістика тощо.

Щодо компетентності та вміння ефективно реалізовувати дієві стратегії публічного управління соціальними конфліктами, актуальності набувають злагоджені громадські комунікації та рівень освіти, що передбачає розробку і реалізацію відповідних соціальних проектів, відкриття центрів соціального діалогу і використання різних волонтерських розвиваючих заходів, тренінгів у напрямку підвищення культури публічного управління соціальними конфліктами в контексті підтримки національної безпеки держави.

Отже, перспективними напрямками вдосконалення та реалізації інформаційного і комунікаційного механізмів попередження соціальних конфліктів в системі публічного управління з метою забезпечення національної безпеки держави є: використання медіа комунікацій у процесі налагодження взаємодії між суб'єктами механізмів (органи влади та громадськість) та об'єктами (суспільство) (соціальна реклама, соціальні

мережі, соціальна журналістика); налагодження громадських комунікацій (центри соціального діалогу, соціальні проекти, виховні та розвивальні заходи тощо) та публічно управлінські комунікації (матеріальне симулювання, нормативно-правове регулювання, розробка етичних кодексів організацій тощо)²⁶⁷.

Для забезпечення якісного функціонування інформаційно-комунікаційного рівня представлених нами механізмів необхідно: налагодити діалогу з громадськістю; розробити й реалізувати проекти громадськості щодо попередження соціальних конфліктів. Схематичне представлення актуальних напрямів вдосконалення та реалізації інформаційного і комунікаційного механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління зображено на рис. 3.7.

Становлення єдиної високопрофесійної платформи для фахівців-психологів і представників соціальних служб є важливим напрямом соціальних проектів. До базових завдань такого проекту належить надання різних якісних соціально-психологічних послуг населенню. Тому, видами допомоги для різних верст населення, які опинилися у певних складних ситуаціях, що провокують виникнення соціальних конфліктів є: ефективний діалог з соціальними та психологічними службами; участь у тренінгах; індивідуальна та групова робота; ненасильницьке спілкування; інформаційні заходи, які передбачають використання інноваційних медіа-технологій і соціальних мереж; формування центрів для проведення соціальних й психологічних діалогів.

Створення центрів для проведення соціального та психологічного діалогу є актуальним питанням в системі публічного управління соціальними конфліктами. У роботі центрів необхідно застосовувати сучасні діагностичні методи, технології та підходи до аналізу.

²⁶⁷ Запровадження комунікацій в суспільстві / за ред. Н. К. Дніпренко, В. В. Різуна. Київ : ТОВ "Вістка", 2009. 56 с.

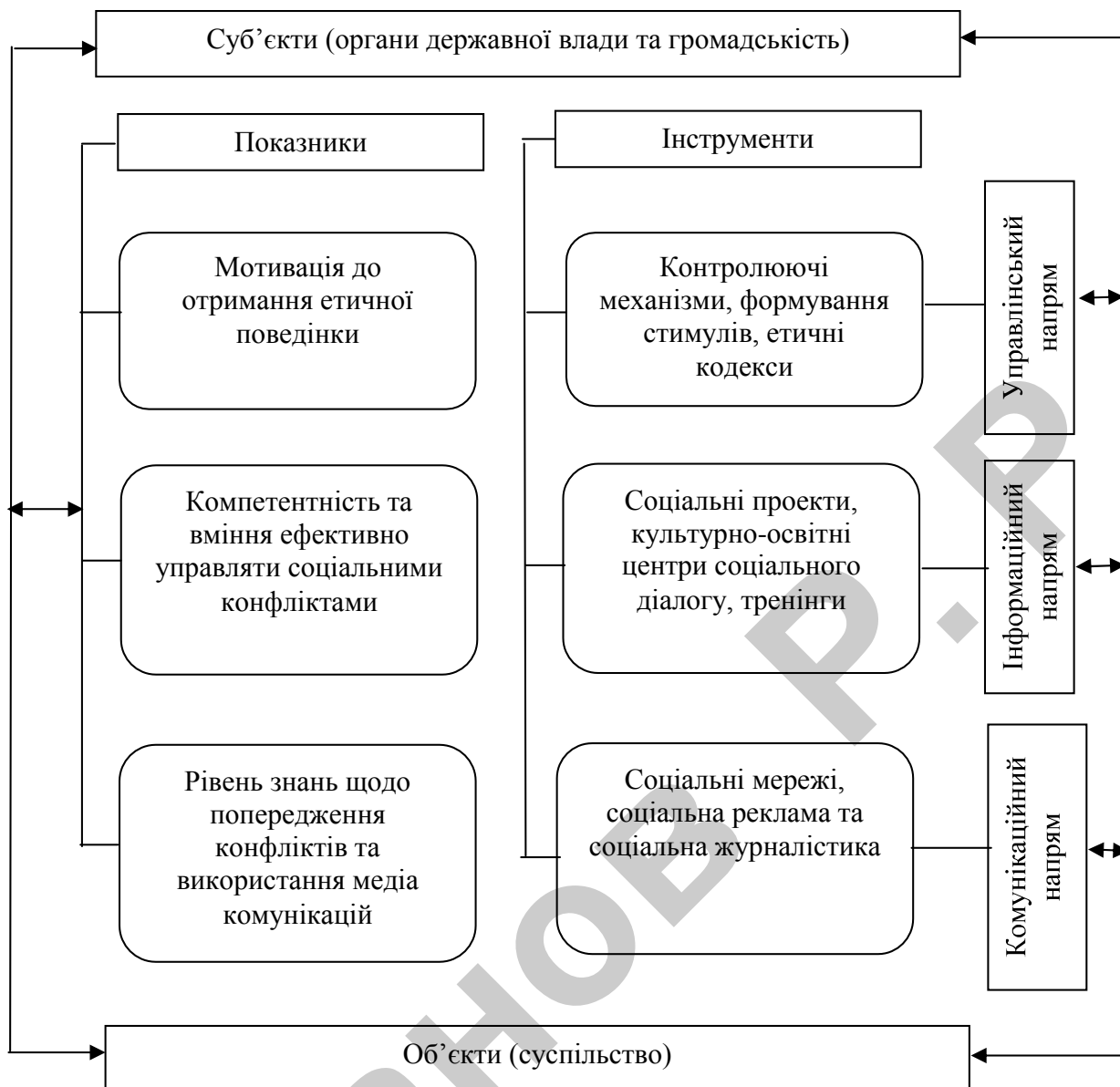

Рис. 3.7. Напрями вдосконалення і реалізації інформаційного та комунікаційного механізмів попередження соціальних конфліктів в системі публічного управління

Центр повинен мати різні напрямки роботи, наприклад: це робота з людьми, які опинилися в певних складних життєвих ситуаціях; робота психологів та волонтерів, які проводять діагностичну, корекційну та тренінгову роботу з людьми, які опинились в складних життєвих ситуаціях; робота щодо проведення оцінки рівня стану конфліктності в державі, його впливу на національну безпеку, що супроводжуватиметься розробкою заходів для попередження соціальних конфліктів або ж їх вирішення. В перспективі такі центри можуть стати платформою (кластером) для

психологів, підготовлених медіаторів, соціальних працівників, які зможуть надавати відповідні соціальні послуги різним категоріям населення²⁶⁸.

Удосконалення інституційного рівня системи механізмів попередження соціальних конфліктів передбачає розширення варіантів та форм публічного управління та використання такого інструментарію, як диверсифікованість традиційних форм публічного управління попередженням соціальних конфліктів (Національної служби посередництва та примирення та громадські організації) та інноваційних структурних підрозділів. Варіативність інформаційно-комунікаційного рівня передбачає такі напрями використання комунікаційних технологій, як: управлінський (соціальна журналістика, реклама і соціальні медіа технології, громадські комунікації, рівень освіти). Інформаційний інструментарій передбачає досягнення збалансованості між суспільними та особистісними потребами й цілями у сфері контролю за дотримання відповідних етичних норм (контроль, матеріально-моральні стимули та етичні кодекси).

Основною функцією соціальної журналістики якої є модерація соціального діалогу між різними індивідами, соціальними групами і спільнотами, орієнтовані на посилення дієвості засобів публічного управління конфліктами. У свою чергу, соціальна реклама, орієнтована на реалізацію механізму попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління, ґрунтується на концептуальних засадах, які об'єднують її цілі і завдання в систему, яка враховує особливості впливу зовнішніх та внутрішніх факторів виникнення соціальних конфліктів.

Соціальні медіа як комплексний напрям реалізації інформаційно-комунікаційних технологій публічного управління соціальними конфліктами на рівні держави та відповідних регіонів, що передбачають поряд з соціальною рекламою, різного роду консультативну діяльність і цільову комунікацію в он-лайн режимі за принципом спільності проблем, які

²⁶⁸ Лопатченко І. М. Державне управління профілактикою соціального сирітства на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2017. 20 с.

пов'язані з управлінням соціальних конфліктів. Медіа-технології є інноваційним комунікативним механізмом щодо вдосконалення функціонування інституційного та інформаційно-комунікаційного рівнів системи механізмів попередження соціальних конфліктів в системі публічного управління.

Враховуючи вище викладене, серед основних оптимізаційних напрямів попередження соціальних конфліктів в Україні у контексті забезпечення національної безпеки є розвинене громадянське суспільство, яке виступає представленням волі громадськості, суттєво впливає на процеси публічного управління, передбачає налагодження ефективної діалогової взаємодії суб'єктів запропонованих механізмів та суспільства, яке перебуваючи під впливом глобалізації, соціальних цінностей об'єднується, набуває демократичних компетентностей, які дають змогу кожній «людині ефективно діяти відповідно з принципами демократичного врядування в умовах розвитку громадянського суспільства та якісно реалізовувати свої права і свободи, та сприяють вільному, гармонійному розвитку особистості»²⁶⁹.

Саме тому, перед органами влади стоїть завдання викоринити із свідомості населення недовіду їх участі у публічному управлінні, інструментах впливу, впровадженні інноваційних технологій, розроблені відповідних проектних документів, стратегій розвитку, концепцій та держави загалом. Публічна політика за участі громадянського суспільства сприятиме не лише контролю за діями влади, а й самим громадянам відчутти себе повноправними суб'єктом владних відносин. Саме реалізація публічної політики за участі громадськості дозволяє ідентифікувати спільні позиції в стратегії забезпечення національної безпеки держави, приймати виважені рішення й нести відповідну відповідальність за їх прийняття. Тому, говорячи про завдання відкритості влади та участі населення в публічному управлінні,

²⁶⁹ Сурай І. Г. Демократичне врядування: цінності та компетентності. Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. Серія «Державне управління». 2015. №2. С. 71-76.

ми маємо запланувати інші можливі впливи та сприяти всебічному розвитку управлінської і політичної освіти серед населення, стимулювати розвиток інформаційної та комунікаційної політики, яка буде орієнтована не лише на інформування, а насамперед підтримку зворотного зв'язку²⁷⁰.

На думку автора, важливим оптимізаційним напрямом попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління та забезпечення національної безпеки має стати орієнтир держави на сталий розвиток, який повинен забезпечити збалансованість соціально-економічних, екологічних, культурних, політичних, інформаційних та інших процесів у державі. Нагальною потребою на шляху до становлення сталого розвитку, на думку автора, є насамперед подолання бідності, яка безпосередньо залежить від результативності соціально-економічної політики держави, встановлених мінімальних соціальних нормативів, рівня зайнятості населення, рівня освіти, рівня доступу до сфер послуг та інших екзогенних й ендогенних факторів, серед яких є безробіття. Тому, з метою забезпечення сталого розвитку необхідно виробити інноваційні інструменти, які повинні стабілізувати соціально-економічну, екологічну, політичну, інформаційну ситуацію в державі, що, у свою чергу, знижуватиме рівень соціальної напруги. До таких інструментів варто віднести різні форми проведення консультацій із суб'єктами механізмів попередження соціальних конфліктів та суспільством загалом²⁷¹.

Не менш важливим напрямом попередження соціальних конфліктів в умовах глобалізації, є збалансованість політичної влади. У даному аспекті збалансованість вважається концептуально необхідною умовою попередження соціальних конфліктів, адже різноманітність політичних сил сприяє реалізації права людини та комплексному підходу до визначення напрямів забезпечення національної безпеки держави. Адже збалансованій

²⁷⁰ Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 211 с.

²⁷¹ Васильєва О.І. Участь громадськості у сталому розвитку сільських територіальних громад із дотримання принципів конфліктології. Соціальний розвиток сільських регіонів : колективна монографія / за ред. А.М. Шатохіна, М.В. Костюк. Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський М.М.»), 2018. 306 с. С. 38-43.

політичній владі притаманна сильна влада, яка має довіру у населення. За результатами дослідження Edelman Trust Barometer в 2017 р. спостерігається тенденція зниження довіри до влади, неурядових громадських організацій, засобів масової інформації та бізнесу²⁷². Відповідно до результатів соціологічних досліджень встановлено, що рівень довіри людей до влади в Україні є дуже низьким (діючій на той час владі довіряє менше 10%²⁷³), що обумовлено нестабільністю політичної, соціально-економічної ситуації в державі, що зумовлює необхідність трансформації системи публічного управління.

У свою чергу, імплементація механізмів попередження соціальних конфліктів покликана забезпечити мерітократизацію публічного управління, що можливо здійснити лише при оптимізації наявного кадрового забезпечення. Саме кадрове забезпечення, як складова кадрової політики держави, орієнтоване на наповнення високопрофесійними кадрами органів державної влади, які повинні ефективно виконувати покладені на них функції і надавати якісні послуги. Ключовим завданням кадрового забезпечення у системі механізмів попередження соціальних конфліктів виступає результативність заміщення, підготовки та підвищення кваліфікації кадрів з метою якісного виконання ними своїх обов'язків. Українське суспільство сучасності вимагає зосередження уваги науковців і практиків до проблем ефективного кадрового забезпечення, встановленні відповідних критеріїв вимог, які дозволять зацікавити більш інтелектуалізовану частину населення працювати у державній сфері. Тому, актуальним, на нашу думку, є розробка та використання програми кадрового забезпечення суб'єктів механізмів попередження соціальних конфліктів (органів державної влади та громадянського суспільства) в умовах забезпечення національної безпеки держави, яка має враховувати вітчизняних та світовий досвід.

²⁷² Edelman Trust Barometer 2017. Edelman. URL: <http://www.edelman.com/global-results/>

²⁷³ Зленко С. Довіра соціальним інституціям. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=678&page=1>.

Особливої актуальності набувають питання задоволеності суспільних потреб та інтересів, які насамперед спонукають до становлення такого оптимізаційного напрямку, як стійкий розвиток якісних державних послуг, який безпосередньо залежить від результативності кадрового забезпечення, яке й сприяє якісному реагуванню на потреби суспільства. До основних принципів забезпечення якості державних послуг належать своєчасність, цілісність та повнота. Для підвищення якості державних послуг необхідно приділити увагу реформам місцевого самоврядування, які орієнтовані на безпосереднє наближення послуг до споживачів²⁷⁴.

До першочергових напрямів проведення реформи місцевого самоврядування належать зміни адміністративно-територіального устрою та передача сукупності повноважень і відповідальності на місця (врегулювання питань підпорядкування земель за межами населених пунктів враховуючи погляди громадян; максимальне наближення якісних соціальних та управлінських послуг до безпосередніх споживачів; формування сприятливих умов для стійкого розвитку бізнесу; розвиток інфраструктури).

Важливим, в умовах глобалізації, напрямом попередження соціальних конфліктів є розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, які сприяють реалізації електронного демократичного врядування, що дозволить налагодити взаємовідносини суб'єктів механізмів попередження соціальних конфліктів із суспільством, системи публічного управління та надання соціальних послуг. У контексті розвитку інформаційно-комунікаційних технологій відбувається розширення рамок електронної демократії шляхом значного розширення можливостей населення, що сприяє її оперативності, доступності, зручності.

В умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства (збільшенням інформації, комп'ютеризації), яке бере на себе роль генератора суспільного розвитку, спрощуючи цим самим взаємозв'язок із суб'єктами механізмів

²⁷⁴ Васильєва О. І. Трансформація регіонального управління в умовах реформування владних відносин в Україні: автореф. дис ... д.держ.упр.; спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / О. І. Васильєва; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К., 2010. 40 с.

попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління. Тобто, відбувається розвиток мережевого суспільства, яке стає відкритим до взаємодії, сприйняття інформації, мережа існування організована, стуктуризована, що дозволяють своєчасно поширювати інформацію безпосередньо від виробників до споживачів, задовольняти відповідні потреби та інтереси²⁷⁵.

У свою чергу, впровадження вищезазначених напрямів попередження соціальних конфліктів неможливо без розвитку правової держави, яка насамперед функціонує на принципах демократичного врядування, визнає народ єдиним джерелом влади, формує необхідні умови для реалізації людьми своїх прав, сприяє отриманню якісних соціальних послуг (освітніх, медичних, адміністративних), індивідуальній та національній безпеці, гендерній рівності, дієвому громадянському суспільству, впровадженню інноваційних технологій, стійкості соціально-економічного розвитку.

Враховуючи взаємозв'язок, який існує між процесом глобалізації та попередженням соціальних конфліктів, необхідним напрямом є запровадження механізмів соціального корпоративного врядування як результату формування корпоративних відносин та глобалізаційних процесів. В системі таких взаємовідносин повинні дотримуватись принципи демократичного врядування, економічної стабільності, верховенства права та закону, миру та національної безпеки. Тому корпоративні відносини виділяють державного (внутрішньодержавні відносини між владою, громадськістю та бізнесом) та міждержавного (зовнішні відносини між державами, державами та транснаціональними структурами) рівнів. Саме тому виникає проблема у попередженні соціальних конфліктів, що й зумовлює необхідність у визначенні механізмів соціального корпоративного врядування, які сприяють підвищенню авторитету держави в світі та національній безпеці.

²⁷⁵ Волошин В. Г. Удосконалення механізмів державного управління інформаційно-комунікаційною діяльністю органів публічної влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та наук з держ. упр.: 25.00.02. Хмельницький, 2017. 20 с.

Осмилюючи оптимізаційні напрями попередження соціальних конфліктів в системі публічного управління, виникає необхідність в розробленні моделі комплексного механізму «Quadruple Helix» попередження соціальних конфліктів в системі публічної влади України, яка базується на теоретико-методологічних підходах до комплементарної взаємодії органів державної влади, бізнесу, громадськості та інформаційно-комунікаційної системи, яка дозволить забезпечити сталий розвиток та національну безпеку держави (рис.3.8).

Тобто, запропоновані нами напрями покликані консолідувати громадськість, бізнес, владу та інформаційно-комунікаційну систему. Така внутрішньополітична консолідація дозволить сформувати чітку внутрішньо-орієнтовану та зовнішньо-інтегративну політику, яка сприятиме підтримці лідерських конкурентних позицій у світі та національній безпеці. В межах таких напрямів злагоджена координація між органами державної влади та громадянським суспільством базується на підставі індивідуального і колективного залучення суб'єктів механізмів попередження соціальних конфліктів управлінських процесів із можливістю встановлення своїх правил гри. Тому під час такої партнерської взаємодії відбувається не просто включення громадськості та бізнесу до публічного управління, а й їх результативне взаємозближення із органами державної влади у напрямку досягнення консенсусу.

Отже, такий взаємозв'язок передбачає можливість участі членів громадянського суспільства і приватного сектору економіки у процесах розробки і прийняття управлінських рішень. Важливо зазначити, що таке включення суб'єктів до управлінських процесів повинно відбуватись на всіх управлінських рівнях (загальнодержавному, регіональному та місцевому). У свою чергу варто враховувати той факт, що така участь громадськості й бізнесу в публічному управлінні залежить від їх бажання і готовності не лише висловлювати свою критику у бік влади за прийняті рішення, а й безпосередньо брати на себе відповідальність у їх розробці та впровадження.

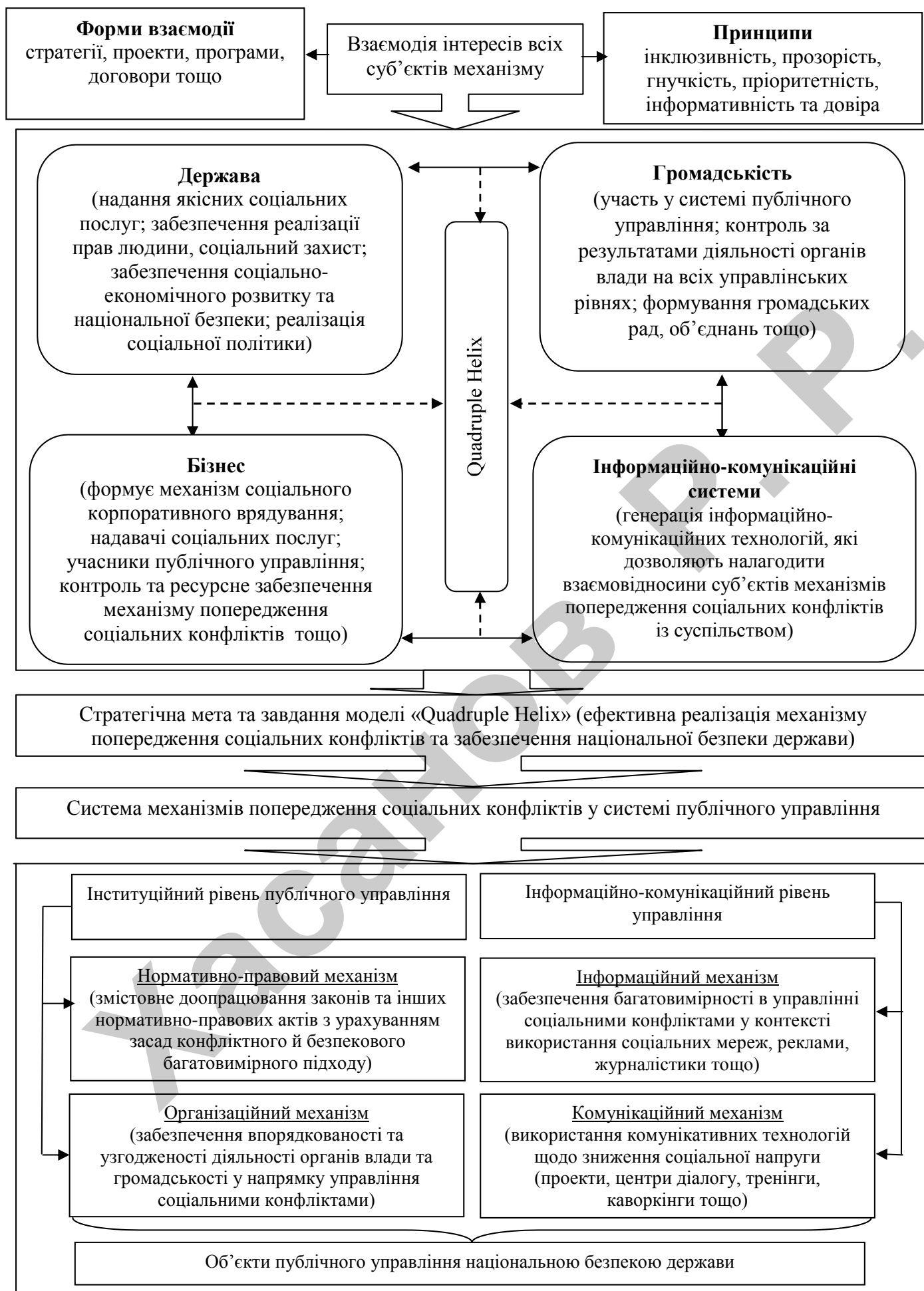

Рис. 3.8. Концептуальна структура моделі комплексного механізму «Quadruple Helix» щодо попередження соціальних конфліктів в системі публічного управління національною безпекою держави

Сам даний аспект спонукає до необхідності забезпечення високого рівня освіти населення та своєчасне систематичне його інформування. Така солідарна взаємодія насамперед має мати систематичний характер та бути законодавчо врегульованим.

Модель комплексного механізму попередження соціальних конфліктів та забезпечення національної безпеки держави, за умови її впровадження, дозволить забезпечити стійкий соціально-економічний розвиток держави, ґрунтуючись на принципах злагодженості, комплексності, цілісності всієї системи публічного управління. Отже, дослідження вітчизняної та світової практики функціонування механізмів попередження соціальних конфліктів, дозволило розробити відповідні оптимізаційні напрями для їх удосконалення. Врахувавши сучасний стан в державі, який свідчить про необхідність забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку та національної безпеки, передбачено наступні напрями попередження соціальних конфліктів: становлення розвиненого громадянського суспільства; проведення просвітницької роботи щодо необхідності і можливих напрямках участі людей в процесах публічного управління; забезпечення сталого розвитку; сприяння збалансованості політичної влади; оптимізація кадрового забезпечення; надання якісних соціальних послуг державою; розвиток інформаційно-комунікативних технологій, правової держави; розробка механізмів соціального корпоративного врядування.

Висновки до розділу 3

1. Систематизовано сучасні системи попередження соціальних конфліктів, які використовуються у світі (урядові системи, міжурядові системи та системи неурядових організацій). Представлено концептуально новий підхід до формування системи попередження соціальних конфліктів у контексті забезпечення національної безпеки, який дозволяє інтегрувати до єдиної аналітичної структури діагностику, ідентифікацію різних форм соціальних конфліктів, аналіз причин виникнення таких конфліктів, а також

обґрунтовувати механізми їх загострення та розробляти рекомендації щодо удосконалення публічної політики попередження соціальних конфліктів. Запропонована нами система механізмів попередження соціальних конфліктів складається з двох компонентів: зовнішньо-орієнтованого та внутрішньо-орієнтованого.

2. Розроблено концептуальну схему оцінки ризиків виникнення внутрішніх конфліктів, яка складається з таких елементів: 1) визначення типів конфліктів; 2) ідентифікація рівня ризикованості соціальних конфліктів; 3) оцінка функцій національних і міжнародних інститутів у запобіганні та розв'язанні конфліктів; 4) оцінка інституціональних, соціально-економічних, культурно-релігійних, політичних чинників, які впливають на тривалість конфлікту та забезпеченість національної безпеки. До етапів функціонування такої системи належать: 1) розробка баз даних; 2) аналіз особливих ситуацій та випадків соціальних конфліктів; 3) розробка статистичних моделей для прогнозування ризику соціальних конфліктів у країнах світу; 4) застосування моделей для прогнозування ризиків виникнення різних форм соціальних конфліктів; 5) розробка заходів публічної політики щодо забезпечення національної безпеки.

3. До напрямів подальшого вдосконалення комплексної систем попередження соціальних конфліктів запропоновано віднести: синтез методології кількісного та якісного аналізу ситуацій неспроможності державних інститутів вирішувати соціальні конфлікти; запровадження моніторингу та оцінки процесів негативного соціального розвитку на мікрорівні, які призводять до активізації соціальних конфліктів.

4. Взаємозв'язок між стратегічним управлінням національною безпекою та захистом прав людини є динамічним та багатограним, який представляє собою не лише трансформації змісту сучасних соціальних конфліктів, а й напрями розв'язання конфліктів у комплементарній взаємодії з громадськістю. Рівень реалізації прав людини є представленням й особливою характеристикою існуючого соціально-політичного устрою країни. Як внутрішньо-орієнтовані соціальні конфлікти так і зовнішньо-орієнтовані є певними проявами конкуренції між різними соціетальними і

нормативними устроями, а також правами, які легітимізують кожний устрій.

5. Розглядаючи комплексні загрози національній безпеці держави саме нормативний підхід до забезпечення реалізації прав людини як сутності й важливої функції держави має включати такі три ключові елементи: гарантії захисту та безпеки індивідів та громад, насамперед представників соціально вразливих груп; розвиток культури демократичного урядування; налагодження доступу представників соціально вразливих та соціально виключених груп до основних послуг, які надає держава. Кожен з таких концептуальних елементів повинен бути пріоритетом у процесі реформування сектору національної безпеки України та системи публічного управління на засадах стійкого покращання людського розвитку, розвитку громадського суспільства, розподілі влади між громадами, забезпечення рівності і відсутності дискримінації.

6. З метою вдосконалення нормативно-правових засад щодо захисту прав людини пропонується здійснити наступні заходи й запровадити наступні механізми попередження соціальних конфліктів у секторі національної безпеки України: Ратифікувати сукупність конвенцій ООН та протоколів Генеральної асамблеї ООН шляхом внесення відповідних змін до вітчизняного законодавства. Надати Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини і законодавчо закріпити повноваження, які б відповідали міжнародним нормам роботи у секторі національної безпеки. Гармонізувати вітчизняне законодавство у сфері національної безпеки про агенції й інститути сектору безпеки із відповідним міжнародним законодавством про права людини. Налагодити механізм взаємодії з організаціями громадянського суспільства, відповідними правозахисними організаціями з метою проведення спільного моніторингу можливих порушень прав людини. На етапі планування національної безпеки України визначити пріоритети публічної політики безпеки, насамперед щодо захисту прав людини. Розробити новітню модель комплексного механізму забезпечення національної безпеки держави та попередження соціальних конфліктів. Створити мережу аналітичних центрів, які повинні приймати

участь у розробці законодавства щодо протидії виникненню соціальних конфліктів в контексті реалізації прав та безпеки людини, підвищувати кваліфікацію державних службовців.

7. Удосконалення інституційного рівня системи механізмів попередження соціальних конфліктів передбачає розширення варіантів та форм публічного управління та використання такого інструментарію, як диверсифікованість традиційних форм публічного управління попередженням соціальних конфліктів (Національної служби посередництва та примирення та громадські організації) та інноваційних структурних підрозділів. Варіативність інформаційно-комунікаційного рівня передбачає такі напрями використання комунікаційних технологій, як: управлінський (соціальна журналістика, реклама і соціальні медіа технології, громадські комунікації, рівень освіти). Інформаційний інструментарій передбачає досягнення збалансованості між суспільними та особистісними потребами й цілями у сфері контролю за дотримання відповідних етичних норм (контроль, матеріально-моральні стимули та етичні кодекси).

8. Осмислюючи оптимізаційні напрями попередження соціальних конфліктів в системі публічного управління, виникає необхідність в розробленні моделі комплексного механізму «Quadruple Helix» попередження соціальних конфліктів в системі публічної влади України, яка базується на теоретико-методологічних підходах до комплементарної взаємодії органів державної влади, бізнесу, громадськості та інформаційно-комунікаційної системи, яка дозволить забезпечити сталий розвиток та національну безпеку держави. Така внутрішньополітична консолідація дозволить сформувати чітку внутрішньо-орієнтовану та зовнішньо-інтегративну політику, яка сприятиме підтримці лідерських конкурентних позицій у світі та національній безпеці.

Матеріали даного розділу оприлюднено в наукових публікаціях [5], [7], [9] (відповідно до списку опублікованих праць за темою дисертації).

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення важливого науково-теоретичного завдання, що полягає у розкритті й теоретико-методологічному обґрунтуванні державотворчого характеру формування механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління національною безпекою держави і розробці практичних рекомендацій щодо їх удосконалення на основі забезпечення реалізації прав людини та впровадження новітньої інноваційної моделі «Quadruple Helix». Результати досліджень свідчать про реалізацію мети і завдань дослідження, що дозволило сформулювати наступні висновки та рекомендації:

1. Еволюція наукових досліджень щодо сутності соціальних конфліктів та їх публічного управління дозволяє стверджувати про поступовий відхід від поширеного суспільно-філософського трактування їх змісту й природи походження, якому властиві визначеність кола учасників, передбачуваних форм взаємодії, нормативно-правових та інших регуляторів й механізмів впливу тощо. В сучасних умовах відбувається суттєве урізноманітнення соціальних конфліктів, які значно відрізняються від попередніх (класичних) підходів та потребують системного застосування наукових досліджень не лише теорій соціальних конфліктів, а й теорії національної безпеки. Встановлено, що соціальний конфлікт безпосередньо пов'язаний з національною безпекою держави як певного стану захищеності суспільства від деструктивних екзогенних та ендогенних впливів. Суспільною реакцією на виникнення загроз і небезпек мають стати механізми публічного управління соціальними конфліктами у контексті забезпечення національної безпеки держави. Під публічним управлінням соціальними конфліктами як чинника забезпечення національної безпеки держави запропоновано розглядати комплекс взаємопов'язаних організаційно-економічних форм демократичного управлінського впливу

інститутів держави та громадськості на попередження, мінімізацію або подолання конфліктних ситуацій у суспільстві та, як наслідок, забезпечення національної безпеки держави.

2. Міждисциплінарний джерелознавчий аналіз наукових поглядів на визначення змісту соціального конфлікту в системі публічного управління та його негативного впливу на національну безпеку держави свідчить, що в сучасному науковому дискурсі існує значна кількість різноманітних підходів до розуміння й розкриття проблематики соціальних конфліктів та їх публічного управління для забезпечення національної безпеки. Проведений аналіз наукових доробок вітчизняних й зарубіжних вчених дозволив систематизувати п'ять підходів: суспільно-філософський (соціальний конфлікт є формою прояву антагоністичної суперечності, що виникає між суб'єктами суспільно-історичного процесу і потребує негайного розв'язання); політико-економічний (передбачає визначення причин сучасних конфліктів на основі синтезу раціональних та ірраціональних мотивів й дій сторін з метою завчасного попередження соціальних конфліктів та їх впливу на економіку й політичний стан держави); нормативний (соціальний конфлікт є особливим станом відношень між індивідуумами, соціальними групами, країнами, який визначається законодавством і нормами міжнародного права); процесний (соціальний конфлікт як процес, який досліджує розвиток його певних стадій, починаючи з латентних форм до застосування насилля; як сукупність наслідків та подій); інституційний (сучасні соціальні конфлікти характеризуються багатовимірністю технологій боротьби, сплетінням інтересів різних інститутів, а саме держави, бізнесу та громадськості).

3. На основі обґрунтованих у дисертації закономірностей функціонування системи публічного управління соціальними конфліктами та проведеного порівняльного аналізу причин їх виникнення, класифіковано чинники соціальних конфліктів в системі публічного управління. До соціально-економічних чинників належать: (порушення соціальних та

економічних прав населення, криза формальної економіки, інтенсифікація конкуренції, економічні мотиви пошуку ренти, приватизація тощо); до інституційних відносимо не ефективність державної політики та недосконалість громадського управління. Представлені чинники соціальних конфліктів в системі публічного управління сприяють формуванню механізму діагностування ознак соціальних конфліктів та своєчасного запровадження цільових заходів публічної політики щодо вирішення завдань забезпечення національної безпеки держави. Чинники, які провокують перехід соціального конфлікту до насильницької фази, безпосередньо негативно впливають на національну безпеку держави, та є невиправдано жорстокими репресивними заходами щодо учасників конфлікту з боку інституту держави, обмеження фундаментальних прав і свобод громадян.

4. Як результат поєднання теоретико-концептуальних засад теорій соціального конфлікту та національної безпеки запропоновані такі дихотомічні конструкції впливу соціальних конфліктів на національну безпеку: 1) соціальний конфлікт як виклик національній безпеці (є невід'ємним атрибутом повсякденної взаємодії індивідів й соціальних груп і не потребують негайної спеціальної реакції на їх нейтралізацію); 2) як загроза національній безпеці (може мати як разовий, так і системний характер прояву, який сприймається як дисфункціональний вплив, що здатен нанести значну шкоду державі, окремому індивіду всьому суспільству); 3) як небезпека національній безпеці (свідчить про реальну можливість критичного стану в державі, який ставить під сумнів її подальшого розвитку у попередній якості, загрожуючи процесу існування). Відповідно до теорії соціальних систем, на її «вході» варто визначити не лише вимоги й підтримку зі сторони суспільства, а й конфлікти, які стимулюють систему до прийняття рішень та виконання завдань, що комплементуються з концептом забезпечення національної безпеки держави. Законодавство України з питань національної безпеки і оборони на сьогодні містить недостатньо структурований перелік загроз національній безпеці, серед яких превалюють

конфлікти соціального гатунку. Актуальним кроком в системі публічного управління є осучаснення переліку загроз, які стоять перед національною безпекою України, їх паспортизація й визначення механізмів публічного управління подолання соціальних конфліктів.

5. Існуючий в сучасній Україні спосіб інституціоналізації публічного управління в контексті врегулювання соціальних конфліктів поєднує посттоталітарні та демократичні елементи, які проявляються не гармонізованістю взаємовідносин держави і громадянського суспільства. Державні соціальні інститути нездатні ефективно виконувати покладені на них функції в умовах глобалізації та розвитку інформаційного суспільства. Пріоритетними напрямками вдосконалення інституціоналізації публічного управління соціальними конфліктами мають бути: формування ефективних соціальних ліфтів; реформування інститутів влади у напрямку підвищення їх результативності, відповідальності, прозорості й підзвітності перед суспільством; адаптація до європейських стандартів у контексті проведення адміністративно-територіальної реформи щодо децентралізації і субсидіарності; сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства підвищуючи рівень соціальної свідомості громадян та формування активної соціальної культури; налагодження взаємодії та відповідальності всіх легітимних гілок влади; руйнування монополії на владу, а саме знищення олігархічних фінансово-промислових груп.

6. Узагальнено та розширено уявлення щодо пріоритетних напрямів попередження та вирішення соціальних конфліктів, які зумовлені обмеженнями в застосуванні варіативності публічного управління соціальними конфліктами в Україні. Розгляд зарубіжного досвіду публічного управління соціальними конфліктами як чинника забезпечення національної безпеки, дає можливість стверджувати про пріоритетність існування профілактичної та інформаційно-консультаційної функції у публічному управлінні таких конфліктів, а також забезпечений принцип диверсифікація основних форм участі громадськості в процесах управління, що позитивно

впливає на систему публічного управління соціальними конфліктами та національну безпеку держави. Виявлено, що в провідних країнах світу поширені діалогові форми взаємодії органів державної влади, громадськості та інформаційної системи у напрямку нейтралізації загроз соціальних конфліктів в державі. Визначено, що така діалогова взаємодія в європейських державах реалізується у вигляді систем Електронний Уряд (е-Уряд) та «Відкритий Уряд». Щодо системи становлення інформаційного суспільства із врахуванням домінант концепції е-демократії для управління соціальними конфліктами, то вона активно використовуються в США.

7. Під системою механізмів попередження соціальних конфліктів як чинника забезпечення національної безпеки держави пропонуємо розглядати сукупність превентивних інструментів та засобів публічної політики, орієнтованих на запобігання, управління й розв'язання різних форм соціальних конфліктів. Запропонована нами система механізмів попередження соціальних конфліктів складається з двох компонентів: зовнішньо-орієнтованого та внутрішньо-орієнтованого. Систематизовано механізми попередження соціальних конфліктів в контексті забезпечення національної безпеки на дві групи: інституційний (нормативно-правовий та організаційний механізми) та інформаційно-комунікаційний механізми, на які покладено завдання своєчасного діагностування загроз та реалізації заходів публічної політики спрямованих на зменшення соціально-економічної нерівності, повну реалізацію прав людини, особливо, соціальних й економічних прав. Функціонування таких механізмів потребує доопрацювання легітимної нормативно-правової бази враховуючи багатовимірність соціально орієнтованого підходу, інституалізації профілактики соціальних конфліктів, оновлення таких напрямів взаємодії, як соціально-громадські, інформаційні комунікації, а також розробки інноваційних проектів щодо формування компетенцій до управління соціальними конфліктами та впровадженям інформаційно-комунікаційних технологій.

8. Установлено, що одним з напрямів удосконалення механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного управління є синтез методології кількісного та якісного аналізу результативності реалізації прав людини в контексті діагностування радикалізації соціальних конфліктів. Запропоновано методологічно новий підхід до формування системи моніторингу забезпечення соціально-економічних і культурних прав людини, який дозволяє інтегрувати оцінку різних факторів й ризиків соціальних конфліктів у єдину аналітичну систему, яка містить дві складові: зовнішню оцінку соціальних конфліктів (між державами) та внутрішню (внутрідержавних соціальних конфліктів). Для цього пропонуємо запровадити інформаційно-комунікаційні технології щодо візуалізації та аналізу для збору інформації, розвитку глобальних баз даних, запровадження системи моніторингу й оцінки процесів негативного соціального розвитку, які призводять до конфліктів. На практиці це має відбуватися в умовах постійного моніторингу безпекової ситуації не лише тих сферах, які легітимні для України (економічній, соціальній, науково-технологічній, гуманітарній, екологічній, інформаційній, цивільного захисту населення, захисту кордонів та ін), а й сферах, про які у вітчизняному законодавстві з питань національної безпеки не йдеться (демографічна, інформаційна, енергетична, фінансова, етнонаціональна, міграційна, конфесійна тощо). Проведення такого моніторингу має опиратися на достатню кількість інформаційних джерел та комплекс відповідних показників, які мають бути розроблені для кожної адміністративно-територіальної одиниці. На основі відповідних показників має визначатися як поточний стан рівня соціального конфлікту кожного регіону, так і тенденції його змін. Виконання такої сукупності завдань можливе за умови реальної інституціоналізації публічного управління, до повноважень яких чинним законодавством віднесене врегулювання соціальних конфліктів, які можуть загрожувати національній безпеці.

9. Визначено, що удосконалення механізмів попередження соціальних конфліктів в системі публічної влади України повинно стати одним із головних завдань держави на сучасному етапі стимулювання соціально орієнтованого інформаційного суспільства. Запропонована новітня модель комплексного механізму «Quadruple Helix» щодо попередження соціальних конфліктів в системі публічної влади України та забезпечення національної безпеки, яка базується на теоретико-методологічних підходах до комплементарної взаємодії органів державної влади, бізнесу, громадськості та інформаційно-комунікаційної системи, специфічних суспільних принципах публічного управління (інклюзивність, прозорість, гнучкість, пріоритетність, інформативність та довіра), в основі якої знаходиться комплекс сучасних механізмів інституційного та інформаційно-комунікаційного рівнів. Організація процесу формування узгодженого бачення національної безпеки держави та попередження соціальних конфліктів в Україні у всіх зацікавлених груп учасників через консолідацію суспільної думки дозволить системі публічного управління своєчасно реагувати на зміни у державі, та коригувати соціально-економічну політику з урахуванням їх інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абуржейла С. Політичний компроміс як засіб подолання конфліктних і кризових ситуацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / С. Абуржейла. К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2017. 20 с.
2. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. К.: Генеза, 1996. 368 с.
3. Анцупов А.Я., Шипилов А.М. Конфликтология: Учеб. пособие. М.: ЮНИТИ, 1999. 551 с.
4. Афонін Е. А., Гонюкова Л. В., Войтович Р. В. Громадська участь утворенні та здійсненні державної політики. Київ: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. 160 с.
5. Афонін Е. Концептуальні засади взаємодії політики й управління / авт. кол.: Е. Афонін, Я. Бережний, О. Валецький та ін.; за заг. ред. В. Ребкала, В. Шахова, В. Голубь, В. Козакова. Навч. посібник. Київ : НАДУ, 2010. С. 265-289.
6. Бандурка А.М., Друзь В.А. Конфликтология: Учеб. пособие. Х.: ВД Украины, 1997. 355 с.
7. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: монографія / Ю. Г. Барабаш. Х. : Право, 2008. 220 с.
8. Барков В. Ю. Взаємовідносини держави і суспільства в Україні / В. Ю. Барков ; за ред. В. С. Крисаченка. *Українська політична нація: генеза, стан, перспективи*. К. : НІСД, 2004. С. 351–451.
9. Батрименко О. В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / О. В. Батрименко. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2006. 18 с.

10. Беляева Н. Развитие концепта публичной политики : внимание “движущим силам” и управляющим субъектам. *Полис*. 2011. №4. С. 72-87.
11. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / З. Бжезінський ; пер. з англ. А. Іщенка. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203 с.
12. Білецька Т.В. Теоретичні аспекти аналізу соціальних конфліктів в умовах глобалізаційних перетворень. *Вісник Одеського національного університету. Сер.: Соціологія і політичні науки*. 2014. Т.19, Вип. 1. С. 47-54.
13. Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 211 с.
14. Борисевич С. Ідея “приватного” і “публічного” як основа публічного управління/ *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2011. № 1. С. 17-23 (Сер. : Управління).
15. Бориславська О. Конституційно-правові засади місцевого самоврядування в Україні: проблеми реалізації. *Вісник Львівського університету : Серія юридична*. 2004. Вип. 39. С. 187–193.
16. Бородкин Ф.М., Коряк Н.М. Внимание: конфликт! Учебное пособие. Новосибирск: Наука, 1989. 189 с.
17. Васильєва О. І. Трансформація регіонального управління в умовах реформування владних відносин в Україні: автореф. дис ... д.держ.упр.; спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / О. І. Васильєва; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К., 2010. 40 с.
18. Васильєва О.І. Участь громадськості у сталому розвитку сільських територіальних громад із дотримання принципів конфліктології. *Соціальний розвиток сільських регіонів : колективна монографія / за ред. А.М. Шатохіна, М.В. Костюк. Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський М.М.»), 2018. 306 с. С. 38-43.*
19. Ващенко В.О. Антиконтфліктні технології: теоретичні засади та українська дійсність. *Стратегія українського державотворення:*

філософсько-політологічний та економічний аналіз : зб. наук. пр. /Акад. пед. наук України. К.: Полтава : АСМІ, 2000. 198 с.

20. Вебер М. История хозяйства: Очерк всеобщей социальной и экономической истории. Пг.: Наука и школа, 1923. 240 с.

21. Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування у межах нової системи територіальної організації влади в Україні: аналітична доповідь / за ред. Г. В. Макарова. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. 54 с.

22. Возженников А.В. Национальная безопасность: теория, политика, стратегия. М.: НПО “МОДУЛЬ”, 2000. 240с.

23. Волковицька Н. О. Медіація: альтернативний чи ефективний спосіб вирішення спорів. *Юридична газета*: веб-сайт. URL: http://www.vru.gov.ua/mass_media/1013

24. Волошин В. Г. Удосконалення механізмів державного управління інформаційно-комунікаційною діяльністю органів публічної влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та наук з держ. упр.: 25.00.02. Хмельницький, 2017. 20 с.

25. Воронов І. О. Політична конфліктологія: діалектика соціальних суперечностей і суспільної злагоди / І. О. Воронов. К. : Генеза, 2005. 320 с.

26. Гарькавець С.О. Соціальні конфлікти – пропозиція нової класифікації. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2018. № 2. С.87-98.

27. Герасіна Л. М. Політичні детермінанти та специфіка державно-правових конфліктів в Україні. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"* . Серія : Політологія. 2019. № 2. С. 8-19.

28. Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / Н. Г. Гнатенко. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. 20 с.

29. Гоббс Т. Левиафан / Т. Гоббс. М.: Мысль, 2001. 671 с.
30. Голубь В. Політико-адміністративні реформи як реалізація нової управлінської парадигми: європейський вимір і Україна: навч.-метод. матеріали / В. Голубь. К. : НАДУ, 2009. 55 с.
31. Горбулін В. Національна безпека України та міжнародна безпека. *Політична думка*. 2006. № 1. С. 78–88.
32. Гришина Н. В. Психология конфликта / Н. В. Гришина. СПб.: Изд-во “Питер”, 2000. 464 с.
33. Громадянське суспільство та публічна політика : метод. рек. До практ. та семінар. занять / уклад. : С. І. Вировий, О. Р. Титаренко, І. В. Рейтерович. Київ : НАДУ, 2009. 28 с.
34. Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід / за ред. А. Карася. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 1999. 384 с.
35. Гуцало М. Г. Організація протидії сучасному тероризму: політологічний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / М.Г. Гуцало. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. 20 с.
36. Давиденко В. В. Соціальний діалог в контексті взаємодії громадянського суспільства і держав : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук : 23.00. 02. Київ, 2008. 35 с.
37. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта. *Социологические исследования*. 1994. № 5. С. 142-147
38. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй від 08.09.2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_621.
39. Дем'яненко М. М. Популізм як політичний феномен і маніпулятивна технологія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / М. М. Дем'яненко. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. 20 с.

40. Деменко А. М. Феномен тероризму в умовах глобалізаційної динаміки (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії” / А. М. Деменко. Х. : Харківський університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба, 2008. 19 с.

41. Дергачов О. А. Нацбезпека як атрибут державності: [Нац. безпека в Україні]. *Політична думка*. 2005. №1. С. 89–100.

42. Дмитриев А.В., Кудрявцев В.Н., Кудрявцев С.В. Введение в общую теорию конфликтов. Ч.1. М.: Наука, 1993. 211 с.

43. Довгань Н. П. Конфлікти в державному управлінні та шляхи їх вирішення : дис. канд. наук з держ. упр. спец. 25.00.01 / Довгань Н. П. К., 2006.

44. Довгий С. В. Особливості інституалізації політичної влади в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути і процеси” / С. В. Довгий. Одеса, 2007. 18 с.

45. Домбровська С. М., Помаза-Пономаренко А. Л., Лукиша Р. Т. Інституціональна державна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах ризиків. Харків: НУЦЗУ, 2018. 216 с.

46. Дружинин В.В., Конторов Д.С., Конторов М.Д. Введение в теорию конфликта. М.: Радио и связь, 1989. 288с.

47. Дяченко Н. Конфлікти: комунікативно-прагматичний аспект. *Філологічний часопис*. 2019. Вип. 1. С. 21-31.

48. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління / наук.-ред. колегія: Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.

49. Ефективне управління конфліктами: базові навички медіатора. Методичний посібник. Дзюндзюк В. Б. та ін. ; за ред. В. Б.Дзюндзюка. Харків: Тім Пабліш Груп, 2018. 164 с.

50. Єрмаков П. П. Особливості врегулювання етнополітичних конфліктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.05 “Етнополітологія та етнодержавознавство” / П. П. Єрмаков. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. 19 с.

51. Жеребятнікова І. В. Антропо–онтологічний вимір дослідження соціальних конфліктів. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 144(2). С. 42-47.

52. Жовнерик Д. Визначення меж публічної політики в умовах діяльності державних інститутів України/ *Наукові праці*. Т. 131. Вип. 118 (Політологія). С. 116-118.

53. Завацька Н. Є., Смирнова О. О., Ахтирська Ю. І. Комунікативно-конфліктологічна компетентність особистості у координатах сучасних парадигм. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 2. С. 147-159.

54. Задорожна М. І. Модель розв’язання конфліктів як основа демократизації суспільної свідомості та підвищення ефективності державного управління. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2019. Вип. 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2019_1_10

55. Зайцев А.К. Социальный конфликт. М.: Академия, 2000. 3464 с.

56. Закон України «Про національну безпеку України» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

57. Запровадження комунікацій в суспільстві / за ред. Н. К. Дніпренко, В. В. Різуна. Київ : ТОВ "Вістка", 2009. 56 с.

58. Запрудский Ю.Г. Внутри конфликта. *Социологические исследования*. 1993. №7. С. 51-58.

59. Запрудский Ю.Г. Социальный конфликт: политологический анализ. Ростов-на-Дону.: Издательство Ростовского университета, 1992. 120 с.

60. Здравомыслов А. Г. Социология конфликта / А. Г.Здравомыслов. М.: Аспект Пресс, 1996. 311 с.

61. Зеленько Г. І. Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи та України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути і процеси” / Г. І. Зеленько. Київ, 2007. 32 с.

62. Зленко С. Довіра соціальним інституціям. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=678&page=1>.

63. Ігнатов В., Ребкало В. все ж таки централізація чи децентралізація? *Місьцеве самоврядування*. 1998. № 12. С. 29–35.

64. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналітична доповідь / За ред. д. політ. н., професора Г. І. Зеленько. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 164 с.

65. Історія війн і збройних конфліктів в Україні: енциклопедичний довідник / Автор-упорядник О. І. Гуржій та ін. К. : Видавництво гуманітарної літератури, 2004. 520 с.

66. Ішмуратов А.Т. Конфліктологія. К.: Видавництво Вищої школи права при Ін-ті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 28 с.

67. Калюжна Ю. Попередження соціальних конфліктів: інформаційний аспект. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. 2017. Випуск 122. С. 380-383.

68. Каратаєва Т. В., Кошманенко В. Д. Соціум, математична модель динамічної системи конфлікту. *Нелінійні коливання*. 2019. Т. 22, № 1. С. 66-85.

69. Карлов Т. В. Вдосконалення механізмів управління конфліктами у взаємодії органів влади та громадськості в Україні: регіональний підхід. *Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. праць*. 2018. Вип. 3 (38). С. 69-74.

70. Кильмашкина Т. Конфликтология: Учебное пособие. Москва : Гардарики, 2000. 320 с.
71. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки: монографія / В. І. Кириленко. К. : КНЕУ, 2005. 232 с.
72. Кіссе А. І. Управління етнічними конфліктами: визначення, поняття, особливості та підходи. *Держава і право*. Вип. 30. 2005. С. 676-682. С. 677.
73. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т. Т. Ковальчук. К.: Знання, 2008. 638 с.
74. Козер Л. Функции социального конфликта / Пер. с англ. О. Назаровой; под. общ. ред. Л. Ионина. Москва: Дом интеллектуальной книги: Идея-пресс, 2000. 205 с.
75. Козер Л.А. Основы конфликтологии: Пер. с англ. СПб.: «Светлячок», 1999. 192с.
76. Козоріз В.П., Силка О.З. Соціальний конфлікт 1929 р. у центрально-українському селі (на прикладі с. Великий Хутір та х. Нова Бірючка). *Український селянин*. 2012. Вип. 13. С. 194-197.
77. Колесникова К. О. Публічне адміністрування Великобританії у процесі еволюції політико-адміністративної системи. *Публічне врядування: виклики та загрози в умовах глобалізації*: матеріали Форуму молодих учених у галузі науки «Державне управління», м. Феодосія, 7-13 липня 2013 р. / за заг.ред. Ю. О. Куца, К. І. Козлова, Ю. О. Ульянченка. Х.: Вид-во «ДокНаукаДержУпр», 2013. С. 28-30.
78. Конах В. Сучасні тенденції в захисті національних інтересів від російської пропаганди. *Стратегічні пріоритети*. 2016. №1. С.88-98.
79. Копайгора І.І. Соціальні конфлікти і правові проблеми їх вирішення. *Право і Безпека*. 2006. Т. 5, № 5. С.22-24.
80. Костров А.В., Ткачева А.А. Защита населения и территорий: семантический анализ, синтез и формализация ключевых терминов. *Проблемы безопасности*. 2000. № 6. С. 24-48.

81. Крестева Ю. В. Місцеве самоврядування в Україні. Політико-правове оформлення. *Нова політика*. 2001. №6. С. 50-55.
82. Крет О. В. Інституалізація транспарентності державної влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути і процеси” / О. В. Крет. Чернівці, 2010. 20 с.
83. Крицкалюк Н. І. Інституціоналізація громадянського суспільства як чинник становлення демократії в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути і процеси” / Н. І. Крицкалюк. Київ, 2016. 20 с.
84. Крутій О. М. Діалогова взаємодія органів державної влади та громадськості: монографія. Харків : Магістр, 2008. 236 с.
85. Крутій О. М., Радченко О. В. Публічний діалог в системі політичної культури демократичного суспільства [Текст]: Монографія. Харків: АДНДУ, 2015. 396 с.
86. Ктигоренко В. Знання про соціальний конфлікт: абсолют чи відносність? *Політичний менеджмент*. 2003. №2. С. 137-155.
87. Лазоренко В. Україна на шляху до громадянського суспільства: конфлікти, цінності, перспективи. *Філософська і соціологічна думка*. 1995. №11-12. С. 250-251.
88. Левин К. Разрешение социальных конфликтов / К. Левин. М.: Речь, 2008. 110 с.
89. Ленин В.И. Государство и революция. Полн. собр. соч., т. 33.
90. Леонов Б.Д. Соціальні конфлікти та їх роль у детермінації терористичної діяльності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2. С. 49-55.
91. Логунова М. Проблема співвідношення центральної влади і місцевого самоврядування. *Збірник наукових праць УАДУ при Президентові України*. К. : Вид-во УАДУ, 2000. Вип. 2. Ч. 1. Державна регіональна політика та місцеве самоврядування : матеріали наук.-практ. конф., Київ, 30 трав. 2000 р. С. 153–157.

92. Лопатченко І. М. Державне управління профілактикою соціального сирітства на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2017. 20 с.

93. Луньков С. М. Геоінформаційні технології на підтримку регіонального розвитку. URL: <http://www.gris.com.ua/?lan=ua&id=57>

94. Макаренко Є. В. Закон про медіацію: нереальна реальність. Юридична газета : веб-сайт. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/zakon-pro-mediaciyu-nerealna-realnist.html>

95. Макаров Д. США как локомотив глобализации. Махпарк. 2013. Август. 20. URL: <http://maxpark.com/user/13269/content/2154917>.

96. Малій О.А. Національна безпека України в контексті євроатлантичної інтеграції [Текст]: дис...канд.. політ. наук: 21.01.01 / Малій Олександр Андрійович : Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». К, 2005. 205 арк.

97. Маляренко Т. А. Виклики сучасних конфліктів у країнах, що розвиваються. *Схід*. 2009. № 7 (98). С. 3–6.

98. Маляренко Т. А. Економічна теорія і дослідження безпеки: у пошуку інтегрованого підходу. *Менеджер*. 2009. № 4 (50). С. 104–109.

99. Манилов В.А. Безопасность в эпоху партнерства: Моногр. М.: ТЕРРА, 1999. 368 с.

100. Маркс К. К еврейскому вопросу. К. Маркс, Энгельс Ф. Сочинения. М. : Наука, 2001. Т. 11. С. 515.

101. Марченко Ю. В. Антитерористична діяльність як складова національної безпеки (політологічний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 21.01.01 “Основи національної безпеки держави” / Ю. В. Марченко. К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2005. 20 с.

102. Мессенджер Ч. Энциклопедия войн XX века / Ч. Мессенджер. М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. 512 с.

103. Мигалець О. Теорія конфлікту: історія та сучасність. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2018. Вип. 16. С. 98-110.
104. Михеев В. Социальное партнерство и пути совершенствования публичной политики. *Власть*. 2005. URL: <http://www.transpress.ru>.
105. Міщенко О.М. Соціальний конфлікт у цивілізаційному процесі [Текст] : дис...канд..філос.наук: 09.00.03 / Міщенко Олена Миколаївна; Київський національний ін.-т ім. Тараса Шевченка. К., 2003. 183 арк.
106. Морозова Л. П. Природа сучасного соціального конфлікту в аксіологічному аспекті. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 145(2). С. 108-111.
107. Мякотина А. В. Социология права / А. В. Мякотина. М.: Научная книга, 2009. 370 с.
108. Нижник Н., Лемак В. До питання про форми державного режиму в постсоціалістичних країнах. *Збірник наукових праць НАДУ* / За заг. ред. В.І.Лугового, В.М.Князева. К.: Вид-во НАДУ, 2003. Вип. 2. С. 3-8.
109. Норт Даллас. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. [Пер. з англ. І. Дзюб]. К.: Основи, 2002. 198 с.
110. Овчинников В.С. Политические конфликты и кризисные ситуации. *Социально-политические науки*. 1990. №10. С. 54-59.
111. Оксфордська енциклопедія політичної думки / [авт.-уклад. Міллер Д]. К.: Літера, 2000. 645 с.
112. Олещук П. Боротьба з корупцією: Як владі подолати власну спокусу. URL: <http://novynar.com.ua/analytics/government/147287>
113. Орлова В. О. Передумови політичних конфліктів: спроба порівняльного аналізу провідних методологічних підходів на основі синергетичної методології. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 143(3). С. 65-67.
114. Паречина С. Г. Институт президентства: история и современность. / С. Г. Паречина; под общ. ред. Е.В.Матусевича; Ин-т соц.-полит. исслед. при Администрации Президента Респ. Беларусь. Минск, 2003. 162с.

115. Парсонс В. Публічна політика : вступ до теорії і практики аналізу політики / Вейн Парсонс ; пер. з англ. О. Дем'янчука. К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. 549 с.

116. Парсонс Т. Система современных обществ / Пер. с англ. Л. Седова и А. Ковалева. Под ред. М. Ковалевой. М.: Аспект Пресс, 1998. 270 с.

117. Пахарев А. Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні. Навчальний посібник. К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 182 с.

118. Перехідна економіка: підручник / [В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Є. М. Лібанова та ін.]; за ред. В. М. Гейця. К.: Вища школа, 2003. 591 с. С.82.

119. Петровський М. Методологічні аспекти впровадження державної політики/ *Державне управління : теорія і практика : Електронний науковий фаховий журнал*. 2007. № 2. URL: www.academy.gov.ua.

120. Півторак О. І. Становлення демократичних інститутів і особливості їх функціонування в умовах реформування перехідних суспільств: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 "Політичні інститути і процеси" / О. І. Півторак. Одеса, 2005. 18 с.

121. Пірен М. І. Конфлікти в системі політико-управлінської діяльності : навч. посіб. / М. І Пірен. К.: Вид-во УАДУ, 2003. 240 с.

122. Пірен М. Конфліктологія: підручник. Київ : МАУП, 2003. 360 с.

123. Подолання бідності, досягнення процвітання та українських ці-лей розвитку тисячоліття / упоряд. і пер. О. В. Кравчук. 2010. Представництво ООН в Україні. URL: <http://undp.org.ua/ua/prosperity-poverty-reduction-and-mdgs>

124. Пойченко А. М. Конфлікт у політичному житті сучасної України: теорія і технологія розвитку / А. М. Пойченко, В. А. Ребкало, О. І. Хворостяний : навч. посіб. К. : Вид-во УАДУ, 1997. 96 с.

125. Політика національної безпеки України в сучасних умовах / І. Аргучинський, В. Корендович, Є. Шелест та ін. Політика національної

безпеки України у сучасних умовах: матеріали фахової дискусії, (Київ, 11 вер. 2009 р.). *Національна безпека і оборона*. 2009. № 2. С. 7–19.

126. Політика регіональних органів влади: теорія та практика: моногр. / за ред. В. П. Єлагіна. Х., 2004. 178 с. С.34.

127. Політико-правові інститути сучасності: структура, функції, ефективність: [монографія / за заг. ред. М. І. Панова, Л. М. Герасіної]. К.: Видавничий дім “Ін Юре”, 2005. 424 с.

128. Політична думка ХХ – початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи: підручник: у 2-х т. / За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: “Новий Світ – 2000”, 2016. Т. 1. 516 с.

129. Політична наука: словник: категорії, поняття і терміни / Б. Кухта, А. Романюк, Л. Старецьката ін.; за ред. Б. Кухти. Львів: Кальварія, 2003. 500 с.

130. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : монографія / за ред. А. І. Кудряченка. Київ : НІСД, 2007. 396 с.

131. Про забезпечення участі громадськості формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

132. Помаз О. М., Безуглий А. С., Микоць К. В., Рибалко В. А. Зв'язок національного менталітету працівників з управлінням конфліктами на вітчизняних підприємствах *Економічний форум*. 2019. № 1. С. 110-114.

133. Приймакова Ю. А. Структурно-функціональний та організаційно-управлінський аспекти визначення сутності поняття "конфлікт". *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 27(2). С. 44-48.

134. Приймакова Ю. А. Елементи системної методології аналізу конфліктів в контексті їх трансформації. *Менеджер*. 2019. № 2. С. 130-140.

135. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи “Партнерство “Відкритий Уряд” у 2016-2018 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від від 30 листопада 2016 р. № 909-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/909-2016-%D1%80>

136. Про національну безпеку України: Закон України 2469-VIII від 21.06.2018 р. Відомості Верховної Ради, 2018, № 31, ст.241. Стаття 1.

137. Про Національну тристоронню соціально-економічну раду: Указ Президента України від 02.04.2011 р. № 347/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2011>

138. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» № 287/2015. Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

139. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26.02.2016 № 68/2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>

140. Про утворення Національної служби посередництва та примирення: Указ Президента України від 17.11.1998 № 1258/98. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1258/98>

141. Радченко О. В. Ціннісний вимір трансформації державно-політичного режиму в Україні : дис. ... д-ра наук держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2010. 458 с.

142. Ребкало В. А., Шкляр Л. Є. Політичні інститути в процесі реформування системи влади / В. А. Ребкало, Л. Є. Шкляр. К.: Вид-во НАДУ; Міленіум, 2003. 172 с.

143. Рибак І. В. Вплив інформаційно-маніпулятивних технологій на процес легітимації політичної влади в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / І. В. Рибак. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. 20 с.

144. Родик Г. Ю. Комунікативні особливості менеджменту етнополітичного конфлікту: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.05 “Етнополітологія та етнодержавознавство” / О. В. Поппер. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. 20 с.

145. Розумний М. М. Виклики національного самовизначення: монографія / М. М. Розумний. К.: НІСД, 2016. 196 с.

146. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір / А. Романюк. Л.: Тріада плюс, 2004. 392 с.

147. Романюк А.С. Загальні елементи теорії політичних конфліктів. *Основи політології: Курс лекцій*. К., 1992. С. 206-209.

148. Руденко О.М. Соціальні конфлікти як механізм забезпечення суспільної стабільності. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2008. Вип. 42. С. 88-96.

149. Ручка А. О. Курс історії теоретичної соціології / А. О. Ручка, В. В. Танчер. К. : Наук. думка, 1995. 223 с.

150. Семененко О. В. Організаційна культура як фактор управління конфліктами. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. : Економічні науки. 2019. Вип. 33. С. 181-185.

151. Система оцінок зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз національній безпеці України / [авт.тексту В. П. Горбулін]. К: ДП «НВЦ» Євроатлантикінформ, 2005. 232 с.

152. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України: моногр. / Г.П. Ситник. К.: НАДУ, 2004. 408 С.

153. Сірий С. В. Соціально-політичний контекст локальних війн і воєнних конфліктів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 “Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку” / С. В. Сірий. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. 20 с.

154. Сітарський С. М. Інституалізація діяльності органів державної влади в контексті врегулювання політичних конфліктів. *Економіка та держава*. 2014. № 9. С. 117-12.

155. Скребець О. В. Інститут парламентаризму в контексті досвіду демократичної трансформації сучасних суспільств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути і процеси” / О. В. Скребець. Сімферополь, 2005. 19 с.

156. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (книги I—III). / Пер. с англ, вводная статья и комментарии Е. М. Майбурда. М.: Наука, 1993. 572 с.

157. Соколов С. Социальная конфликтология: Учеб. Пособие. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 327 с.

158. Социальный конфликт: современные исследования / Н.Л. Полякова., С.В. Медведева., Е.И. Степанов., С.А. Эфиров., Е.В. Якимова. М.: ИНИОН, 1991. 114 с.

159. Стефурак М. М. Механізми взаємодії політичної опозиції та влади на прикладі західних областей України: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / М. М. Стефурак. К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 18 с.

160. Стратегія національної безпеки України від 26.05.2015. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

161. Сунгуров А. Публичная политика как поле взаимодействия и процесс принятия решений/ Публичная политика – 2005; Под общ. ред. : М. Горный, А. Сунгуров. СПб. : НОРМА, 2006. С. 7-15.

162. Супрун Г. Г. Конфлікт в постіндустріальну епоху як типове явище суспільних процесів. *Молодий вчений*. 2019. № 7(2). С. 213-216.

163. Сурай І. Г. Демократичне врядування: цінності та компетентності. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія «Державне управління»*. 2015. №2. С. 71-76.

164. Сытник Г. П. Вызов национальной безопасности. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / под общ. редакцией Г. П. Сытника. К. : НАДУ, 2012. 496 с.

165. Тертичка В. Механізм формування і здійснення державної політики/ Вісник державної служби України. 2000. № 4. С.83-89.

166. Тлумачний словник – мінімум української мови / Укл. Л.О. Ващенко, О.М.Єфімов. 2-е вид. К.: Довіра, 2000 . 546 с.

167. Требин М. П. Войны XXI века / М. П. Требин. М. : АСТ; Минск: Харвест, 2005. 608 с.

168. Удодова В. І., Шаповал В. І. Дослідження досвіду функціонування національних моделей соціального підприємництва. *Вісник Харківського національного університету ім.. В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2013. № 1042. С. 105-108.

169. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

170. Федеральна конституція Швейцарської конфедерації від 18 квітня 1999 р. URL: <http://www.ditext.com/swiss/constitution.html>.

171. Федчун Н. О. Конфлікти в діяльності органів місцевого самоврядування: причини, шляхи розв'язання та прогнозування : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 / Федчун Н.О. К., 2006. 18 с.

172. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура: монографія / В. Г. Кремень та ін. ; ред. В. Г. Кремень. К.: Пед. думка, 2008. 471 с.

173. Фишер Р., Юри У. Путь к согласию, или Переговоры без поражения: Пер. с англ. М.: Наука, 1990. 158 с.

174. Філоненко Р. Демократизація українського суспільства – засаднича складова входження України до простору Європи регіоналізму. URL: <http://www.viche.info/journal/2377/>

175. Француз А. Й. Поняття демократичної політичної системи: співвідношення нормативного, інституційного та процедурного підходів у

сучасній політико-правовій науці. *Держава і право*. 2005. Вип. 27. С. 186-193.

176. Фридман Дж. Следующие 100 лет: Прогноз событий XXI века / Дж. Фридман. 169 с. URL: <http://velesova-sloboda.vho.org/archiv/pdf/fridman-sleduyushchie-100-let-prognoz-sobytiy-xxi-veka.pdf>.

177. Фролов С. Ф. Социология: сотрудничество и конфликты. М.: Юристъ, 1997. 240 с.

178. Халецький А.В. Зарубіжний досвід взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством. *Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади*: VII міжнар. наук.-практ. конф., Полтава, 28 листопада 2012 р. Ч. II. Полтава: Полтавський нац. техн. ун-т імені Юрія Кондратюка, 2012. С. 57-60.

179. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: АСТ, 2003. ISBN 5-17-007923-0

180. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? Политические исследования. 1994. №1. С. 33-48.

181. Хасанов Р. Р., Бельська Т. В. Функціональні особливості інституційної поведінки суб'єктів глобального громадянського суспільства в зонах конфліктності. *Публічне урядування*. 2017. № 3 (8). С. 32-42.

182. Khasanov R. R. Influence of Social Conflicts on the State of National Security. *The World of Politics, Society, geography : Scientific journal Pomeranian University in Słupsk*. 2016. Year I, Issue 2. P. 65–70.

183. Хасанов Р. Р. Соціальний конфлікт: архетипна природа та механізм розв'язання. *Публічне урядування*. 2018. № 1 (11). С. 271-279.

184. Хасанов Р. Р. Модель впливу соціальних конфліктів на систему національної безпеки держави. *Державно-управлінські студії*. 2019. № 4(13). URL : <http://box5800.temp.domains/~ipkeduua/wp-content/uploads/2019/13/4-KHASANOV-Konflikty-DUS-12.pdf>

185. Хасанов Р. Р. Особливості інституціонального забезпечення публічного управління соціальними конфліктами. *Eurasian Academic Research Journal*. 2019. № 7(37). С. 46 – 52.

186. Хасанов Р. Р. Особливості управління соціальними конфліктами в системі владно-суспільної комунікації. *Сучасні суспільні комунікації: проблеми, пріоритети та першочергові завдання в євроінтеграційних процесах*: Матеріали міжнар. наук.-практич. конф. (м. Хелм, Польща 27 листопада 2015 р.) / за заг. ред. О. Є. Бухтатого, О. В. Радченка. Хелм-Київ : Вид-во ВАДНДУ, 2016. С. 165 – 169.

187. Хасанов Р. Р. Реалізація прав людини як пріоритетний напрям результативності механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного врядування. *Роль суспільної комунікації та мас-медіа в процесах європейської інтеграції*: Матеріали Польсько-Української міжнар. наук.-практ. конф. за підтримки Адміністрації Президента України П. Порошенка (м. Ченстохова, Польща 8 травня 2017 р.). Ченстохова : ВАДНДУ, 2017. С. 204 – 208.

188. Хасанов Р. Р. Соціетальна ідентичність як фактор розвитку суспільства. *Національні цінності й національні інтереси в системі публічного управління*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 12 жовтня 2017 р.) / за заг. ред. В. С. Куйбіди, І. В. Розпутенка. К.: НАДУ, 2017. С. 110-113.

189. Хасанов Р. Р. Соціально-політичний конфлікт як процес становлення владно-управлінської еліти в перехідних суспільствах. *Інновації і сучасні бізнес-технології в економіці та управлінні (союз науки і практики)*: мат-ли I міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої XII Всеукраїнському фестивалю науки та 95-річчю Сумського держ. пед. ун-ту імені А. С. Макаренка (м. Суми, 17–18 травня 2018 року). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 155-165.

190. Цой Л.Н. Существующие подходы к исследованию, анализу, типологии и классификации конфликтов (дискуссии с современниками). *Социальный конфликт*. 2000. №3. С. 3-38.

191. Шевель І. П. Соціальний конфлікт як феномен соціологічного пізнання. *Габітус*. 2018. Вип. 5. С. 105-108.

192. Шевель І. П. Соціокультурна роль та аналіз соціальних конфліктів. *Габітус*. 2018. Вип. 6. С. 137-140.

193. Шеллинг Т. Стратегия конфликта / Т. Шеллинг. М. : ИРИСЭН, 2007. 376 с.

194. Шинкарук В. Громадянське суспільство, держава, ідеологія. *Розбудова держави*. 1994. № 5. С. 53-56.

195. Шморгун О. Оптимальна модель української влади в контексті порівняльного цивілізаційного аналізу. *Вісник УВКР*. 2004. № 10. С. 5–17.

196. Шубравська О. В. Основні індикатори та ризики соціально-економічного розвитку України. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 8 (50). С. 25–33.

197. Экономическая энциклопедия / уряд. А. М. Румянцев. М.: Сов. энцикл., 1980. 560 с.

198. Ясна І. (Пост)сучасні соціальні конфлікти: спроби концептуалізації. *Філософська думка*. 2016. № 4. С.104-117.

199. A secure Europe in a better world: European security strategy. URL: <http://www.consilium.europa.eu/eudocs/>.

200. Anderton C. Principles of conflict economics : a primer for social scientists / C. Anderton. Cambridge: Polity Press, 2009. 314 p.

201. Ballentine K. The political economy of armed conflict: beyond greed and grievance / K. Ballentine, J. Sherman. Boulder: Lynne Rienner, PA, 2003. 462 p.

202. Bar-Tal D. From intractable conflict through conflict resolution to reconciliation : psychological analysis. *Political psychology*. 2000. № 2. P. 531–365.

203. Bendor J. Bounded rationality. *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*. London: Elsevier, 2001. p.1307.

204. Berdal M. Greed and grievance: economic agendas in civil wars / M. Berdal, D. Malone. Boulder: Lynne Rienner, 2000. 316 p.

205. Berdal M., Keen D. Violence and economic agendas in civil wars: some poli-cy implications. *Millennium: journal of international studies*. 1997. № 26 (3). P. 795–818.

206. Better Life Index – Edition 2016 [Electronic resource] / Organisation for Economic Cooperation and Development. 2017. May. 14. URL: <http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=BLI>.

207. Bisno H. Managing conflict. Newbury Park. Calif.: Sage Publ., 1988. 175 p.

208. Boulding K. Conflict and Defence: A General Theory ,1962. P. 574

209. Boulding K.E. Conflict and defense. A general Theory. New York.: Harper, 1963. 312 p.

210. Brauer J. Economics of conflict and peace / J. Brauer. Washington DC: Aldershot, 1997. 113 p.

211. Brown M. Theories of war and peace / M. Brown. London: The MIT Press, 2008. 566 p.

212. Burton J., Dukes F. Conflict: practices in management, settlement and resolution. New York.: St. Martins Press, 1990. 230 p.

213. Busemeyer R. Dynamic decision – making. *International encyclopedia of social and behavioral studies*. London: Elsevier, 2001. p. 3908-3915.

214. Buzan B. Security : a new framework for analysis / B. Buzan. New York: Lynne Reinner Pub, 1997. 239 p.

215. Casseli F. On the theory of ethnic conflict. *Discussion papers of LSE*. 2006. № 732. P. 15-34.

216. Citrin J. Conflict-consensus. *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*. London: Elsevier, 2001. P. 2550–2557.

217. Cohen P. Modern social theory. New York.: Basic Books, 1968. P. 167; P. 184.
218. Coker C. Waging war without warrior? The changing culture of military conflict / C. Coker. London: IIS Studies in international security, 2002. 223 p.
219. Collier P. On the economic consequences of civil war. Oxford economic papers. 1999. № 51 (1). P. 168–183.
220. Collier P. The bottom billion : why the poorest countries are failing and what can be done about it / P. Collier. Oxford: Oxford University Press, 2007. 224 p.
221. Colomb F. War or peace, resultant of an economic system: new economic analysis on defense – related issues. Economic theories of peace and war. London: Routledge, 2004. 273 c.
222. Coulomb F. The economic theories of peace and war / F. Colomb. Oxfordshire : Routledge, 2008. 273 p.
223. Crouch C. J. Conflict sociology. *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*. London: Elsevier, 2001. p. 2551-2559.
224. Dahrendorf R. Society and Democracy in Germany. New York, 1969. 140 p.
225. Davis Paul K. Implication of modern decision science for military support systems. Project Air Force. 2008. P. 1-182.
226. Deininger K. W. Measuring income inequality database. Research at the World Bank. 2009. № 3. P. 14–44.
227. Dictionary of war / уклад. York W. Chen URL: <http://dictionaryofwar.org>.
228. Earl Mead E. Adam Smith, Alexander Hamilton, Friedrich List : The economic foundations of military power. *Makers of modern strategy*. New Jersey: Princeton University Press, 2000. p. 217-262.
229. Economic agendas in armed conflict: defining and developing the role of the UN / [Michael Brown]. New York: IPA, 2002. 345 p.

230. Edelman Trust Barometer 2017. Edelman. URL: <http://www.edelman.com/global-results/>
231. Fine R. Marxist social thought, history. *International encyclopedia of social and behavioral sciences*. 2001. T. 13. P. 9311-9317.
232. Gilpin R. The challenge of global capitalism / R. Gilpin. New Jersey: Princeton University Press, 2010. 274 p.
233. Himes J.S. Conflict and conflict management. Athens.: University of Georgia Press, 1980. 333 p.
234. Hirshleifer J. The dark side of the force: economic foundation of conflict theory / J. Hirshleifer. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 298 p.
235. Kaldor M. Oil wars / M. Kaldor, K. Terry, S. Yahia. London: Routledge, 2009. 156 p.
236. Kiser E. War, sociology of. *International encyclopedia of the social and behavioral sciences*. London: Elsevier, 2001. p.16366
237. Mearsheimer J. Back to the future: instability in Europe after the Cold war. *Theories of war and peace*. London: The MIT Press, 2001. P. 3-55.
238. Moore C.W. The mediation process: practical strategies for resolving conflict. San Francisco.: Jossey-Bass, 1986. 348 p.
239. Nafziger E. Economic development, inequality, war and state violence: humanitarian emergencies in developing countries / E. Nafziger, A. Wayne. London: Palgrave, 2003. 673 p.
240. Neumann S. Engels and Marx on revolution, war and the army in society. *Makers of modern strategy: from Machiavelli to the nuclear age*. New Jersey: Princeton University Press, 2000. P. 262-281.
241. Ratzenhofer G. Soziologie. Positive Lehrevon den men. Schlichen. Wechselberiehungen. Leipzig, 1907. 181 p.
242. Resolution adopted by the General Assembly №70/1 on 25 September 2015 «Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development». URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.

243. Rule of Law Index 2016: The World Justice Project. Washington, 2016.
207 p. URL:
https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/RoLI_Final-Digital_0.pdf.
244. Schelling C. T. Arms and influence / T. Schelling. Yale: Yale university press, 2010. 167 p.
245. Sen A. The concept of development / A. Sen. New York: Chenery and Srinivasan, 2010. 198 p.
246. Stewart F. Horizontal inequalities: a neglected dimension of development. UNU World institute for development economic research. 2008. № 3. P. 1–37.
247. The 7 principles of public life. Gov.UK. 1995. May. 31. URL:
<https://www.gov.uk/government/publications/the-7-principles-of-public-life>.
248. The Oxford encyclopedia of economic history / [уклад. Joel Mokyr]. Oxford : Oxford university press. 2003. 4167 p.
249. The Oxford encyclopedia of medieval warfare and military technology / [уклад. Cliefford J. Rodgers]. Oxford : Oxford University press, 2010. 3412 p.
250. The Routledge handbook of ethnic conflict / [наук. ред. Cordell K., Wolff S.]. London: Routledge, 2010. 452 p.
251. Vorländer H. Politische Reform in der Demokratie / H. Vorländer. Baden-Baden, 2005. 160 S.
252. Walsh Sharon K. Just War / K. Walsh Sharon. London: Thomson Press, 2009. 297 p.
253. Weber M. The Methodology of the Sciences, trans. and ed. Edward A. Shits and Henry A. Finch. Glencoe, III.: The Free Press, 1949, P. 26-27
254. Weber T. Gandian philosophy, conflict resolution theory and practical approaches to negotiation. *Journal of peace research*. 2001. № 4. P. 493-513.
255. Willem F. G. Mastenbroek. *Conflict Management and Organizational Development*. (Chichester/New York, Wiley). 2002. 256 p. P. 155-162.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А. В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Хасанов Р. Р., Бельська Т. В. Функціональні особливості інституційної поведінки суб'єктів глобального громадянського суспільства в зонах конфліктності. *Публічне урядування*. 2017. № 3 (8). С. 32-42. *Особистий внесок автора полягає в розкритті особливостей інституційної поведінки інституцій громадянського суспільства в зонах конфліктності.*

2. Khasanov R. R. Influence of Social Conflicts on the State of National Security. *The World of Politics, Society, geography : Scientific journal Pomeranian University in Słupsk*. 2016. Year I, Issue 2. P. 65–70.

3. Хасанов Р. Р. Соціальний конфлікт: архетипна природа та механізм розв'язання. *Публічне урядування*. 2018. № 1 (11). С. 271-279.

4. Хасанов Р. Р. Проблематика управління соціальними конфліктами: інституціональні аспекти. *Державно-управлінські студії*. 2019. № 3 (14). URL : http://studio.ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/KHASANOV_DUS.pdf

5. Хасанов Р. Р. Модель впливу соціальних конфліктів на систему національної безпеки держави. *Державно-управлінські студії*. 2019. № 5 (16). URL : http://studio.ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/06/KHASANOV_DUS.pdf

6. Хасанов Р. Р. Особливості інституціонального забезпечення публічного управління соціальними конфліктами. *Eurasian Academic Research Journal*. 2019. № 5(35). С. 89 – 93.

7. Хасанов Р. Р. Система механізмів попередження соціальних конфліктів у контексті забезпечення національної безпеки держави. *Збірник наукових праць НАДУ при Президентіві України*. 2019. Вип 2. С. 123 – 129.

Б. Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Хасанов Р. Р. Особливості управління соціальними конфліктами в системі владно-суспільної комунікації. *Сучасні суспільні комунікації: проблеми, пріоритети та першочергові завдання в євроінтеграційних*

процесах: Матеріали міжнар. наук.-практич. конф. (м. Хелм, Польща 27 листопада 2015 р.) / за заг. ред. О. Є. Бухтатого, О. В. Радченка. Хелм-Київ : Вид-во ВАДНДУ, 2016. С. 165 – 169.

9. Хасанов Р. Р. Реалізація прав людини як пріоритетний напрям результативності механізмів попередження соціальних конфліктів у системі публічного врядування. *Роль суспільної комунікації та мас-медіа в процесах європейської інтеграції*: Матеріали Польсько-Української міжнар. наук.-практ. конф. за підтримки Адміністрації Президента України П. Порошенка (м. Ченстохова, Польща 8 травня 2017 р.). Ченстохова : ВАДНДУ, 2017. С. 204 – 208.

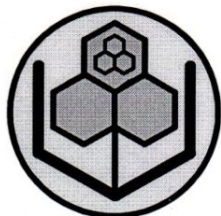
10. Хасанов Р. Р. Соціетальна ідентичність як фактор розвитку суспільства. *Національні цінності й національні інтереси в системі публічного управління*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 12 жовтня 2017 р.) / за заг. ред. В. С. Куйбіди, І. В. Розпутенка. К.: НАДУ, 2017. С. 110-113.

11. Хасанов Р. Р. Соціально-політичний конфлікт як процес становлення владно-управлінської еліти в перехідних суспільствах. *Інновації і сучасні бізнес-технології в економіці та управлінні (союз науки і практики)*: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої XII Всеукраїнському фестивалю науки та 95-річчю Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми, 17–18 травня 2018 року). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 155-165.

12. Хасанов Р. Р. Особливості реформування місцевого самоврядування в контексті врегулювання соціальних конфліктів в Україні. *Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи*: збірник матеріалів 10-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції / за наук. ред. проф. Ю. М. Бардачова, І. П. Лопушинського, Р. М. Плюща. Херсон: ХНТУ, 2019. С 215 – 218.

СПИСОК**оприлюднення результатів дисертаційного дослідження****на науково-комунікативних заходах**

1. Міжнародна науково-практична конференція *"Сучасні суспільні комунікації: проблеми, пріоритети та першочергові завдання в євроінтеграційних процесах"* (м. Хелм, Польща 27 листопада 2015 р.);
2. Польсько-Українська міжнародна науково-практична конференція за підтримки Адміністрації Президента України П. Порошенка *"Роль суспільної комунікації та мас-медіа в процесах європейської інтеграції"* (м. Ченстохова, Польща 8 травня 2017 р.);
3. Науково-практична конференція за міжнародною участю *"Національні цінності й національні інтереси в системі публічного управління"*. (Київ, 12 жовтня 2017 р.);
4. I міжнародна науково-практична конференція, присвячена XII Всеукраїнському фестивалю науки та 95-річчю Сумського держ. пед. ун-ту імені А. С. Макаренка *"Інновації і сучасні бізнес-технології в економіці та управлінні (союз науки і практики)"* (м. Суми, 17–18 травня 2018 року).
5. 10-а Всеукраїнська науково-практична конференція *"Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи"* (м. Херсон, 18 жовтня 2019 р.)

Українське Товариство Сприяння Соціальним Інноваціям

Ukrainian Social Innovations Society

№ 11 від « 31 » травня 2018 р.

м. Київ

**Ukrainian Social
Innovations Society**

12, Shovkovychna st.,
01021 Kyiv, Ukraine

tel.:

+38(044)2534248

mob.:

+38(067)2444659

e-mail:

bpafonin@gmail.com

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної академії
управління персоналом *Хасанова Руслана Рафісовича* на тему «Соціальні
конфлікти у системі публічного управління як чинник національної
безпеки держави» за спеціальністю 22.25.02 – механізми державного
управління

Положення, що складають наукову новизну дисертаційного дослідження аспіранта кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної академії управління персоналом *Хасанова Руслана Рафісовича* на тему «Соціальні конфлікти у системі публічного управління як чинник національної безпеки держави», підготовленої за спеціальністю 22.25.02 – механізми державного управління впроваджені в інформаційно-аналітичну діяльність Всеукраїнської громадської організації «Українське товариство сприяння соціальним інноваціям».

Зокрема, в інформаційно-аналітичну роботу Всеукраїнської громадської організації впроваджені узагальнення дисертанта щодо кращих зарубіжних практик із запобігання соціальних конфліктів у системі публічного управління шляхом виокремлення форм та напрямів імплементації домінант концепції е-демократії в умовах становлення інформаційного суспільства, до яких віднесено: по-перше, діалогову взаємодію державних та громадських інститутів в інформаційно-комунікаційній системі; по-друге, диверсифікований підхід до організації участі громадськості в управлінні соціальними конфліктами та контроль за забезпеченням національної безпеки держави.

Довідку складено для подання за місцем вимоги без фінансових зобов'язань.

**Віце-президент
ВГО «Українське товариство
сприяння соціальним інноваціям»**

Віктор Рябіко

**Українська Технологічна
Академія**

Оф. 200, пров. Куренівський, 19/5
Київ, Україна, 04073
Тел./факс: (+38 044) 468 2358
Р/р UA8938080500000000
26007191664
АТ «Райффайзен Банк Аваль»
МФО 380805; ЗКПО 00047007

**Ukrainian Technological
Academy**

Ap. 200, Kurenevsky Lane, 19/5
Kyiv, Ukraine, 04073
Tel./fax: (+38 044) 468 2358
P/a UA8938080500000000
26007191664
<https://yta.org.ua/>
E-mail: akademia92@ukr.net

№ 17 від «14» листопада 2019 р.

**ДОВІДКА
ПРО ПРАКТИЧНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

здобувача наукового ступеня кандидата наук з державного управління кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної академії управління персоналом Хасанова Руслана Рафісовича на тему «Соціальні конфлікти у системі публічного управління як чинник національної безпеки держави» за спеціальністю 22.25.02 – механізми державного управління

Результати дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня кандидата наук з державного управління кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної академії управління персоналом Хасанова Руслана Рафісовича на тему «Соціальні конфлікти у системі публічного управління як чинник національної безпеки держави» за спеціальністю 22.25.02 – механізми державного управління впроваджені у підготовку інформаційно-аналітичних матеріалів науково-громадської організації «Українська технологічна академія».

Зокрема, взято до використання в інформаційно-аналітичній роботі Відділення соціально-гуманітарних технологій Української технологічної академії методологічні положення дисертації, що стосуються формування системи механізмів публічного управління щодо попередження соціальних конфліктів в контексті забезпечення національної безпеки держави, яка ґрунтується на принципах впровадження державою умов для реалізації прав людини і фундаментальних свобод шляхом виокремлення двох компонентів системи (зовнішньо- і внутрішньо-орієнтованого) та двох груп механізмів – 1) інституційного (нормативно-правового й організаційного) та 2) інформаційно-комунікаційного, які є складовою системи публічного управління національною безпекою держави.

Довідку видано для подання за місцем вимоги без фінансових зобов'язань.

Президент УТА
доктор технічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України

І. І. Половников

ДОДАТОК Д

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова Київської обласної ради
А.М. Стариченко

13.02.2020

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної академії управління персоналом Хасанова Руслана Рафісовича на тему «Соціальні конфлікти у системі публічного управління як чинник національної безпеки держави» за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління

Комісія у складі: заступника голови Київської обласної ради Добрянського Я. В. (голова комісії), голови постійної комісії з питань соціально-економічного розвитку, промисловості, підприємництва, торгівлі, регуляторної політики та зовнішньоекономічних зв'язків, фінансового забезпечення розвитку області та інноваційно-інвестиційної політики Кармазіна С. В., голови постійної комісії з питань агропромислового комплексу та земельних відносин Федорченка С. М. склала цей акт про те, що окремі пропозиції та рекомендації дисертаційного дослідження Хасанова Р. Р. «Соціальні конфлікти у системі публічного управління як чинник національної безпеки держави» були розглянуті і прийняті для поступового впровадження у діяльності Київської обласної ради.

Зокрема, в роботі представницького органу Київської ради взято до впровадження розроблений в дисертації механізм попередження соціальних конфліктів (в системі публічного управління національною безпекою), що йому властивий інноваційний підхід «Quadruple Helix», який базується на теоретико-методологічних засадах комплементарної взаємодії органів державної влади, бізнесу, громадськості й суб'єктів інформаційно-комунікаційної системи, специфічних принципах публічного управління і комплексі нормативно-правових, організаційних та інформаційно-комунікаційних механізмів і спрямований на узгодження суспільних інтересів в умовах глобалізації.

Акт складений для подання за місцем вимоги без фінансових зобов'язань.

Голова комісії:
заступник голови Київської обласної ради

Я. В. Добрянський

Члени комісії:

голова постійної комісії з питань соціально-економічного розвитку, промисловості, підприємництва, торгівлі, регуляторної політики та зовнішньоекономічних зв'язків, фінансового забезпечення розвитку області та інноваційно-інвестиційної політики

С. В. Кармазін

голова постійної комісії з питань агропромислового комплексу та земельних відносин

С. М. Федорченко

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1

Суспільно-політичні фактори (загрози), які впливають на національну безпеку
(відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України"»

№ п/п	Суспільно-політичні фактори (загрози)	Кореляція з соціальним конфліктом
1	<p><u>Агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підризу суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави України і захоплення її території, а саме:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - військова агресія, участь регулярних військ, радників, інструкторів і найманців у бойових діях на території України; - розвідувально-підризна і диверсійна діяльність, дії, спрямовані на розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті, сепаратизму і тероризму, створення і всебічна підтримка, зокрема військова, маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованій території частини Донецької та Луганської областей; - тимчасова окупація території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та дальші дії щодо дестабілізації обстановки у Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні; - нарощування військових угруповань біля кордонів України та на тимчасово окупованій території України, у тому числі розміщення на півострові Крим тактичної ядерної зброї та інші 	Пряма
2	<p><u>Неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - несформованість сектору безпеки і оборони України (далі - сектор безпеки і оборони) як цілісного функціонального об'єднання, керованого з єдиного центру; - інституційна слабкість, непрофесійність, структурна незбалансованість органів сектору безпеки і оборони; - недостатність ресурсного забезпечення та неефективне використання ресурсів у секторі безпеки і оборони; - відсутність ефективних зовнішніх гарантій безпеки України; - діяльність незаконних збройних формувань, зростання злочинності, незаконне використання вогнепальної зброї. 	Пряма
3	<p><u>Корупція та неефективна система державного управління:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - поширення корупції, її укорінення в усіх сферах державного управління; - слабкість, дисфункціональність, застаріла модель публічних інститутів, депрофесіоналізація та деградація державної служби; - здійснення державними органами діяльності в корпоративних та особистих інтересах, що призводить до порушення прав, свобод і законних інтересів громадян та суб'єктів господарської діяльності. 	Безпосередня

Продовження табл.Е.1

4	<p><u>Економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення:</u></p> <p>- монопольно-олігархічна, низькотехнологічна, ресурсовитратна економічна модель; - відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань соціально-економічного, воєнно-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей; - високий рівень "тінізації" та криміналізації національної економіки, кримінально-кланова система розподілу суспільних ресурсів; - деформоване державне регулювання і корупційний тиск на бізнес; - надмірна залежність національної економіки від зовнішніх ринків; - неефективне управління державним боргом; - зменшення добробуту домогосподарств та зростання рівня безробіття; - активізація міграційних процесів унаслідок бойових дій; руйнування економіки та систем життєзабезпечення на тимчасово окупованих територіях.</p>	Пряма
5	<p><u>Загрози енергетичній безпеці:</u></p> <p>- спотворення ринкових механізмів в енергетичному секторі; - недостатній рівень диверсифікації джерел постачання енергоносіїв та технологій; - криміналізація та корумпованість енергетичної сфери; - неідеальна політика енергоефективності та енергозабезпечення.</p>	Безпосередня
6	<p><u>Загрози інформаційній безпеці:</u></p> <p>- ведення інформаційної війни проти України; - відсутність цілісної комунікативної політики держави, недостатній рівень медіа-культури суспільства.</p>	Безпосередня
7	<p><u>Загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів:</u></p> <p>- уразливість об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів до кібератак; - фізична і моральна застарілість системи охорони державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом.</p>	Безпосередня
8	<p><u>Загрози безпеці критичної інфраструктури:</u></p> <p>- критична зношеність основних фондів об'єктів інфраструктури України та недостатній рівень їх фізичного захисту; - недостатній рівень захищеності критичної інфраструктури від терористичних посягань і диверсій; - неефективне управління безпекою критичної інфраструктури і систем життєзабезпечення.</p>	Пряма
9	<p><u>Загрози екологічній безпеці:</u></p> <p>- надмірний антропогенний вплив і високий рівень техногенного навантаження на територію України; - негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи; - значний обсяг відходів виробництва та споживання і неналежний рівень їх вторинного використання, переробки та утилізації; - незадовільний стан єдиної державної системи та сил цивільного захисту, системи моніторингу довкілля.</p>	Безпосередня

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж.1

Норми і стандарти міжнародного права у сфері прав людини у секторі безпеки і демократичного управління сектором безпеки

Організація	Норма / стандарт міжнародного права	Джерело
Генеральна Асамблея ООН	Принцип підконтрольності військового сектору демократично обраному уряду	Резолюція ООН 55/96, 2000 р.
Комісія з прав людини ООН	Принципи і норми забезпечення прав людини у секторі безпеки	Резолюція 2000/46, 2000 р.
UNDP (Програма ООН з розвитку)	Принципи демократичного контролю (з боку парламенту і громадянського суспільства) над сектором безпеки	Звіт ООН з людського розвитку, 2002 р.
Європейський парламент	Копенгагенські критерії, у тому числі підзвітність поліції, військових і секретних служб парламенту та громадянському суспільству	План дій, § 9, 2000 р.
Парламентська асамблея Ради Європи	Принцип контролю діяльності внутрішніх сил і організацій безпеки країн-членів Ради Європи	Рекомендації Ради Європи 1402, 1999 р.
НАТО (Програма «Партнерство заради миру»)	Стандарт демократичного контролю сил безпеки в країнах НАТО і партнерських країнах	Установчий документ, 1994 р.

Систематизація взаємозв'язків між порушенням прав людини
та стадіями розвитку соціальних конфліктів

№	Напрямок взаємозв'язку	Опис	Стадія конфлікту
1.	Вимоги надання або виконання певних прав як причина конфліктів	Вимоги соціальних груп: самовизначення, доступ до ресурсів, припинення дискримінації	1
2.	Неспроможність або небажання держави захистити права людини як причина соціальних конфліктів	Внутрішня політика держави, особливо в соціально поділених суспільствах, що ігнорує права меншин, спричиняє зростання соціального напруження	1, 4
3.	Інструментальне порушення прав людини політиками	Політичне маніпулювання колективною свідомістю з метою утворення відчуття образи і формування протестних настроїв	1, 2, 3,4
4.	Порушення прав людини як фактор радикалізації конфліктів	Значне порушення прав людини примушує репресовані групи до протестів	1, 2
5.	Порушення прав людини як симптоми конфліктів	Порушення прав людини під час збройних конфліктів	2
6.	Системні порушення прав людини як прямі або непрямі наслідки конфліктів	Конфлікти часто впливають на навколишнє середовище, економіку країни, соціальний захист населення, що порушує економічні, соціальні та культурні права населення	усі стадії конфліктів

Стадії розвитку конфлікту: 1 – започаткування, 2 – інтенсифікація конфлікту, 3 – збройна фаза, 4 – пост-конфліктне врегулювання.

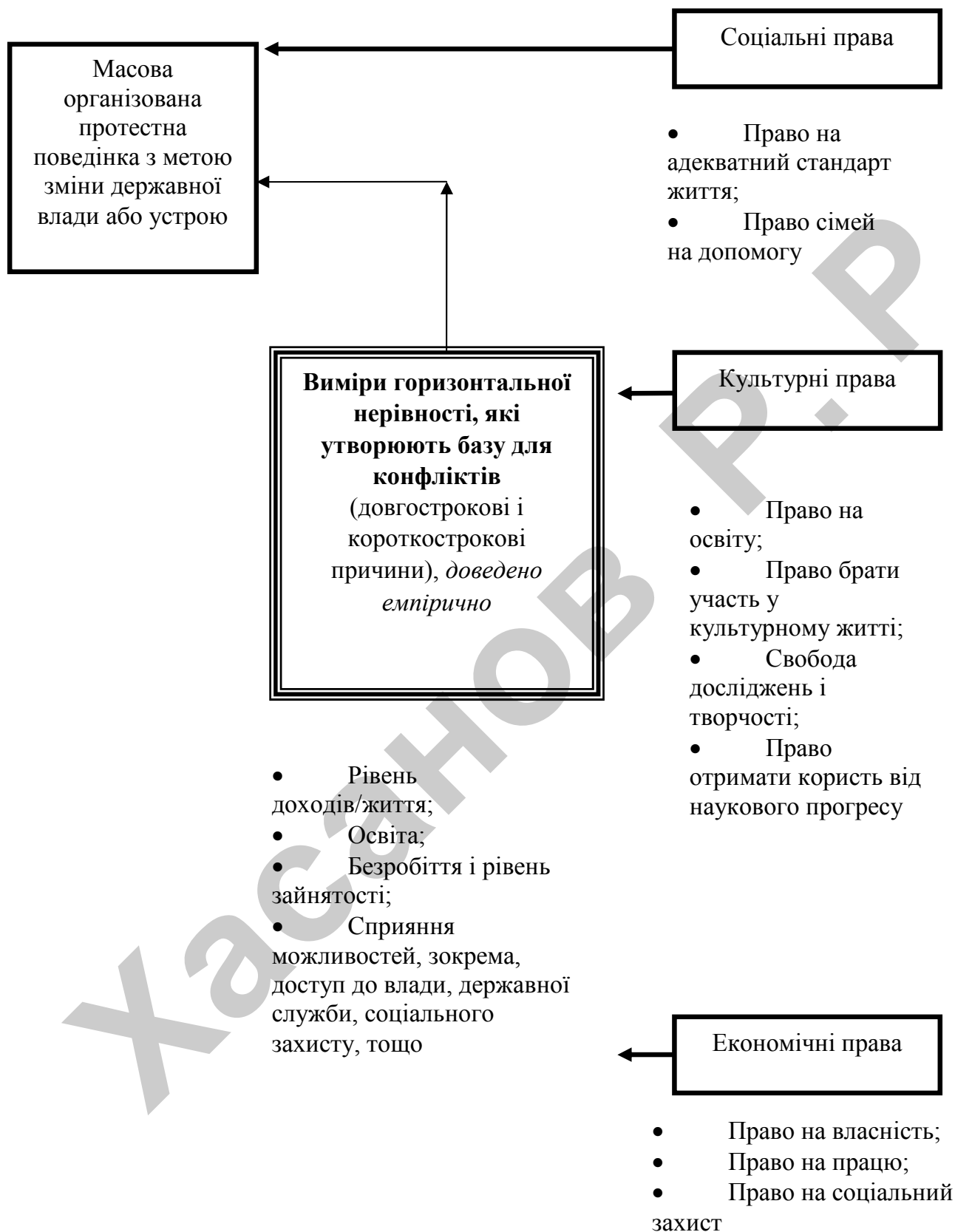

Рис. Ж.1. Взаємозалежність між дотриманням стандартів захисту прав людини та розвитком соціальних конфліктів